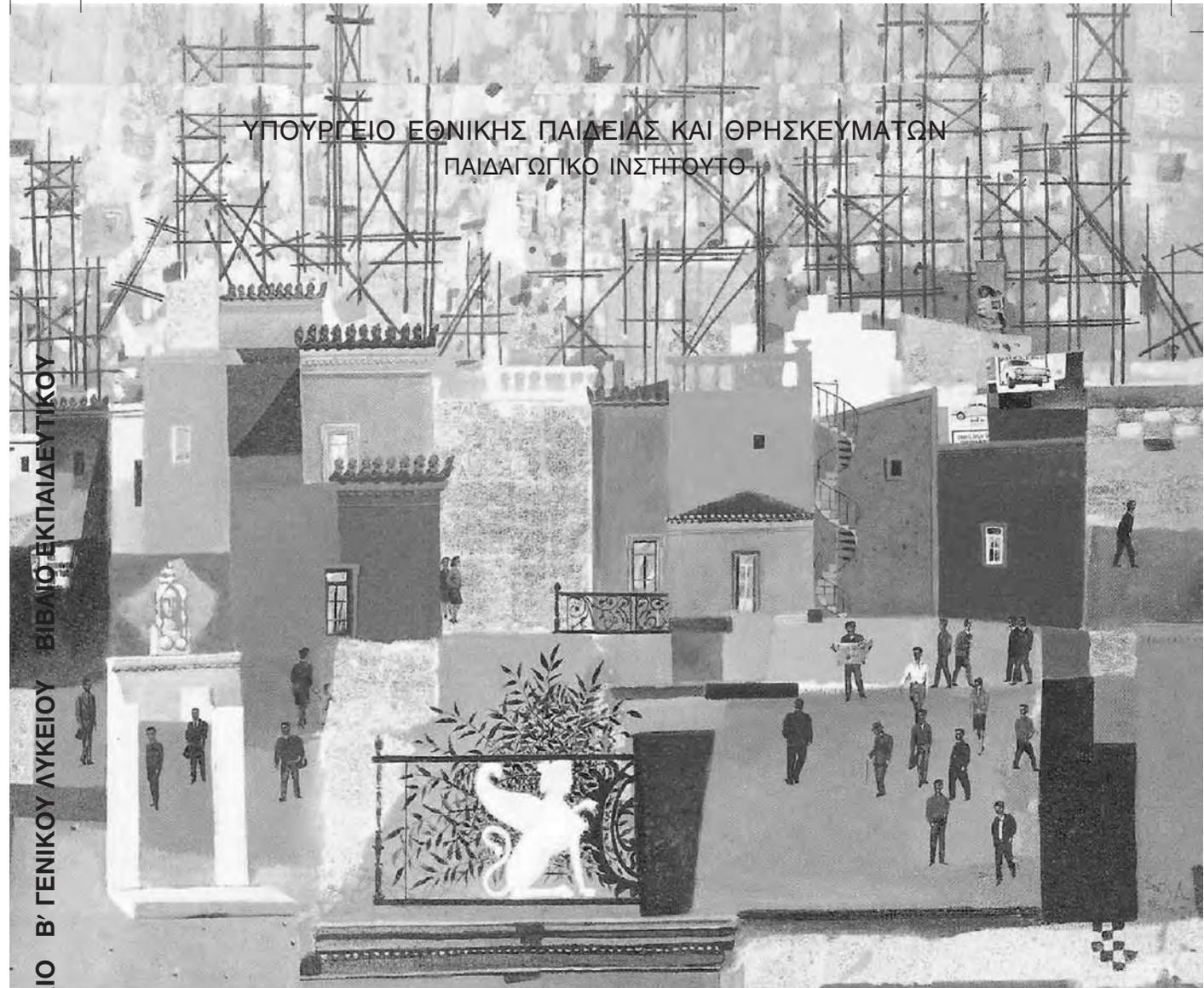

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ Β' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

Καλλιόπη Παπακωνσταντίνου

Λεωνίδας Κατσίρας

Πολιτική και Δίκαιο

Β' Γενικού Λυκείου

ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

ISBN 978-960-06-2256-0

**ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΚΑΙ
ΔΙΚΑΙΟ**

Β' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβερνήσεως τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ

Β' ΛΥΚΕΙΟΥ
ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

Συγγραφείς:

Καλλιόπη Παπακωνσταντίνου

Νομικός, Διδάκτωρ Νομικής, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.

Λεωνίδας Κατσίρας

Σχολικός Σύμβουλος Νομικών-Πολιτικών Επιστημών, L.L.M.

Κριτές-Αξιολογητές:

Παναγιώτης Γρηγορίου

Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Αιγαίου.

Δημήτρης Χρυσόχου

Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Κρήτης.

Αγγελική Ηλιοπούλου

Σχολική Σύμβουλος Νομικών-Πολιτικών Επιστημών, M.Sc.(Ed.), M.Sc (Soc. Psych).

Ασπασία Οικονόμου

Νομικός, M.Ed. Psych, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.

Στέλλα Σωτηρίου

Νομικός, M.Sc., Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.

Φιλολογική Επιμέλεια:

Γεωργία Φίτσιου

M.A. in Classics, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.

Εποπτεία-Συντονισμός στο πλαίσιο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου:

Πάυλος Μάραντος

Σύμβουλος Νομικών-Πολιτικών Επιστημών στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

Εξώφυλλο:

Σπύρος Βασιλείου, *Χρυσή Αθήνα*, 1971.

(από το βιβλίο Σπύρος Βασιλείου 1930-1985, εκδ. λ' Δημήτρια, Δήμος Θεσσαλονίκης, 1995).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ	29
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ	45
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΟΛΗ - ΚΡΑΤΟΣ ΣΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ	57
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ	79
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ	91
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ	109
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΥΝΑΜΙΚΗ	127
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: ΤΑ ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ	153
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9: ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ	163
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10: Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	169
ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ	189

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α΄. ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ «ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ»

Η θεματική διάθρωση που ακολουθείται στο βιβλίο του μαθητή «*Πολιτική και Δίκαιο*» ανταποκρίνεται στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών (ΑΠΣ) για το συγκεκριμένο μάθημα, όπου ορίζονται ο βασικός και οι επιμέρους διδακτικοί στόχοι του μαθήματος.

1. Σκοπός του μαθήματος

Σκοπός του μαθήματος είναι να αποκτήσει ο μαθητής πολιτική παιδεία. Ειδικότερα, να κατανοήσει την οργάνωση και τη λειτουργία της πολιτείας και να αναπτύξει πολιτική συνείδηση και κριτική σκέψη, ώστε να συμμετέχει ενεργά στο κοινωνικό και πολιτικό “γίγνεσθαι” ως ελεύθερος και υπεύθυνος πολίτης.

2. Επιμέρους διδακτικοί στόχοι

Ως επιμέρους στόχοι του μαθήματος «*Πολιτική και Δίκαιο*» αναφέρονται οι ακόλουθοι:

Οι μαθητές και οι μαθήτριες να μπορούν:

- Να κατανοήσουν βασικές έννοιες της Πολιτικής και του Δικαίου και να αναπτύξουν δημιουργική σκέψη και κριτική ικανότητα στην προσέγγιση των γνωστικών αντικειμένων αυτών των επιστημών.
- Να αντιληφθούν τη δυναμική που χαρακτηρίζει την Πολιτική και το Δίκαιο, τους πολιτικούς θεσμούς και τις πολιτικές πρακτικές και να συνειδητοποιήσουν ότι αυτά εξαρτώνται από την ατομική και τη συλλογική συμμετοχή/δράση.
- Να κατανοήσουν και να αξιολογήσουν την πορεία της εξέλιξης από την πόλη - κράτος στο ελληνικό κράτος και να εξοικειωθούν με τα βασικά στοιχεία της συνταγματικής μας ιστορίας.
- Να κατανοήσουν την οργάνωση και τη λειτουργία του κράτους, αλλά και να προβληματιστούν για τις δυσλειτουργίες του.

- Να αντιληφθούν το περιεχόμενο και τη σημασία των ατομικών, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων και να συνειδητοποιήσουν ότι δικαιώματα και υποχρεώσεις αλληλοσυμπληρώνονται.
- Να κατανοήσουν τις λειτουργίες των Μ.Μ.Ε. και να αξιολογήσουν τις επιδράσεις τους.
- Να κατανοήσουν την πραγματικότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την ανάγκη συμμετοχής του κράτους και των πολιτών στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.
- Να συνειδητοποιήσουν την ανάγκη ύπαρξης διεθνών σχέσεων, διεθνούς δικαίου και διεθνών οργανισμών, καθώς και την αναγκαιότητα της συνεργασίας της διεθνούς κοινότητας για την αντιμετώπιση των παγκόσμιων προβλημάτων και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Επιπλέον, στους ειδικούς σκοπούς του μαθήματος συγκαταλέγονται και οι παρακάτω:

Οι μαθητές και οι μαθήτριες να είναι σε θέση:

- Να κατανοούν και να ερμηνεύουν τα εκάστοτε πολιτικά γεγονότα στην Ελλάδα, στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στον κόσμο.
- Να συνειδητοποιήσουν την αξία του διαλόγου και να υποστηρίζουν τις απόψεις τους με επιχειρήματα.
- Να αναπτύξουν αίσθημα ατομικής και κοινωνικής ευθύνης, κοινωνικής δικαιοσύνης και αλληλεγγύης, με στόχο την κοινωνική συνοχή.
- Να διαμορφώσουν ελληνική συνείδηση με βάση την εθνική και πολιτισμική μας κληρονομιά, αλλά ταυτόχρονα να μάθουν να σέβονται τις οικουμενικές αξίες.
- Να αναπτύξουν κριτική ικανότητα απέναντι στον τρόπο άσκησης της πολιτικής εξουσίας.
- Να σέβονται και να προστατεύουν το δημοκρατικό πολίτευμα.

Επομένως, το σχολικό εγχειρίδιο συμφωνεί με τον σκοπό και με τους επιμέρους διδακτικούς στόχους του μαθήματος, όπως αυτοί ορίζονται και εξειδικεύονται στο ΑΠΣ.

Επίσης, κατά τη συγγραφή του βιβλίου «*Πολιτική και Δίκαιο*» ελήφθησαν υπ' όψιν τα ακόλουθα:

- Με δεδομένη τη θεματική διάρθρωση και την ποικιλομορφία του βιβλίου, αλλά και τον αυστηρά περιορισμένο αριθμό των σελίδων, η παρουσίαση των θεμάτων δεν θα μπορούσε να είναι εξαντλητική, αλλά παρουσιάζονται τα θέματα που κρίθηκαν σημαντικότερα.

- Η επιλογή των θεμάτων έγινε έτσι ώστε να παρέχονται γνώσεις αναγκαίες για την καλλιέργεια πολιτικής παιδείας, οι οποίες, παράλληλα, να κεντρίζουν το ενδιαφέρον των παιδιών.
- Γίνεται διεξοδική αναφορά μόνον στα επιλεγμένα θέματα. Δεν επιχειρείται εξαντλητική παρουσίαση όλων των σχετιζόμενων θεμάτων, πράγμα που θα οδηγούσε σε έναν καταγισμό γνώσεων και πληροφόρησης και θα κούραζε εκ προοιμίου τους μαθητές.
- Αναζητείται η γενεσιουργός αιτία των θεμάτων που πραγματεύεται το βιβλίο. Αποφεύγονται οι λεπτομέρειες και η τυπική παράθεση εκτενών πληροφοριών. Το βιβλίο επιχειρεί να εξηγήσει το “γιατί” στα παιδιά. Προσφέρεται, επομένως, για προσέγγιση της γνώσης με τη μαιευτική μέθοδο.
- Πεποίθηση της συγγραφικής ομάδας είναι ότι η παράθεση έτοιμων γνώσεων και πληροφοριών, π.χ. ορισμών, διατάξεων νόμων, θεωριών κ.τ.λ., θα κουράσει και δεν θα προωθήσει τη διαδικασία της μεταγνώσης. Άλλωστε, ένα τέτοιο μάθημα Γενικής Παιδείας, όπως «η Πολιτική και το Δίκαιο», προσφέρεται κατ’εξοχήν για προβληματισμό, συζητήσεις και ομαδικές εργασίες στην τάξη, για βιωματική προσέγγιση, αλλά και για διάχυση της γνώσης στη σχολική κοινότητα.
- Το βιβλίο «Πολιτική και Δίκαιο» προωθεί σύγχρονες τοποθετήσεις, όπως, για παράδειγμα, την ενεργό πολιτική συμμετοχή, την αναγκαιότητα προστασίας του περιβάλλοντος, την ισότιμη αντιμετώπιση των δύο φύλων. Στο πλαίσιο αυτό, επιλογή της συγγραφικής ομάδας ήταν, για παράδειγμα, η διαφυλική διατύπωση σε όλο το βιβλίο, με τρόπο που να μην γίνεται κουραστική, ωστόσο να υπηρετεί τη σημαντική λειτουργία της στο θέμα της προώθησης της ισότητας ανάμεσα στα δύο φύλα.
- Αποφεύγει την κατ’επίφασιν επιστημονικότητα που κουράζει και προδιαθέτει τα παιδιά για στείρα αποστήθιση. Επιδιώκει να κεντρίσει το ενδιαφέρον των παιδιών και να τους παράσχει τα εργαλεία για αναζήτηση της πιο εξειδικευμένης επιστημονικής γνώσης. Μετουσιώνει τον επιστημονικό λόγο σε άμεσο, ζωντανό, δυναμικό λόγο που θίγει την ουσία των αντικειμένων της επιστημονικής γνώσης και έρευνας και δεν αναπαράγει θεωρίες.
- Το Βιβλίο του Εκπαιδευτικού παρέχει υλικό για περαιτέρω μελέτη και έρευνα σε κάθε ενότητα. Εναπόκειται, λοιπόν, στη διακριτική ευχέρεια του εκπαιδευτικού να επιλέξει και να χρησιμοποιήσει τα προτεινόμενα εργαλεία, για να αναλύσει περισσότερο, αν το επιθυμεί, κάποια από τα θέματα του βιβλίου.

Ειδικότερα:

- Κατά την συγγραφή του βιβλίου ελήφθησαν υπ’ όψιν α’) οι στόχοι και οι ενδεικτικές δραστηριότητες που προβλέπονται στο ΑΠΣ, β’) οι υπάρχουσες γνώ-

σεις και οι νοητικές ικανότητες που αντιστοιχούν στην ηλικία των μαθητών και γ') τα ΑΠΣ άλλων μαθημάτων, ώστε να αποφεύγονται οι επικαλύψεις.

- Το βιβλίο εστιάζει στις σημαντικές πληροφορίες σχετικά με το γνωστικό αντικείμενο, με παράλληλη αναφορά σε σύγχρονες αναζητήσεις και προβληματισμούς.
- Αναπτύσσει την ύλη είτε επαγωγικά – με αφετηρία την εμπειρική γνώση, τις περιγραφικές εκφράσεις και τα παραδείγματα, με στόχο την κατανόηση των εννοιών, καθώς και την εξαγωγή κρίσεων και συμπερασμάτων – είτε απαγωγικά, ακολουθώντας την αντίστροφη πορεία.
- Έχει εικόνες, πίνακες, διαγράμματα (20% περίπου της συνολικής έκτασης του βιβλίου), υπογραμμίσεις με έντονα γράμματα, χρώματα που πλαισιώνουν το κείμενο, τα οποία, στο σύνολό τους, προσφέρουν ένα άρτιο και ευχάριστο αποτέλεσμα.
- Παραθέτει σε κατάλληλη θέση (π.χ. στο περιθώριο του κειμένου ή σε πλαίσιο) απόψεις ειδικών, αποσπάσματα από άρθρα και βιβλία, αναφορές σε ιστορικές πηγές κ.τ.λ.
- Περιλαμβάνει ερωτήσεις/δραστηριότητες διαβαθμισμένης δυσκολίας και διαφορετικών κατηγοριών, όπως, για παράδειγμα, ερωτήσεις κατανόησης, ερωτήσεις συνδυαστικές, κριτικής σκέψης, ελεύθερης ανάπτυξης, αντικειμενικού τύπου.
- Παραθέτει με τη μορφή Παραρτήματος το Σύνταγμα, καθώς και λεξικό των βασικών όρων και ενδεικτική βιβλιογραφία.

Το βιβλίο αποτυπώνει με τον πλέον σαφή τρόπο τους σκοπούς που επιδιώκονται, τις προσδοκίες που υπάρχουν και τα μέσα με τα οποία επιχειρείται η μελέτη του γνωστικού αντικειμένου στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Β'. ΤΙ ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΕΙ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΗ

1. Η θεματική διάρθρωση

Το βιβλίο περιλαμβάνει δέκα κεφάλαια. Για κάθε κεφάλαιο προβλέπεται από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο συγκεκριμένος αριθμός διδακτικών ωρών, όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα, όπου επίσης αναγράφονται οι διδακτικοί στόχοι για κάθε κεφάλαιο, όπως αυτοί ορίστηκαν από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Ας σημειωθεί ότι για κάθε διδακτική ώρα προβλέπεται η διδασκαλία συγκεκριμένου αριθμού σελίδων (2,5 με 3). Με βάση τον πίνακα που ακολουθεί, μπορεί εύκολα να γίνει ένας ετήσιος προγραμματισμός της ύλης (βλ. παρακάτω, ενότητα Δ).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ	ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ
<p>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ</p> <p>1.1. Τι σημαίνει πολιτική - Η ελληνική καταγωγή της</p> <p>1.2. <i>Πόλις</i> - Πολίτης - Πολιτική</p> <p>1.3. Οι ιδιότητες του πολιτικού</p> <p>1.4. Πολιτική κοινωνικοποίηση</p> <p>3 διδακτικές ώρες</p>	<p>Οι μαθητές/τριες να μπορούν:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Να διακρίνουν τη σημασία της πολιτικής, καθώς και τη σχέση πόλης - πολίτη - πολιτικής. • Να κατανοήσουν τη σημασία και τη διαδικασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης. • Να διακρίνουν την πολιτικοποίηση από την κομματικοποίηση. • Να αξιολογήσουν την πολιτική συμμετοχή και την πολιτική απάθεια.
<p>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ</p> <p>2.1. Έννοια, προέλευση και εξέλιξη του Δικαίου</p> <p>2.2. Κανόνες ηθικής και κανόνες Δικαίου: η διαφορά</p> <p>2.3. Υποκείμενα Δικαίου</p> <p>2.3.1. Τα Φυσικά Πρόσωπα</p> <p>2.3.2. Τα Νομικά Πρόσωπα</p> <p>2.4. Διακρίσεις Δικαίου</p> <p>3 διδακτικές ώρες</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Να κατανοήσουν ότι το Δίκαιο ρυθμίζει κάθε τομέα της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής. • Να διακρίνουν τους κανόνες ηθικής από τους κανόνες Δικαίου. • Να συγκρίνουν τα χαρακτηριστικά των φυσικών και νομικών προσώπων. • Να διακρίνουν τους κλάδους Δικαίου.
<p>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΟΛΗ - ΚΡΑΤΟΣ ΣΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ</p> <p>3.1. Η Αρχαία Ελλάδα: η πόλη - κράτος</p> <p>3.1.1. Ο Έπαινος της αθηναϊκής δημοκρατίας - Θουκυδίδου, <i>Περικλέους Επιτάφιος</i></p> <p>3.1.2. Στοιχεία δημοκρατικού πολιτεύματος - Αριστοτέλους, <i>Πολιτικά</i></p> <p>3.2. Η ελληνιστική εποχή: η οικουμενική πόλη</p> <p>3.3. Η βυζαντινή αυτοκρατορία - οι κοινότητες</p> <p>3.4. Το ελληνικό κράτος - ελληνική συνταγματική ιστορία</p> <p>4 διδακτικές ώρες</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Να εκτιμήσουν τον τρόπο λειτουργίας της άμεσης δημοκρατίας και να τον συγκρίνουν με τη σημερινή έμμεση δημοκρατία. • Να κατανοήσουν και να αξιολογήσουν την ιστορική εξέλιξη και τη συνέχεια από την πόλη - κράτος μέχρι σήμερα. • Να συγκρίνουν τις διάφορες περιόδους της συνταγματικής μας ιστορίας. • Να αντιληφθούν τις βασικές μεταβολές της πολιτικής μας ιστορίας.

<p>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ</p> <p>4.1. Μορφές πολιτευμάτων 4.2. Το πολίτευμα της Ελλάδας 4.3. Εκλογικό σώμα και εκλογικά συστήματα 4.4. Έννοια και ρόλος του Συντάγματος 4.5. Βασικές αρχές του Συντάγματος 4.5.1. Η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας 4.5.2. Η αρχή του κράτους δικαίου 4.5.3. Η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου 4.5.4 Η αρχή της διάκρισης των λειτουργιών</p> <p>5 διδακτικές ώρες</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Να διακρίνουν και να αξιολογήσουν τα διάφορα πολιτεύματα. • Να αξιολογήσουν τα διάφορα εκλογικά συστήματα. • Να συνειδητοποιήσουν τη σημασία του Συντάγματος για τη λειτουργία της πολιτείας. • Να αναγνωρίζουν τις βασικές αρχές του Συντάγματος και το περιεχόμενό τους. • Να κατανοήσουν τον σκοπό της διάκρισης των λειτουργιών.
<p>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ</p> <p>5.1. Η νομοθετική λειτουργία 5.2. Η εκτελεστική λειτουργία 5.2.1. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας 5.2.2. Η Κυβέρνηση 5.2.3. Η Δημόσια Διοίκηση - Η γραφειοκρατία 5.2.4. Ανεξάρτητες Διοικητικές Αρχές 5.3. Η δικαστική λειτουργία</p> <p>7 διδακτικές ώρες</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Να κατανοήσουν τον τρόπο λειτουργίας της πολιτείας και να συγκρίνουν τις αρμοδιότητες και την εξουσία των τριών λειτουργιών. • Να αξιολογήσουν τη λειτουργία της δημόσιας διοίκησης. • Να αξιολογήσουν τη λειτουργία των ανεξάρτητων διοικητικών αρχών. • Να συνειδητοποιήσουν την αναγκαιότητα ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης.
<p>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ</p> <p>6.1. Δικαιώματα και Υποχρεώσεις 6.2. Άσκηση και κατάχρηση του δικαιώματος 6.3. Διακρίσεις δικαιωμάτων 6.3.1. Τα ατομικά δικαιώματα 6.3.2. Τα πολιτικά δικαιώματα 6.3.3. Τα κοινωνικά δικαιώματα 6.4. Πολιτική άμυνα και προστασία</p> <p>5 διδακτικές ώρες</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Να συνειδητοποιήσουν ότι δικαιώματα και υποχρεώσεις αλληλοσυμπληρώνονται. • Να κατανοήσουν ότι απαγορεύεται η καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος. • Να διακρίνουν τις διάφορες κατηγορίες δικαιωμάτων. • Να αξιολογήσουν το περιεχόμενο βασικών δικαιωμάτων. • Να αξιολογήσουν την ατομοκεντρική και την κοινωνιοκεντρική αντίληψη για τα δικαιώματα.

<p>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΥΝΑΜΙΚΗ</p> <p>7.1. Εξουσία και πολιτική εξουσία 7.2. Πολιτικά συστήματα 7.2.1. Φιλελευθερισμός - Καπιταλισμός 7.2.2. Σοσιαλισμός - Κομμουνισμός 7.3. Τα πολιτικά κόμματα 7.4. Η τοπική αυτοδιοίκηση 7.5. Ο συνδικαλισμός 7.6. Κοινή γνώμη και ομάδες πίεσης - συμπερόντων 7.7. Η κοινωνία των πολιτών - Τα κοινωνικά κινήματα 7.8. Φαινόμενα λαϊκισμού - Η προπαγάνδα</p> <p>8 διδακτικές ώρες</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Να διερευνήσουν τη δύναμη και τον ρόλο της εξουσίας, ειδικότερα της πολιτικής εξουσίας και να συγκρίνουν τις διάφορες εξουσίες. • Να διακρίνουν θεμελιώδη στοιχεία των βασικών πολιτικών συστημάτων. • Να ξεχωρίσουν την πληροφόρηση από την προπαγάνδα. • Να διερευνήσουν και να αξιολογήσουν τον τρόπο λειτουργίας και τον ρόλο των πολιτικών κομμάτων, της τοπικής αυτοδιοίκησης, του συνδικαλισμού, της κοινής γνώμης, των ομάδων πίεσης, της κοινωνίας των πολιτών.
<p>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: ΤΑ ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ</p> <p>8.1. Τα Μ.Μ.Ε. και οι λειτουργίες που επιτελούν 8.2. Βασικά στοιχεία της μαζικής επικοινωνίας 8.3. Επιδράσεις των Μ.Μ.Ε. 8.3.1. Γενικά για τις επιδράσεις των Μ.Μ.Ε. 8.3.2. Κατασκευή και αναπαράσταση της πραγματικότητας 8.4. Μ.Μ.Ε., πολιτική, οικονομία και πολιτισμός 8.5. Εκτίμηση του ρόλου των Μ.Μ.Ε.</p> <p>5 διδακτικές ώρες</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Να κατανοήσουν τα Μ.Μ.Ε. και τις λειτουργίες τους. • Να διακρίνουν τα βασικά στοιχεία της μαζικής επικοινωνίας. • Να αποκωδικοποιήσουν με κριτική σκέψη τα μηνύματα των Μ.Μ.Ε. • Να αξιολογήσουν τις επιδράσεις τους. • Να διερευνήσουν και να αξιολογήσουν τις σχέσεις Μ.Μ.Ε. - πολιτικής - οικονομίας - πολιτισμού. • Να αξιολογήσουν τα Μ.Μ.Ε. και να αξιοποιήσουν όσα από αυτά παρέχουν την πιο έγκυρη πληροφόρηση.

<p>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9: ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ</p> <p>9.1. Ιστορική επισκόπηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.)</p> <p>9.2. Βασικοί θεσμοί - όργανα της Ε.Ε.</p> <p>9.3. Διαδικασία λήψης αποφάσεων στην Ε.Ε.</p> <p>9.4. Βασικές πολιτικές της Ε.Ε.</p> <p>9.5. Πολιτική ενοποίηση - Ο Ευρωπαίος πολίτης</p> <p>6 διδακτικές ώρες</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Να κατανοήσουν τους λόγους ίδρυσης και εξέλιξης της Ε.Ε. • Να διακρίνουν τις αρμοδιότητες των οργάνων της Ε.Ε. • Να αξιολογήσουν τις διάφορες πολιτικές της Ε.Ε. • Να αναγνωρίσουν ότι η Ελλάδα συμμετέχει ενεργά στην οικοδόμηση της Ε.Ε., ότι οι ίδιοι είναι συγχρόνως Έλληνες και Ευρωπαίοι πολίτες και ότι οφείλουν να συμμετέχουν στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι.
<p>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10: Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ</p> <p>10.1. Οι διεθνείς σχέσεις και το διεθνές δίκαιο</p> <p>10.2. Οι διεθνείς οργανισμοί</p> <p>10.2.1. Ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.)</p> <p>10.2.2. Το Ν.Α.Τ.Ο.</p> <p>10.2.3. Οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (Μ.Κ.Ο.)</p> <p>10.3. Τα ανθρώπινα δικαιώματα - Το ανθρωπιστικό δίκαιο</p> <p>10.4. Η παγκοσμιοποίηση</p> <p>10.5. Η θέση της Ελλάδας στον κόσμο - Η άσκηση της εξωτερικής πολιτικής</p> <p>10.5.1. Ο Ελληνικός Πολιτισμός</p> <p>10.5.2. Η Ελληνική Ναυτιλία</p> <p>10.6. Ο Ελληνισμός της διασποράς</p> <p>8 διδακτικές ώρες</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Να κατανοήσουν την ανάγκη ύπαρξης διεθνών σχέσεων, διεθνούς δικαίου και διεθνών οργανισμών και να αξιολογήσουν τη λειτουργία τους. • Να υποστηρίξουν τα δικαιώματα και τα ζητήματα του ανθρωπιστικού δικαίου. • Να κατανοήσουν και να αξιολογήσουν το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης. • Να αξιολογήσουν τους παράγοντες που διαμορφώνουν τη θέση της Ελλάδας στον κόσμο και επηρεάζουν την εξωτερική πολιτική. • Να προβληματιστούν για τον ελληνισμό της διασποράς.

2. Η στήλη παραθεμάτων

Καθένα από τα δέκα κεφάλαια του βιβλίου περιλαμβάνει μία στήλη παραθεμάτων η οποία έχει τους εξής στόχους:

- Να εμπλουτίσει την παρεχόμενη γνώση, να διανθίσει το κείμενο, να επεκτείνει τον προβληματισμό. Γι' αυτόν τον λόγο χρησιμοποιούνται αποσπάσματα από λογοτεχνικά, φιλοσοφικά ή ιστορικά έργα, άρθρα από τον Τύπο ή χαρακτηριστικές διατάξεις νόμων.
- Να επιτύχει σύνδεση της γνωστικής πληροφορίας με τη σύγχρονη πραγματικότητα, να διευρύνει τη διαθεματικότητα (π.χ. σύνδεση με τη λογοτεχνία, την αρχαιολογία, τη φιλοσοφία, την αρχαία ελληνική και τη λατινική γραμματεία, τον επαγγελματικό προσανατολισμό) και, γενικότερα, να παράσχει ερεθίσματα για ευρύτερη μόρφωση.

Τα παραθέματα είναι απολύτως συνυφασμένα με το κείμενο και αποτελούν προϊόν έρευνας, αποθησαύρισης από τον Τύπο και το διαδίκτυο, καθώς και από ελληνική και ξένη βιβλιογραφία.

3. Η γλώσσα του κειμένου

Χρησιμοποιήθηκε λόγος με δυναμισμό, μικρές κοφτές προτάσεις, ερωτήσεις, προστακτικές που διατηρούν ζωνηρό το ενδιαφέρον του αναγνώστη και τον καλούν σε έναν άμεσο διάλογο με το βιβλίο. Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει το κείμενο να αποτελέσει αντικείμενο αποστήθισης, αλλά αντικείμενο συζήτησης στην τάξη.

Οι ερωτήσεις που υπάρχουν μέσα στο κείμενο μπορούν με αυτόν τον τρόπο να αποτελέσουν αφορμή για συζήτηση στην τάξη και να βοηθήσουν τον διδάσκοντα να προχωρήσει στην εξήγηση της επόμενης έννοιας.

Στην τάξη το μάθημα μπορεί και πρέπει να βασίζεται στη συζήτηση. Ό,τι μπορεί να προκύψει μαιευτικά από τους μαθητές, δεν πρέπει να παρέχεται ως έτοιμη γνώση. Ο διδάσκων συνιστάται να συστηματοποιεί τις γνώσεις και τις ιδέες, το 'υλικό' που θα προκύπτει από το μάθημα.

Αυτό που μπορεί να ζητηθεί από τα παιδιά είναι να διαβάζουν την κάθε θεματική ενότητα, να προσπαθούν να κατανοήσουν το νόημά της, να κρατούν σημειώσεις, είτε σε ό,τι αφορά την κατανόηση, είτε σε ό,τι αφορά τα ερεθίσματα προς προβληματισμό που δίνει η συγκεκριμένη ενότητα και, στη συνέχεια, να προσπαθούν να αποδώσουν τις λέξεις και τις έννοιες - κλειδιά. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να παρακολουθεί τη δουλειά τους μέσα από τις σημειώσεις αυτές και να δομεί την παρεχόμενη γνώση πάνω στις ιδέες των παιδιών, να παρεμβαίνει για να συμπληρώνει ή να διορθώνει, όπου χρειάζεται, τις προϋπάρχουσες γνώσεις των μαθητών.

4. Η πρώτη σελίδα κάθε κεφαλαίου

Η πρώτη σελίδα κάθε κεφαλαίου περιλαμβάνει, εκτός από τα περιεχόμενα του κεφαλαίου, και κάποια “ερωτήματα που ζητούν απάντηση”, καθώς και κάποιες λέξεις - κλειδιά.

Τα “ερωτήματα που ζητούν απάντηση” προϋδεάζουν τον μαθητή για το κεφάλαιο που θα ακολουθήσει, ώστε να έχει σφαιρική αντίληψη για το γνωστικό αντικείμενο του κεφαλαίου και του δίνουν ερεθίσματα για να σκεφτεί κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας.

Οι λέξεις - κλειδιά “ξεκλειδώνουν” την ύλη του κεφαλαίου, αποτελούν κατά κάποιον τρόπο “ορόσημα” και η εξήγησή τους στο μάθημα βοηθάει καθηγητή και μαθητές να κατανοήσουν αλλά και να συστηματοποιήσουν τις πληροφορίες του κεφαλαίου.

Τα βασικά σημεία, οι λέξεις και οι έννοιες - κλειδιά είναι ήδη υπογραμμισμένα μέσα στο κείμενο. Επίσης, συνιστάται, στο τέλος κάθε κεφαλαίου, η τάξη να ‘επιστρέφει’ στην πρώτη σελίδα και να ελέγχει αν απαντήθηκαν τα ερωτήματα και αν έγιναν κατανοητές οι λέξεις - κλειδιά.

5. Οι δραστηριότητες

Το βιβλίο «*Πολιτική και Δίκαιο*» έχει, στο μέτρο του δυνατού, χαρακτήρα διαδραστικό, καλεί τον αναγνώστη σε συμμετοχή και δράση. Βασικό χαρακτηριστικό είναι οι πολλές προτεινόμενες δραστηριότητες. Οι δραστηριότητες αυτές θα αναλυθούν στα οικεία κεφάλαια, συνιστάται όμως στους εκπαιδευτικούς, ανάλογα και με το ενδιαφέρον των μαθητών τους, να προγραμματίσουν ήδη από την αρχή της χρονιάς δραστηριότητες που θα πραγματοποιηθούν καθ’ όλη τη διάρκεια των μαθημάτων, π.χ. την έκδοση μαθητικής εφημερίδας στην οποία θα δημοσιεύονται τα αποτελέσματα και από άλλες προτεινόμενες δραστηριότητες του βιβλίου (για παράδειγμα, τα αποτελέσματα από τη δημοσκόπηση για το ενδιαφέρον των μαθητριών για την πολιτική ζωή, η οποία προτείνεται στο 1^ο κεφάλαιο ή από τη δημοσκόπηση η οποία προτείνεται στο 8^ο κεφάλαιο σχετικά με τα Μ.Μ.Ε. που προτιμούν τα παιδιά για την ενημέρωση και την ψυχαγωγία τους κ.ο.κ.).

Επίσης, υπάρχουν προτάσεις και για ομαδικές εργασίες στην τάξη, π.χ. ψηφίση νόμου για την προστασία του περιβάλλοντος (κεφ. 5). Οι δραστηριότητες αυτές αφυπνίζουν το ενδιαφέρον των παιδιών και ενισχύουν τη βιωματική μάθηση, γι’ αυτό συνιστάται να πραγματοποιούνται όσο το δυνατόν περισσότερες.

Χρήσιμο είναι ο εκπαιδευτικός να έρθει σε συνεννόηση με συναδέλφους άλλων ειδικοτήτων, προκειμένου να συγκεντρωθεί υλικό από τα αντίστοιχα μαθήματα που εκείνοι διδάσκουν ή το αντίστροφο, δηλαδή υλικό από το μάθημα «*Πολιτική και Δίκαιο*» να αξιοποιηθεί στο πλαίσιο άλλων μαθημάτων. Για πα-

ράδειγμα, το μάθημα της Πληροφορικής μπορεί να αξιοποιηθεί για την εκμάθηση εργαλείων αναζήτησης στο διαδίκτυο, με στόχο τη συγκέντρωση πληροφοριών για μια ομαδική εργασία στο μάθημα «*Πολιτική και Δίκαιο*» (π.χ. για την Κοινωνία των πολιτών, για Μ.Κ.Ο., για κινήματα και ενώσεις πολιτών κ.τ.λ.). Αντίστροφα, στοιχεία που θα συγκεντρωθούν στο μάθημα «*Πολιτική και Δίκαιο*», μπορούν να χρησιμοποιηθούν, στη συνέχεια, σε άλλα μαθήματα, π.χ. στοιχεία για τη νομοθετική ρύθμιση της ιατρικής υποβοήθησης στην ανθρώπινη αναπαραγωγή, μπορούν να χρησιμοποιηθούν στο μάθημα της Βιολογίας.

Επίσης, συνιστάται τόσο οι διερευνητικές διαδικασίες όσο και τα αποτελέσματα των εργασιών και των δραστηριοτήτων στο μάθημα «*Πολιτική και Δίκαιο*» να γίνονται γνωστά στη σχολική κοινότητα (π.χ. με δημοσίευση στην εφημερίδα του σχολείου, με ανάρτηση πανό ή αφίσας στους κοινόχρηστους χώρους του σχολείου κ.τ.λ.). Θα ήταν ιδανικό να υπήρχε η δυνατότητα να εφαρμοστούν και στην πράξη τα αποτελέσματα των δραστηριοτήτων. Έτσι, η γνώση από το μάθημα θα μπορούσε να διαχέεται στη σχολική αλλά και στην ευρύτερη τοπική κοινωνία. Η υλοποίηση του στόχου αυτού προϋποθέτει βέβαια έγκαιρο προγραμματισμό, συνεργασία με τη Διεύθυνση του Σχολείου και τους τοπικούς φορείς (βλ. παρακάτω, ενότητα Δ).

Για παράδειγμα, στην ομαδική εργασία ψήφισης νόμου (κεφ. 5), θα μπορούσε να ψηφιστεί ένας “σχολικός νόμος” για την ανακύκλωση ή για την εξοικονόμηση ενέργειας, ο οποίος, σε συνεννόηση και με τη Διεύθυνση του Σχολείου, θα ήταν δεσμευτικός για όλη τη σχολική κοινότητα, θα οδηγούσε σε πρωτοβουλίες όπως: αντικατάσταση των παραδοσιακών λαμπτήρων του σχολείου με λαμπτήρες εξοικονόμησης ενέργειας, δένδροφύτευση στην αυλή του σχολείου με σκοπό τη δημιουργία φυσικού κλιματισμού την άνοιξη και το καλοκαίρι, τοποθέτηση κάδων ανακύκλωσης σε συνεννόηση και με τις τοπικές αρχές κ.ά.

Χρήσιμο είναι να αξιοποιηθούν και τα διάφορα προγράμματα που διεξάγονται κάθε χρόνο στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση από διάφορους φορείς, όπως για παράδειγμα ‘*Παιδεία της Δημοκρατίας*’, Κ.Ε.Θ.Ι., Προγράμματα Πολιτιστικά, Αγωγής Υγείας, Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Προτείνεται στους εκπαιδευτικούς να συνδυάσουν τα προγράμματα αυτά με τη διδασκαλία του συγκεκριμένου μαθήματος. Για παράδειγμα, στο πλαίσιο προγράμματος Κ.Ε.Θ.Ι. μπορούν να αναζητηθούν στοιχεία για τη συμμετοχή των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων, δραστηριότητα που προτείνεται στο κεφάλαιο 1 του βιβλίου, σε συνδυασμό με μία συνέντευξη από γυναίκα πολιτικό που μπορεί να δημοσιευθεί στην εφημερίδα του σχολείου. Εννοείται ότι το κατ’εξοχήν πρόγραμμα που σχετίζεται με το μάθημα είναι η “*Βουλή των Εφήβων*”, στην οποία καλό θα ήταν τα παιδιά να ενθαρρύνονται να συμμετέχουν ήδη από την αρχή των μαθημάτων.

6. Η εικονογράφηση του βιβλίου

Η εικονογράφηση του βιβλίου περιλαμβάνει απεικονίσεις έργων τέχνης. Με αυτόν τον τρόπο μπορεί να συμβάλει στην αισθητική αγωγή των μαθητών καταδεικνύοντας ποικίλες πιθανές μορφές πρόσληψης ενός έργου τέχνης. Η συγγραφική ομάδα ελπίζει ότι το μάθημα μπορεί να αποτελέσει μια ευκαιρία για να γνωρίσουν οι μαθητές κάποια σημαντικά έργα Ελλήνων και ξένων καλλιτεχνών διάφορων ρευμάτων και εποχών και να ασχοληθούν περαιτέρω με την τέχνη. Συνιστάται λοιπόν στους εκπαιδευτικούς να ενθαρρύνουν στο μάθημα τη συζήτηση σχετικά με αυτές τις απεικονίσεις έργων τέχνης και να παροτρύνουν τους μαθητές να αναζητήσουν συναφείς πληροφορίες (πχ. για τα διάφορα καλλιτεχνικά ρεύματα) από άλλα μαθήματα, όπως την Ιστορία και την Αισθητική Αγωγή.

Οι καλλιτεχνικοί πίνακες είναι επιλεγμένοι με βάση τη θεματική της κάθε ενότητας και έχουν άμεση σχέση με το κείμενο. Μπορούν, επομένως, να λειτουργήσουν και ως αφορμή για το μάθημα: για παράδειγμα, μπορεί να γίνει αντιπαραβολή του πίνακα του Λουδοβίκου 14^{ου} (“το κράτος είμαι εγώ”) με τη σκιτσογραφική απεικόνιση της Δημοκρατίας, του Κώστα Μητρόπουλου. Η τελευταία μπορεί να συσχετισθεί και με τα παρατιθέμενα αποσπάσματα από τα *Πολιτικά* του Αριστοτέλη για την ισότητα και την ελευθερία (κεφ. 4).

Γ. ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

Το Βιβλίο Εκπαιδευτικού προτείνει σε κάθε κεφάλαιο μία συγκεκριμένη μεθοδολογική προσέγγιση, η οποία είναι δοκιμασμένη στη διδακτική πράξη. Αυτό δεν σημαίνει ότι τα κεφάλαια δεν μπορούν να διδαχθούν με άλλον τρόπο.

Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να τονιστεί ότι το μάθημα «*Πολιτική και Δίκαιο*» είναι κατ’ εξοχήν μάθημα πολιτικής επικαιρότητας. Για τον λόγο αυτόν συνιστάται να αξιοποιεί ο εκπαιδευτικός θέματα της πολιτικής επικαιρότητας κατά τη διάρκεια της διδακτικής διαδικασίας αποφεύγοντας, βέβαια, πάντοτε οποιαδήποτε αξιολογική κρίση σχετικά με τα θέματα αυτά. Άλλωστε, σκοπός του μαθήματος είναι η καλλιέργεια πολιτικής παιδείας, η πολιτική κοινωνικοποίηση και σε καμία περίπτωση η προώθηση συγκεκριμένων ιδεολογικών - κομματικών θέσεων που ενδέχεται να οδηγήσουν σε φανατισμό, μισαλλοδοξία, αυταρχισμό.

Οι μεθοδολογικές προσεγγίσεις που προτείνονται στοχεύουν στην ανάπτυξη συλλογικού πνεύματος και στη βιωματική μάθηση. Σε καμία περίπτωση το βιβλίο «*Πολιτική και Δίκαιο*» δεν μπορεί και δεν πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο από καθέδρας διδασκαλίας. Η εξάσκηση στη διαδικασία διεξαγωγής

δημοκρατικού διαλόγου αποτελεί πρωταρχικό στόχο του βιβλίου και του μαθήματος (βλ. πιο πάνω).

Στο τέλος κάθε κεφαλαίου μπορούν να δίνονται στους μαθητές και τις μαθήτριες φύλλα ελέγχου (αυτοαξιολόγησης) με επαναληπτικές ασκήσεις. Τέτοια υποδείγματα, όπως και υποδείγματα αξιολόγησης, περιλαμβάνονται στο παρόν βιβλίο.

Επίσης, περιλαμβάνεται προτεινόμενη βιβλιογραφία για τα επιμέρους θέματα που πραγματεύεται το βιβλίο. Η βιβλιογραφία αυτή είναι ενδεικτική και προέρχεται από τις βιβλιοθήκες Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. που λειτουργούν σε αρκετά σχολεία της Ελλάδας και οπωσδήποτε αποτελούν πολύτιμο εργαλείο για τις σχολικές κοινότητες. Η προτεινόμενη βιβλιογραφία μπορεί να αξιοποιηθεί στις ομαδικές εργασίες, αλλά και να βοηθήσει τον εκπαιδευτικό να επεκτείνει την μελέτη του στο συγκεκριμένο αντικείμενο. Προτείνεται, άλλωστε, στον βαθμό που οι συνθήκες το επιτρέπουν, η διδασκαλία κάποιων διδακτικών ενοτήτων να πραγματοποιείται στον χώρο της βιβλιοθήκης, ώστε να δίνεται άμεσα η δυνατότητα στους μαθητές να ανατρέχουν στις βιβλιογραφικές πηγές (π.χ. Σύνταγμα, ιστορικούς άτλαντες κ.τ.λ.). Επίσης, ιδιαίτερα σημαντική θεωρείται και η αξιοποίηση όλων των διδακτικών χώρων και μέσων που διαθέτει το Σχολείο, π.χ. της αίθουσας υπολογιστών, της αίθουσας πολλαπλών χρήσεων, καθώς και βιντεοπροβολέων, συστημάτων εικόνας- ήχου κ.τ.λ. Τέλος, εξαιρετικό βοήθημα, το οποίο συνιστάται οπωσδήποτε να χρησιμοποιείται στην τάξη, είναι το βιβλιαράκι που κάθε χρόνο διανέμεται στα σχολεία από την Ε.Ε., “Το βιβλίο των Νέων της Ευρώπης”.

Δ. ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΎΛΗΣ

1. Πρέπει να τονιστεί ξανά ότι το μάθημα «*Πολιτική και Δίκαιο*» αποτελεί μάθημα που κατ’ εξοχήν συνδέεται με την πολιτική επικαιρότητα και προσφέρεται για σύνδεση με την πραγματικότητα. Η διδασκαλία του δεν πρέπει να είναι θεωρητική, αλλά να δείχνει έμπρακτα στους μαθητές ότι μπορούν να παρέμβουν με αποτελεσματικό τρόπο στον κόσμο που τα περιβάλλει. Συνιστάται, λοιπόν, στους εκπαιδευτικούς να αξιοποιούν κατ’ αρχάς τα θέματα της επικαιρότητας. Αν, για παράδειγμα, διεξάγονται εθνικές εκλογές, ο προγραμματισμός της ύλης θα πρέπει να αναπροσαρμόζεται, ώστε να προηγηθεί η διδασκαλία του 4^{ου} και 5^{ου} κεφαλαίου. Αν διεξάγονται ευρωεκλογές, πρέπει να προηγηθεί η διδασκαλία του 9^{ου} κεφαλαίου.

Αν παρ’ όλ’ αυτά, για οποιονδήποτε λόγο, δεν είναι δυνατή η ευέλικτη αντιμετώπιση του προγραμματισμού της ύλης, μια εναλλακτική πρόταση είναι να

ανατίθεται από την αρχή της χρονιάς σε έναν μαθητή/μαθήτρια η τήρηση ενός “φακέλου επικαιρότητας”. Στον φάκελο αυτόν θα φυλάσσονται προτάσεις για συζήτηση, θα καταγράφονται ειδήσεις της πολιτικής επικαιρότητας από τον Τύπο, τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα, το διαδίκτυο κ.τ.λ. Στη συνέχεια, οι μαθητές θα προσκομίζουν το υλικό του φακέλου για επεξεργασία στην τάξη. Ο διδάσκων, στην αρχή της παρουσίασης κάθε κεφαλαίου και σε συνεργασία με τον υπεύθυνο μαθητή/τρια, θα ανατρέχει στον φάκελο και θα εντάσσει στη διδασκαλία τα οικεία θέματα επικαιρότητας.

2. Από την αρχή της χρονιάς, σε συνεργασία με τους υπόλοιπους εκπαιδευτικούς και τη διεύθυνση της σχολικής κοινότητας, ο διδάσκων μπορεί να προγραμματίσει διαθεματικές δραστηριότητες, (π.χ. εργασία σχετική με θέματα βιοηθικής, σε συνεργασία με τους διδάσκοντες τα μαθήματα της Βιολογίας, των Θρησκευτικών και της Πληροφορικής).

3. Ένα σύγχρονο σχολείο, ανοιχτό στην κοινωνία, ενθαρρύνει τους μαθητές και τις μαθήτριες να αναλάβουν ενεργό ρόλο απέναντι στα προβλήματα που απασχολούν την τοπική κοινωνία. Έτσι, για παράδειγμα, η ενημέρωση των μαθητών/τριών για τη λειτουργία των τοπικών συμβουλίων νέων και η ενθάρρυνση για τη συμμετοχή τους σε αυτά, αποτελούν στόχο συγκεκριμένης διδακτικής ενότητας του μαθήματος (κεφ. 7).

4. Προτείνεται η οργάνωση επισκέψεων, σε συνεργασία με τη Διεύθυνση του Σχολείου και τους τοπικούς φορείς. Για παράδειγμα, ενδείκνυται η επίσκεψη σε μια συνεδρίαση του νομαρχιακού δημοτικού ή κοινοτικού συμβουλίου, σε περίπτωση αντιμετώπισης κάποιου προβλήματος στην τοπική κοινωνία, για το οποίο τα παιδιά καλούνται να προτείνουν λύσεις και να αναλάβουν ενεργό δράση (κεφ. 7, σ. 94, δραστηριότητα Ε’).

5. Πολλά θέματα του μαθήματος «*Πολιτική και Δίκαιο*» σχετίζονται με εθνικές, σχολικές ή τοπικές επετείους, εκδηλώσεις, γιορτές. Η προοπτική οργάνωσης μέσα στα πλαίσια του μαθήματος κάποιας δραστηριότητας η οποία θα παρουσιαστεί στην ευρύτερη σχολική ή τοπική κοινότητα, θα ενισχύσει το ενδιαφέρον των παιδιών. Για παράδειγμα, η ιστορική επισκόπηση της συνταγματικής ιστορίας (3^ο κεφάλαιο) σε συνδυασμό με την ανάλυση της έννοιας του Συντάγματος, την οργάνωση του νέου ελληνικού κράτους, τον νόμο για το πανεπιστημιακό άσυλο κ.τ.λ., μπορεί να χρησιμοποιηθεί στις σχολικές γιορτές της 25^{ης} Μαρτίου και του Πολυτεχνείου. Οι γνώσεις για την Ευρωπαϊκή Ένωση (9^ο κεφάλαιο) μπορούν να αξιοποιηθούν για την οργάνωση μιας scho-

λικής γιορτής την ημέρα της Ευρώπης (9^η Μαΐου). Η οργάνωση μιας σχολικής παράστασης, για παράδειγμα η δραματοποίηση του έργου «1984» του Τζ. Οργουελ, σε συνεργασία και με τους διδάσκοντες το μάθημα της θεατρολογίας, μπορεί να συνδυαστεί με μία ημερίδα αφιερωμένη στην προστασία των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων και των δικαιωμάτων ή στη λειτουργία των ανεξάρτητων αρχών (5^ο κεφάλαιο) κ.τ.λ.

6. Συνιστάται, επίσης, να αξιοποιηθούν οι δυνατότητες ενημέρωσης που παρέχονται στους μαθητές από διάφορους φορείς, όπως τον Συνήγορο του Παιδιού, Γραφεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τοπικούς φορείς (π.χ. Κέντρο Στήριξης της Απασχόλησης και της Επιχειρηματικότητας των Γυναικών “Εργάνη” στον Δήμο Συκεών Θεσσαλονίκης).

7. Υπάρχουν πάρα πολλές δυνατότητες που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν στο πλαίσιο του μαθήματος «*Πολιτική και Δίκαιο*», προκειμένου τα παιδιά να ενημερωθούν με άμεσο τρόπο και να εμπεδώσουν τις παρεχόμενες γνώσεις με επισκέψεις εκτός σχολείου, π.χ. στο Δημοτικό ή στο Κοινοτικό Κατάστημα, στο Δικαστικό Μέγαρο της περιοχής, σε Γραφεία της Ε.Ε., σε διάφορα θεσμικά όργανα της Ε.Ε. που λειτουργούν στον τόπο όπου βρίσκεται το σχολείο (π.χ. CEDEFOP στη Θεσσαλονίκη), σε διάφορα Υπουργεία, στη Βουλή στην Αθήνα κ.α. Κάθε χρόνο παρέχεται στα σχολεία η δυνατότητα επίσκεψης στη Βουλή με ξενάγηση στο Μέγαρο της Βουλής, στις θεματικές εκθέσεις που λειτουργούν κ.τ.λ. Επίσης, παρέχεται η δυνατότητα επίσκεψης στο Ευρωκοινοβούλιο, αλλά και ανταλλαγής μαθητών στο πλαίσιο προγραμμάτων της Ε.Ε., όπως το e- twinning κ.ά. Συνιστάται να αξιοποιούνται οι δυνατότητες αυτές όσο το δυνατόν περισσότερο. Η υλοποίηση τέτοιων δραστηριοτήτων, βέβαια, προϋποθέτει καλό προγραμματισμό και οργάνωση από την αρχή της χρονιάς.

8. Σε περίπτωση που αποδειχθεί ανέφικτη η πραγματοποίηση επισκέψεων σε μακρινούς προορισμούς (π.χ. επίσκεψη στη Βουλή στην Αθήνα από σχολεία της περιφέρειας), συνιστάται να αξιοποιηθούν οι δυνατότητες που παρέχει η περιοχή του σχολείου, π.χ. επίσκεψη στο Ειρηνοδικείο, στο Κ.Ε.Π., στο Υποθηκοφυλακείο).

9. Πιο κάτω παρατίθεται ένα παράδειγμα ετήσιου προγραμματισμού της ύλης του διδασκόμενου μαθήματος.

ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ: .....

Τάξη: .....

Τμήμα: .....

ΔΙΔΑΣΚΩΝ/ΟΥΣΑ: .....

ΕΤΗΣΙΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΔΙΔΑΚΤΕΑΣ ΥΛΗΣ

ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ.....

Η ύλη αυτή κατανέμεται σε ..... διδακτικές ενότητες (μαθήματα) και εκτείνεται σε ..... σελίδες στο βιβλίο του μαθητή.

Με δεδομένο ότι το μάθημα αυτό διδάσκεται ..... ώρες την εβδομάδα ή ..... ώρες τον χρόνο έχουμε:

1^ο Τετράμηνο:

Στο τετράμηνο αυτό, που έχει 16 εβδομάδες εργασίας ή ..... ώρες διδασκαλίας,

θα διδαχθούν τα μαθήματα από το κεφάλαιο 1 έως και το κεφάλαιο ..... που αντιστοιχούν σε ..... σελίδες (από τη σελίδα ... έως και τη σελίδα .....).

2^ο Τετράμηνο:

Στο τετράμηνο αυτό, που έχει 16 εβδομάδες εργασίας ή ..... ώρες διδασκαλίας, θα διδαχθούν τα μαθήματα από το κεφάλαιο ..... έως και το κεφάλαιο ..... που αντιστοιχούν σε ..... σελίδες (από τη σελίδα ..... έως και τη σελίδα .....).

E. ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ (ΓΕΝΙΚΑ)

Τα θέματα πρέπει να διδαχτούν με τρόπο ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι του μαθήματος, δηλαδή η ολόπλευρη ανάπτυξη του μαθητή και, ειδικότερα, η διαμόρφωση θετικών στάσεων, αξιών και συμπεριφορών. Ιδιαίτερα πρέπει να τονίσουμε ότι η μάθηση πρέπει να αντιμετωπιστεί ως μια ενεργητική διαδικασία, η οποία συντελείται μέσα από μια διαρκή αλληλεπίδραση του μαθητή με το κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό, και πολιτισμικό του περιβάλλον.

Ο προγραμματισμός της διδασκτέας ύλης (ετήσιος, εξαμηνιαίος, εβδομαδιαίος και ωριαίος) είναι απαραίτητος, ώστε, αν χρειαστεί, να γίνουν έγκαιρα οι αναγκαίες προσαρμογές. Επιπλέον, η ενημέρωση σχετικά με το περιεχόμενο και τους σκοπούς του ΑΠΣ, η γνώση του περιεχομένου του βιβλίου, η εξασφάλιση και η χρήση του αναγκαίου διδακτικού υλικού και των εποπτικών μέσων, είναι απαραίτητα για την επίτευξη των διδακτικών στόχων.

Ο εκπαιδευτικός, ως επιστήμονας και ψυχοπαιδαγωγός, είναι απαραίτητο

να εργάζεται υπεύθυνα και μεθοδικά, να προσεγγίζει το γνωστικό αντικείμενο διαθεματικά, να χρησιμοποιεί βιβλιογραφία. Λόγω της “πολιτικής” φύσης των θεμάτων, πρέπει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικός και αντικειμενικός, “αξιολογικά ουδέτερος”.

Όσον αφορά τις μεθοδολογικές προσεγγίσεις, προτείνεται ο συνδυασμός μικτών και μαθητοκεντρικών μορφών διδασκαλίας. Με τη μικτή διδασκαλία ο εκπαιδευτικός θα έχει τον κύριο ρόλο στην εκπαιδευτική διαδικασία, αλλά με ποικίλες ερωτήσεις και διάλογο θα εμπλέξει στη διαδικασία και τους μαθητές, προετοιμάζοντας με αυτόν τον τρόπο το έδαφος για τη μαθητοκεντρική διδασκαλία, όπου ο μαθητής θα αποτελεί την κινητήρια δύναμη. Έτσι, αλλάζει ο ρόλος του εκπαιδευτικού, ο οποίος από μεταφορέας γνώσεων γίνεται συνεργάτης και σύμβουλος του μαθητή, οργανωτής και υποστηρικτής του στη διαδικασία της μάθησης.

Ενδείκνυται να χρησιμοποιηθεί συνδυασμός τεχνικών, όπως η σύντομη εισήγηση, οι ερωτήσεις, η παρώθηση, ο διάλογος, η αντιπαράθεση, η διερεύνηση και η επεξεργασία δεδομένων.

Επιπλέον, χρήσιμες δραστηριότητες είναι:

- Η μελέτη πηγών με στόχο την ιστορική και συγκριτική προσέγγιση της γνώσης.
- Η βιωματική προσέγγιση μέσω κατάλληλων ερωτήσεων και διαλόγου.
- Η παρουσίαση επίκαιρων γεγονότων από ταινίες, από το διαδίκτυο κ.τ.λ. και η οργάνωση ομαδικών συζητήσεων σχετικών με το περιεχόμενο του μαθήματος.
- Η οργάνωση επισκέψεων σε διάφορους φορείς, όπως η Βουλή, τα δικαστήρια, οι Μ.Κ.Ο., τα Μ.Μ.Ε. κ.ά.
- Η πρόσκληση στο σχολείο δημόσιων προσώπων, ειδικών, εκπροσώπων οργανισμών.
- Οι ατομικές και ομαδικές εργασίες των μαθητών και η παρουσίασή τους στην τάξη.
- Η διεξαγωγή μικρής έρευνας με τη χρήση ερωτηματολογίων, συνεντεύξεων, βιβλιογραφίας κ.τ.λ., για τη διερεύνηση ενός ζητήματος τοπικού, εθνικού, ευρωπαϊκού ή και παγκόσμιου ενδιαφέροντος, η ανάλυση και η διατύπωση προτάσεων για την αντιμετώπισή του.

Επισημαίνεται ότι ενδείκνυται η χρήση των κατάλληλων εποπτικών μέσων διδασκαλίας και η χρήση εκπαιδευτικής τεχνολογίας, καθώς και η διαθεματική/διεπιστημονική προσέγγιση για την ενεργοποίηση του ενδιαφέροντος των μαθητών, ώστε η εκπαιδευτική διαδικασία να είναι πιο αποτελεσματική.

**ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ ΓΙΑ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ
ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ ΚΑΘΕ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ	ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΜΕΘΟΔΟΣ
1. Η Πολιτική	Πολιτική παρέμβαση: Οργάνωση έκδοσης μιας μαθητικής εφημερίδας, αρθρογραφία, συνέντευξη, έρευνα, ρεπορτάζ
2. Το Δίκαιο	Επεξεργασία πηγών
3. Από την πόλη-κράτος στο νεοελληνικό κράτος	Εκπόνηση επιστημονικής εργασίας: Βιβλιογραφική έρευνα - πηγές
4. Η οργάνωση της πολιτείας	Δημόσια Δημοκρατική Διαβούλευση: Αγώνες επιχειρηματολογίας
5. Η λειτουργία της πολιτείας	Ψήφιση νόμου: Ομαδική εργασία στην τάξη
6. Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα	Οργάνωση θεατρικής παράστασης: Προστασία δικαιωμάτων
7. Κοινωνική και πολιτική δυναμική	Ανάγνωση και σύγκριση πολιτικών εφημερίδων Δημοσκόπηση σχετικά με την ανάπτυξη συλλογικής δράσης (κοινωνία των πολιτών)
8. Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας	Πολιτική γελοιογραφία: Ομαδική εργασία στην τάξη
9. Θεσμοί και πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης	Έρευνα στο διαδίκτυο
10. Η Διεθνής Κοινότητα	Ανάγνωση Ανάλυση διαγραμμάτων, γραφημάτων

ΠΙΘΑΝΟΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΤΟΥ/ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΜΙΑΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

ΠΟΙΑ ΕΝΟΤΗΤΑ / ΠΟΙΟ ΘΕΜΑ ΘΑ ΔΙΔΑΞΩ;

Μας κατευθύνει ο αδρομερής ετήσιος ή τριμηνιαίος προγραμματισμός, αλλά και τα βιβλία του μαθητή και του εκπαιδευτικού.

ΕΙΜΑΙ ΓΝΩΣΤΗΣ ΤΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ;

Ο καθηγητής οφείλει να γνωρίζει πολύ καλά το αντικείμενο που πρόκειται να διδάξει.

ΓΝΩΡΙΖΩ ΤΟΥΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥΣ ΣΤΟΧΟΥΣ;

Για να είναι αποτελεσματική η διδασκαλία, η διδακτική πράξη πρέπει να βρίσκεται σε συνεχή επαφή με τους στόχους (Ταξινομίες Bloom και Gagne).

ΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ Η ΠΡΟΑΠΑΙΤΟΥΜΕΝΗ ΓΝΩΣΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ;

Γίνεται έλεγχος, προεκτίμηση, για να προσδιορίσουμε τι γνωρίζουν ήδη οι μαθητές σχετικά με το συγκεκριμένο θέμα, δηλαδή ποιο είναι το επίπεδο της τάξης, ώστε να προσδιορίσουμε το σημείο από το οποίο θα αρχίσουμε τη διδασκαλία, ανάλογα με τον βαθμό ετοιμότητας της τάξης για μάθηση.

ΚΑΤΕΣΤΡΩΣΑ ΕΝΑ ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ;

Το βιβλίο του εκπαιδευτικού ή άλλα βιβλία ειδικής διδακτικής μας βοηθούν να επιλέξουμε ή να σχεδιάσουμε ένα δικό μας διάγραμμα – πορεία διδασκαλίας.

ΠΩΣ ΘΑ ΓΙΝΕΙ ΔΙΚΑΙΑ Η ΚΑΤΑΝΟΜΗ (ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ) ΤΟΥ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΧΡΟΝΟΥ;

Γίνεται σχεδιασμός κατανομής του διδακτικού χρόνου στις διάφορες φάσεις της διδασκαλίας, ώστε να διασφαλίζεται επαρκής χρόνος για συμμετοχή των μαθητών, χωρίς να μειώνεται η αποτελεσματικότητα του εκπαιδευτικού και της διδασκαλίας.

ΠΟΙΕΣ ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΜΑΘΗΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ;

Αναλύονται στο βιβλίο του εκπαιδευτικού ή καθορίζονται στην ενδεικτική πορεία διδασκαλίας που ετοιμάζει ο διδάσκων. Σε κάθε περίπτωση ο καθηγητής φροντίζει να μετατρέψει τη διδακτέα ύλη σε διδάξιμη γνώση.

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΗΚΑΝ ΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΜΕΣΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ;

Ο διδάσκων επιλέγει την ανάγνωση, τη συζήτηση, τη διήγηση, την περιγραφή κ.λ.π. Προκρίνει πού θα γίνει η διδασκαλία (μέσα ή έξω από τη τάξη) και αναζητεί τα απαιτούμενα μέσα (βιβλία, όργανα, χάρτες, εικόνες, φιλμ, CD κ.λπ.). Επιλέγει, δηλαδή, την κατάλληλη στρατηγική διδασκαλίας, τα αναγκαία εποπτικά μέσα και την αντίστοιχη μορφή κοινωνικής οργάνωσης της τάξης του.

ΕΓΙΝΕ ΠΡΟΒΛΕΨΗ ΓΙΑ ΕΞΑΤΟΜΙΚΕΥΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ;

Επιβάλλεται η εξατομίκευση για τους μαθητές με μαθησιακές δυσκολίες, προκειμένου να παρακολουθήσουν με τον δικό τους ρυθμό τις εργασίες στην τάξη και να μην περιθωριοποιηθούν.

ΠΩΣ ΘΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΘΕΙ ΤΟ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ;

Η αξιολόγηση θα γίνει άμεσα, με προφορική ή με σύντομη γραπτή εξέταση (δεκάλεπτα τέστ). Μπορεί, επίσης, να γίνει με τον έλεγχο για την ορθή ή μη συμπλήρωση των εργασιών στο βιβλίο του μαθητή (ανατροφοδότηση). Ωστόσο, αν ο διδάσκων ακολουθήσει τον παραδοσιακό τρόπο, η αξιολόγηση μπορεί να γίνει την επόμενη ημέρα, εβδομάδα ή μήνα (με τεστ ή με τα γνωστά κριτήρια αξιολόγησης του βιβλίου).

ΜΕΛΕΤΗΘΗΚΕ ΤΟ ΑΠΣ ΚΑΙ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ;

Στο ΑΠΣ και στο βιβλίο του εκπαιδευτικού δίνονται ποικίλες οδηγίες, διευκρινίσεις, συμπληρωματικές πληροφορίες κ.λπ. Γι' αυτό και δεν πρέπει να το ξεχνάμε.

ΣΤ. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΗ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Βασικός σκοπός της αξιολόγησης είναι να ανατροφοδοτήσει με στοιχεία για το αποτέλεσμα της εκπαιδευτικής διαδικασίας όλους τους άμεσα ενδιαφερομένους. Συγκεκριμένα, πληροφορεί τους μαθητές για τις επιδόσεις τους ώστε να αλλάξουν τον τρόπο μελέτης τους, εάν οι επιδόσεις τους υπολείπονται των στόχων που οι ίδιοι έχουν θέσει. Πληροφορεί, επίσης, τους γονείς για τα αποτελέσματα των προσπαθειών των παιδιών τους, ενώ ταυτόχρονα πληροφορεί και τους ίδιους τους διδάσκοντες για την αποτελεσματικότητα της διδακτικής τους μεθοδολογίας. Τέλος, πληροφορεί τις εκπαιδευτικές αρχές για την αποτελεσματικότητα των προτεινόμενων μεθοδολογιών, για τον βαθμό επίτευξης των στόχων των Αναλυτικών Προγραμμάτων, ακόμα και για την καταλληλότητα της ίδιας της διαδικασίας αξιολόγησης.

Η αξιολόγηση αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της διδασκαλίας. Μέσω αυτής επιτυγχάνεται η ανατροφοδότηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας και ο εντοπισμός των ελλείψεων των μαθητών, με στόχο την πρόοδό τους και τη βελτίωση της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Επιπλέον, η αξιολόγηση αποτελεί βασικό στοιχείο και για την αξιολόγηση του Προγράμματος Σπουδών.

Στόχος της αξιολόγησης στο μάθημα «*Πολιτική και Δίκαιο*» είναι να ελεγχθεί ο βαθμός στον οποίον επιτυγχάνεται ο βασικός σκοπός της διδασκαλίας του μαθήματος, δηλαδή το να αποκτήσει ο μαθητής πολιτική παιδεία. Ειδικότερα, η αξιολόγηση στο εν λόγω μάθημα αποσκοπεί:

- Στη διερεύνηση της μαθησιακής πορείας των μαθητών σε όλα τα θέματα που προσφέρονται στο ΑΠΣ για το συγκεκριμένο μάθημα.
- Στον εντοπισμό των μαθησιακών δυσκολιών των μαθητών, με στόχο τον σχεδιασμό κατάλληλων παρεμβάσεων για τη βελτίωση της διδακτικής διαδικασίας.
- Στην ποιοτική αναβάθμιση της εκπαιδευτικής διαδικασίας με την ενίσχυση και ενθάρρυνση των μαθητών και με τη δημιουργία κινήτρων μάθησης για το συγκεκριμένο μάθημα.
- Στην ανάπτυξη της πολιτικής συνείδησης, της δημιουργικής ικανότητας, και της κριτικής σκέψης των μαθητών και στην καλλιέργεια των ιδιαίτερων κλίσεων, δεξιοτήτων και ενδιαφερόντων τους.
- Στην ενίσχυση της αυτοεκτίμησης των μαθητών και του ενδιαφέροντός τους για συμμετοχή στο κοινωνικό και πολιτικό γίγνεσθαι.

Η αξιολόγηση στο μάθημα «*Πολιτική και Δίκαιο*» θα γίνεται σύμφωνα με τις ισχύουσες διατάξεις. Προτείνεται να χρησιμοποιούνται η διαμορφωτική και η τελική αξιολόγηση (σύμφωνα με τον Blak P. (2003), *The importance of every day assessment*, στο *Every day assessment in Science Classroom*, eds J. M. Atkin and J.E. Coffey, NSTA Press, Ch. 1, pp. 6 -7).

Ειδικότερα:

• **Η διαμορφωτική αξιολόγηση** θα εφαρμόζεται κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας με στόχο τη συνεχή πληροφόρηση του εκπαιδευτικού και του μαθητή για την πορεία της μάθησης, σύμφωνα με τους στόχους του ΑΠΣ. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να ενημερώνει τους μαθητές και να συζητά μαζί τους για τις μαθησιακές τους επιδόσεις. Ανάλογα με τα αποτελέσματα της αξιολόγησης, θα σχεδιάζει κατάλληλες παρεμβάσεις για τη βελτίωση της μαθησιακής διαδικασίας και την επίτευξη των μαθησιακών στόχων.

• **Η τελική αξιολόγηση** θα διενεργείται είτε με την ολοκλήρωση μιας ή περισσότερων διδακτικών ενοτήτων, είτε με την ολοκλήρωση της διδακτέας ύλης. Κατά τη διαδικασία αυτή πρέπει να αποτιμάται με συστηματικό τρόπο το γνωστικό επίπεδο των μαθητών σε σχέση με το προηγούμενο μαθησιακό τους επίπεδο και με τους αρχικούς στόχους της διδασκαλίας.

Οι τεχνικές αξιολόγησης των μαθητών πρέπει να συναρτώνται άμεσα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τους στόχους και το περιεχόμενο του μαθήματος «Πολιτική και Δίκαιο». Ειδικότερα, για την αξιολόγηση του μαθήματος, εκτός από τις γραπτές δοκιμασίες των τετραμήνων και των τελικών εξετάσεων, προτείνονται επιπλέον:

Η προφορική εξέταση. Γίνεται συνήθως με ερωτήσεις που απαιτούν σύντομη (αλλά όχι μονολεκτική) ή ελεύθερη απάντηση.

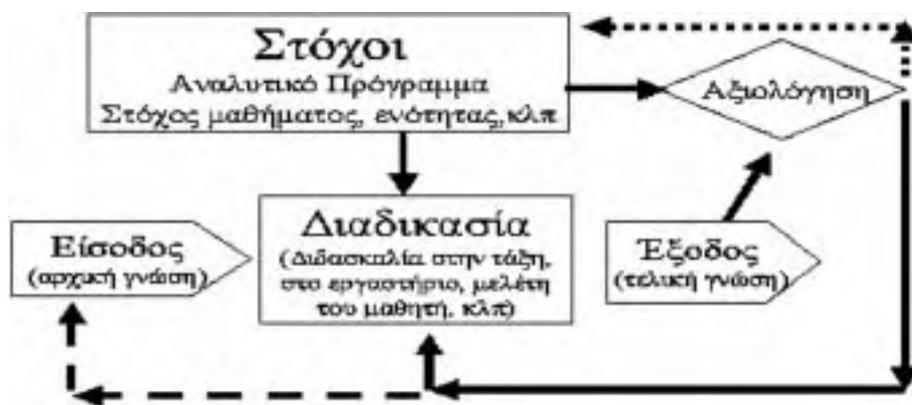
Οι γραπτές εξετάσεις. Είναι ολιγόλεπτες ή ωριαίες και γίνονται για την αξιολόγηση μιας συγκεκριμένης ενότητας ή ευρύτερων ενοτήτων. Προτείνεται η χρήση ερωτήσεων ανοικτού ή κλειστού τύπου. Σημειώνεται ότι οι ερωτήσεις πρέπει να είναι ιεραρχημένες ως προς τον βαθμό δυσκολίας και προσαρμοσμένες στις ανάγκες των μαθητών κάθε σχολείου.

Η παρακολούθηση, το ενδιαφέρον και η συμμετοχή του μαθητή κατά τη διεξαγωγή της διδασκαλίας.

Οι συνθετικές δημιουργικές εργασίες. Δίνονται εργασίες είτε ατομικές είτε ομαδικές για διάφορα, συνήθως επίκαιρα, κοινωνικο-πολιτικά θέματα.

Το ατομικό Δελτίο Εργασιών του μαθητή. Περιλαμβάνει εργασίες και άλλες δραστηριότητες του μαθητή.

Η αυτοαξιολόγηση του μαθητή. Ζητείται από τον μαθητή να αξιολογήσει τη συμμετοχή του στο μάθημα, τις εργασίες του, την προφορική ή γραπτή εξέτασή του, με κριτήρια αντικειμενικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Το 1^ο κεφάλαιο αποτελείται από τέσσερις ενότητες, οι οποίες προβλέπεται να διδαχθούν σε **3 διδακτικές ώρες**.

Α. ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

Οι διδακτικοί στόχοι του 1^{ου} κεφαλαίου είναι οι ακόλουθοι:

Οι μαθητές και οι μαθήτριες να μπορούν:

- Να ορίσουν την έννοια της πολιτικής και να αντιληφθούν τη σημασία της για την επίτευξη συναινετικών λύσεων στα προβλήματα που αφορούν το κοινωνικό σύνολο.
- Να συνειδητοποιήσουν την ατομική και τη συλλογική ευθύνη για τη δημοκρατική οργάνωση και την εύρυθμη λειτουργία της κοινωνίας.
- Να αντιληφθούν την πολυπλοκότητα των σύγχρονων κοινωνιών και των πολιτικών ρυθμίσεων.
- Να συνειδητοποιήσουν τη δύναμη που έχουν οι πολίτες να επηρεάζουν τη διαμόρφωση των πολιτικών αποφάσεων οι οποίες αφορούν άμεσα τη ζωή τους και να αναπτύξουν θετική στάση σχετικά με την ανάγκη συμμετοχής τους στο πολιτικό γίγνεσθαι.
- Να κατανοήσουν τη διαδικασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης και τη σημασία της.
- Να αντιληφθούν ότι η ιδιότητα του πολίτη είναι συνδεδεμένη με δικαιώματα, αλλά και με την ευθύνη της συνεχούς εγρήγορσης για τη διαφύλαξη των δικαιωμάτων αυτών και για τη βελτίωση της δημοκρατικής λειτουργίας της πολιτείας.
- Να κατανοήσουν τη σημασία της πολιτικής συμμετοχής και τις συνέπειες της πολιτικής απάθειας.
- Να διακρίνουν την πολιτικοποίηση από την κομματικοποίηση.

B. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

1η διδακτική ώρα:

Τι σημαίνει πολιτική - η ελληνική καταγωγή της (σσ. 9-11)

α) Ορισμός πολιτικής

Γίνεται συζήτηση στην τάξη με αφορμή κάποιο θέμα της τρέχουσας πολιτικής επικαιρότητας. Τίθεται το ερώτημα: Πόσο ενδιαφέρονται τα παιδιά για την πολιτική σήμερα; Πώς ορίζεται η πολιτική;

Δίνεται ο ορισμός (σ. 9). Για την κατανόησή του μπορεί να χρησιμεύσει και η ετυμολογική προέλευση του όρου πολιτική (σ. 3).

β) Με ποια θέματα ασχολείται η πολιτική;

Γίνεται διάκριση μεταξύ των δημόσιων και των ιδιωτικών υποθέσεων, μεταξύ της δημόσιας και της ιδιωτικής σφαίρας (σ. 9). Διευκρινίζεται ότι η πολιτική ασκείται κατ' αρχήν στη δημόσια σφαίρα. Ωστόσο, οι διεργασίες που συντελούνται στην ιδιωτική σφαίρα έχουν άμεσο αντίκτυπο και στη δημόσια, άρα κατ' επέκταση και στην άσκηση της πολιτικής. Για παράδειγμα, οι συνθήκες ισότιμης αντιμετώπισης των δύο φύλων μέσα στην οικογένεια (ιδιωτική σφαίρα) επηρεάζουν καθοριστικά τη στάση του ατόμου στη δημόσια σφαίρα. Γυναίκες που ξεπέρασαν το παραδοσιακό στερεότυπο, που ήθελε τη γυναίκα περιορισμένη στο σπίτι και θεωρούσε τον δημόσιο χώρο κατ' εξοχήν πεδίο δράσης των ανδρών, δραστηριοποιούνται επαγγελματικά, συνδυάζουν καριέρα και οικογένεια και προβάλλουν πολιτικά αιτήματα, π.χ. για τη λειτουργία παιδικών σταθμών, για τις άδειες μητρότητας κ.τ.λ.

Με αφορμή το απόσπασμα του Isaiah Berlin (παράθεμα σ. 10), μπορεί να γίνει συζήτηση στην τάξη σχετικά με τα θέματα που έχουν πολιτική σημασία και τα οποία, επομένως, μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο πολιτικής δραστηριότητας. Πώς σχετίζεται η πολιτική με την έννοια της ελευθερίας; (σσ. 9-10) Αρκεί η κατοχύρωση δικαιωμάτων από το κράτος για να υπάρχει ουσιαστική ελευθερία; Πώς μπορεί η κατοχύρωση δικαιωμάτων να μην αποτελεί 'κενό γράμμα', αλλά να υλοποιείται στην πράξη;

Για παράδειγμα, αν κάποιοι μαθητές ασχολούνται με τον αθλητισμό, θα τους ενδιέφερε να διεκδικήσουν τη δημιουργία αθλητικού κέντρου στην περιοχή τους; Με ποιον τρόπο θα μπορούσαν να το πετύχουν αυτό; Θα ήταν σημαντικό να υπήρχε η δυνατότητα να ακουστεί πιο δυνατά η φωνή τους για τα προβλήματα που τους απασχολούν; Πώς θα μπορούσε να γίνει αυτό; Επομένως, η πολιτική έχει να κάνει και με θέματα που, φαινομενικά, αφορούν μόνο την ιδιωτική σφαίρα, π.χ. τη διάθεση ελεύθερου χρόνου σε αθλητικές δραστηριότητες. Άρα, ακόμα και οι προσωπικές επιλογές, που γίνονται στην ιδιωτική

μας ζωή και που σχετίζονται με την ανάπτυξη της προσωπικότητάς μας, μπορεί να έχουν πολιτική σημασία και να διατυπώνονται ως αιτήματα προς την εκάστοτε πολιτική εξουσία (σ. 10).

Άλλο παράδειγμα: Η προστασία του περιβάλλοντος είναι ένα κρίσιμο και επίκαιρο πολιτικό ζήτημα, το οποίο σχετίζεται πρωτίστως με την πολιτεία και τις πολιτικές που αυτή ασκεί. Ωστόσο, οι καταναλωτικές συνήθειες στην ιδιωτική μας ζωή πρέπει και μπορούν να αλλάξουν, ώστε όχι μόνον να μην είναι βλαπτικές για το περιβάλλον, αλλά και να επηρεάσουν τις επιλογές της πολιτείας προς την κατεύθυνση αυτή.

γ) Ποια είναι τα εργαλεία της πολιτικής;

Τίθεται το ερώτημα: Ποιά είναι τα εργαλεία της πολιτικής; Τι εννοούμε όταν λέμε ότι επιτεύχθηκε πολιτική λύση σε ένα ζήτημα; (σ. 10). Ο διδάσκων προσπαθεί να γίνει κατανοητό στους μαθητές ότι τα παραπάνω σχετίζονται με την αναζήτηση τρόπων για τη διεκδίκηση των αιτημάτων μας και για την παρέμβαση στον κόσμο που μας περιβάλλει, προκειμένου να βελτιώσουμε τις συνθήκες της ζωής μας.

δ) Πώς γίνονται πράξη οι πολιτικές αποφάσεις;

Πώς γίνονται πράξη οι πολιτικές αποφάσεις; Μπορούν οι μαθητές να σκεφθούν περιπτώσεις της πολιτικής επικαιρότητας, για να διαπιστώσουν πώς διαμορφώνονται οι πολιτικές αποφάσεις και πώς υλοποιούνται; Γίνεται συζήτηση για το Δίκαιο και τη σχέση του με την πολιτική, με βάση το παράδειγμα για την ψήφιση αυστηρότερων ρυθμίσεων του Κ.Ο.Κ. (σ. 10).

2η διδακτική ώρα:

Πόλις - πολίτης - πολιτική (σσ. 11-13)

α) Τι σημαίνει η ιδιότητα του πολίτη;

Διεξάγεται συζήτηση στην τάξη κατά την οποία γίνεται σύγκριση με την αρχαιότητα, όπου η σύνδεση πολίτη - πόλης (πολιτείας) ήταν άμεση, και, παράλληλα, γίνονται αναφορές στη σύγχρονη πραγματικότητα.

Επισημαίνεται, για παράδειγμα, το γεγονός ότι η ελληνική πολιτεία παρέχει δημόσια δωρεάν παιδεία, δημόσια σχολικά κτήρια με εξοπλισμό (θρανία, Η/Υ, βιβλιοθήκες κ.τ.λ.), δωρεάν βιβλία, εκπαιδευτικούς, προγράμματα κ.τ.λ. Αποτελεί δικαίωμα του πολίτη να διεκδικεί βελτίωση της παρεχόμενης δημόσιας παιδείας, αλλά και υποχρέωσή του να σέβεται τη δημόσια περιουσία, που είναι στην ουσία δική του, δηλαδή να μην καταστρέφει τα θρανία και τα βιβλία, να διατηρεί καθαρό τον χώρο κ.τ.λ. Για ποιον λόγο συμβαίνει το αντίθετο; Μπορούμε να αναφέρουμε παραδείγματα από την επικαιρότητα, π.χ. καταλήψεις και καταστροφές σχολείων, πανεπιστημίων, καταστροφές δημόσιων κτηρίων,

πινακίδων σήμανσης στους δρόμους κ.τ.λ. Τονίζουμε ότι οι υποχρεώσεις απέναντι στο σύνολο δεν φαντάζουν σαν αγγαρεία, αν γίνει συνείδηση ότι μέσα από το γενικό καλό εξυπηρετείται πληρέστερα και το ατομικό καλό (σ. 11).

β) Πολιτική απάθεια

Αναφέρουμε ότι η πολιτική, που σχετίζεται κατ' εξοχήν με την οργανωμένη πολιτεία και με την προώθηση αιτημάτων προς αυτήν (με αυτήν την αναφορά γίνεται επανάληψη της προηγούμενης ενότητας), αφήνει σήμερα αρκετούς πολίτες αδιάφορους ή και τους απωθεί. Για ποιους λόγους; Γίνεται συζήτηση και ανάλυση των λόγων (σσ.11-12). Θεωρούν οι μαθητές δυνατή την παρέμβαση του πολίτη στα πολιτικά πράγματα; Πώς μπορεί ο πολίτης να επηρεάσει τη διαμόρφωση των πολιτικών αποφάσεων που επηρεάζουν τη ζωή του, την καθημερινότητά του; Γίνεται συζήτηση για τους τρόπους πολιτικής παρέμβασης, για τις μορφές συλλογικής δράσης (σ. 13). Θα ενδιέφερε τους μαθητές να αναλάβουν, για παράδειγμα, την έκδοση μιας μαθητικής εφημερίδας, η οποία θα λειτουργούσε ως μέσο αποτύπωσης της γνώμης τους, ως έκφραση κάποιων αιτημάτων τους και, τελικά, ως πολιτική παρέμβαση στον χώρο τους;

3η διδακτική ώρα:

Οι ιδιότητες του πολιτικού - Η πολιτική κοινωνικοποίηση (σσ. 13-15)

α) Οι ιδιότητες του πολιτικού

Διεξάγεται συζήτηση για:

- Την εικόνα των πολιτικών στην Ελλάδα και στο εξωτερικό (μπορούμε να αξιολογήσουμε στοιχεία της επικαιρότητας).
- Την αρχή της νομιμότητας στη δράση όσων έχουν δημόσια αξιώματα και ασκούν δημόσια εξουσία. Οι πολιτικοί και γενικότερα οι δημόσιοι λειτουργοί δεσμεύονται από τον νόμο και η δράση τους υπόκειται σε ελέγχους, δικαστικούς, κοινοβουλευτικούς, δημοσιογραφικούς (σ. 13).
- Την ευθύνη των πολιτών στην ποιότητα της πολιτικής ζωής και στην ποιότητα του δημόσιου διαλόγου (αντιπροσωπευτική δημοκρατία).

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Χαρακτηριστικά ηγετών στη σημερινή εποχή

Πηγή: Ασημακόπουλου Δ., «Πολιτική Ψυχολογία: Ηγεσία, Προσωπικότητα, Πολιτική», στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://kapodistriako.uoa.gr/stories/110_de_01/index.php?m=1 (1-7-2007).

«...Ποια θα πρέπει να είναι όμως τα χαρακτηριστικά των ηγετών τη σημερινή εποχή που αφ' ενός η επιρροή της οικονομίας ενισχύεται σε βάρος

των κυβερνήσεων, των επιστημών και του πολιτισμού και τα σχέδια οργάνωσης του μέλλοντος περιορίζονται στη διαμόρφωση, γενικά, προτάσεων ορθολογικής διαχείρισης και απ' ετέρου η αδιαφορία για την πολιτική έχει γίνει τόσο μεγάλη, ώστε η ίδια η Δημοκρατία να τίθεται υπό αμφισβήτηση;

Πραγματικές μεταρρυθμίσεις γίνονται όλο και πιο δύσκολες, έως αδύνατες. Τα κράτη διαθέτουν όλο και λιγότερα χρήματα. Η αδιαφορία για την πολιτική δυσκολεύει την παρακίνηση και κινητοποίηση των πλειοψηφιών. Η εξάρτηση των πολιτικών από το πολιτικό χρήμα τους οδηγεί στην αγκαλιά των οργανωμένων κύκλων (lobby) οι οποίοι αυξάνουν την επιρροή τους με αποτέλεσμα να μειώνεται η διαφάνεια, όπως προκύπτει από πολιτικές δίκες για αδιαφανείς διαπλοκές σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο.

Παραδείγματα παρατηρούνται στη διευθέτηση προβλημάτων ή στην αποτυχία της διευθέτησης των προβλημάτων, της πολιτικής διαχείρισης της αγοράς εργασίας των τομέων κοινωνικής πρόνοιας, της εκπαίδευσης, του περιβάλλοντος και της υγείας. Αυτά τα προβλήματα παρατηρούνται διεθνώς.

Ο ηγέτης, σύμφωνα με τον κορυφαίο και παγκοσμίου κύρους ιστορικό θεωρητικό Liddel Hart, θα πρέπει να χρησιμοποιεί τη στρατηγική της έμμεσης προσεγγίσεως για την αντιμετώπιση του αντιπάλου.

Τι είναι όμως η στρατηγική της έμμεσης προσεγγίσεως; θα προσπαθήσω να σας το εξηγήσω με ένα απλό παράδειγμα. Παρακολουθώντας τις εργασίες επισκευής μίας “λακκούβας” του φτερού ενός αυτοκινήτου θα παρατηρήσετε τον τεχνίτη να σφυρηλατεί το “τσαλακωμένο φτερό” όχι από την πίσω πλευρά του κοιλώματος για να το ισιώσει, αλλά από την μπροστινή επιφάνεια και στην άλλη σχεδόν άκρη της λαμαρίνας. Αν τον ρωτήσετε πώς είναι δυνατόν να ισιώσει την λαμαρίνα που την χτυπά περίπου 40 με 50 εκατοστά μακριά από την λακκούβα και μάλιστα από την ίδια επιφάνεια που ενέργησε και το αίτιο που την προκάλεσε θα σας απαντήσει: «Έτσι γίνεται. Πρέπει να χτυπήσεις το “νεύρο” της λαμαρίνας για να ισιώσει. Δεν ισιώνει με χτύπημα στα ίσια». Αυτό ακριβώς είναι η στρατηγική της έμμεσης προσεγγίσεως.

Υποστηρίζει δηλαδή ο Λίντελλ Χάρτ ότι ο ηγέτης δεν πρέπει να αντιμετωπίζει τον αντίπαλο με άμεση χρήση και σύγκρουση δυνάμεων, αλλά με διάφορες κινήσεις και ενέργειες να βρει και να προσβάλει το “νεύρο” -κυριολεκτικά και μεταφορικά- του αντιπάλου.

Άλλη μια ικανότητα που θα πρέπει να έχει ο ηγέτης είναι αυτή της διαφοροποίησης χωρίς αλλαγή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο πρώην πρόεδρος της Γαλλίας Φρανσουά Μιτεράν, ο οποίος, ως πολιτικός αντίπαλος του Ντε Γκωλ, ήταν ανέκαθεν επιφυλακτικός ή και αρνητικός στο θέμα των γαλλικών πυρηνικών όπλων.

Αργότερα, όμως, ως πρόεδρος της Πέμπτης Δημοκρατίας από το 1981 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990, υπήρξε πιο “γκωλικός του Ντε Γκωλ”.

Ήδη λίγον καιρό πριν αναλάβει την προεδρία, αποστασιοποιημένος από παλαιότερες θέσεις του, έδωσε σαφή μηνύματα ότι ως πρόεδρος θα είναι προσηλωμένος στη γαλλική παραδοσιακή ορθοδοξία για στρατηγική αυτονομία και εθνική ανεξαρτησία υποστηρίζοντας ότι η Γαλλία πρέπει να έχει μία μόνο στρατηγική, αυτή που διασφαλίζει τον κυριαρχικό της χώρο. Έτσι ο Μιτεράν, αμέσως μετά την ανάληψη της προεδρίας τοποθετήθηκε χωρίς αμφιταλαντεύσεις στη βάση των Γκωλικών αρχών της “Εθνικής ανεξαρτησίας,, και της “Εθνικής αυτονομίας,, δίνοντας έμφαση στο ρόλο της γαλλικής πυρηνικής ισχύος χωρίς τις φραστικές υπερβολές του Κάρολου Ντε Γκωλ.

Ο ηγέτης θα πρέπει να πείθει τους ηγέτες των φίλων χωρών ότι τα συμφέροντα της χώρας του συμβαδίζουν με τα συμφέροντα των δικών τους χωρών. Ένας από αυτούς τους ηγέτες υπήρξε ο Κόνραντ Αντενάουερ, ο οποίος κατάφερε να πείσει τους Δυτικούς ότι τα στρατηγικά συμφέροντα της Δυτικής Συμμαχίας επέβαλλαν επανένταξη της Γερμανίας στο Διεθνές σύστημα και επανεξοπλισμό του Γερμανικού Στρατού.

Τέλος, ο ηγέτης θα πρέπει να προσαρμόσει τους διπλωματικούς προσανατολισμούς της χώρας του στις κρατούσες διεθνείς συνθήκες, όπως ακριβώς έκανε ο Γερμανός Καγκελάριος Χέλμουτ Σμίθ με την περίφημη Οστπολιτκ, και να μην αμφισβητεί τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τις συμμαχίες, αναβαθμίζοντας τη θέση της χώρας του, διεκδικώντας ισότιμο ρόλο στο σχεδιασμό και την υλοποίηση της στρατηγικής των συμμαχιών.»

β) Πολιτική παιδεία, η τέχνη του δημοκρατικού διαλόγου

Η αξία της πολιτικής παιδείας και η άσκηση στην τέχνη του διαλόγου συνιστάται να τονίζονται **σε κάθε μάθημα** και η συζήτηση στην τάξη να διεξάγεται σαν παιχνίδι με τήρηση των κανόνων που προϋποθέτει ο δημοκρατικός διάλογος.

γ) Πολιτική κοινωνικοποίηση

Η πολιτική κοινωνικοποίηση είναι μια διαδικασία με την οποία αποκτούμε άμεσα ή έμμεσα ένα σύστημα αντιδράσεων, προκαταλήψεων, γνώσεων και εκτιμήσεων σχετικά με το πολιτικό φαινόμενο.

Τονίζεται ότι η πολιτική παιδεία αποτελεί μέρος της πολιτικής κοινωνικοποίησης και γίνεται αναφορά στους φορείς πολιτικής κοινωνικοποίησης, με έμφαση στα μαθητικά συμβούλια. Διεξάγεται συζήτηση για τον τρόπο με τον οποίον αυτά λειτουργούν και για τον βαθμό στον οποίον εκπληρώνουν τον σκοπό τους. Δημιουργείται προβληματισμός σχετικά με τους λόγους για τους οποίους δεν αξιοποιούνται τα μαθητικά συμβούλια ως θεσμός διεκδίκησης αιτημάτων, αλλά προκρίνονται συχνά άλλες μορφές δράσης, όπως, για παράδειγμα, οι καταλήψεις. Γίνεται συζήτηση στην τάξη.

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Ποιοι πρέπει να ασκούν εξουσία στην πόλη; Πού πρέπει να στηρίζεται η διεκδίκηση των πολιτικών αξιωμάτων;

Πηγή: Αριστοτέλους *Πολιτικά*, 1277b14 - 17 (Μτφρ. Β. Μοσκόβης, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη).

«δει δε τον πολίτην τον αγαθόν επίστασθαι και δύνασθαι και άρχεσθαι και άρχειν και αύτη αρετή πολίτου το την των ελευθέρων αρχήν επίστασθαι επ' αμφοτέρα»:

Μετάφραση: “Αγαθός πολίτης είναι ο ελεύθερος πολίτης που έχει τη δυνατότητα να συμμετέχει αρμονικά στη διακυβέρνηση της Πολιτείας του γνωρίζοντας και να άρχει και να άρχεται, να διαφυλάττει τα δικαιώματά του και να εκπληρώνει τις υποχρεώσεις του”.

Συμπεραίνουμε, επομένως, ότι είναι απαραίτητη η πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων για να διαμορφώσουμε πολίτες, που θα μετέχουν ενεργά και, κυρίως, συνειδητά στην πολιτική ζωή.

Περισσότερες πληροφορίες για τα έργα του Αριστοτέλη θα αντλήσετε από την δικτυακή πύλη για την ελληνική γλώσσα:

http://www.greeklanguage.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/translation/contents.html?author_id=4

Γ. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ:

Πολιτική παρέμβαση – Η έκδοση μιας μαθητικής εφημερίδας

Η έκδοση μιας μαθητικής εφημερίδας προϋποθέτει οργάνωση α) από τη μεριά της μαθητικής κοινότητας, β) από τη μεριά της εκπαιδευτικής κοινότητας.

α) Απαιτείται η συγκρότηση μιας συντακτικής ομάδας. Οι μαθητές και οι μαθήτριες που θα συμμετέχουν σε αυτήν μεριμνούν κατ' αρχάς για το όνομα της εφημερίδας, το σχήμα, τον αριθμό των φύλλων και, βέβαια, για την ύλη που θα περιέχει η εφημερίδα. Πρέπει να τεθεί ως στόχος η εφημερίδα να αποτελέσει τη φωνή της σχολικής κοινότητας προς τα έξω, να αποτυπώνει δηλαδή τόσο τη σχολική επικαιρότητα, όσο και το στενότερο ή ευρύτερο πλαίσιο αυτής, δηλαδή την τοπική κοινωνία, την περιφέρεια, τη χώρα. Η εφημερίδα μπορεί να αποτελέσει έναυσμα για καινούριες δραστηριότητες μέσα στο σχολείο, να δώσει βήμα σε όσους εμπλέκονται στη μαθησιακή διαδικασία, να δημοσιοποιήσει διάφορες δραστηριότητες των παιδιών.

Η συντακτική ομάδα, σε συνεργασία με κάποιον ή κάποιους εκπαιδευτικούς, πρέπει να αποφασίσει για τις στήλες που θα υπάρχουν στην εφημερίδα

και να αναθέσει ρόλους και αρμοδιότητες, π.χ. στήλη πολιτικής επικαιρότητας, αθλητική στήλη, στήλη κοινωνικού προβληματισμού, καλλιτεχνικής κίνησης κ.τ.λ. Η εφημερίδα πρέπει, επίσης, να περιέχει ρεπορτάζ από τις σχολικές δραστηριότητες, τις εκδηλώσεις της τοπικής κοινωνίας κ.τ.λ.

Στις δραστηριότητες του 1^{ου} κεφαλαίου του βιβλίου περιλαμβάνεται η διεξαγωγή μιας έρευνας για το ενδιαφέρον των μαθητριών όσον αφορά την πολιτική ζωή και την πρόθεσή τους να ασχοληθούν ενεργά με αυτή. Εκεί προτείνεται συνέντευξη με μια γυναίκα πολιτικό.

Η εφημερίδα πρέπει, τέλος, να είναι ελκυστική, εικονογραφημένη, να περιέχει ανέκδοτα, σπαζοκεφαλιές κ.τ.λ. Οι μαθητές πρέπει να δραστηριοποιηθούν και για την εξεύρεση χρημάτων, για παράδειγμα από χορηγίες, από διαφημίσεις κ.ά. Επίσης, σημαντικό είναι να εξασφαλιστεί η δυνατότητα η εφημερίδα να αποσταλεί και σε άλλα σχολεία, να καταχωριστεί στην ιστοσελίδα του σχολείου και να ζητηθεί η γνώμη και η συνεργασία όλων εκείνων που θα τη διαβάσουν.

β) Από τη μεριά της εκπαιδευτικής κοινότητας (των εκπαιδευτικών και του συλλόγου γονέων) πρώτο μέλημα, σε συνεργασία με τη συντακτική ομάδα, είναι η διασφάλιση της ποιοτικής εκπροσώπησης του σχολείου. Για παράδειγμα, η συνέντευξη πρέπει να οργανωθεί σε συνεργασία με τους μαθητές που θα την πάρουν, ώστε να προετοιμάσουν τις ερωτήσεις, να ασκηθούν στην τεχνική της συνέντευξης, να έχουν τον κατάλληλο εξοπλισμό (μαγνητοφωνάκι), να επικοινωνήσουν με τον/την συνεντευξιαζόμενο/η. Επίσης, ένα άλλο σημαντικό θέμα είναι η εξεύρεση χρηματοδότησης. Η εκπαιδευτική κοινότητα θα μπορούσε να προτείνει να ενταχθεί η έκδοση της εφημερίδας σε κάποιο πολιτιστικό πρόγραμμα. Ευκαταίο είναι να βρεθεί ένας χώρος με Η/Υ μέσα στο σχολικό κτήριο, ο οποίος να παραχωρηθεί στη συντακτική ομάδα για τις συναντήσεις της.

Μια εφημερίδα που θα προωθούσε προτάσεις προς υλοποίηση, όπως, για παράδειγμα, την υιοθέτηση εναλλακτικών μορφών ενέργειας στο σχολείο, αλλά και σε άλλα δημόσια κτήρια της τοπικής κοινωνίας, θα μπορούσε να θεωρηθεί απολύτως επιτυχημένη δραστηριότητα στο πλαίσιο του μαθήματος «Πολιτική και Δίκαιο».

«Γυναίκες και πολιτική»

της Δέσποινας Ζουγγουρίδου και της Κωνσταντίνας Τζανίδου

Η συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική ζωή είναι πολύ μικρότερη από την αντίστοιχη των ανδρών. Στις τελευταίες εκλογές για παράδειγμα, από τους 300 βουλευτές της Ελληνικής Βουλής, μόνο 48 είναι γυναίκες (ποσοστό 16%). Αναρωτηθήκαμε, για ποιους λόγους συμβαίνει αυτό. Σκεφθήκαμε λοιπόν, να συζητήσουμε με μια γυναίκα πολιτικό από την περιοχή μας, για να μάθουμε “από πρώτο χέρι” τι είναι αυτό που αποθαρρύνει τις γυναίκες, να έχουν ενεργότερη συμμετοχή στην πολιτική ζωή. Η Νομαρχιακή Σύμβουλος Κιλκίς κυρία Μαρινίδου, η οποία κατάγεται από τις Μουριές, με μεγάλη χαρά δέχθηκε να μας μιλήσει για την εμπειρία της από τη συμμετοχή της στην πολιτική ζωή. Την ευχαριστούμε θερμότατα για τη ζεστασιά, με την οποία μας υποδέχθηκε στο σπίτι της, καθώς και για τις πολύ ενδιαφέρουσες και διαφωτιστικές απόψεις που δέχθηκε να μοιραστεί μαζί μας:

- Καλησπέρα κυρία Μαρινίδου, είμαστε από το σχολείο των Μουριών του Κιλκίς και ήρθαμε να σας πάρουμε μια συνέντευξη για τη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική ζωή.
- Καλωσήρθατε κορίτσια και σας ευχαριστώ πολύ που με τιμάτε με την επιλογή σας.
- Κυρία Μαρινίδου, θα θέλαμε κατ’αρχάς να μας πείτε για ποιους λόγους ασχοληθήκατε με την πολιτική;

- Για εμένα, η πολιτική δεν είναι επάγγελμα. Ασχολήθηκα κατά κύριο λόγο, επειδή η περιοχή μας χρειαζόταν ένα άτομο να μεταφέρει τα προβλήματα του τόπου μας σε επίπεδο νομαρχιακής αυτοδιοίκησης και να βοηθήσει στην επίλυσή τους.
  - Δηλαδή, ήταν καθαρά δική σας απόφαση, δεν σας παρότρυνε κάποιος.
  - Ναι, ήταν επιλογή μου, γιατί ήθελα να προσφέρω στον τόπο μου και τους συγχωριανούς μου.
- Πώς καταφέρνετε αλήθεια να συνδυάζετε την προσωπική ζωή με την καριέρα;
  - Κάθε εργαζόμενη γυναίκα θυσιάζει πολλά από την προσωπική της ζωή, γιατί εκτός από εργαζόμενη, δεν παύει να έχει και οικογένεια, να είναι ενδεχομένως και μητέρα. Ιδιαίτερος δε μια πολιτικός, πρέπει να καταφέρει πολλά πράγματα, να είναι εντάξει στις υποχρεώσεις που έχει αναλάβει, να παρίσταται στις εκδηλώσεις που την καλούν, να είναι συνεπής σε ένα πολύ γεμάτο πρόγραμμα. Εγώ προσωπικά δεν αφιερώνω πολύ χρόνο στον εαυτό μου, δεν ξεκουράζομαι και πολύ, είναι η αλήθεια, και κοιτάζω να τα συνδυάζω όλα, και κυρίως να μην

αφήσω πίσω τα παιδιά μου, την οικογένειά μου. Το σημαντικότερο βέβαια είναι αυτό που κάνεις να το θέλεις και να σου αρέσει πραγματικά, τότε δεν καταλαβαίνεις ούτε τον χρόνο, ούτε την πίεση, ούτε την κούραση.

- Δηλαδή, θα σας ενδιέφερε να βάλετε υποψηφιότητα και στις εθνικές (βουλευτικές) εκλογές ή το ενδιαφέρον σας εντοπίζεται αποκλειστικά στην τοπική αυτοδιοίκηση;
- Όχι, με ενδιαφέρει μόνο η τοπική αυτοδιοίκηση.
- Για ποιον λόγο;
- Η υποψηφιότητα στις εθνικές εκλογές απαιτεί περισσότερο χρόνο από την προσωπική σου ζωή και από την οικογένεια. Επίσης, και οι οικονομικές απαιτήσεις είναι μεγαλύτερες. Όπως άλλωστε σας είπα, τη συμμετοχή μου στην πολιτική ζωή την βλέπω ως προσφορά στον τόπο μου, όχι σαν επάγγελμα ή σαν καριέρα.
- Πού οφείλεται, κατά τη γνώμη σας, το χαμηλό ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική ζωή;
- Οι γυναίκες ενδιαφέρονται μεν για την πολιτική, αλλά έχουν περισσότερες ασχολίες στο σπίτι και την οικογένεια, δεν έχουν χρόνο.
- Δηλαδή πιστεύετε ότι η πολιτική τελικά είναι πιο πολύ “ανδρική υπόθεση”;
- Περισσότερο ναι, έχω φτάσει στο σημείο να το πω αυτό. Ο λόγος είναι αυτός που σας είπα. Ισχύει ακόμη ο παραδοσιακός ρόλος της γυναίκας στο σπίτι. Γεγονός πάντως είναι, ότι η ζεστασιά του σπιτικού είναι υπόθεση της γυναίκας. Η πολιτική απαιτεί αφοσίωση. Όχι λοιπόν ότι δεν μπορούν και οι γυναίκες να ασχολούνται με την πολιτική. Απλώς, πρέπει να συνδυάσουν πιο πολλά πράγματα, να κάνουν τις επιλογές τους.
- Πώς θα μπορούσαν να ενθαρρυνθούν οι γυναίκες για μεγαλύτερη συμμετοχή στην πολιτική ζωή; Θα μπορούσαν να βοηθήσουν τα πολιτικά κόμματα, τα Μ.Μ.Ε., η ποσόστωση; Γιατί ξέρουμε ότι υπάρχει νόμος που υποχρεώνει τα πολιτικά κόμματα να περιλαμβάνουν σε ορισμένο ποσοστό στα ψηφοδέλτια της τοπικής αυτοδιοίκησης γυναίκες.
- Η ποσόστωση βοήθησε. Αν δεν υπήρχε ποσόστωση, θα υπήρχαν λιγότερες γυναίκες στην πολιτική ζωή. Πάντως, οι γυναίκες είναι πολυάσχολες, πολύ δραστήριες και καταφέρνουν πολύ περισσότερα τελικά, απ’όσα και οι ίδιες φαντάζονται...
- Πιστεύετε ότι θα ήταν διαφορετικές οι πολιτικές αποφάσεις, αν συμμετείχαν στην πολιτική ζωή περισσότερες γυναίκες; Θα βοηθούσε τον τόπο, την Ελλάδα γενικότερα, να συμμετέχουν περισσότερες γυναίκες στη διαμόρφωση των πολιτικών αποφάσεων;
- Ναι. Οι γυναίκες παίρνουν πιο εύκολα αποφάσεις. Λειτουργούν πιο αυθόρμητα, είναι πιο πρακτικές και πιο διαλλακτικές, συζητούν περισσότερο από τους άνδρες.

- Πιστεύετε όμως ότι είναι έτοιμη η ελληνική κοινωνία να δεχθεί γυναίκες πολιτικούς σε υψηλά αξιώματα;
- Στη σημερινή εποχή, ναι.
- Ακόμη, ας πούμε, και πρωθυπουργό;
- Βεβαίως, ακόμη και γυναίκα πρωθυπουργό. Ο κόσμος άλλωστε κουράστηκε μόνο με άνδρες πολιτικούς. Οι γυναίκες μπορούν να φέρουν κάτι καινούριο.
- Μπορεί, κατά τη γνώμη σας, μια γυναίκα να συνδυάσει τη δυναμική συμμετοχή και την καριέρα με τη θηλυκότητα;
- Ναι, γιατί όχι. Όταν εκλέχθηκα για πρώτη φορά στην τοπική αυτοδιοίκηση, ήμουν η μοναδική γυναίκα μεταξύ 30 ανδρών! Οι άνδρες συνάδελφοι με δέχθηκαν πολύ καλά και τις τρεις φορές που εκλέχθηκα, έχω τις καλύτερες σχέσεις και με αντιμετωπίζουν με πολύ καλή διάθεση. Με σέβονται και με εκτιμούν αφάνταστα, μου φέρονται “με το γάντι”. Η γυναίκα πολιτικός μπορεί να είναι και εμφανίσιμη και καλοστημένη εκεί που χρειάζεται, ανάλογα με την περίπτωση, την εκδήλωση στην οποία συμμετέχει. Μπορεί να χειρίζεται τις καταστάσεις με σοβαρότητα, αλλά και με χιούμορ.
- Μήπως όμως αποθαρρύνονται οι γυναίκες από τα πρότυπα που προβάλλουν οι άνδρες πολιτικοί, τα οποία έχουν κατ’ εξοχήν να κάνουν με ισχύ, εξουσία, φιλοδοξίες;
- Οι γυναίκες ασχολούνται πιο πολύ με απλά πράγματα, πρακτικά, με θέματα καθημερινότητας, που αυτά είναι που απασχολούν πιο πολύ και τον κόσμο. Είναι ευαίσθητες και πηγαίνουν πιο κοντά, όπου υπάρχει πόνος και ανάγκη. Η αλήθεια είναι ότι οι άνδρες είναι πιο σκληροί.
- Θα βοηθούσε οι πολιτικοί ηγέτες να ανέθεται περισσότερα αξιώματα και θέσεις ευθύνης σε γυναίκες;
- Οπωσδήποτε. Έτσι, θα είχαν επιπλέον κίνητρα να ασχοληθούν με την πολιτική. Είναι άλλωστε σημαντικό, να σου αναθέτουν έναν τομέα που σου αρέσει. Αν στη Νομαρχία για παράδειγμα, τα πολιτιστικά θέματα, η διοργάνωση εκδηλώσεων κ.τ.λ. είναι πιο κοντά στα δικά μου ενδιαφέροντα, θα ασχοληθώ και με περισσότερο κέφι, για να προσφέρω στον τομέα αυτό, να βοηθήσω εκεί που ξέρω ότι υπάρχουν ανάγκες, αξιόλογοι άνθρωποι που μπορούν να προσφέρουν κ.τ.λ.
- Κυρία Μαρινίδου, φτάσαμε στο τέλος και θα θέλαμε για άλλη μια φορά να σας ευχαριστήσουμε θερμά για τη συνέντευξη που μας παραχωρήσατε.
- Εγώ σας ευχαριστώ και παρακαλώ να με γράψετε ως πρώτη συνδρομήτρια στην εφημερίδα σας. Σας εύχομαι καλή επιτυχία και να ξέρετε ότι θα σας βοηθήσω, όπως μπορώ, σε ό,τι χρειαστείτε...

«Η έρευνα της τάξης μας για τα Μ.Μ.Ε.»
του Βαγγέλη Σαββίδη και του Ηλία Λαζαρίδη

Μετά από έρευνα που πραγματοποίησε η τάξη μας σχετικά με τα Μ.Μ.Ε., και αφού βγήκαν τα αποτελέσματα, μας δημιουργήθηκε η περιέργεια για το ποιο τελικά είναι το πιο ικανοποιητικό Μ.Μ.Ε. όχι μόνο για κατοίκους της περιοχής μας, αλλά και ολόκληρης της Ελλάδας. Έτσι, με αυτήν την αφορμή ψάξαμε, βρήκαμε και σας παρουσιάζουμε δύο έρευνες σχετικές με την απήχηση των Μ.Μ.Ε.: η μια είναι έρευνα του Τμήματος Δημοσιογραφίας του Α.Π.Θ. για το επίπεδο ενημέρωσης της ηλικιακής ομάδας 18- 35 που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα “Το Βήμα” και η άλλη της εταιρείας VPRC/PUBLIC ISSUE που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα “Καθημερινή”. Συγκεκριμένα, το 46,2% δηλώνει ικανοποιημένο από την ενημέρωση που προσφέρουν οι εφημερίδες, ενώ αντίθετα, το 38,2% δηλώνει λίγο ικανοποιημένο από την ενημέρωση που προσφέρει η τηλεόραση. Ο κυριότερος λόγος, για τον οποίο δήλωσαν ότι δεν ενημερώνονται ικανοποιητικά από την τηλεόραση είναι ότι νιώθουν απογοητευμένοι από τον τρόπο παρουσίασης των ειδήσεων. Το 72% εξηγεί ότι οι καβγάδες υποβαθμίζουν την ποιότητα των ειδήσεων.

Η άλλη από τις έρευνες είναι συγκριτική: «Εφημερίδες ή τηλεόραση; Πόσο ικανοποιημένοι είστε από την ενημέρωση που σας προσφέρουν τα Μ.Μ.Ε.»». «Πόσο αντικειμενικές είναι γενικά οι ειδήσεις στην τηλεόραση;» Το 78% απάντησε ότι δεν είναι αντικειμενικές. Το 66% είπε ότι “μετά από ένα δελτίο ειδήσεων που έχουν δει, τους έχει συμβεί να σκεφθούν ότι έχασαν τον χρόνο τους”. Το 72% είναι δυσαρεστημένοι από την ενημέρωση που προσφέρει η τηλεόραση στην Ελλάδα.

Μετά από αυτά τα αποτελέσματα, το μόνο σίγουρο είναι ότι η υποκειμενικότητα και η δυσαρέσκεια που αντικατοπτρίζεται στο πέπλο των διαφορετικών αντιλήψεων αφήνει μια πυκνή ομίχλη αμφιβολίας να αιωρείται πάνω από το λήμμα “τηλεοπτική ενημέρωση”.

Στην τάξη μας φτιάξαμε και μοιράσαμε ερωτηματολόγιο με ερωτήσεις κλειστού τύπου και το μοιράσαμε σε 34 άτομα διαφορετικής ηλικίας. Τα αποτελέσματα που προέκυψαν έχουν ως εξής:

- α) Με μεγάλη διαφορά το Μ.Μ.Ε. που προτιμούν για την ενημέρωσή τους είναι η τηλεόραση (28/34).
- β) Ο λόγος για τον οποίο επιλέγουν την τηλεόραση είναι ότι συνδυάζει ήχο, εικόνα, πολυμέσα (13/34).
- γ) Το μεγαλύτερο ποσοστό προτιμά να ενημερώνεται από Μ.Μ.Ε. εθνικού επιπέδου, π.χ. εφημερίδες πανελληνίας κυκλοφορίας κ.ά. (20/34).

- δ) Η πλειοψηφία θεωρεί ότι ενημερώνεται σε ικανοποιητικό βαθμό από τον Τύπο, το ραδιόφωνο και το διαδίκτυο (22/34), ενώ η ενημέρωση από την τηλεόραση θεωρείται ικανοποιητική από τους μισούς, ενώ από τους υπόλοιπους όχι.
- στ) Οι μισοί επίσης προτιμούν να ψυχαγωγούνται από την τηλεόραση, λόγω του ότι παρέχει περισσότερες επιλογές.
- ζ) 19 στους 34 χρησιμοποιούν το διαδίκτυο από ίντερνετ καφέ, κυρίως για λόγους διασκέδασης.
- η) Τέλος, μεγάλο ποσοστό συμφωνεί με τη χρήση μέσων υψηλής τεχνολογίας στην εκπαίδευση (24/32).
- Εμείς τώρα έχουμε και την εφημερίδα που κρατάτε στα χέρια σας για την ενημέρωση και την ψυχαγωγία μας!

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Πολιτική Επιστήμη

Επιπρόσθετα, μπορεί να γίνει συζήτηση στην τάξη για την Πολιτική Επιστήμη, η οποία είναι συστατικός κλάδος των κοινωνικών επιστημών και αποσκοπεί στην ιδιαίτερη διερεύνηση και μελέτη του πολιτικού φαινομένου, τόσο των πηγών όσο και των επιπτώσεών του. Την προαγωγή της επιστημονικής μελέτης του πολιτικού φαινομένου τόσο στην Ελλάδα όσο και στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο με το πνεύμα και τη μέθοδο της νεότερης πολιτικής επιστήμης, επιχειρεί η Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης.

Οι δραστηριότητες της εταιρείας περιλαμβάνουν διαλέξεις, ομάδες εργασίας, συνέδρια και εκδόσεις. Ο στόχος τους είναι διττός: α) η επικοινωνία μεταξύ πολιτικής επιστήμης και άλλων συναφών κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα και β) η ανάπτυξη στενότερων επιστημονικών επαφών μεταξύ των ελλήνων πολιτικών επιστημόνων και των συναδέλφων τους στα Βαλκάνια, την Ευρώπη, την Αμερική και αλλού. Σύμφωνα με το καταστατικό της εταιρείας, τα Μέσα για την επιτυχία του παραπάνω σκοπού είναι: α) Οι διαλέξεις, δημόσιες συζητήσεις και σεμινάρια πάνω σε θέματα θεωρίας της πολιτικής επιστήμης ή γεγονότα πολιτικού ενδιαφέροντος, β) Η έκδοση επιστημονικής επετηρίδας, περιοδικού ή άλλων δημοσιευμάτων, γ) Η ανάθεση ερευνών και μελετών σε μέλη της Εταιρείας, σε συνεργασία ενδεχομένως με εκπαιδευτικά ιδρύματα, άλλους επιστήμονες ή συγγενή επιστημονικά σωματεία και οργανώσεις, δ) Η ανάπτυξη σχέσεων επικοινωνίας και συνεργασίας με ημεδαπές, αλλοδαπές ή διεθνείς εταιρείες, κέντρα ερευνών του ίδιου ή ανάλογου σκοπού και η συμμετοχή σε διεθνή συνέδρια και επιστημονικές συναντήσεις.

Στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://www.politikineta.gr/mainline/politiki_epistimi μπορείτε να δείτε ολόκληρο το καταστατικό της εταιρείας.

2. Πολιτική απάθεια

Όσον αφορά το θέμα της πολιτικής απάθειας, χρήσιμο είναι να διαβαστεί το παρακάτω απόσπασμα από τον Δημοσθένη και να γίνει συζήτηση στην τάξη για την πολιτική απάθεια σήμερα.

Πηγή: εφημερίδα Citypress, <http://www.citypress.gr/> (9-5-2008).

«Περί όνου σκιάς»

Βρισκόμαστε στον 4ο π.Χ. αιώνα, τον αιώνα της παρακμής της Αθηναϊκής Δημοκρατίας. Ο Δημοσθένης αγορεύει στην Εκκλησία του Δήμου. Προσπαθεί να ενημερώσει τους Αθηναίους για τα προβλήματα της πόλης και να τους παρακινήσει για αγώνες και θυσίες, μα εκείνοι οχλαγωγούν και αδιαφορούν για τα λεγόμενα του. Ενοχλημένος, αλλάζει την ομιλία του και αρχίζει να τους μιλά για κάποιον Αθηναίο που νοίκιασε έναν γαϊδάρο για να πάει στα Μέγαρα. Καθ' οδόν προς τα Μέγαρα, καθώς έκανε υπερβολική ζέστη, ο ενοικιαστής ζήτησε να ξαποστάσουν για λίγο και κάθισε στη σκιά του γαϊδάρου. Ο ιδιοκτήτης, όμως, θυμωμένος, του ζήτησε να σηκωθεί αμέσως, λέγοντας του: “σου μίσθωσα τον όνο, όχι όμως και τη σκιά του”. Στο σημείο αυτό, ο Δημοσθένης σταματά την ομιλία του και τότε το πλήθος, που εν τω μεταξύ άρχισε να εκδηλώνει ενδιαφέρον, αρχίζει να φωνάζει: “και μετά; Πες μας τι έγινε μετά”. Και τότε, ο Δημοσθένης, εκνευρισμένος, τους λέει περιφρονητικά: “ενδιαφέρεστε περισσότερο για τη σκιά του γαϊδάρου, παρά για σημαντικά πράγματα που σας αφορούν”.

Η ιστορία αυτή φανερώνει την αδιαφορία των Αθηναίων για τα κοινά, που ήταν συγχρόνως η αιτία και το αιτιατό της παρακμής της Αθηναϊκής Δημοκρατίας. Από τη στιγμή που οι Αθηναίοι έχασαν το ενδιαφέρον τους για τα δημόσια πράγματα, άρχισε και η παρακμή της πολιτείας τους. Η απουσία πολιτικών και πνευματικών ηγετών που θα ενέπνεαν τους Αθηναίους, σε συνδυασμό με τον άκρατο ατομικισμό, οδήγησαν στην αδιαφορία και αυτό ήταν η αρχή του τέλους.

Όλες οι σφυγμομετρήσεις των τελευταίων ετών δείχνουν μια διαρκώς αυξανόμενη αδιαφορία των νέων γενικώς για τα κοινά. Η πνευματική και πολιτική ηγεσία, αλλά ακόμη και μερίδα των ΜΜΕ, χαρακτηρίζουν το φαινόμενο επικίνδυνο για το μέλλον της δημοκρατίας και της πατρίδας. Δεν αναρωτιούνται όμως τι φταίει γι' αυτό και ποια είναι η δική τους ευθύνη. Η τηλεόραση, σε θέματα γενικής παιδείας, έχει σχεδόν υποκαταστήσει το σχολείο, επιβάλλοντας

έναν σύντομο, απλοϊκό και συναισθηματικό λόγο, δίχως ουσία και νόημα, που οδηγεί αναπόφευκτα στην αποπολιτικοποίηση.

Σήμερα η φράση “περί όνου σκιάς” χρησιμοποιείται για να δηλώσουμε ότι ένα θέμα είναι ανάξιο λόγου. Π.χ “Εδώ ήρθαμε για να μας πείτε το πρόβλημά σας και όχι για να μιλήσουμε περί όνου σκιάς”.

Δ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Carnoy M., *Κράτος και Πολιτική Θεωρία*, μτφρ. Σ. Παπαϊωάννου, επιμ. Διον. Γκράβαρης, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1990.
- Dahl R., *Σύγχρονη πολιτική ανάλυση*, επιμ. Γ.Κ. Βλάχος, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1979.
- Δεμερτζής Ν., *Η ελληνική πολιτική κουλτούρα σήμερα*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1994.
- Δραγώνα-Μονάχου Μυρτώ (επιμ.), *Η πολιτική Φιλοσοφία σήμερα* (πρακτικά Ε΄ Παν. Συνεδρίου Φιλοσοφίας), Ελληνική Φιλοσοφική Εταιρεία – Τομέας Φιλοσοφίας Παν/μίου Κρήτης, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1994.
- Duverger M., *Εισαγωγή στην Πολιτική*, μτφρ. Σ. Οικονόμου, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1985.
- Finley I.M., *Η πολιτική στον αρχαίο κόσμο*, μτφρ. Σ. Βουτσάκη, Παν/κές εκδ. Κρήτης, Ηράκλειο 1999.
- Goleman J., *Ιστορία της πολιτικής σκέψης*, μτφρ. Γ. Χρηστίδης, επιμ. Π. Βαλλιάνος (τ. Α΄ - Β΄), εκδ. Κριτική, Αθήνα 2006.
- Κουσκουβέλης Ηλ., *Εισαγωγή στην πολιτική επιστήμη και τη θεωρία της πολιτικής*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1997.
- Μακιαβέλλι Ν., *Ο ηγεμόνας*, μτφρ. Ζ. Ζωγραφίδου-Καραχάλιου, εκδ. Βάνιας, Θεσ/νίκη 1999.
- Meny Y., *Συγκριτική πολιτική – Οι δημοκρατίες: Γαλλία, Γερμανία, Ην. Πολιτείες, Ιταλία, Μ. Βρετανία*, μτφρ.– επιμ. Παντ. Κυπριανός – Στ. Μπάλιας, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1995.
- Ρούσης Γ., *Το κράτος από τον Μακιαβέλι στον Βέμπερ*, εκδ. Γκοβόστη, Αθήνα.
- Ρουσσώ Ζ.Ζ., *Το κοινωνικό συμβόλαιο ή αρχές του πολιτικού δικαίου*, μτφρ. – εισαγωγή – σημ. Δανάη Ν. Κουχτσόγλου, εκδ. Δαρεμά, Αθήνα.
- Σατελέ Φ., Πιζιέ-Κουσνέρ Ε., *Οι πολιτικές αντιλήψεις του 20ου αιώνα*, μτφρ. Σ. Καράς, εκδ. Ρέππας, Αθήνα 1982.
- Sinclair T. A., *Ιστορία της ελληνικής πολιτικής σκέψης*, προλ. Γ.Κ. Βλάχος, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1969.

- Τερλεξής Πανταζής, *Πολιτειομετρία, Θεωρία και πράξη*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1977.
- Τσάτσος Κ., *Πολιτική, Οι Εκδόσεις των φίλων*, Αθήνα 2000.
- Umberto C., *Η πολιτική σκέψη* (τόμος Α'), εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1972.
- Weber M., *Η πολιτική ως επάγγελμα*, εισ. & μτφρ. Μ. Γ. Κυπραίου, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1987.
- Χομπς Τ., *Λεβιάθαν*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1989.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ

Το 2^ο κεφάλαιο αποτελείται από τέσσερις ενότητες, οι οποίες προβλέπεται να διδαχθούν σε **3 διδακτικές ώρες**.

Α. ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

Οι διδακτικοί στόχοι του 2^{ου} κεφαλαίου είναι οι ακόλουθοι:

Οι μαθητές και οι μαθήτριες να μπορούν:

- Να ορίσουν την έννοια του Δικαίου και να κατανοήσουν ότι το Δίκαιο ρυθμίζει κάθε τομέα της δημόσιας και της ιδιωτικής ζωής.
- Να αντιληφθούν τη σημασία του Δικαίου για την ομαλή κοινωνική συμβίωση.
- Να συνειδητοποιήσουν ότι το Δίκαιο στη Δημοκρατία προέρχεται από τη συναίνεση των πολιτών για τον τρόπο οργάνωσης της πολιτείας τους και της αρμονικής συμβίωσής τους μέσα σε αυτήν.
- Να αντιληφθούν ότι η σχέση Δικαίου και κοινωνικής πραγματικότητας είναι σχέση αλληλεπίδρασης.
- Να διακρίνουν τους κανόνες ηθικής από τους κανόνες Δικαίου.
- Να κατανοήσουν ποια είναι τα υποκείμενα Δικαίου και να συγκρίνουν τα χαρακτηριστικά των φυσικών και των νομικών προσώπων.
- Να ορίσουν την έννοια του νομικού προσώπου.
- Να ορίσουν την έννοια της έννομης τάξης.
- Να αντιληφθούν τις διακρίσεις του Δικαίου.

B. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

1η διδακτική ώρα:

Έννοια, προέλευση και εξέλιξη του Δικαίου (σσ. 11-14)

α) Ορισμός του Δικαίου

Γίνεται συζήτηση με θέμα: Τι είναι Δίκαιο. Ο διδάσκων μπορεί να παρουσιάσει στους μαθητές διάφορους νόμους π.χ. το άρθρο 308 του Ποινικού Κώδικα (“*Όποιος με πρόθεση προξενεί σε άλλον σωματική κάκωση ή βλάβη της υγείας του τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι τριών ετών*”), διατάξεις του Κ.Ο.Κ. κ.τ.λ.

Χρήσιμη κρίνεται η αναφορά στην έννοια του κανόνα, την οποία μπορεί να αντλήσει ο διδάσκων από το παράθεμα στις σσ. 18-19. Γίνεται διάκριση ανάμεσα στον γραπτό και στον άγραφο κανόνα Δικαίου.

β) Χαρακτηριστικά κανόνων Δικαίου

Ο διδάσκων μπορεί να εντοπίσει μαζί με τους μαθητές τα βασικά χαρακτηριστικά των κανόνων Δικαίου σε συγκεκριμένες διατάξεις νόμων.

γ) Προέλευση του Δικαίου

Τίθεται το ερώτημα: Από πού αντλεί το Δίκαιο τη δεσμευτικότητά του; Γίνεται αναφορά στην ιστορική εξέλιξη του όρου “Δίκαιο”. Μπορεί να αξιοποιηθεί, συνδυαστικά, το παράθεμα από τον Πλάτωνα (σσ. 19-20).

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Για την ιστορική εξέλιξη του όρου «Δίκαιο»

Πηγή: Τρωϊάνου Σπ., Βελισσαροπούλου-Καράκωστα Ι., *Ιστορία Δικαίου, από την αρχαία στην νεώτερη Ελλάδα*, εκδ. Σάκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1997.

«Οι όροι δίκαιο, με την έννοια της έννομης τάξης και νόμος απουσιάζουν από τα ομηρικά έπη. Αντίθετα, απαντούν συχνά οι όροι θέμις και δίκη. Ο όρος θέμις, που χρησιμοποιείται ήδη από τους μυκηναϊκούς χρόνους, εκτός από την ομώνυμη θεότητα, υποδηλώνει την σταθερότητα, που αντιδιαστέλλεται στη βία ή ακόμα τις θεϊκές αποφάσεις και τους χρησμούς. Η ομώνυμη θεότητα υπαγορεύει αποφάσεις εμπνευσμένες από το Δία. Από τη λέξη θέμις προέρχεται ο όρος θέμιστες, ο οποίος συνδέεται με την απονομή της δικαιοσύνης από αρχαϊκούς δικαστές, τους δικασπόλους. Και η Δίκη υπήρξε θεότητα του ελληνικού πανθέου. Η λέξη δίκη ετυμολογείται από το ρήμα δείκνυμι. Προτού αποκτήσει την έννοια του δικαστικού αγώνα και του ένδικου μέσου, ο όρος δίκη σήμαινε την δικαιοσύνη και την δικαστική απόφαση ...».

δ) Εξέλιξη του Δικαίου

Το Δίκαιο δεν μένει αμετάβλητο, αλλά επηρεάζεται, διαμορφώνεται από τις κοινωνικές μεταβολές. Η σχέση μεταξύ Δικαίου και κοινωνικής πραγματικότητας είναι σχέση αλληλεπίδρασης (σ. 20). Συνιστάται να διδαχθεί σε συνδυασμό με το παράδειγμα για την αντιμετώπιση της υπογεννητικότητας.

ε) Σύνδεση της έννοιας του Δικαίου με την έννοια της Δικαιοσύνης

Διεξάγεται συζήτηση με βάση τα ερωτήματα της σελίδας 20 για τη δίκαιη κατανομή του κοινωνικού πλούτου. Μπορούν, επίσης, να αξιοποιηθούν τα παραθέματα των σελίδων 20-21 από τον Πανδέκτη και τον Μπρεχτ.

2η διδακτική ώρα:

Κανόνες Δικαίου και ηθικής - η διαφορά (σσ. 21-22)

α) Διαφορές κανόνων Δικαίου και κανόνων ηθικής

Γίνεται συζήτηση με αφόρμηση συγκεκριμένα παραδείγματα, προκειμένου οι μαθητές να εντοπίσουν μόνοι τους τις διαφορές μεταξύ κανόνων Δικαίου και ηθικής. Για παράδειγμα, ένας κανόνας ηθικής μου επιβάλλει να μην αθετώ την υπόσχεση που έδωσα σε έναν φίλο μου να τον βοηθήσω στα μαθήματα του σχολείου. Ο κανόνας αυτός, όμως, δεν ισχύει για όλους τους ανθρώπους. Αν δεν τον τηρήσω, επομένως, δεν θα υποστώ την επιβολή μιας ποινής.

β) Η κοινωνική συναίνεση ως προϋπόθεση της νομοθεσίας

Επιχειρείται ανάλυση της έννοιας “κοινωνική ηθική”: πρόκειται για τις συλλογικές αξίες μιας κοινωνίας, για τις αρχές που κατά τεκμήριο αναγνωρίζονται και γίνονται σεβαστές απ’ όλους τους ανθρώπους μιας συγκεκριμένης κοινωνίας, ανεξάρτητα από την κοσμοθεωρία που υιοθετεί καθένας από αυτούς. Το Δίκαιο δεν μπορεί να αντιβαίνει στις αξίες αυτές, γιατί τότε δεν θα συμβάλλει στη συνοχή της συγκεκριμένης κοινωνίας, αλλά, αντίθετα, θα την καταστρέφει.

Η κοινωνική συναίνεση αναπτύσσεται στο πλαίσιο της δημόσιας δημοκρατικής διαβούλευσης. Είναι σημαντικό να γίνει στην τάξη συζήτηση σχετικά με το θέμα αυτό και να ασκηθούν οι μαθητές στην ‘τέχνη του διαλόγου’. Διεξάγεται σήμερα δημόσια διαβούλευση; Με ποιον τρόπο; (π.χ. στα συνέδρια των πολιτικών κομμάτων, στις πολιτικές νεολαίες). Με βάση τα παραπάνω, μπορεί να γίνει αναφορά και στην κοινωνία των πολιτών, στο σύνολο, δηλαδή, των οργανώσεων ενεργών πολιτών που αναπτύσσουν συλλογική δράση (βλ. 7^ο κεφάλαιο).

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Μορφές δημόσιας διαβούλευσης

Σήμερα υιοθετούνται νέες μορφές διαβούλευσης, στην τηλεόραση, στο διαδίκτυο, σε bloggs κ.τ.λ., διότι η διαβούλευση δικαιώνει την έννοια της συμμετοχικής δημοκρατίας.

Η δημόσια διαβούλευση μπορεί να αποτυπώνεται σε ιστοσελίδα, ώστε κάθε θέση που θα διατυπώνεται θα είναι προσβάσιμη στους ενδιαφερόμενους πολίτες και ανοιχτή σε περαιτέρω δημόσιο έλεγχο και κριτική. Η κοινωνική διαβούλευση είναι κυρίως η αυθεντική συμμετοχή της ίδιας της κοινωνίας ή τμημάτων αυτής στον διάλογο. Ενδεικτικά παραδείγματα διαβούλευσης μπορείτε να αναζητήσετε στο διαδίκτυο.

1) Ο Οργανισμός Πνευματικής Ιδιοκτησίας (Ο.Π.Ι.) διεξάγει Δημόσια Διαβούλευση για το θέμα της αποτελεσματικής αντιμετώπισης της διαδικτυακής πειρατείας και τον ρόλο των φορέων παροχής διαδικτυακών υπηρεσιών. Η διαβούλευση θα διαρκέσει από τις 25 Φεβρουαρίου έως τις 25 Μαΐου 2008. Το κείμενο της Δημόσιας Διαβούλευσης είναι διαθέσιμο στην ιστοσελίδα του Οργανισμού Πνευματικής Ιδιοκτησίας (web.opi.gr/portal/page/portal/opi). Τα ενδιαφερόμενα μέρη μπορούν να εκθέσουν τις απόψεις τους.

2) Δημόσια Διαβούλευση για τον Κώδικα Δεοντολογίας παροχής υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών. Δημόσια Διαβούλευση διεξάγει η Ε.Ε.Τ.Τ. (Εθνική Επιτροπή Τηλεπικοινωνιών και Ταχυδρομείων), από τις 23 Απριλίου 2008 μέχρι και τις 30 Μαΐου 2008, με αντικείμενο την έκδοση Κώδικα Δεοντολογίας, ο οποίος θέτει γενικές αρχές και διευκρινίζει διαδικασίες που ακολουθούν οι τηλεπικοινωνιακοί πάροχοι για την παροχή υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών προς τους καταναλωτές. Η διαβούλευση αυτή αποσκοπεί στην καταγραφή και αξιοποίηση των απόψεων και των σχολίων των ενδιαφερόμενων φορέων όσον αφορά τον υπό έκδοση Κώδικα, ο οποίος θα έχει ισχύ Κανονισμού (www.infosoc.gr/infosoc/el).

3) Σε δημόσια διαβούλευση ετέθη χθες μέσω της ιστοσελίδας του Υπουργείου Υγείας το σχέδιο νόμου για την Οργάνωση και Λειτουργία της Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας, το οποίο αποτελεί προϋπόθεση για την ουσιαστική μεταρρύθμιση του ΕΣΥ (<http://www.mohaw.gr>).

4) Δημόσια Διαβούλευση για τον φορητό μαθητικό υπολογιστή. Από την ιστοσελίδα του ΥΠΕΠΘ (5 Φεβρουαρίου 2008) ανακοινώθηκε ότι το σχέδιο ενσωμάτωσης του "Φορητού Μαθητικού Υπολογιστή" στις σχολικές τάξεις τίθεται σε δημόσια διαβούλευση έως και την Παρασκευή 14 Απριλίου 2008. Οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να υποβάλουν τις παρατηρήσεις τους μέσω της Φόρμας Διαβούλευσης στην ηλεκτρονική διεύθυνση laptop@infosoc.gr ή εντύπως στη

διεύθυνση: Διαβούλευση για τον “Φορητό Μαθητικό Υπολογιστή”, Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης Ε.Π. Ψηφιακή Σύγκλιση, Λέκκα 23-25, 105 62, Αθήνα.

γ) Σύγκρουση Δικαίου και Ηθικής

Γίνεται συζήτηση με βάση τα παραδείγματα που δίνονται στο βιβλίο (σ. 22). Τα θέματα αυτά προσφέρονται για διαθεματικές δραστηριότητες.

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Τα όρια Δικαίου και Ηθικής

Πηγή: Μπέης Κ., στην ηλεκτρονική διεύθυνση: www.kostasbeys.gr/articles (25-6-2008).

«Τα όρια της Ηθικής και του Δικαίου στη βιοτεχνολογία αποδεικνύονται πορώδη ή ρευστά. Οι σχέσεις τους επαναπροσδιορίζονται. Αυτό δεν σημαίνει ότι το Δίκαιο και η Ηθική στον χώρο της βιοτεχνολογίας ή της βιοϊατρικής αλληλοαναιρούνται και η Ηθική υποκαθιστά το Δίκαιο.

Όπως γνωρίζουμε, κανόνες δικαίου δεσμευτικούς παράγουν αποκλειστικά και μόνον τα όργανα που είναι επιφορτισμένα από το Σύνταγμα. Πολλές φορές, όμως, η νομική ρύθμιση εμφανίζεται αναποτελεσματική και χρειάζεται την στήριξη θεμελιωδών αρχών ή αξιών ηθικής σημασίας για να εξασφαλίσει μια εφαρμογή αποτελεσματική. Π.χ. η αριστοτελική αρχή της αναλογικότητας, όπως αυτή εκφράζεται με πλήθος ειδικότερων, κοινώς παραδεδωμένων δικαιοκόνων αρχών, και ιδίως με την καντιανή κατηγορική προσταγή, ότι δηλαδή η οριοθέτηση της ελευθερίας καθενός πρέπει να γίνεται με το ίδιο μέτρο, με το οποίο οριοθετείται και σε βάρος του η ελευθερία κάθε άλλου ανθρώπου, έχει επιβιώσει στον φιλοσοφικό στοχασμό ως έγκυρη ηθική αξία, την οποία προσδιορίζουμε με την, οπωσδήποτε, αόριστη νομική έννοια της "δικαιοσύνης".

2. Ιατρική υποβοήθηση στην ανθρώπινη αναπαραγωγή

Πηγή: Ν. 3089/2002 / Α-327, Άρθρο 1455 (αντικατάσταση του άρθρου του Α.Κ.) και Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής (http://www.bioethics.gr/document.php?category_id=40&document_id=79).

Η ιατρική υποβοήθηση στην ανθρώπινη αναπαραγωγή (τεχνητή γονιμοποίηση) επιτρέπεται μόνο για να αντιμετωπίζεται η αδυναμία απόκτησης τέκνων με φυσικό τρόπο ή για να αποφεύγεται η μετάδοση στο τέκνο σοβαρής ασθένειας. Η υποβοήθηση αυτή επιτρέπεται μέχρι την ηλικία φυσικής ικανότητας αναπαραγωγής του υποβοηθούμενου προσώπου. Η ανθρώπινη αναπαραγωγή με τη μέθοδο της κλωνοποίησης απαγορεύεται. Επιλογή του φύλου του τέκνου δεν είναι επιτρεπτή, εκτός αν πρόκειται να αποφευχθεί σοβαρή κληρονομική νόσος που συνδέεται με το φύλο.

Μια ευνομούμενη και προοδευτική πολιτεία οφείλει να ρυθμίσει με νόμους τις θετικές εξελίξεις της επιστήμης, τα αποτελέσματα των οποίων επιδρούν στις ανάγκες των πολιτών. Ζητήματα που μέχρι τώρα δεν αντιμετωπίζονταν με νομοθετικούς κανόνες εντάχθηκαν στη σφαίρα της έννομης τάξης. Έτσι, με την ψήφιση του Ν. 3089/2002 "**Ιατρική υποβοήθηση στην ανθρώπινη αναπαραγωγή**" (ΦΕΚ Α 327/23-12-2002), η χώρα μας βρίσκεται στην πρωτοπορία των ευρωπαϊκών –και όχι μόνο– έννομων τάξεων, που τόλμησαν να ρυθμίσουν τις συνέπειες, σε αστικό, καταρχήν, επίπεδο της ιατρικώς υποβοηθούμενης ανθρώπινης αναπαραγωγής, καλύπτοντας ένα σοβαρό και ευαίσθητο κενό στη νομοθεσία μας και ικανοποιώντας επιτακτικές και χρόνιες κοινωνικές ανάγκες.

Η πρόοδος της βιοϊατρικής κατά τις τελευταίες δεκαετίες υπήρξε εντυπωσιακή. Τα πλέον σημαντικά επιτεύγματα συνοδεύτηκαν από ανησυχίες για ενδεχόμενη σύνδρομη προσβολή του ανθρώπου ως βιολογικής υπόστασης ή ως προσώπου. Υπερεθνικές οργανώσεις, κυβερνήσεις, κοινωνικές ομάδες δημιούργησαν επιτροπές βιοηθικής για τη θέσπιση κανόνων δεοντολογίας στις εφαρμογές της βιοϊατρικής, με σκοπό την προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων.

Έτσι, με τον Ν. 2667 ΦΕΚ Α 281/18-12-1998 συστάθηκε Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής, η οποία έχει τις εξής αρμοδιότητες:

α) Εξετάζει κάθε ηθικό, κοινωνικό ή νομικό ζήτημα σχετικό με τις εξελίξεις, ιδίως στη Βιολογία, τη Βιοτεχνολογία, την Ιατρική και τη Γενετική.

β) Διατυπώνει, σε συνεργασία με τα αρμόδια Υπουργεία, προτάσεις συνολικής πολιτικής και συγκεκριμένων ενεργειών για ειδικά προβλήματα σε αυτά τα θέματα.

γ) Συνεργάζεται με διεθνείς οργανισμούς και παρεμφερή όργανα, μεριμνά δε για τη συμμετοχή της Ελλάδας σε διεθνείς εκδηλώσεις, σχετικές με την έρευνα στους τομείς ενδιαφέροντός της.

δ) Ενημερώνει τους πολίτες με κάθε πρόσφορο μέσο για θέματα που αφορούν την εξέλιξη των βιολογικών επιστημών και τις συνέπειες των εφαρμογών τους.

Η Επιτροπή παρακολουθεί και επεξεργάζεται τα ηθικά, κοινωνικά και νομικά ζητήματα που προκύπτουν με εντεινόμενο ρυθμό από τη διαρκή εξέλιξη της βιολογίας, της βιοϊατρικής, της γενετικής και της βιοτεχνολογίας, εκδίδοντας σχετικές εισηγήσεις. Συνεργάζεται, επίσης, με αρμόδιους φορείς στη χώρα μας και διατυπώνει προτάσεις για τη θέσπιση νομοθεσίας ή τη λήψη άλλων μέτρων πολιτικής από την πλευρά της Πολιτείας.

3η διδακτική ώρα:

Υποκείμενα Δικαίου (σσ. 22-23)

Διακρίσεις Δικαίου (σσ. 23-24)

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Το δικαίωμα προστασίας της προσωπικότητας

Πηγή: Φιλίππου Διον., “*Το δικαίωμα προστασίας των προσωπικών δεδομένων στην ελληνική έννομη τάξη*”, στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.infolaw.gr> (25-6-2008).

«Η ραγδαία ανάπτυξη, διάδοση και χρήση των τεχνολογιών μεταβάλλει ριζικά τα δεδομένα της επικοινωνίας σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής, από την πολιτική, την οικονομία και τα μέσα ενημέρωσης έως τις επιστήμες, την εκπαίδευση και την τέχνη. Η μεταφορά δεδομένων, η ασύρματη τηλεφωνία, το διαδίκτυο (internet), η ταυτόχρονη μεταφορά κειμένων, εικόνων και δεδομένων και εν γένει οι πρωτόγνωρες δυνατότητες της ψηφιακής τεχνολογίας επιφέρουν τεράστιες επιπτώσεις στο κοινωνικοοικονομικό γίγνεσθαι. Εκτός των άλλων, η χρήση όλων αυτών των μέσων της σύγχρονης τεχνολογίας, που σηματοδοτούν τη φύση της σύγχρονης κοινωνίας, θέτει σε άμεσο κίνδυνο τα δικαιώματα του πολίτη καθώς και εν γένει την ατομική, κοινωνική και ηθική του υπόσταση.

Για το σκοπό αυτό με την απόφαση της Ελληνικής Βουλής του 1996 για την αναθεώρηση του Συντάγματος, η οποία ολοκληρώθηκε στις 17-4-2001, έγιναν σημαντικές τροποποιήσεις στον τομέα των συνταγματικών δικαιωμάτων. Πρόκειται για την προστασία του ατόμου από τους βιοϊατρικούς πειραματισμούς (άρθρ. 5 παρ. 5), για το δικαίωμα στην πληροφόρηση, (άρθρ. 5Α) και για την προστασία του πολίτη από την ηλεκτρονική προστασία των προσωπικών δεδομένων ή το δικαίωμα στην πληροφοριακή αυτοδιάθεση (άρθρ. 9Α).

Τα τρία αυτά νέα δικαιώματα κατοχυρώνονται ρητά σε αρκετά ευρωπαϊκά συνταγματικά κείμενα.»

2) Δικαίωμα προστασίας των προσωπικών δεδομένων σε διεθνές επίπεδο

Πηγή: Φιλίππου Διον., στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.infolaw.gr/articles.asp?ArticleID=578> (28-6-2008).

- 1980 ο Οργανισμός για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη (Ο.Ο.Σ.Α.) υιοθέτησε ένα κείμενο με τίτλο: “*Αρχές διέπουσες την προστασία της προσωπικής σφαίρας του ανθρώπου από τις διασυνοριακές ροές προσωπικών στοιχείων*”.

- Το Συμβούλιο της Ευρώπης με τη Σύμβαση 108/1981 “για την προστασία των ατόμων από την αυτοματοποιημένη επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα” κωδικοποίησε τις θεμελιώδεις αρχές που αποτελούσαν τον “σκληρό πυρήνα” της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.
- «Σύμβαση Εφαρμογής της Συμφωνίας του Schengen», η οποία υπογράφηκε στη πόλη Schengen του Λουξεμβούργου την 19^η Ιουνίου 1990, αφού περιέχει ειδικές διατάξεις για την προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και ασφάλειας δεδομένων.
- Το 1995 μετά από μακροχρόνιες διαπραγματεύσεις, η Ευρωπαϊκή Ένωση υιοθετεί την Οδηγία 95/46 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Η Οδηγία αυτή περιέχει τις γενικές αρχές, γνωστές και ως “Οκτώ Αρχές”.
- 18^η Δεκεμβρίου 2000 (45/2001) εκδίδεται ο Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της Ευρώπης, σχετικά με την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από τα όργανα και τους οργανισμούς της Κοινοότητας.
- Στη συνέχεια, εκτός των άλλων, εκδίδεται η οδηγία 97/66 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 15^{ης} Δεκεμβρίου 1997, “περί επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και της προστασίας της ιδιωτικής ζωής στον τηλεπικοινωνιακό τομέα”. Η οδηγία αυτή αντικαταστάθηκε με την πρόσφατη οδηγία 58/2002 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 12^{ης} Ιουλίου 2002 “σχετικά με την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την προστασία της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών”.
[Ο Διονύσιος Φιλίππου είναι Επίκουρος καθηγητής Νομικής Σχολής].

Γ. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ:

Επεξεργασία πηγών

Μπορούν να δοθούν κείμενα νόμων στους μαθητές και να αναζητηθούν τα βασικά χαρακτηριστικά των κανόνων Δικαίου. Επίσης, μπορούν να δοθούν ειδήσεις από εφημερίδες, από τις οποίες κάποιες θα αφορούν κανόνες Δικαίου και κάποιες κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς, ώστε να μπορεί να γίνει η σύγκριση. Στη συνέχεια, μπορεί να γίνει η διάκριση μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού Δικαίου και των επιμέρους κλάδων για καθεμιά από τις περιπτώσεις αυτές που ρυθμίζονται από το Δίκαιο.

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Δίκαιο Πνευματικής ιδιοκτησίας

Το σύμβολο του copyright

Στην Ελλάδα θεμελιώδης Νόμος Πνευματικής ιδιοκτησίας είναι ο νόμος 2121/1993 (ΦΕΚ 25, 4-3-93) ο οποίος, βασιζόμενος στο καταστατικό του Παγκόσμιου Οργανισμού Διανοητικής Ιδιοκτησίας, αναθεωρεί την προηγούμενη νομοθεσία του 1920 και συμμορφώνεται με τις οδηγίες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

Πνευματικό Δικαίωμα ή Πνευματική Ιδιοκτησία αποκτά ο πνευματικός δημιουργός πάνω στο πρωτότυπο έργο του, που περιλαμβάνει: "... πνευματικό δημιούργημα λόγου, τέχνης ή επιστήμης, που εκφράζεται με οποιαδήποτε μορφή, ιδίως τα γραπτά ή προφορικά κείμενα, οι μουσικές συνθέσεις, με κείμενο ή χωρίς, τα θεατρικά έργα, με μουσική ή χωρίς, οι χορογραφίες και οι παντομίμες, τα οπτικοακουστικά έργα, τα έργα των εικαστικών τεχνών, στα οποία περιλαμβάνονται τα σχέδια, τα έργα ζωγραφικής και γλυπτικής, τα χαρακτηριστικά έργα και οι λιθογραφίες, τα αρχιτεκτονικά έργα, οι φωτογραφίες, τα έργα των εφαρμοσμένων τεχνών, οι εικονογραφήσεις, οι χάρτες, τα τρισδιάστατα έργα που αναφέρονται στη γεωγραφία, την τοπογραφία, την αρχιτεκτονική ή την επιστήμη."(Ν.2121/1993, ΦΕΚ Α 25/4-3-1993, "Πνευματική ιδιοκτησία, συγγενικά δικαιώματα και πολιτιστικά θέματα").

Για τη διαχείριση και την προστασία των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας ιδρύθηκε η **Ελληνική Εταιρεία Προστασίας της Πνευματικής Ιδιοκτησίας** (ΑΕΠΙ, βλ. <http://aepi.gr>).

2. Οργανισμοί Πνευματικής Ιδιοκτησίας:

α) Ο Οργανισμός Βιομηχανικής Ιδιοκτησίας (<http://www.obi.>) είναι ο αποκλειστικά αρμόδιος φορέας στην Ελλάδα για την κατοχύρωση ευρεσιτεχνιών και βιομηχανικών σχεδίων. Στον διεθνή χώρο υπάρχει ο Παγκόσμιος Οργανισμός Πνευματικής Ιδιοκτησίας, (World Intellectual Property Organization-WIPO), με έδρα τη Γενεύη της Ελβετίας. Είναι ένας εξειδικευμένος οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών που ιδρύθηκε το 1967 από τα κράτη-μέλη, με σκοπό να προωθήσουν την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας σε ολόκληρο τον κόσμο, μέσω της συνεργασίας των κρατών-μελών και σε συνεργασία με άλλους διεθνείς οργανισμούς.

Επίσης, μπορείτε να επισκεφθείτε την Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Πνευματικής Ιδιοκτησίας στο διαδίκτυο. Παρέχει πρόσβαση στις συλλογές δεδομένων πνευματικής ιδιοκτησίας που φιλοξενούνται από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Πνευματικής Ιδιοκτησίας, όπως διπλώματα ευρεσιτεχνίας, σήματα βιομη-

χανικών Σχεδίων, εμβλήματα, επίσημα εμβλήματα των διακυβερνητικών οργανισμών κ.τ.λ. Δείτε, επίσης, το Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 27^{ης} Σεπτεμβρίου 2007 με τίτλο "i2010: προς μια ευρωπαϊκή ψηφιακή βιβλιοθήκη" στο Ευρωπαϊκό Γραφείο Ευρεσιτεχνιών (www.europarl.europa.eu/sides).

β) Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης (Hellenic Organization for Standardization-ELOT) ιδρύθηκε με το Ν. 372/1976. Από το 1997 λειτουργεί ως Ανώνυμη Εταιρεία, βάσει του Νόμου 414/96 και του Π.Δ. 155/1997.

Ο μοναδικός ελληνικός θεσμοθετημένος φορέας που εκπονεί, εκδίδει και διαθέτει στο ευρύ κοινό τα "Ελληνικά Πρότυπα,, που φέρουν και το ακρόνυμό του (π.χ. Πρότυπο ΕΛΟΤ Κ, όπου Κ: ο κωδικός αριθμός του συγκεκριμένου προτύπου).

Στη σύγχρονη επιχειρηματική πρακτική προκύπτει ανάγκη για εναρμόνιση των επιχειρήσεων και οργανισμών με βάση Διεθνή Πρότυπα - Συστήματα Διαχείρισης, που πιστοποιούν σε πελάτες και ενδιαφερόμενους φορείς την ικανότητα παροχής προϊόντων και υπηρεσιών απόλυτα συμμορφούμενων με τις απαιτήσεις παραγωγής και διάθεσης. Επιπλέον, οι εταιρείες καλούνται να δρουν σύμφωνα με οδηγίες που απορρέουν από την εθνική και κοινοτική νομοθεσία.

Ενδεικτικά αναφέρουμε μερικά Διεθνή Πρότυπα:

Συστήματα Διαχείρισης: ISO 9001:2000 - Συστήματα Διαχείρισης Ποιότητας: ISO 14001: 2004 - Συστήματα Περιβαλλοντικής Διαχείρισης: ISO 22000 (HACCP) - Συστήματα Διαχείρισης της Ασφάλειας Τροφίμων/Ανάλυση Κίνδυνων και Κρίσιμα Σημεία Ελέγχου: (HACCP), OHSAS 18001: 1999/ΕΛΟΤ 1801 - Συστήματα Διαχείρισης της Υγείας και της Ασφάλειας στην Εργασία: ISO 17025: 2005 - Συστήματα Διαχείρισης για Εργαστήρια Δοκιμών και Διακριβώσεων: ISO 27001: 2005 - Συστήματα Ασφαλούς Διαχείρισης Πληροφοριών: ISO 13485:2003 κ.τ.λ. (<http://ep.espacenet.com>).

γ) Αμερικανικό Γραφείο Ευρεσιτεχνιών και Εμπορικών Σημάτων

δ) Παγκόσμιος Οργανισμός Πνευματικής Ιδιοκτησίας

(βλ. σχετικά με όλα τα παραπάνω: www.copyright.com, www.dfc.org, www.wipo.int, <http://europa.eu/scadplus/leg/el/s06020.htm>).

Δ . ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Συζήτηση στην τάξη για κανόνες Δικαίου και Ηθικής.

Η τάξη χωρίζεται σε δύο ομάδες. Η μια ομάδα δημιουργεί έναν κατάλογο με κανόνες Δικαίου και η άλλη ομάδα κατάλογο με κανόνες ηθικής και κανόνες Δικαίου. Από τη συζήτηση που γίνεται στην τάξη συνάγονται συμπεράσματα σχετικά με το ποιοι κανόνες προηγούνται, ποιοι θεσμοθετούνται και ποια είναι η διαφορά μεταξύ τους.

2. Ομαδική εργασία στην τάξη.

Αναζήτηση καταστατικού για τη σύσταση και τη λειτουργία σωματείου και συζήτηση για το περιεχόμενο του καταστατικού. Στο παράθεμα του βιβλίου, στη σελίδα 24, δίνεται το καταστατικό του σωματείου “το χαμόγελο του παιδιού”.

3. Συζήτηση στην τάξη περί τεχνητής γονιμοποίησης.

Διαβάζεται στην τάξη το διήγημα του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη “Ο γάμος του Καραχμέτη”, στο οποίο ο συγγραφέας αποτυπώνει με γλαφυρότητα την αδυναμία της συζύγου του Κουμπή, της Σεραϊνώς, να αποκτήσει παιδιά, γεγονός το οποίο οδηγεί τον Κουμπή να πάρει και δεύτερη σύζυγο, τη “ροδόπλαστη” αλλά και γόνιμη Λελούδα. Η Σεραϊνώ όχι μόνο συμφωνεί, αλλά και παρακαλεί τον Κουμπή να την αφήσει να ανατρέφει τα παιδιά που θα κάνει με τη Λελούδα, τη “δανεική”, θα έλεγε κανείς σήμερα, μητέρα.

«...Η Σεραϊνά επέζησε δέκα ή δώδεκα έτη, όσα ήρκουν δια ν’ αναθρέψει τα τέκνα του Κουμπή. Ανεπαύθη κ’ ετάφη έξωθεν του ναΐσκου του Αγίου Δημητρίου...Όταν επήγαν μετά τρία έτη να σκάσουν για την ανακομιδή των λιψάνων της, λεπτόν θεσπέσιον άρωμα ως βασιλικού, μόσχου και ρόδου άμα, ανήλθεν εις τους μυκτήρας του ιερέως, του σκάπτοντος εργάτου, της Λελούδας και δύο άλλων παρισταμένων γυναικών. Τα κόκαλά της είχαν ευωδιάσει.»

(Βλ. επίσης την ταινία της Λένας Βουδούρη “Ο γάμος του Καραχμέτη”, που βασίζεται στο ομώνυμο μυθιστόρημα του Παπαδιαμάντη).

[Πολλά χρόνια αργότερα, το νομοσχέδιο για την ιατρική υποβοήθηση στην ανθρώπινη αναπαραγωγή έρχεται να δικαιώσει τη Σεραϊνώ. Η γυναίκα που επιθυμεί να αποκτήσει παιδί και δεν μπορεί για ιατρικούς λόγους, έχει το δικαίωμα να ζητήσει τη βοήθεια μιας άλλης γυναίκας, που θα κυοφορήσει για λογαριασμό της (βλ. και Παπαχρίστου Θ.Κ., *Διάλογοι περί τεχνητής γονιμοποίησης*, ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 8-12-2002)].

Ε. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ (για την ιατρικώς υποβοηθούμενη αναπαραγωγή)

- Κριάρη-Κατράνη Ι., *Βιοϊατρικές εξελίξεις και συνταγματικό δίκαιο. Συνταγματικά θέματα σχετικά με τις μεθόδους υποβοηθούμενης αναπαραγωγής και τις εφαρμογές της γενετικής*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1994.
- Μανιτάκης Α., «*Η νομοθετική απαγόρευση της κλωνοποίησης και το δικαίωμα στην αναπαραγωγή*», στο: Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Ε. (συντ.), *Τεχνητή γονιμοποίηση και γενετική τεχνολογία: Η ηθικονομική διάσταση*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2003.
- Παπαχρίστου Θ., *Η τεχνητή αναπαραγωγή στον αστικό κώδικα*. εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2003.

Άλλες πηγές:

- Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου 3305/2005: «Εφαρμογή των μεθόδων ιατρικώς υποβοηθούμενης αναπαραγωγής».
- Ν. 3305/18-1-2005: «Εφαρμογή της Ιατρικώς Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής». ΦΕΚ 17Α/27-1-2005.
- Ν.3089/2002: «Ιατρική Υποβοήθηση στην Ανθρώπινη Αναπαραγωγή». ΦΕΚ 327/23-12-2002. (Κεφάλαιο 8^ο, άρθρα 1455-1460 Α.Κ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΟΛΗ-ΚΡΑΤΟΣ ΣΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

Το 3^ο κεφάλαιο αποτελείται από τέσσερις ενότητες, οι οποίες προβλέπεται να διδαχθούν σε **4 διδακτικές ώρες**.

Α. ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

Οι διδακτικοί στόχοι του 3^{ου} κεφαλαίου είναι οι ακόλουθοι:

Οι μαθητές και οι μαθήτριες να μπορούν:

- Να συνειδητοποιήσουν την ατομική και συλλογική ευθύνη του ανθρώπου στην οργάνωση και στη λειτουργία της ανθρώπινης κοινωνίας (π.χ. τον ρόλο του πολίτη στην αρχαία πόλη-κράτος), να εκτιμήσουν τον τρόπο λειτουργίας της άμεσης δημοκρατίας και να τον συγκρίνουν με τη σημερινή έμμεση δημοκρατία.
- Να αναλύσουν ιστορικά δεδομένα και να τα αξιοποιήσουν για την αξιολόγηση των πολιτικών εξελίξεων (π.χ. τον ρόλο των δικαικών ρυθμίσεων ως συνεκτικού στοιχείου στην κοινωνική και πολιτική οργάνωση, βλ. Ιουστινιάνεια Κωδικοποίηση).
- Να κατανοήσουν τους βασικούς ‘σταθμούς’ της ελληνικής συνταγματικής ιστορίας, καθώς και τη σύνδεσή τους με τα γεγονότα της ευρύτερης πολιτικής ιστορίας. Να συγκρίνουν τις διάφορες περιόδους της συνταγματικής μας ιστορίας.
- Να συνειδητοποιήσουν την αναγκαιότητα θέσπισης Συντάγματος για την οργάνωση μιας ανεξάρτητης πολιτικής κοινότητας που βρίσκεται σ’ ένα αρχικό στάδιο.
- Να συνειδητοποιήσουν τον αγώνα των Ελλήνων για τις δημοκρατικές αρχές και αξίες που αποτελούν στοιχείο του πολιτισμού τους.

- Να αντιληφθούν τις βασικές μεταβολές της πολιτικής μας ιστορίας και να αναπτύξουν θετική στάση σχετικά με την ανάγκη συμμετοχής τους στο ιστορικό γίγνεσθαι.

B. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

1η και 2η διδακτική ώρα:

Η Αρχαία Ελλάδα: η πόλη-κράτος (σσ. 27-29)

Η ελληνιστική εποχή: η οικουμενική πόλη (σσ. 29-30)

Η βυζαντινή αυτοκρατορία – Οι κοινότητες (σσ. 30-32)

Οι γνώσεις από την Ιστορία Αρχαίου Κόσμου της Α΄ Λυκείου θεωρούνται προαπαιτούμενες για τη διδασκαλία των τριών αυτών ενοτήτων. Για τον λόγο αυτόν το μάθημα μπορεί να γίνει υποβάλλοντας ερωτήσεις στους μαθητές και στις μαθήτριες σχετικά με ό,τι γνωρίζουν για την πόλη-κράτος, τα ελληνιστικά βασίλεια, τη ρωμαιοβυζαντινή αυτοκρατορία κ.τ.λ. Σκοπός είναι να καταδειχθεί η εξέλιξη από την πόλη-κράτος στην αυτοκρατορία του Μ. Αλεξάνδρου και στα ελληνιστικά βασίλεια στη συνέχεια. Επίσης, πρέπει να τονιστεί η λειτουργία του Δικαίου ως ενοποιητικού/συνεκτικού στοιχείου της κοινωνίας και της πολιτικής της οργάνωσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Ιουστινιάνεια Κωδικοποίηση.

Χρήσιμο, επίσης, θα ήταν να αξιοποιηθούν τα παραθέματα, όπως, για παράδειγμα, αυτό για τον Όρκο των Αθηναίων εφήβων, καθώς και αυτό για τις συνεδριάσεις της Εκκλησίας του Δήμου. (Βλ. επίσης ολόκληρο το κείμενο *Περικλέους Έπιτάφιος Λόγος* (Θουκυδίδου, *Ιστοριών Β*, § 35-46) στον δικτυακό τόπο της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, www.phil.uoa.gr).

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Η δημιουργία της πόλης-κράτους

Πηγή: Αριστοτέλης, *Πολιτικά*, 1252b29 - 1253a4, εισαγωγή – μετάφραση – σχόλια φιλολογική ομάδα Κάκτου, εκδ. Κάκτος, Αθήνα 1993.

«Μια κοινωνία με περισσότερες κόμμες σχηματίζει την τέλεια πόλη, που έφτασε να γίνει αυτόνομη, δημιουργήθηκε για να γίνει ευκολότερη η εξασφάλιση των αναγκαίων και διατηρείται για να ζουν καλύτερα οι πολίτες. Γι' αυτό κάθε πόλη υπάρχει εκ φύσεως, όπως ακριβώς και οι πρώτες κοινωνίες[...] Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι η πόλη υπάρχει εκ φύσεως και ο άνθρωπος είναι φύσει κοινωνικό ον· κι ότι ο άπολις εκ φύσεως και όχι εξαιτίας κάποιου τυχαίου περιστατικού είναι ή φαύλος ή ανώτερος από τον άνθρωπο. Είναι αυτός

που ο Όμηρος αποκαλεί επιτιμητικά “χωρίς οικογένεια, χωρίς νόμους, χωρίς εστία”». (Στο αρχαίο κείμενο: “**αφρήτωρ, αθέμιστος, ανέστιος**”).

*Τοπίο Αττικής, ελαιογραφία του Δημ. Βισσώρη
(Δημοτική πινακοθήκη Θεσ/νίκης)*

2. Με την εξάπλωση των ελληνιστικών βασιλείων, η σχέση δικαίου και πολιτικής υφίσταται βαθιές μεταβολές

Πηγή: Τρωιάνου Σπ., Βελισσαροπούλου Ι., *Ιστορία Δικαίου*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 1997.

«Στα ελληνιστικά βασίλεια, η βούληση των πολιτών, ως έκφραση της ενεργού συμμετοχής τους στην πολιτική ζωή, παύει να είναι η μοναδική πηγή θέσπισης δικαίου. Ωστόσο, στους Έλληνες, ακόμα και σ’ αυτούς εκτός των αστικών κέντρων, επιτρέπεται η εφαρμογή ελληνικού δικαίου, διαφορετικού δηλαδή από τα βασιλικά προστάγματα. Έτσι, για παράδειγμα, οι νόμοι της Αλεξάνδρειας βασίζονται εν μέρει στο αττικό δίκαιο του Σόλωνος (594 π.Χ.). Την εξομάλυνση στην επίλυση των διαφορών του ιδιωτικού κυρίως δικαίου διευκολύνει η κατόπιν βασιλικής διαταγής θέσπιση νόμων, κατά το πρότυπο του δικαίου άλλων ελληνικών πόλεων. Έτσι, με την πάροδο του χρόνου, το ελληνικό δίκαιο αποκτά, παρά τις τοπικές διαφορές, κάποια ενότητα, η οποία εξηγεί την επίδραση που ασκεί αργότερα, κατά την αυτοκρατορική εποχή, στο ρωμαϊκό δίκαιο.

Χάρη στον ανεκτίμητο θησαυρό παπύρων με νομικά έγγραφα που σώθηκαν μέσα στο αμμώδες έδαφος της Αιγύπτου, και έδωσαν αφορμή για τη γένεση ενός νέου επιστημονικού κλάδου, της Παπυρολογίας, είμαστε σήμερα σε θέση να γνωρίζουμε πολλά για **το δίκαιο που ίσχυε κατά τους τρεις αιώνες της κυριαρχίας των Πτολεμαίων στην Αίγυπτο**: η απονομή δικαιοσύνης βρίσκεται αποκλειστικά στη δικαιοδοσία του βασιλιά. Ωστόσο, **κάτω από την ενιαία “σκέπη” των βασιλικών διαταγμάτων και οδηγιών, ισχύουν ταυτόχρονα διαφορετικά δικαιοδικά συστήματα**: Για τους Έλληνες λειτουργούν ξεχωριστά δικαστήρια απ’ ό,τι για τους γηγενείς πληθυσμούς, οι υποθέσεις των οποίων δικάζονται από αιγύπτιους δικαστές (ιερείς), τους λεγόμενους “λαοκρίτες”, στην αιγυπτιακή γλώσσα και κατά το αιγυπτιακό δίκαιο. Για τις διαφορές μεταξύ Ελλήνων, αρμόδια είναι τα “δικαστήρια”, τα οποία λειτουρ-

γούν, όπως και στην κλασική περίοδο, με κληρωτούς δικαστές. Για τις διαφορές μεταξύ Αιγυπτίων και Ελλήνων, αρμόδιο είναι το “κοινοδικεΐον,,. Υπάρχουν επίσης και ειδικά δικαιοδοτικά σώματα του βασιλιά, οι “χρηματιστές,, οι οποίοι δικάζουν κατά το βασιλικό δίκαιο, για υποθέσεις που δεν υπάγονται στις ρυθμίσεις ούτε του ελληνικού, ούτε του αιγυπτιακού δικαίου».

3. Οι κοινότητες της Τουρκοκρατίας

Πηγή: Μπακούρος Β., *Οι Έλληνες στην Τουρκοκρατία, Τρίτο Μάτι* 131, Μάρτιος 2005, σσ. 68-71.

«Η πλειοψηφία των ιστορικών βλέπει στο βυζαντινό “χωρίον,, (τη μικρότερη διοικητική μονάδα του βυζαντινού κρατικού συστήματος) μια ιστορική επιβίωση του αρχαίου δήμου, όπως διασώθηκε στις πολυεθνικές αυτοκρατορίες που δημιουργήθηκαν από τις κατακτήσεις του Αλεξάνδρου και εξής. Ισχυρό, ωστόσο, μειονέκτημα αυτής της προσέγγισης είναι το γεγονός ότι οι πρώτες μαρτυρίες για τα βυζαντινά χωριά προέρχονται όχι από τον χώρο της μητροπολιτικής Ελλάδας, αλλά από τη Μ. Ασία, όπου το δημοκρατικό άστυ δεν είχε μεγάλη ιστορική παράδοση.

Οι κοινότητες της Τουρκοκρατίας ως προς τη δομή, συνεχίζουν το βυζαντινό “χωρίον,, δηλαδή τη μικρότερη διοικητική μονάδα του βυζαντινού κρατικού συστήματος.

Ο χαρακτήρας των κοινοτήτων και του χωρίου δεν ήταν εθνολογικός αλλά θρησκευτικός, δηλαδή συνενώνονταν σε αυτές τις διοικητικές μονάδες πιστοί από ποικίλη εθνολογική προέλευση.

Επίσημη γλώσσα των δικαιопρακτικών εγγράφων τόσο στο Βυζάντιο, όσο και στην Τουρκοκρατία ήταν η Ελληνική. Το γεγονός αυτό πείθει ότι η ευρύτερη παράδοση του κοινοτισμού ή του χωρικού συστήματος ήταν ελληνική ή, τουλάχιστον, και ελληνική.

Παρά τη θρησκευτική αρχή της διαίρεσης του κρατικού συστήματος, αυτές καθεαυτές οι κοινότητες δεν είχαν θεοκρατικό χαρακτήρα, και τούτο γιατί τα κληρικά μέλη δεν υπερερούσαν κατά τις ψηφοφορίες έναντι των λαϊκών, ούτε στον αριθμό, ούτε στην ισχύ της ψήφου».

3η και 4η διδακτική ώρα:

Το ελληνικό κράτος – ελληνική συνταγματική ιστορία (σσ. 32-35)

Γεγονός είναι ότι η συνταγματική ιστορία αποτελεί τμήμα της πολιτικής ιστορίας γενικά και δεν είναι δυνατόν (ούτε επιστημονικά ορθό) να διδάσκεται ξεχωριστά. Δεδομένου, όμως, του αυστηρού περιορισμού των σελίδων και των διδακτικών ωρών, αλλά και του διαθεματικού πλαισίου στο οποίο εντάσσεται,

σεται η διάρθρωση της ύλης σε όλα τα μαθήματα του Γενικού Λυκείου, πρέπει να καταβληθεί προσπάθεια από τον διδάσκοντα η συγκεκριμένη ενότητα της ελληνικής συνταγματικής ιστορίας να διδαχθεί σε συσχετισμό με τη γενικότερη πολιτική ιστορία. Ένας εύκολος τρόπος είναι να αξιοποιηθούν οι γνώσεις που αποκτούν οι μαθητές από τη συγκεκριμένη διδακτική ενότητα σε εκδηλώσεις του σχολείου, όπως, για παράδειγμα, στις γιορτές της 28^{ης} Οκτωβρίου, της 17^{ης} Νοεμβρίου και της 25^{ης} Μαρτίου.

Προκειμένου να βοηθηθεί ο διδάσκων, παρατίθεται στη συνέχεια ένας χρονολογικός πίνακας όπου παρουσιάζεται συστηματικά η συνταγματική ιστορία σε περιόδους, ανάλογα και με τα γεγονότα της πολιτικής ιστορίας. Συνιστάται να χρησιμοποιηθούν χρονολογικοί πίνακες στο μάθημα, όπως, για παράδειγμα, αυτός που δίνεται και αφορά την 1^η περίοδο των επαναστατικών Συνταγμάτων.

Η συνταγματική ιστορία της Ελλάδας σε περιόδους

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ	ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑ - ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ
1η: Επανάσταση & ανα- γνώριση ελληνικού κράτους (1821-1833)	α) Τοπικά Συντάγματα β) Δημοκρατικά Συντάγματα (Επιδάουρου, Άστρους, Τροιζήνας) γ) Καθεστώς Καποδίστρια
2η: Απόλυτη Μοναρχία Όθωνος (1833-1843)	6 Φεβρουαρίου 1833 (απόβαση Όθωνος στο Ναύ- πλιο): Διακήρυξη της Αντιβασιλείας προς τον ελλη- νικό λαό (Όθων, ελέω Θεού Βασιλεύς της Ελλάδος).
3η: Συνταγματική Μοναρχία Όθωνος (1843-1862)	«Η της Γ΄ Σεπτεμβρίου εν Αθήναις Εθνική των Ελ- λήνων Συνέλευσις» ψήφισε σχέδιο Συντάγματος, το οποίο κύρωσε τελικά ο βασιλιάς στις 18 Μαρτίου 1844. 11 Οκτωβρίου 1862, «Ψήφισμα του Έθνους»: κα- τάργηση βασιλείας Όθωνος.

<p>4η: Βασιλευόμενη Δημοκρατία (1862-1924)</p>	<p>«Η εν Αθήναις Β΄ Εθνική των Ελλήνων Συνέλευσις» αναγορεύει στις 18 Μαρτίου 1863 «συνταγματικό Βασίλεια των Ελλήνων » τον Γεώργιο Γλύξμπουργκ της Δανίας.</p> <p>Σύνταγμα του 1864 - καθιέρωση δημοκρατικής αρχής, πολίτευμα της Ελλάδας η Βασιλευόμενη Δημοκρατία.</p> <p>1875: Με πρωτοβουλία του πρωθυπουργού Χαρ. Τρικούπη διακηρύσσεται η «αρχή της δεδηλωμένης», που εγκαινιάζει την καθιέρωση του κοινοβουλευτικού συστήματος στην Ελλάδα.</p> <p>1911: Αναθεώρηση Συντάγματος (μετά την επανάσταση στο Γουδί - 15 Αυγούστου 1909): κράτος δικαίου, φιλελεύθερος και δημοκρατικός χαρακτήρας πολιτεύματος, εκσυγχρονισμός και καλή λειτουργία της κρατικής μηχανής.</p>
<p>5η: Δημοκρατία (1924-1935)</p>	<p>«Η Δ΄ εν Αθήναις Συντακτική Συνέλευσις των Ελλήνων» με το ψήφισμα της 25^{ης} Μαρτίου 1924 αποφάσισε να «συνταχθή η Ελλάς εις Δημοκρατίαν κοινοβουλευτικής μορφής, υπό τον όρο της εγκρίσεως της αποφάσεως αυτής αμέσως υπό του Λαού δια δημοψηφίσματος».</p> <p>13 Απριλίου 1924: δημοψήφισμα επικύρωσης της μεταπολίτευσης.</p> <p>24 Μαΐου 1924: ψήφισμα της Συνέλευσης με το οποίο «το Ελληνικόν κράτος φέρη τον τίτλον Ελληνική Δημοκρατία, ο δε προϊστάμενος αυτής ανώτατος δημόσιος λειτουργός, ο ενασκών την λειτουργίαν ρυθμιστού του πολιτεύματος, τον τίτλον Πρόεδρος της Δημοκρατίας».</p> <p>1927: Το «Σύνταγμα της Ελληνικής Δημοκρατίας» καθιερώνει ρητά τη δημοκρατική αρχή («Το Ελληνικόν κράτος είναι Δημοκρατία. Άπασαι αι εξουσίαι πηγάζουν από το Έθνος, υπάρχουν υπέρ αυτού και ασκούνται καθ' ον τρόπον ορίζει το Σύνταγμα»).</p>

<p>6η: Περίοδος προβληματικής λειτουργίας των θεσμών (1935-1952)</p>	<p>10 Οκτωβρίου 1935: πραξικόπημα Αλ. Παπάγου προς άμεση επαναφορά της βασιλείας. Ψήφισμα με το οποίο καταργήθηκε το πολίτευμα της Αβασίλευτης Δημοκρατίας και ορίστηκε η επαναφορά σε ισχύ του Συντάγματος 1911 μέχρι την ψήφιση νέου. 3 Νοεμβρίου 1935: δημοψήφισμα υπέρ της βασιλευόμενης Δημοκρατίας–επάνοδος Γεωργίου Β΄. 4 Αυγούστου 1936: πραξικόπημα πρωθυπουργού Ι. Μεταξά με συναίνεση του βασιλιά-βασιλευόμενη δικτατορία («καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου») 18 Οκτωβρίου 1944: μεταπολεμική Κυβέρνηση Εθνικής Ενώσεως υπό τον Γεώργιο Παπανδρέου και συμμετοχή όλων των κομμάτων. 1 Σεπτεμβρίου 1946: δημοψήφισμα υπέρ της επανόδου του βασιλιά Γεωργίου Β΄ στην Ελλάδα (επιβεβαίωση της βασιλευόμενης μορφής του πολιτεύματος).</p>
<p>7η: Κοινοβουλευτικό σύστημα υπό καθεστώς Βασιλευόμενης Δημοκρατίας (1952-1967)</p>	<p>1 Ιανουαρίου 1952: νέο Σύνταγμα με το οποίο κατοχυρώνεται το κοινοβουλευτικό σύστημα υπό καθεστώς Βασιλευόμενης Δημοκρατίας.</p>
<p>8η: Δικτατορικό καθεστώς (1967-1974)</p>	
<p>9η: Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία, ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση</p>	<p>Δεκέμβριος 1974: δημοψήφισμα υπέρ Αβασίλευτης Δημοκρατίας. 1975: ψήφιση νέου Συντάγματος που καθιερώνει την Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία.</p>

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Ο Μέγας όρκος των Φιλικών

Πηγή: Φιλήμονος Ιω., *Δοκίμιον ιστορικών περί της Φιλικής Εταιρείας*.

«...Ορκίζομαι εις εσέ, ω ιερά και αθλία πατρίς! Ορκίζομαι εις τας πολυχρονίους βασάνους σου. Ορκίζομαι εις τα πικρά δάκρυα, τα οποία τόσους αιώνας έχυσαν τα ταλαίπωρα τέκνα σου! Εις τα ίδια μου δάκρυα, τα οποία χύνω κατ'αυτήν την στιγμήν! Εις την μέλλουσαν ελευθερίαν των ομογενών μου ότι αφιερώνομαι όλος εις εσέ! Εις το εξής συ θέλεις είσαι η αιτία και ο σκοπός των διαλογισμών μου, το όνομά σου ο οδηγός των πράξεών μου και η ευτυχία σου η ανταμοιβή των κόπων μου! Η θεία Δικαιοσύνη ας εξαντλήση επί της κεφαλής μου όλους τους κεραυνούς της δικαιοσύνης της..., ανίσως λησμονήσω μίαν στιγμήν και δεν εκπληρώσω το χρέος μου, ο θάνατος ας είναι η άφευκτος τιμωρία του αμαρτήματός μου, δια να μην μολύνω την αγιότητα της Εταιρείας με την συμμετοχήν μου».

2. Συνθήκες ίδρυσης και επέκτασης των ορίων του Ελληνικού κράτους

Στην ιστοσελίδα του Υπουργείου Εξωτερικών υπάρχουν οι σημαντικές διεθνείς Συνθήκες που αφορούν την Ελλάδα, όπως και τα σημαντικά διεθνή κείμενα στα οποία η Ελλάδα είναι συμβαλλόμενο μέρος. Ο διδάσκων να ανατρέξει και στο 10^ο κεφάλαιο. Ενδεικτικά αναφέρουμε:

3 Φεβρουαρίου 1830: Πρωτόκολλο περί ανεξαρτησίας της Ελλάδος.

9 Ιουλίου 1832: Συνθήκη Κωνσταντινουπόλεως.

30 Αυγούστου 1832: Πρωτόκολλο της Συνδιάσκεψης του Λονδίνου.

Το ελληνικό κράτος περιλαμβάνει την Πελοπόννησο, τη Στερεά Ελλάδα, την Εύβοια, τις Σποράδες και τις Κυκλάδες καθώς και τα Ιόνια Νησιά.

2 Νοεμβρίου 1863: Συνθήκη Λονδίνου. Παραίτηση της Μ. Βρετανίας από το δικαίωμα προστασίας των Επτανήσων και ένωσή τους με την Ελλάδα κάτω από καθεστώς ουδετερότητας.

25 Ιανουαρίου 1864: Πρωτόκολλο Λονδίνου. Περιορίζει την ουδετερότητα μόνο στην Κέρκυρα και στους Παξούς. Ψήφισμα Βουλής Επτανήσου (23 Σεπτεμβρίου 1864): ένωση με το ελληνικό κράτος (είχε συγκροτηθεί με καθολική ψηφοφορία). Προσάρτηση Θεσσαλίας - Άρτας.

13 Ιουλίου 1878: Συνθήκη Βερολίνου. Τροποποιείται η συνθήκη του Αγίου Στεφάνου που δημιουργούσε τη “Μεγάλη Βουλγαρία”, μετά τον νικηφόρο πόλεμο της Ρωσίας εναντίον της Τουρκίας το 1877 -1878. Προτροπή προς την Οθωμανική κυβέρνηση για διακανονισμό της συνοριακής γραμμής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας - Ελλάδας με βάση την οριοθετική γραμμή Πηνειός -Κάλαμος.

20 Ιουνίου 1881: Σύμβαση Κωνσταντινουπόλεως. Συνάπτεται μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η Ελλάδα προσαρτά τη Θεσσαλία, πλην της περιοχής Ελασσόνας, και την περιοχή Αρτας. Προσάρτηση Μακεδονίας, Ηπείρου, Κρήτης, νησιών Αιγαίου.

17 Μαΐου 1913: Συνθήκη Λονδίνου. Η Αλβανία γίνεται αυτόνομο κράτος. Τα σύνορα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ορίζονται στη γραμμή Αίνου - Μηδείας.

28 Ιουλίου 1913: Συνθήκη Βουκουρεστίου. Τα σύνορα Ελλάδας-Βουλγαρίας στη γραμμή Μπέλες - εκβολές Νέστου (προσάρτηση Ανατολικής Μακεδονίας). Διακοίνωση των ευρωπαϊκών δυνάμεων.

31 Ιανουαρίου 1914: Η Ελλάδα προσαρτά τα νησιά του Αιγαίου εκτός από την Ίμβρο και την Τένεδο.

1 Δεκεμβρίου 1913: Η Κρήτη ενσωματώνεται στο ελληνικό κράτος. Προσάρτηση Δυτικής Θράκης.

14 Νοεμβρίου 1919: Συνθήκη Νεϊγύ. Παραίτηση της Βουλγαρίας από τη δυτική Θράκη.

28 Ιουλίου 1920: Συνθήκη Σεβρών. Η δυτική Θράκη παραχωρείται στην Ελλάδα. Της παραχωρείται επίσης η Ανατολική Θράκη έως την Τσατάλτζα, η Ίμβρος, η Τένεδος και η Σμύρνη (επικυριαρχία και δημοψήφισμα μετά την παρέλευση πέντε ετών).

14 Ιουλίου 1923: Συνθήκη Λωζάνης. Η Ελλάδα διατηρεί τη Δυτική Θράκη, αλλά χάνει την περιοχή της Σμύρνης, την Ίμβρο και την Τένεδο. Προσάρτηση Δωδεκανήσων.

10 Φεβρουαρίου 1947: Συνθήκη Παρισίων. Τα Δωδεκάνησα παραχωρούνται στην Ελλάδα και επαναβεβαιώνεται η ισχύς της ιταλοτουρκικής Συνθήκης της 24^{ης} Ιουλίου 1924, που προβλέπει την παραίτηση της Τουρκίας από κάθε διεκδίκηση της Δωδεκανήσου (Από το ιστορικό αρχείο της Βουλής των Ελλήνων).

3. Από τα πρώτα Συντάγματα φαίνεται να θεωρούν οι Έλληνες την βυζαντινή Αυτοκρατορία συνέχεια του έθνους

Πηγή: Γκιώνης Δ., *Περίγραμμα ιστορίας του μεταβυζαντινού δικαίου*, Θεσσαλονίκη 1966, σσ. 290, 291, 293, 304.

- Νομική Διάταξις της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος, ή Οργανισμός του Αρείου Πάγου, Γερουσίας της Ανατ. Ελλάδος, 4/11/1821: «Οι κοινωνικοί νόμοι των αιμνήστων χριστιανών αυτοκρατόρων της Ελλάδος μόνοι ισχύουσι κατά το παρόν εις την Ανατολικήν Χέρσον Ελλάδαν».

- Προσωρινόν πολίτευμα της Ελλάδος, 1/1/1822, όπου μεταξύ άλλων αναφέρεται: «Άχρι της κοινοποιήσεως των ειρημένων κωδίκων, αι πολιτικά και εγκληματικά διαδικασία βάσιν έχουσι τους Νόμους των αιμνήστων Χριστιανών ημών Αυτοκρατόρων».
- Νόμος της Επιδάουρου, Β΄ Εθνική Συνέλευσις εν Άστρει 1823, επαναλαμβάνονται τα παραπάνω και στις 1/4/1823 από τα Πρακτικά διαβάζουμε: «Διορίζεται επιτροπή για να εκθέση τα κυριώτερα των εγκληματικών εκ του προχείρου, ερανιζομένη από τους νόμους των ημετέρων αιμνήστων Βυζαντινών Αυτοκρατόρων».
- Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδος, Τροιζήνα 1827 : «Έως ότου δημοσιευθώσι Κώδικες, οι Βυζαντινοί Νόμοι (..) και οι παρά της Ελληνικής Πολιτείας δημοσιευόμενοι νόμοι έχουν ισχύν».

Πηγή: Καραγιαννόπουλος Ι., *Το Βυζαντινο Κράτος*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονικη χ.χ., σ. 51.

«Ο όρος “Βυζάντιο” είναι νεολογισμός. Τον χρησιμοποίησε για πρώτη φορά ο Ιερώνυμος Βόλφ (1516-1580) στα 1562 ... (Οι πολίτες της Ρωμανίας) ... Μόνο Ρωμαίους ονόμαζαν τους εαυτούς τους, η αυτοκρατορία τους ήταν “Ρωμαϊκή” και η πρωτεύουσά τους η Νέα Ρώμη...».

Το 1901 εκδόθηκε το έργο “**Ιστορία της Ρωμοσύνης**” του Αργ. Εφταλιώτη. Την εποχή εκείνη, ακόμα, τα ονόματα *Ρωμιάς* και *Ρωμοσύνη* συγκινούσαν περισσότερο από σήμερα τους Ρωμιούς. Τούτο, διότι τα ονόματα **Έλληνας** και **Ελληνισμός** δεν είχαν ακόμη επικρατήσει στην συνείδηση του απλού λαού. Αμέσως, όμως, ο Γεώργιος Σωτηριάδης έγραψε κριτική κατά της “Ιστορίας της Ρωμοσύνης” όπου κατέκρινε τη χρήση των ονομάτων *Ρωμιάς* και *Ρωμοσύνη*. Την υπεράσπιση του Αργ. Εφταλιώτη, ανέλαβε ο ομοϊδεάτης του Κωστής Παλαμάς.

Πηγή: Παλαμάς Κ., «*Ρωμιάς και Ρωμοσύνη*», Άπαντα, τ. ΣΤ΄, Ίδρυμα Κωστή Παλαμά, εκδ. Μπίρης, Αθήνα.

«(...) Δεν απορεί κανείς, πώς ο Εφταλιώτης έγραψε **Ρωμιάς και όχι Έλληνας**, έγραψε **Ρωμοσύνη** και όχι **Ελληνισμός** ... “Το όνομα τούτο (δηλαδή *Ρωμιάς*) διετηρήθη [γράφει ο Κρουμπάχερ] δια των φρικτών χρόνων της Τουρκοκρατίας μέχρι σήμερα, ως η πραγματική και μάλιστα **διαδεδομένη** επίκλησις του γραικικού λαού, απέναντι της οποίας η μεν σποραδικώς απαντώσα *Γραικοί* μικράν ιστορικήν σημασίαν έχει, η δε δια της Κυβερνήσεως και σχολείου τεχνικώς εισαχθείσα *Έλληνες, ουδεμίαν*”».

4. Συνταγματική Ιστορία

Πηγή: Αριστόβουλου Μ. Ι., *Συνταγματικόν Δίκαιον, Πανεπιστημιακαί παραδόσεις*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη - Αθήναι 1967, σ. 150.

«Η συνταγματική ιστορία είναι ιστορία της κρατικής εξουσίας, ιστορία της συγκροτήσεως και της ασκήσεώς της. Κατά συνέπειαν, όταν γίνεται λόγος περί “συνταγματικής ιστορίας της Ελλάδος” προϋποτίθεται η ύπαρξις ελληνικού κράτους. Πρόκειται δε βεβαίως περί του συγχρόνου ελληνικού κράτους και περί της συνταγματικής ιστορίας της νεωτέρας Ελλάδος. Ο κρατικός βίος του νεωτέρου Ελληνισμού ήρχισε διά της Εθνικής Επανάστασεως του 1821. Το σύγχρονον ελληνικόν κράτος υπάρχει, όχι αφ’ότου ανεγνωρίσθη διεθνώς, αλλ’αφ’ότου εδημιουργήθη και επεβλήθη πράγματι μία νέα οργάνωσις εξουσίας αυτοδυνάμου εις ωρισμένον εδαφικόν χώρον της τότε οθωμανικής αυτοκρατορίας, κατοικούμενον από Έλληνας, οι οποίοι επαναστάτησαν κατά της τουρκικής κυριαρχίας και επέτυχον, εντός αυτού, να την καταλάβουν».

Γ. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ:

Εκπόνηση επιστημονικής εργασίας: Βιβλιογραφική έρευνα – πηγές

Κρίνεται χρήσιμο οι μαθητές και οι μαθήτριες να ασκηθούν στην εκπόνηση μιας επιστημονικής εργασίας. Για τον λόγο αυτόν μπορεί ο διδάσκων, αφού αναλύσει τη μεθοδολογική πορεία, όπως παρατίθεται στη συνέχεια, να αναθέσει στους μαθητές και στις μαθήτριες θέματα από την ενότητα του μαθήματος, τα οποία μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο ατομικής ή συλλογικής γραπτής εργασίας. Η καλύτερη μπορεί να παρουσιαστεί στην τάξη.

1ο βήμα: Προσανατολισμός στο θέμα, με βάση κάποιο γενικό εγχειρίδιο που προτείνεται στο τέλος του βιβλίου του μαθητή.

2ο βήμα: Διάγραμμα, έστω και προσωρινό, όπου θα παρουσιάζονται τα επιμέρους θέματα που θα αναλυθούν στην εργασία. Είναι σημαντικό να γίνει ιεράρχηση των επιμέρους θεμάτων (βλ. ενδεικτικά στο υπόδειγμα, αλλά υπάρχουν πολλοί τρόποι).

3ο βήμα: Αναζήτηση βιβλιογραφίας. Πολύ σημαντική είναι η εκμάθηση του τρόπου με τον οποίον κάνουμε βιβλιογραφικές παραπομπές. Ενδεικτικά αναφέρονται:

Για βιβλία: Όνομα συγγραφέως - Τίτλος βιβλίου - Έκδοση - Εκδοτικός οίκος- Τόπος και χρονολογία έκδοσης - Σελίδες.

Για άρθρα: Όλα τα παραπάνω και επιπλέον το επιστημονικό περιοδικό (ο συλλογικός τόμος κ.τ.λ.), από το οποίο αντλήθηκε το άρθρο με αριθμό τεύχους και χρονολογία, καθώς και οι σελίδες που καταλαμβάνει σε αυτό.

Για ιστοσελίδες: Η χρονολογία κατά την οποία αντλήσαμε τα στοιχεία. Πρέπει, βέβαια, να επισημανθεί και η αναγκαιότητα διασταύρωσης των πληροφοριών που αντλούμε από το διαδίκτυο.

Στο πλαίσιο αναζήτησης βιβλιογραφίας, θα ήταν χρήσιμη μία ξενάγηση στη βιβλιοθήκη του σχολείου, αν υπάρχει, καθώς και η εκμάθηση τρόπων αναζήτησης βιβλιογραφίας (και αποδελτίωσης αυτής) στο διαδίκτυο ή σε βάσεις δεδομένων, σε συνεργασία με τους καθηγητές/τριες της Πληροφορικής.

Για πηγές: πρέπει να αναφέρεται και ο εκδότης, η επιμέλεια κ.τ.λ. (π.χ. για την Εξάβιβλο του Αρμενόπουλου: Αρμενοπούλου Κ., *Πρόχειρον Νόμων ή Εξάβιβλος*, επιμ. Κ.Γ. Πιτσάκης, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1971).

Παράδειγμα για το θέμα ‘Τα Συντάγματα της Ελληνικής Επανάστασης’: Ενδεικτικό διάγραμμα

A. Εισαγωγή (το θέμα της εργασίας-ορισμός του Συντάγματος-θεματική και χρονολογική οριοθέτηση).

B. Το ιστορικοπολιτικό πλαίσιο

1. Κοινωνικοπολιτικές συνθήκες: α) Στην Ελλάδα, β) Στο εξωτερικό
2. Ιδεολογικό υπόβαθρο: α) Νεοελληνικός Διαφωτισμός, β) Επιρροές από άλλα Συντάγματα στην Ευρώπη.

Γ. Ανάλυση των Συνταγμάτων

1. *Το Σύνταγμα της Επιδαύρου:* α) Πότε και πώς ψηφίσθηκε (από ποια Εθνοσυνέλευση), β) Το πολίτευμα που εγκαθίδρυσε.
  - i) Εφαρμογή της αρχής της διάκρισης των εξουσιών
  - ii) Βουλευτικό και Εκτελεστικό Σώμα
  - iii) Καθιέρωση της αρχής της ισότητας και ατομικά δικαιώματα
  - iv) Άλλες διατάξεις (καθιέρωση των χρωμάτων της ελληνικής σημαίας)
- γ) Η τύχη του Συντάγματος (π.χ. πόσο ίσχυσε, πότε αναθεωρήθηκε κ.τ.λ.)
2. *Το Σύνταγμα του Άστρους:* α) Πότε και πώς ψηφίσθηκε (από ποια Εθνοσυνέλευση), β) Το πολίτευμα που εγκαθίδρυσε.
3. *Το Σύνταγμα της Τροιζήνας:* α) Πότε και πώς ψηφίσθηκε (από ποια Εθνοσυνέλευση), β) Το πολίτευμα που εγκαθίδρυσε.

Δ. Γενικές παρατηρήσεις επί των τριών Συνταγμάτων

1. Ο δημοκρατικός και φιλελεύθερος χαρακτήρας τους
2. Ο συσχετισμός των πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων που αντικατοπτρίζουν.

Ε. Σύνοψη

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ	ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΩΝ
	1η ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1821-1833)	
<p>A/ Προετοιμασία της Επανάστασης</p> <p>B/ Επανάσταση (Μάρτιος 1821 - Σεπτέμβριος 1829) εμφύλια σύρραξη 1824-1826 (έξοδος του Μεσολογγίου) Ναυμαχία του Ναυαρίνου (1827)</p>	<p>A/ Προεπαναστατική περίοδος:</p> <p>α) Το “Πολίτευμα,, του Ρήγα Φερραίου Τα δημοκρατικά Συντάγματα του αγώνα</p> <p>β) Τοπικά Συντάγματα, όπως τα “<i>ολιγαρχικά Συντάγματα Ιονίων νήσων,,</i> (1800, 1803, 1817), “<i>Στρατοπολιτικόν Σύνταγμα Σάμου,,</i> 1821, “<i>Προσωρινόν πολίτευμα Κρήτης</i> 1822 κ.ά.</p> <p>B/ Δημοκρατικά Συντάγματα του αγώνα:</p> <p>α) Τοπικού χαρακτήρα Συντάγματα:</p> <p>i) “Μεσσηνιακή Γερουσία (1821): Διακήρυξις περί ανεξαρτησίας προς τας ευρωπαϊκάς αυλάς</p> <p>ii) πράξις της 26^{ης} Μαΐου 1821 της συνελεύσεως στη μονή των Καλτετζών</p> <p>iii) “Γενικός Οργανισμός της Πελοποννήσου--“Οργανισμός Πελοποννησιακής Γερουσίας (Επίδαυρος 1821 από Συνέλευση 24 προκρίτων υπό την προεδρία του Δημ. Υψηλάντη)</p>	<p>B/ α) Τα κείμενα των “τοπικών Συνταγμάτων” του πρώτου έτους της Επανάστασης χαρακτηρίζονται από πέντε κύρια γνωρίσματα:</p> <ul style="list-style-type: none"> • έχουν τοπικό χαρακτήρα: ρυθμίζουν την κρατική οργάνωση ορισμένων μόνο τμημάτων της επαναστατημένης Ελλάδας. • έχουν προσωρινό χαρακτήρα: η ρύθμιση που εισάγουν προορίζεται να ισχύσει μέχρι την οριστική συγκρότηση του ελληνικού κράτους. • προβλέπουν την ύπαρξη

	<p>iv) “Συνέλευσις της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος,, από 33 “αντιπροσώπους υπό την προεδρία του Αλεξ. Μαυροκορδάτου – “Όργανισμός της Γερουσίας της Δυτικής Ελλάδος,, (οργάνωση προσωρινής Διοικήσεως)</p> <p>v) “Νομική Διάταξις της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος,, ή “Όργανισμός του Αρείου Πάγου, Γερουσίας της Ανατολικής Ελλάδος,, (Σάλωνα, δηλ. Άμφισσα, από 70 “αντιπροσώπους,, υπό την προεδρία του Θεοδ. Νέγρη, Νοέμβριος 1821).</p> <p>β) Γενικής ισχύος Συντάγματα:</p> <p>ι) Το Σύνταγμα της Επιδαύρου: Α΄ Εθνική Συνέλευση από 59 “παραστάτες,, των απελευθερωμένων περιοχών (20 Δεκεμβρίου 1821) – Διακήρυξη εθνικής ανεξαρτησίας (1 Ιανουαρίου 1822) & ψήφιση του πρώτου Συντάγματος του νέου ελληνικού κράτους (“<i>Προσωρινόν πολίτευμα της Ελλάδος</i>”).</p>	<p>κεντρικής κρατικής εξουσίας που θα ασκείται από “Εθνική Βουλή,, από την οποία θα εξαρτώνται οι τοπικές διοικήσεις.</p> <ul style="list-style-type: none"> • θεσπίζονται από συνελεύσεις που αποτελούνται κυρίως από “προκρίτους,, (κοτζαμπάσηδες) και ανώτερους κληρικούς και αποβλέπουν στην εξασφάλιση κατά βάση της δικής τους κυριαρχίας, οπότε έχουν, στην ουσία, “ολιγαρχικό,, χαρακτήρα. • διασφαλίζουν την τοπική αυτοδιοίκηση και καθιερώνουν φιλελεύθερες αρχές ως προς την άσκηση της κρατικής εξουσίας. <p>Β/ β) ι) Το Σύνταγμα της Επιδαύρου εγκαθίδρυσε τη δημοκρατική αρχή και παρουσίαζε τα εξής γνωρίσματα:</p> <ul style="list-style-type: none"> • διάκριση των εξουσιών • αντιπροσωπευτικό σύστημα με μία Βουλή • συλλογική μορφή του επικεφαλής οργάνου της εκτελεστικής εξουσίας (πενταμελές εκτελεστικό σώμα κατά το πρότυπο του γαλλικού Διευθυντηρίου) • ενιαύσια θητεία για το βουλευτικό και το εκτελεστικό σώμα
--	---	---

	<p>ii) Το Σύνταγμα του Άστρους: Β΄ Εθνική Συνέλευση (29 Μαρτίου 1823) - ψήφιση αναθεώρησης του “Προσωρινού Πολιτεύματος της Ελλάδος, με το όνομα “Νόμος της Επιδαύρου” (13 Απριλίου 1823).</p> <p>iii) Το Σύνταγμα της Τροιζήνας: Γ΄ Εθνική Συνέλευση (19 Μαρτίου 1827) – η εκτελεστική εξουσία ανατίθεται σε ένα πρόσωπο (τον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια) & “Πολιτικό Σύνταγμα της Ελλάδος, (1 Μαΐου 1827).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • καθιέρωση της αρχής της ισότητας • διασφάλιση ατομικών δικαιωμάτων ιδιοκτησία, τιμή, ασφάλεια, ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης και λατρείας, απαγόρευση βασανιστηρίων και δήμευσης περιουσίας • καθιέρωση κυανού και λευκού ως χρωμάτων της εθνικής μας σημαίας. <p>Β/ β) ii) Ο Νόμος της Επιδαύρου διαφέρει από το αρχικό Σύνταγμα στα εξής σημεία:</p> <ul style="list-style-type: none"> • καθιέρωση της υπεροχής του νομοθετικού έναντι του εκτελεστικού σώματος • κατάργηση των τοπικών διοικήσεων και ενίσχυση της κεντρικής εξουσίας (καταπολέμηση του τοπικιστικού πνεύματος, έκτοτε η Ελλάδα καθίσταται ενιαίο κράτος) • απαγόρευση της δουλείας, καθιέρωση της ελευθεροτυπίας, του δικαιώματος αναφέρεσθαι, του νόμιμου δικαστή, της προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας. <p>Β/ β) iii) Το Σύνταγμα της Τροιζήνας υπερβαίνει όλα τα Συντάγματα της εποχής του ως προς την εφαρμογή των δημοκρατικών και φιλελεύθερων ιδεών. Ειδικότερα προβλέπει:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ρητή καθιέρωση της δημοκρατικής αρχής
--	---	--

<p>Γ/ Καθεστώς Καποδίστρια 27 Σεπτεμβρίου 1831 δολοφονία του Καποδίστρια στο Ναύπλιο – Αναγνώριση ελληνικού κράτους από τις Μ. Δυνάμεις (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία).</p> <p>ι) Πρωτόκολλο Λονδίνου 1830: διεθνής αναγνώριση της ανεξαρτησίας του ελληνικού κράτους από τις Μ. Δυνάμεις (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία).</p>	<p>Γ/ καθεστώς Καποδίστρια α) Κατάλυση Πολιτικού Συντάγματος Τροιζήνας (18 Ιανουαρίου 1828) β) Σύσταση “προσωρινού πολιτεύματος,: συγκέντρωση όλων των εξουσιών στο πρόσωπο του Κυβερνήτη γ) Δ΄ Εθνική Συνέλευσις (11 Ιουλίου 1829) – ίδρυση Γερουσίας με 27 μέλη, διοριζόμενα από τον Κυβερνήτη.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • εφαρμογή της διάκρισης των εξουσιών ως εξής: η νομοθετική ανήκει στη Βουλή, η εκτελεστική στον Κυβερνήτη (διορίζει και παύει τους Υπουργούς), η δικαστική εξουσία ασκείται από τα δικαστήρια “εις το όνομα του Έθνους,. • καθιέρωση της ισότητας ενώπιον του νόμου: πρόσβαση όλων των Ελλήνων πολιτών στα δημόσια επαγγέλματα, αναλογική κατανομή των φορολογικών βαρών, απαγόρευση των τίτλων ευγενείας, αποκλεισμό του κλήρου από τα “δημόσια λειτουργήματα, κ.ά. • καθιέρωση της αρχής της μη αναδρομικότητας των νόμων.
--	--	---

<p>ii) Συνθήκη Λονδίνου 1832: “η Ελλάς, υπό την κυριαρχίαν του πρίγκηπος Όθωνος της Βαυαρίας και την εγγύησιν των τριών Αυλών, θα αποτελέση ανεξάρτητον μοναρχικόν κράτος .</p> <p>iii) Συνθήκη Κων/πολεως 1832 μεταξύ των Μ. Δυνάμεων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με την οποία ορίσθησαν τα σύνορα του ελληνικού κράτους.</p> <p>Δ/ Μοναρχία: Ιανουάριος 1833 - έλευση Όθωνα</p>	<p>Δ/ Εγκαθίδρυση μοναρχίας</p> <p>α) Ε΄ Εθνική Συνέλευσις, (Ναύπλιο, 15 Μαρτίου 1832) – ψήφιση του “ηγεμονικού Συντάγματος,„</p> <p>β) ψήφισμα 27 Ιουλίου 1832:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Επικύρωση εκλογής Όθωνος ως βασιλέως της Ελλάδος από τις τρεις προστάτιδες Δυνάμεις • Διακοίνωση των τριών Δυνάμεων για το δικαίωμα του βασιλέως να παραχωρήσει Σύνταγμα • Εγκαθίδρυση απόλυτης μοναρχίας. 	
--	--	--

Δ. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

1. Παραδείγματα επαναληπτικών ασκήσεων από την Ιστορία Αρχαίου Κόσμου Α΄ Λυκείου (1^η και 2^η διδακτική ώρα):

A. Να συμπληρώσετε τα κενά στις παρακάτω προτάσεις επιλέγοντας τις σωστές λέξεις από αυτές που σας δίνονται (και στη σωστή πτώση):

Στο δημοκρατικό πολίτευμα κυρίαρχο πολιτειακό όργανο αναδεικνύεται η ..... , δηλαδή η συνέλευση όλων των ..... κατοίκων που είχαν ..... δικαιώματα. Σε κάθε πολίτη δινόταν η δυνατότητα να παίρνει τον λόγο, να διατυπώνει ελεύθερα την άποψή του (.....) και να συμμετέχει στη διαμόρφωση και στην ψήφιση των νόμων (.....).

Ατομικός, ισοπολιτεία, κοινωνικός, ενήλικος, πολιτικός, γερουσία, ανήλικος, ισηγορία, ισονομία, εκκλησία.

B. Να συμπλήρωσετε τα κενά ώστε να φαίνεται με σωστή ακολουθία η εξέλιξη των κοινωνικών συγκρούσεων και των πολιτειακών μεταβολών σε κάθε πόλη κράτος και να εξηγήσετε τη μετάβαση από το ένα στάδιο στο άλλο.

..... □ ..... □ ..... □ ..... □ .....

ολιγαρχία, δημοκρατία, βασιλεία, αριστοκρατία, τυρρανίδα.

Γ. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά της πόλης - κράτους;

α) από άποψη γεωγραφική, β) από άποψη οργανωτική, γ) από άποψη επιδιώξεων.

Δ. Να αντιστοιχίσετε τα ελληνιστικά βασίλεια με τους πρώτους ηγεμόνες τους που θεμελίωσαν και τις αντίστοιχες δυναστείες, καθώς και τις πρωτεύουσές τους:

1. Βασίλειο Μακεδονίας	α) Λυσίμαχος / Άτταλος	i) Σελεύκεια (αργότερα Αντιόχεια)
2. Βασίλειο Αιγύπτου	β) Κάσσανδρος / Αντίγονος Γονατάς (277 π.Χ.)	ii) Πτολεμαΐς
3. Βασίλειο Συρίας	γ) Πτολεμαίος	iii) Πέλλα
4. Βασίλειο Θράκης (αργότερα Περγάμου)	δ) Σέλευκος	iv) Λυσιμάχεια (αργότερα Πέργαμος)

Ε. Να αντιστοιχίσετε το κάθε ελληνιστικό βασίλειο με τη χρονολογία παρακμής και καθυπόταξής του, τελικά, από τους Ρωμαίους:

1. Βασίλειο Μακεδονίας – ολόκληρη η ηπειρωτική Ελλάδα	α) Ήδη με τον θάνατο του πρώτου βασιλιά, τα εδάφη του βασιλείου αυτού μοιράζονται μεταξύ Μακεδονίας και Συρίας / Το βασίλειο αποτελεί κληροδότημα του Αττάλου Γ΄ στους Ρωμαίους (133 π.Χ.)
2. Βασίλειο Αιγύπτου	β) 168 π.Χ.-146 π.Χ.
3. Βασίλειο Συρίας	γ) από τις αρχές του 2 ^{ου} αιώνα π.Χ.
4. Βασίλειο Θράκης - Περγάμου	δ) 30 π.Χ. (τελευταία βασίλισσα: Κλεοπάτρα)

ΣΤ. Για καθεμιά από τις παρακάτω προτάσεις, σημειώστε Σ αν θεωρείτε την πρόταση σωστή, Λ αν τη θεωρείτε λανθασμένη. Αν θεωρείτε την πρόταση λανθασμένη, επαναδιατυπώστε τη σωστά:

1. Στόχος του Ιουστινιανού ήταν η ανακατάληψη των χαμένων εδαφών της αυτοκρατορίας στη Δύση και η ενίσχυση της συνοριακής άμυνας στην Ανατολή, ώστε να αποκατασταθεί η ρωμαϊκή οικουμένη.

2. Η εσωτερική πολιτική του Ιουστινιανού στόχευε στη συνοχή της κοινότητας των λαών που ζούσαν στην αυτοκρατορία, γι' αυτό αξιοποίησε ως συνδετικά στοιχεία την ελληνική πολιτιστική παράδοση και τη χριστιανική πίστη.

Ζ. Επιλέξτε τη λέξη/φράση που συμπληρώνει σωστά καθεμιά από τις παρακάτω ελλειπείς προτάσεις:

1. Η πολιτική του Ιουστινιανού που στόχευε στην αποκατάσταση της παλαιάς συνοριακής γραμμής της αυτοκρατορίας, όπως ήταν πριν εγκατασταθούν στο δυτικό τμήμα της οι γερμανικοί λαοί, είναι γνωστή με τον όρο

α) *repetitio* (επανάληψη), β) *remuneratio* (αποκατάσταση), γ) *reconquista* (ανασύσταση), δ) *receptio* (εισδοχή).

2. Το σπουδαιότερο επίτευγμα της εσωτερικής πολιτικής του Ιουστινιανού υπήρξε το νομοθετικό του έργο, η κωδικοποίηση των νόμων, που τον 16^ο αιώνα χαρακτηρίστηκε με τον όρο ..... και αποτέλεσε τη βάση της νεότερης νομοθεσίας των ευρωπαϊκών κρατών.

α) *Corpus Novellarum*, β) *Corpus Juris Civilis*, γ) *Corpus Juris Publici*, δ) *Corpus Juridicum*.

3. Τα κύρια σημεία της εσωτερικής πολιτικής του Ιουστινιανού ήταν

α) η ισχυροποίηση της απόλυτης μοναρχίας, η καθιέρωση μιας θρησκείας και ενός δόγματος, η κωδικοποίηση του Δικαίου, η θεμελίωση νέου διοικητικού συστήματος που απέτρεψε τον εκφεουδαρχισμό της αυτοκρατορίας,

β) η ισχυροποίηση της απόλυτης μοναρχίας, η ανεξιθρησκεία, η ενίσχυση της συνοριακής γραμμής και οι επιθετικοί πόλεμοι, η καθιέρωση μισθοφορικού στρατού,

γ) ο εκφεουδαρχισμός της αυτοκρατορίας, η καθιέρωση νέων αξιωμάτων, η αναμόρφωση του συστήματος απονομής δικαιοσύνης, η ανοικοδόμηση νέων ναών,

δ) τίποτα από τα παραπάνω.

Η. Στον παρακάτω πίνακα, να αντιστοιχίσετε τα στοιχεία της πρώτης στήλης με τα στοιχεία της δεύτερης:

Το νομοθετικό έργο του Ιουστινιανού είναι το σπουδαιότερο επίτευγμα της εσωτερικής του πολιτικής και περιλαμβάνει τα εξής μέρη:

1.Εισηγήσεις (Institutiones)	α. «Ανθολόγηση» από σημαντικά έργα Ρωμαίων νομικών, π.χ. Ουλπιανού, Παπινιανού κ.ά.	i. Ελληνικά
2. Πανδέκτες (Digesta)	β. Εισαγωγικές έννοιες στη νομική επιστήμη με σκοπούς διδακτικούς.	
3. Κώδιξ (Codex)	γ. Καινούριες διατάξεις που εκδόθηκαν από τον Ιουστινιανό.	ii. Λατινικά
4. Νεαραί (Novellae)	δ. Κωδικοποίηση των αυτοκρατορικών διατάξεων από την εποχή του Αδριανού (130 μ.Χ.) μέχρι την εποχή του Ιουστινιανού.	

2. Παραδείγματα επαναληπτικών ασκήσεων (3^η και 4^η διδακτική ώρα)

A. Κυκλώστε την επιλογή που συμπληρώνει σωστά τις παρακάτω ελλειπείς προτάσεις:

1. Η Ελλάδα αναγνωρίστηκε για πρώτη φορά ως ανεξάρτητο κράτος με:

- α. Τη συνθήκη της Κωνσταντινούπολης το 1832
- β. Το Πρωτόκολλο της Πετρούπολης το 1826
- γ. Την Ιουλιανή σύμβαση το 1827
- δ. Το Πρωτόκολλο του Λονδίνου το 1830

2. Το πρώτο Σύνταγμα ψηφίστηκε, τελικά, το:

- α. 1843, β. 1844, γ. 1842, δ. 1845

3. Ποιος εισηγήθηκε στα 1872 και κατάφερε να επιβάλει την “αρχή της δεδλωμένης”;

- α. Χαρίλαος Τρικούπης
- β. Θεόδωρος Δηλιγιάννης
- γ. Αλέξανδρος Κουμουνδούρος
- δ. Επαμεινώνδας Δεληγεώργης

B. Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και επισημαίνοντας ταυτόχρονα τα σχετικά χωρία του παρακάτω κειμένου, να περιγράψετε τον τρόπο εφαρμογής του Συντάγματος του 1844.

Πηγή: Σβώλος Αλ., Βενιζέλος Ε., *Τα Ελληνικά Συντάγματα 1822-1975/1986, Η Συνταγματική Ιστορία της Ελλάδος*, εκδ. Στοχαστής, Αθήνα 1998, σσ. 79-80.

«Ο Όθων, δεχθείς άκων την εγκαθίδρυση συνταγματικού πολιτεύματος, δεν είχε την διάθεση της πιστής εφαρμογής αυτού. Ευθύς εξαρχής, παραβιάζων το πνεύμα του Συντάγματος, ανεμίχθη εις έργα διοικητικά, επεμβαίνων εις τας βουλευτικές εκλογάς και προσπαθών εκδήλως να συγκεντρώση εις χείρας του περισσοτέραν εξουσίαν. Προ δε της αντιστάσεως, την οποίαν εύρισκε, δεν edίσταζεν, ως είναι ευνόητον, να λάβη μέτρα πειστικά κατά της ελευθερίας του Τύπου και της ανεξαρτησίας των συνειδήσεων, τουθ' όπερ εξήπτεν ακόμη περισσότερο την κατ' αυτού αντιπολίτευση και προητοίμαζε την πτώση του».

Επίσης, ο Σβώλος αναφέρει σχετικά: «Ο βασιλεύς –όπως γράφει ο Ν. Δραγούμης– (...) “έρρεπε φύσει προς το σύστημα της συγκεντρώσεως”, πολιτικοί δε, όπως ο Κωλέττης, “τελειοποιήσαντες αυτό, και τον Όθωνα ενεθάρρυναν εις αυστηροτέραν εφαρμογήν και αυτοί εφήρμοσαν απηνέστερον (...) Η προϊούσα κοινωνική εξέλιξις ενίσχυε το φιλελεύθερον και δημοκρατικόν πνεύμα, ούτως ώστε αι απολυταρχικάί τάσεις να μη είναι ανεκταί και να υπονομεύεται τουναντίον δια συνεχούς δράσεως η βασιλεία του Όθωνος (...). Η θέσις του Όθωνος κατέστη τόσον επισφαλής, ώστε ευκόλως ανετράπη δι' επαναστάσεως (...)”».

Ε. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλιβιζάτος Ν., *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974 – Όψεις της ελληνικής Ιστορίας*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1995.
- Διαμαντόπουλος Θ., *Η ελληνική πολιτική ζωή: Εικοστός αιώνας – Από την προβενιζελική στην μεταπαπανδρεϊκή εποχή*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1997.
- Faure P., *Η καθημερινή ζωή την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου*, μτφρ. Γ. Αγγέλου, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 2007.
- Μαυρογορδάτος Γ.Θ., Χατζηιωσήφ Χρ. (επιμ.), *Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός*, Παν/κές εκδ. Κρήτης, Ηράκλειο 1992.
- Πετρίδης Π., *Πολιτικές Δυνάμεις και Συνταγματικοί Θεσμοί στη νεώτερη Ελλάδα (1844-1940)*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1992.
- Σβολόπουλος Κ., *Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900-1945*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2000.
- Σβολόπουλος Κ., *Το Βαλκανικόν σύμφωνον και η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1928-1934*, εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Σβορώνος Ν., *Η βυζαντινή επαρχία, πέντε μαθήματα*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.
- Talbot Rice T., *Ο Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος των Βυζαντινών*, μτφρ. Φ. Κ. Βώρος, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 2000.
- Τσάτσος Δ., *Ελληνική πολιτεία 1974-1997*, Αθήνα 1998.
- Walter G., *Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο. Στον αιώνα των Κομνηνών (1081-1180)*, μτφρ. Κ. Παναγιώτου, Αθήνα 1999.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

Το 4^ο κεφάλαιο αποτελείται από πέντε ενότητες, οι οποίες προβλέπεται να διδαχθούν σε **5 διδακτικές ώρες**.

A. ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

Οι διδακτικοί στόχοι του 4^{ου} κεφαλαίου είναι οι ακόλουθοι:
Οι μαθητές και οι μαθήτριες να μπορούν:

- Να ορίσουν την έννοια του πολιτεύματος.
- Να ορίσουν την έννοια του Συντάγματος και να συνειδητοποιήσουν τη σημασία του για τη δημοκρατική οργάνωση μιας πολιτείας.
- Να διακρίνουν και να αξιολογήσουν τις διάφορες μορφές πολιτευμάτων.
- Να κατανοήσουν το πολίτευμα της Ελλάδας, στη θεωρητική και στην πρακτική του πλευρά.
- Να κατανοήσουν τις αναγκαίες προϋποθέσεις για να ανήκει κάποιος στο εκλογικό σώμα.
- Να αντιληφθούν την πολιτική σημασία του εκλογικού συστήματος και να διακρίνουν τις διάφορες μορφές του.
- Να αναγνωρίζουν τις βασικές αρχές του Συντάγματος και τη σημασία του για τη λειτουργία της πολιτείας.
- Να συνειδητοποιήσουν ότι το θεσμικό όργανο που κατ' εξοχήν εκφράζει την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας είναι η Βουλή.
- Να διακρίνουν τις βασικές αρμοδιότητες της Βουλής, τον τρόπο συγκρότησης και λειτουργίας της.
- Να ορίσουν την έννοια του κράτους δικαίου και του κοινωνικού κράτους.
- Να διακρίνουν τις λειτουργίες της πολιτείας και να αναγνωρίζουν τη σημασία της διάκρισης αυτών των λειτουργιών.

B. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

1η διδακτική ώρα:

Μορφές πολιτευμάτων (σσ. 38-40)

Το πολίτευμα της Ελλάδας (σσ. 40-41)

Η ενότητα αυτή είναι εύκολη, διότι αφορά έννοιες που έχουν ήδη διδαχθεί στη Γ' Γυμνασίου. Ως εισαγωγή, μπορούν να αξιοποιηθούν οι εικόνες του παραθέματος και να γίνει αντιπαραβολή ανάμεσα στον βασιλιά Λουδοβίκο 14^ο, που θεωρεί ότι το κράτος ταυτίζεται με το μοναρχικό αξίωμα, και στη σκιτσογραφική απεικόνιση της Δημοκρατίας σε σχέση και με το απόσπασμα από τα *Πολιτικά* του Αριστοτέλη, όπου η ισότητα και η ελευθερία αναφέρονται ως τα σημαντικότερα στοιχεία της δημοκρατίας.

α) Ορισμός πολιτεύματος

β) Ορισμός Συντάγματος

Χρήσιμο θα ήταν ο εκπαιδευτικός να έχει μαζί του το Σύνταγμα, για να το δουν τα παιδιά στην τάξη.

γ) Διακρίσεις πολιτευμάτων

Ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δοθεί στα συστατικά στοιχεία της Δημοκρατίας (ελευθερία και ισότητα).

δ) Μορφές δημοκρατίας

ε) Το πολίτευμα της Ελλάδας

Να αναγνωσθεί από τα παιδιά το άρθρο 1 του Συντάγματος που ορίζει το πολίτευμα και να εξηγηθούν στη συνέχεια οι έννοιες. Μπορεί να γίνει συζήτηση στην τάξη, με βάση το απόσπασμα του Ρεζίς Ντεμπρέ “*Εξηγώντας τη Δημοκρατία στην κόρη μου*”.

2η διδακτική ώρα:

Εκλογικό σώμα και εκλογικά συστήματα (σσ. 41-43)

α) Το εκλογικό δικαίωμα

Δύο είναι οι προϋποθέσεις για την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος, η ηλικία και η ιθαγένεια. Ο εκπαιδευτικός διευκρινίζει τον όρο “ιθαγένεια” (“ο νομικός δεσμός που συνδέει έναν πολίτη με μια πολιτεία, από τον οποίον

απορρέουν δικαιώματα και υποχρεώσεις”) και φροντίζει να διαβαστεί στην τάξη το 1^ο άρθρο του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας που βρίσκεται στο παράθεμα.

Γίνεται συζήτηση για τη σημασία του εκλογικού δικαιώματος (το εκλογικό δικαίωμα αποτελεί έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας). Επίσης, μπορεί να γίνει αναφορά στη δυνατότητα επιστολικής ψήφου και να ζητηθεί από τους μαθητές να αναπτύξουν επιχειρήματα υπέρ και κατά της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας (βλ. και το παράθεμα με την άποψη του Σ. Κάτσικα).

β) Το εκλογικό σύστημα

Αφού δοθεί ο ορισμός του εκλογικού συστήματος («μετατροπή ψήφων σε βουλευτικές έδρες») και εξηγηθεί τι σημαίνει βουλευτική έδρα και εκλογική περιφέρεια, μπορεί, με βάση το απόσπασμα του M. Miaille στο παράθεμα, να γίνει συζήτηση για τη σημασία του εκλογικού συστήματος. Με τη συζήτηση οι μαθητές μπορούν να οδηγηθούν σε διαπιστώσεις σχετικά με τα διάφορα είδη των εκλογικών συστημάτων. Στη συνέχεια μπορεί να ζητηθεί η γνώμη των μαθητών σχετικά με το σύστημα που θεωρούν πιο δίκαιο και αποτελεσματικό, τους λόγους που τους οδηγούν στη συγκεκριμένη προτίμηση/θεώρηση κ.τ.λ. Για να εξηγηθεί το ισχύον εκλογικό σύστημα, μπορεί να αναζητηθεί στο διαδίκτυο κάποιο παράδειγμα εκλογικής περιφέρειας με τα τελευταία εκλογικά αποτελέσματα, όπως π.χ. αυτό που δίνεται στην Πηγή (βλ. Πρόσθετο υλικό: 2. Εθνικές Εκλογές 2007).

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Εκλογικό σύστημα

Πηγή: Διαμαντόπουλος Θ., *Εκλογικά συστήματα. Θεωρία και πρακτικές εφαρμογές. Ανάδειξη κοινοβουλίων και προέδρων δημοκρατίας: Συγκριτική προσέγγιση*, πρόλ. Γ. Ράλλης, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2004, σ. 27 κ.εξ.

«..Το εκλογικό σύστημα είναι κάτι σαν χημικός καταλύτης που μετατρέπει τις λαϊκές ψήφους σε αιρετούς εκπροσώπους, την κοινωνική βούληση σε νομιμοποιημένη πολιτική βάση εξουσίας, το “ρεύμα”, και την απήχηση των κομμάτων σε –τετραετή συνήθως– κοινοβουλευτική παρουσία και οντότητα...

Η χώρα μας γνώρισε και τα τρία εκλογικά συστήματα. Συγκεκριμένα: το **πλειοψηφικό**, την **αναλογική αντιπροσώπευση** και το **μικτό εκλογικό σύστημα**. Το **πλειοψηφικό σύστημα** εφαρμόστηκε συνεχώς από το 1822 έως και τις εκλογές του 1923. Σποραδικά δε, εφαρμόστηκε στις εκλογές του 1928, 1933, 1935 και 1952. Η **αναλογική αντιπροσώπευση** καθιερώθηκε

πρώτη φορά στην Ελλάδα το 1926. Έγιναν πολλές εκλογές με το σύστημα αυτό... Εφαρμόστηκε στις εκλογές: 1951, 1958, 1974 και στις εκλογές: 1926, 1932, 1936, 1946, 1950, 1961, 1963, 1964, μέχρι σήμερα με διάφορες παραλλαγές...».

Πηγή: Δαφνής Γρ., *Τα ελληνικά πολιτικά κόμματα 1821-1961*, εκδ. Γαλαξίας, Αθήνα 1961, σ. 121.

Ας δούμε, όμως, πώς ακριβώς γίνονταν οι εκλογές με τα σφαιρίδια κατά την κλασική περιγραφή του ιστορικού Γρ. Δαφνή:

«Σε κάθε εκλογικό τμήμα υπήρχαν τόσες κάλπες όσοι και υποψήφιοι. Αυτές ήταν τσίγκινες και το εσωτερικό τους ήταν χωρισμένο σε δυο μέρη “διακρινόμενα εξωτερικώς διά δύο χρωμάτων. Το δεξιόν μέρος προσδιορισμένον διά το ΝΑΙ ήτο χρώματος λευκού, το δε αριστερόν προσδιορισμένον δια το ΟΧΙ ήτο χρώματος μαύρου. Το ΝΑΙ και το ΟΧΙ ήταν γεγραμμένα εις το μέτωπον της κάλπης διά κεφαλαίων γραμμάτων. Εις το έμπροσθεν μέρος αυτής υπήρχε στρογγυλή οπή, ανταποκρινομένη εις σωλήνα μήκους 27 και διαμέτρου 12 εκατοστών, ο οποίος ήτο προσκεκολλημένος επί της κατακόρυφου έδρας υπό γωνίαν 25 μοιρών. Διά του σωλήνος τούτου, ο εκλογεύς εισήγε την χείραν του και εψήφιζε. Το εσωτερικόν της κάλπης εις το οποίον ερρίπτοντο τα σφαιρίδια εκαλύπτοντο δι’ υφάσματος, ώστε να μην ακούεται ο προκαλούμενος διά της ρίψεως του σφαιριδίου κρότος».

2. Εθνικές Εκλογές 2007

Πηγή: www.parliament.gr

Ενσωμάτωση: 100.00%	Εγγεγραμμένοι	9.921.343	Ψήφισαν	74.14%			
	Έγκυρα	97.33%	Άκυρα/Λευκά	2.67%			
	2007			2004			
Κόμμα	%	Ψήφοι	Έδρες	%	Ψήφοι	Έδρες	Δια-φορά
 Ν.Δ.	41,83	2.995.321	152	45,36	3.360.506	165	-3,51
 ΠΑ.ΣΟ.Κ	38,10	2.727.702	102	40,55	3.003.920	117	-2,44
 Κ.Κ.Ε.	8,15	583.768	22	5,89	436.711	12	2,25
 ΣΥ.ΡΙΖ.Α	5,04	361.216	14	3,26	241.722	6	1,77
 ΛΑ.Ο.Σ	3,80	271.761	10	2,19	162.404	0	1,60

3. Κτήση ελληνικής ιθαγένειας

Πηγή: <http://www.dsanet.gr/Epikairothta/Nomothesia> (25-6-2008).

Για πολλούς ιστορικούς λόγους, εμφύλιους, γενοκτονίες και βίαιες αλλαγές τόπου εγκατάστασης, πολλοί ομογενείς μας στερήθηκαν τον κατ' εξοχήν δεσμό των Ελλήνων με την πατρίδα τους, την ελληνική ιθαγένεια.

Το 1989 κύματα επανόδου των ομογενών μας προσέλαβαν μια εξαιρετική μαζικότητα. Το ελληνικό κράτος μπροστά στη νέα αυτή κατάσταση υιοθέτησε κατά σειρά, δίπλα στην τότε ισχύουσα νομοθεσία για τις πολιτογραφήσεις (κώδικας ιθαγένειας), το νόμο 2130/93 (ΦΕΚ 62Α) για να ρυθμίσει το καθεστώς των ομογενών που έφθναν, κυρίως, από την πρώην ΕΣΣΔ. Το δεύτερο νομοθέτημα ήταν ο νόμος 2790/2000 (ΦΕΚ Α' 24/16-2-2000), με βάση τον οποίον ρυθμίστηκαν με αυστηρότερη διαδικασία τόσο τα θέματα απόδοσης ιθαγένειας στους ήδη ευρισκόμενους παλιννοστούντες στην Ελλάδα, όσο και η απόδοσή της στους διαμένοντες στην πρώην ΕΣΣΔ.

Σήμερα, με βάση τον ενοποιημένο κώδικα ιθαγένειας (Ν. 3284/2004, ΦΕΚ Α 217/ 11-11-04), οι ομογενείς αλλά και οι αλλοδαποί αποκτούν με τις προϋποθέσεις του νόμου την ελληνική ιθαγένεια δια πολιτογραφήσεως. Για τους ομογενείς εισάγονται ειδικές διαδικασίες, που στην πραγματικότητα διατηρούν τις προγενέστερες γι' αυτήν ρυθμίσεις, κατά το άρθρο 10 αυτού του νόμου. Δηλαδή, η πολιτογράφηση των ομογενών που διαμένουν στο εξωτερικό επεκτείνεται στα ανήλικα τέκνα (βλ. ολόκληρο το κείμενο του νόμου στην παραπάνω ηλεκτρονική διεύθυνση).

3η διδακτική ώρα:

Έννοια και ρόλος του Συντάγματος (σσ. 43-44)

α) Ορισμός του συντάγματος και θεσμοί για την προστασία του πολιτεύματος και της λαϊκής κυριαρχίας

Δίνεται ο ορισμός της λέξης Σύνταγμα. (Ο ορισμός που δίνεται στο παράθεμα μπορεί να βοηθήσει). Μπορεί να γίνει συζήτηση στην τάξη για τους θεσμούς που λειτουργούν ως εγγυήσεις για την προστασία του πολιτεύματος και της λαϊκής κυριαρχίας.

β) Υπεροχή του Συντάγματος έναντι των υπόλοιπων νόμων (ως προς την τυπική ισχύ)

γ) Έλεγχος συνταγματικότητας των νόμων (α. 93 παρ. 4 Σ)

i) *προληπτικός*: διενεργείται πριν απο τη δημοσίευση και την ισχύ του νόμου (κοινοβουλευτικός και από τον ΠτΔ).

ii) *κατασταλτικός*: διενεργείται κατά την εφαρμογή του νόμου, δηλαδή μετά την ψήφιση του, την έκδοση και δημοσίευση του στην ΕτΚ και αποτελεί αντικείμενο ελέγχου των δικαστηρίων.

Ο έλεγχος αυτός είναι διάχυτος (ασκείται απ όλα τα δικαστήρια) και παρεμπίπτων (αφορά μόνο την συγκεκριμένη υπό κρίση περίπτωση). Γίνεται από όλα τα δικαστήρια, από τα κατώτατα έως τα ανώτατα. Τον διάχυτο έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων ενστερνίστηκε και υιοθέτησε και ο συνταγματικός νομοθέτης, αρχικά με το Σύνταγμα του 1952, κυρίως, όμως, στη συνέχεια με το Σύνταγμα του 1975.

Επίσης, παρατίθεται στο παράθεμα (σ. 44 ΒΜ) παράδειγμα αντισυνταγματικού νόμου.

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Ο έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων

Σε ορισμένες χώρες λειτουργεί το συνταγματικό δικαστήριο στο οποίο οι ολομέλειες των Ανώτατων δικαστηρίων είναι υποχρεωμένες να παραπέμπουν τα ανακύπτοντα ζητήματα συνταγματικότητας.

Πρόκειται για ένα σύστημα συγκεντρωτικού ελέγχου συνταγματικότητας των νόμων από ένα κεντρικό ολιγομελές Συνταγματικό Δικαστήριο.

Δεν έχουν όλες οι χώρες Συνταγματικό Δικαστήριο. Ορισμένες αρμοδιότητες Συνταγματικού Δικαστηρίου έχει στην Ελλάδα το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο. Χώρες που δεν έχουν αυστηρό Σύνταγμα, δεν έχουν και Συνταγματικό Δικαστήριο. Τέτοια χώρα είναι η Μεγάλη Βρετανία. Το πρώτο Συνταγματικό Δικαστήριο θεσπίστηκε στην Αυστρία το 1920. Στη Γαλλία ρόλο Συνταγματικού Δικαστηρίου έχει το **γαλλικό Συνταγματικό Συμβούλιο (Conseil Constitutionnel)**, το οποίο είναι αρμόδιο για τον έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων.

Στη Γερμανία το αντίστοιχο όργανο ονομάζεται **Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο (Bundesverfassungsgericht)** και έχει ευρύτατες αρμοδιότητες και ως προς τον έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων και ως προς τον έλεγχο των πολιτειακών οργάνων. Ένα είδος Συνταγματικού Δικαστηρίου υπό ευρεία έννοια θα μπορούσε να θεωρηθεί και το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

2. Προστασία του πολιτεύματος

Το πολίτευμα κάθε κράτους προστατεύεται με **διατάξεις που περιλαμβάνονται είτε στο ίδιο το Σύνταγμα, είτε στην ποινική νομοθεσία.** Το

Σύνταγμα περιέλαβε τέτοιες διατάξεις. Συγκεκριμένα, καθιερώνει ρητά **το δικαίωμα της αντίστασης των Ελλήνων** «...που δικαιούνται και υποχρεούνται να αντιστέκονται με κάθε μέσο εναντίον οποιουδήποτε επιχειρεί να το καταλύσει με τη βία» (παρ. 4 του άρθρου 120). Η διάταξη αυτή απευθύνεται σε όλους τους πολίτες, ανεξάρτητα από το φύλο ή την ηλικία, ανεξάρτητα από την ιδιότητα που μπορεί να έχουν, του απλού πολίτη ή του κρατικού οργάνου. Ο λαός, ο πραγματικός φορέας κάθε εξουσίας, ανακηρύσσεται σε κρατικό όργανο υπεράσπισης του Συντάγματος και της μορφής του πολιτεύματος.

3. α) Διαδικασία αναθεώρησης Συντάγματος

ΑΡΘΡΟ 110 (Αναθεώρηση του Συντάγματος). Στο τέλος του βιβλίου μαθητή υπάρχει Παράρτημα με τα άρθρα του Συντάγματος.

3. β) Οι Αναθεωρήσεις του 1986, 2001, 2008

Πηγή: <http://www.parliament.gr/politeuma/politeuma.asp>

Με την αναθεώρηση του 1986 οι αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας περιορίστηκαν σε σημαντικό βαθμό. Παρά την πολιτική και συνταγματική ένταση της περιόδου εκείνης, το αναθεωρημένο Σύνταγμα του 1975/1986, που εισήγαγε ένα αμιγώς κοινοβουλευτικό σύστημα διακυβέρνησης, έγινε απολύτως αποδεκτό από όλες τις πολιτικές δυνάμεις.

Την άνοιξη του 2001 ψηφίστηκε μία νέα, πολύ πιο εκτεταμένη αυτή τη φορά, αναθεώρηση του Συντάγματος, και μάλιστα μέσα σε ένα συναινετικό κλίμα. Το αναθεωρημένο Σύνταγμα εισάγει νέα ατομικά δικαιώματα (όπως π.χ. την προστασία της γενετικής ταυτότητας ή την προστασία από την ηλεκτρονική επεξεργασία προσωπικών δεδομένων), εισάγει νέους κανόνες διαφάνειας στην πολιτική ζωή (χρηματοδότηση πολιτικών κομμάτων, προεκλογικές δαπάνες, σχέσεις των ιδιοκτητών Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας με το Κράτος κ.ά.), αναδιοργανώνει τη λειτουργία της Βουλής και ενισχύει το αποκεντρωτικό σύστημα της χώρας. Πάντως, η αναθεώρηση αυτή δεν ασχολήθηκε με κανένα μείζον θέμα λειτουργίας του πολιτεύματος και αυτό τη διαφοροποιεί χαρακτηριστικά από εκείνη του 1986.

Πηγή: <http://anatheorisiib.parliament.gr>

Οι διατάξεις, των οποίων οι προτάσεις αναθεώρησης τέθηκαν σε ψηφοφορία, είχαν εγκριθεί από την προηγούμενη Βουλή (ΙΑ΄ Περίοδος). Στην τελική ψηφοφορία, (27-5-08), για την αναθεώρηση του Συντάγματος αναθεωρήθηκαν τα εξής άρθρα:

- Άρθρα 57 παρ. 1 και 115 παρ. 6 και 7: Κατάργηση του απόλυτου επαγγελματικού ασυμβίβαστου των Βουλευτών με ταυτόχρονη κατάργηση των μεταβατικών διατάξεων.
- Άρθρο 79 παρ. 1 προσθήκη εδαφ. 1: Δυνατότητα τροποποίησης κονδυλίων και παρακολούθηση εκτέλεσης του Προϋπολογισμού.
- Άρθρο 101 Προσθήκη παρ. 4: Ιδιαίτερη μέριμνα για νησιωτικές και ορεινές περιοχές με ταυτόχρονη κατάργηση της ερμηνευτικής δήλωσης.
- Άρθρο 115 παρ. 2: Κατάργηση της μεταβατικής διάταξης περί ΑΕΔ, λόγω έκδοσης σχετικού νόμου.

4η διδακτική ώρα:

Βασικές αρχές του Συντάγματος – Η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας (σ. 45)

α) Αναφορά στη συνταγματική ρύθμιση – έννοιες λαού και έθνους

β) Βουλή: συγκρότηση, αρμοδιότητες, επιτροπές

γ) Κοινοβουλευτικός έλεγχος

δ) Ενημέρωση για τη Βουλή των Εφήβων

5η διδακτική ώρα:

Η αρχή του κράτους δικαίου – Η αρχή του κοινωνικού κράτους – Η αρχή της διάκρισης των λειτουργιών (σσ. 46-47)

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Κοινωνικό κράτος

Πηγή: Εγγλεζάκης Ι., *Κοινωνικό κράτος δικαίου*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2005, σ. 50.

Η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου ως θεμελιώδης συνταγματική αρχή. «... Το κοινωνικό κράτος αναγνωρίζει δικαιώματα κοινωνικής συμμετοχής και κοινωνικά δικαιώματα και επεκτείνει το χώρο των δραστηριοτήτων του, γίνεται παρεμβατικό κράτος, κράτος σχεδιασμού. Η σχέση αυτή του κράτους με την κοινωνία και την οικονομία είναι, βεβαίως, σχέση αμφίδρομη. Και τούτο, διότι η αυξανόμενη ανάπτυξη της τεχνολογίας και η πολυπλοκότητα των συνθηκών ζωής στη σύγχρονη μεταβιομηχανική κοινωνία καθιστά επιτακτική την παρέμβαση του κράτους και τον κρατικό σχεδιασμό και αυξάνει τη σημασία της ρυθμιστικής πρωτοβουλίας του κράτους για την κοινωνική

και οικονομική ζωή. Η πρωτοβουλία αυτή εκδηλώνεται με ποικίλες μορφές, καθώς το κράτος διαμορφώνει τους όρους παρέμβασης, αφήνοντας ενίοτε ανοικτό το πεδίο οικονομικής δραστηριότητας στους ιδιώτες. Από την άλλη πλευρά, όχι μόνον το κράτος επεκτείνει τις δραστηριότητες του σε πεδία που κυριαρχούσε προηγουμένως η αγορά, αλλά και η κοινωνία στρέφεται προς το κράτος, το οποίο αναλαμβάνει νέα καθήκοντα και φέρει εντονότερα το βάρος της κοινωνικής προστασίας²⁴.

Ταυτόχρονα, με τη μετεξέλιξη του κράτους σε κοινωνικό, μετεξελίσσεται και η δημόσια διοίκηση, η οποία πέρα από περιοριστική γίνεται και παροχική, καθώς και ρυθμιστική²⁵. Ειδικότερα, ενώ η κλασική δημόσια διοίκηση απείχε από κάθε επέμβαση στην οικονομική και κοινωνική δραστηριότητα, χαρακτηριστικό της σύγχρονης διοίκησης είναι η συστηματική επέμβασή της σ' αυτήν».

Πηγή: Εισήγηση του Γ. Παπαδημητρίου στην Ημερίδα «*Συνταγματική Αναθεώρηση και Κοινωνικό Κράτος*», που διοργάνωσε η Γ.Σ.Ε.Ε. στις 30 Νοεμβρίου 2006, στην Αθήνα.

«...Το κοινωνικό κράτος ωρίμασε, εξάλλου, σταδιακά κατά τη διάρκεια της μεταπολίτευσης, ιδίως με τη συμμετοχή της χώρας μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η κοινωνική αλληλεγγύη άρχισε να διαχέεται σε πολλές επιμέρους πολιτικές και στη νομοθεσία. Σε αυτήν ακριβώς την πραγματικότητα έδωσε έκφραση η αναθεώρηση του 2001 με την καθιέρωση της αρχής του κοινωνικού κράτους και τον εμπλουτισμό των κοινωνικών δικαιωμάτων...Το κοινωνικό κράτος το βιώνουμε καθημερινά. Είναι έκφραση του πολιτισμού μας. Η λειτουργία του καταλαμβάνει όλες σχεδόν τις πτυχές της οικονομικής, της κοινωνικής και της πολιτικής ζωής μας. Μέσα από αυτό το πρίσμα μπορούμε να καταλάβουμε καλύτερα τη σημασία της ενδυνάμωσης και της αξιοποίησής του για την αντιμετώπιση των ελλειμμάτων κοινωνικής αλληλεγγύης και κοινωνικής πρόνοιας που είναι διάχυτα στη χώρα μας...».

---

24. Βλ. Γέροντα Απ., *Επίκαιρα προβλήματα του κοινωνικού κράτους*, ό.π., σελ. 58 κ. εξ., όπου επισημαίνεται ο βαθμός δέσμευσης του πολίτη από τη δημόσια διοίκηση, με αναφορές σε συγκεκριμένα παραδείγματα από την ελληνική πραγματικότητα. Επίσης, βλ. Ρίζος Γ., *Η ένταση μεταξύ κράτους δικαίου και κοινωνικού κράτους*, ό.π., σ. 151, υποσημ. 29, ο οποίος τονίζει ότι στο μεγαλύτερο σχεδόν μέρος της η οικονομική πολιτική είναι συγχρόνως κοινωνική πολιτική.

25. Για τις μορφές αυτές της διοίκησης βλ. Δαγτόγλου Π., *Γενικό διοικητικό δίκαιο*, Αθήνα - Κομοτηνή 1997, σ. 10 κ.εξ.

Γ. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ:

Δημόσια Δημοκρατική Διαβούλευση – Αγώνες επιχειρηματολογίας

Μπορούν να οργανωθούν αγώνες επιχειρηματολογίας στην τάξη ή και στο σχολείο, αν υπάρχουν περισσότερα τμήματα στα οποία διδάσκεται το μάθημα. Θέματα που μπορούν να επιλεγούν από την ενότητα είναι, για παράδειγμα, το δημοψήφισμα ως μορφή άμεσης δημοκρατίας, η λαϊκή νομοθετική πρωτοβουλία (λόγω επικαιρότητας, δηλαδή λόγω καθιέρωσής της στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης), η ηλεκτρονική ψηφοφορία κ.ά.

Τα παιδιά χωρίζονται σε δύο ομάδες, η μία επιχειρηματολογεί υπέρ και η άλλη κατά. Είναι σημαντικό να έχει γίνει προεργασία που θα περιλαμβάνει τα εξής στάδια:

1^ο στάδιο: Αναζήτηση πληροφοριών για το θέμα.

2^ο στάδιο: Συζήτηση μεταξύ των μελών της ομάδας για το θέμα.

3^ο στάδιο: Δόμηση επιχειρηματολογίας (υπέρ ή κατά) και από τις δύο ομάδες, διότι θα πρέπει η κάθε ομάδα να είναι σε ετοιμότητα να απαντήσει στα επιχειρήματα της άλλης. Επομένως, είναι σημαντικό η προεργασία να περιλαμβάνει τη σφαιρική επεξεργασία του θέματος.

4^ο στάδιο: Διατύπωση των επιχειρημάτων από τους μαθητές με βάση τον διαθέσιμο χρόνο.

Οι αγώνες μπορούν να διεξαχθούν και ενώπιον των άλλων τάξεων και να οριστούν κριτές από τους ίδιους τους μαθητές ή τους καθηγητές. Ας σημειωθεί ότι κάθε χρόνο διοργανώνονται και σε πανελλήνιο επίπεδο αγώνες επιχειρηματολογίας - αντιλογίας από το ΥΠ.Ε.Π.Θ. Σε σχολικό επίπεδο, η δραστηριότητα αυτή μπορεί να λειτουργήσει ως προετοιμασία για τη συμμετοχή των μαθητών στους πανελλήνιους αγώνες.

Για να γίνει πιο απλή η οργάνωση της δραστηριότητας, ο διδάσκων μπορεί να μοιράσει σε όλους τους μαθητές της τάξης τρία χαρτόνια, κόκκινο, πράσινο και πορτοκαλί, καθένα από τα οποία θα αντιστοιχεί στην αξιολόγησή τους για τα επιχειρήματα των ομάδων (πράσινο = ‘συμφωνώ’, κόκκινο = ‘διαφωνώ’, πορτοκαλί = ‘δεν έχω γνώμη’). Η αξιολόγηση θα γίνεται από τους μαθητές - ακροατές ταυτόχρονα με τη διεξαγωγή των αγώνων.

Δ. ΕΡΓΑΣΙΕΣ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Να επισκεφθείτε την ιστοσελίδα του ελληνικού κοινοβουλίου (www.parliament.gr) και να αναζητήσετε πληροφορίες για την εξέλιξη του πολιτεύματος από την Επανάσταση του 1821 μέχρι σήμερα. Εκεί θα βρείτε ολόκληρο το κείμενο του Συντάγματος, όπως ισχύει σήμερα.

2. Να επισκεφθείτε την ιστοσελίδα της Βουλής των Εφήβων (www.vouliefivon.gr). Αφού βρείτε τα αιτήματα των εφήβων βουλευτών, να τα συζητήσετε στην τάξη. Αναζητήστε σε αυτά στοιχεία που σχετίζονται με μορφές άμεσης δημοκρατίας.

3. Επισκεφθείτε την ιστοσελίδα <http://www.ypes.gr> του Υπουργείου Εσωτερικών και ενημερωθείτε για τις τελευταίες εθνικές και νομαρχιακές εκλογές.

4. Να βρείτε στοιχεία σχετικά με τον αντιδικτατορικό αγώνα του ελληνικού λαού (1967-1974) και να τα παρουσιάσετε στην τάξη.

Συμπληρωματικές ερωτήσεις αυτοαξιολόγησης

1. Εκλογικό σώμα είναι:

- α) το σύνολο των πολιτών που κατοικούν στην Ελλάδα
- β) το σύνολο των πολιτών που διαθέτουν την ελληνική ιθαγένεια
- γ) το σύνολο των πολιτών που έχουν εκλογικά δικαιώματα
- δ) το σύνολο των πολιτών που έχουν δικαίωμα να εκλέγονται.

2. Η αρχή της καθολικής ψηφοφορίας σημαίνει:

- α) ότι κάθε ψήφος υπολογίζεται σε εθνικό επίπεδο
- β) ότι κάθε ψήφος έχει ακριβώς την ίδια δύναμη
- γ) ότι οι εκλογές γίνονται σε όλη την επικράτεια την ίδια ημέρα
- δ) ότι δικαίωμα ψήφου έχουν, καταρχήν, όλοι οι Έλληνες πολίτες, εφόσον συμπληρώσουν ορισμένο όριο ηλικίας.

3. Θεμέλιο του πολιτεύματος της Ελλάδος αποτελεί:

- α) η λαϊκή κυριαρχία
- β) το πολυκομματικό κοινοβουλευτικό σύστημα
- γ) το αιρετό του ανώτατου άρχοντα της χώρας
- δ) η διάκριση των λειτουργιών.

4. Σύμφωνα με το ισχύον Σύνταγμα, το πολίτευμα της Ελλάδος είναι:

- α) Προεδρευόμενη Δημοκρατία
- β) Προεδρική Δημοκρατία
- γ) Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία
- δ) Σοσιαλιστική Δημοκρατία.

5. Η ψήφος των γυναικών σε διεθνές επίπεδο κατακτάται συνολικά μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και στην Ελλάδα:

- α) το 1949
- β) το 1962
- γ) το 1952
- δ) το 1959

E. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Λοκ Τζ., *Δεύτερη Πραγματεία περί Κυβερνήσεως*, εισ.- μτφρ.- σχόλια Π. Μ. Κιτρομηλίδης, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1990.
- Μοντεσκιέ Σ., *Το πνεύμα των νόμων*, εισ. Π. Κονδύλης, μτφρ. Κ. Παπαγιώργης - Π. Κονδύλης (2 τόμοι), εκδ. Γνώση, Αθήνα 1994.
- Τσουκαλάς Κ., *Κοινωνική ανάπτυξη και κράτος – Η συγκρότηση του δημόσιου χώρου στην Ελλάδα*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1993.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

Το 5^ο κεφάλαιο αποτελείται από τρεις ενότητες, οι οποίες προβλέπεται να διδαχθούν σε **7 διδακτικές ώρες**.

A. ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

Οι διδακτικοί στόχοι του 5^{ου} κεφαλαίου είναι οι ακόλουθοι:

Οι μαθητές και οι μαθήτριες να μπορούν:

- Να ερμηνεύουν πώς λειτουργεί μια σύγχρονη δημοκρατική Πολιτεία, με ποιον τρόπο, δηλαδή, ασκείται η κρατική εξουσία.
- Να διακρίνουν τις τρεις μορφές λειτουργίας της Πολιτείας.
- Να γνωρίζουν ποια είναι τα κρατικά όργανα και ποιες είναι οι βασικές αρμοδιότητές τους.
- Να περιγράψουν τη διαδικασία ψήφισης ενός τυπικού νόμου.
- Να αντιληφθούν τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα του γραφειοκρατικού συστήματος διοικητικής οργάνωσης και να αξιολογήσουν τη λειτουργία της δημόσιας διοίκησης.
- Να αξιολογήσουν τις δυνατότητες που προσφέρουν τα σύγχρονα συστήματα πληροφορικής και επικοινωνίας στη διακυβέρνηση του κράτους.
- Να ορίσουν την έννοια των ανεξάρτητων αρχών και να αξιολογήσουν τη λειτουργία τους.
- Να κατανοήσουν την αναγκαιότητα της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης και να διακρίνουν τα είδη των δικαστηρίων που λειτουργούν στην Ελλάδα, ανάλογα με τις υποθέσεις που αυτά δικάζουν.

B. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

1η διδακτική ώρα:

Η νομοθετική λειτουργία (σσ. 50-51)

α) Εισαγωγή

Επανάληψη των στοιχείων του προηγούμενου μαθήματος σχετικά με τη διάκριση των λειτουργιών, η οποία μπορεί να γίνει με βάση το απόσπασμα από τον Δημ. Θ. Τσάτσο (σ. 50).

β) Τα όργανα της νομοθετικής λειτουργίας

Η Βουλή και ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας.

γ) Διάκριση μεταξύ τυπικού και ουσιαστικού νόμου

Το κριτήριο βάσει του οποίου γίνεται η διάκριση είναι η προέλευση και η διαδικασία ψήφισης του νόμου (ποιο όργανο εκδίδει τον νόμο και με ποια διαδικασία, π.χ. Υπουργική Απόφαση 23/1986/Β-619 “Κανονισμός λειτουργίας μαθητικών κοινοτήτων”). Ο διδάσκων μπορεί να τη βρεί στο σχολείο και να την παρουσιάσει στην τάξη.

δ) Διαδικασία ψήφισης τυπικού νόμου

Μπορεί να αξιοποιηθεί το διάγραμμα της σελίδας 50.

ε) Η δημοσίευση του νόμου στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως

Για ποιον λόγο γίνεται η δημοσίευση ενός νόμου στην ΕτΚ; Ο εκπαιδευτικός μπορεί να αξιοποιήσει το σχετικό παράθεμα και να ενημερώσει τους μαθητές για τους τρόπους αναζήτησης ΦΕΚ. Συνιστάται η επίδειξη ενός ΦΕΚ στην τάξη.

2η διδακτική ώρα:

Η εκτελεστική λειτουργία (σσ. 51-52)

α) Τα όργανα της εκτελεστικής λειτουργίας

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, η Κυβέρνηση, η Δημόσια Διοίκηση.

β) Οι βασικές πράξεις της εκτελεστικής λειτουργίας

Γίνεται διάκριση ανάμεσα σε ατομικές και κανονιστικές πράξεις της εκτελεστικής λειτουργίας και αναφέρονται παραδείγματα.

Παράδειγμα κανονιστικής πράξης της Διοίκησης είναι η Υπουργική Απόφαση για εξοικονόμηση ενέργειας στα δημόσια κτήρια, αριθμ. Δ6/Β/14826, τεύχος β', αρ. Φύλλου 1122, 17 Ιουνίου 2008 (“Μέτρα για τη βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης και την εξοικονόμηση ενέργειας στον δημόσιο και ευρύτερο δημόσιο τομέα”).

Συγκεκριμένα: Οι υπουργοί Ανάπτυξης, Εσωτερικών/Οικονομίας και Οικονομικών υπέγραψαν κοινή υπουργική απόφαση (ΚΥΑ) με θέμα: “Μέτρα για τη βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης και την εξοικονόμηση ενέργειας στον δημόσιο και ευρύτερο δημόσιο τομέα”. Η ΚΥΑ είναι το πρώτο ουσιαστικό βήμα για την εγκαθίδρυση ενός συστήματος “ενεργειακά και περιβαλλοντικά φιλικού” στη λειτουργία του Δημοσίου, έτσι ώστε το Δημόσιο να αποτελέσει πράγματι τον προπομπό για αυτά που πρέπει να γίνουν και στη χώρα μας στον τομέα της ενέργειας και της προστασίας του περιβάλλοντος. Η εν λόγω ΚΥΑ περιλαμβάνει οδηγίες και καθορίζει λειτουργικές παραμέτρους και περιβαλλοντικές συνθήκες για όλα τα κτήρια που χρησιμοποιούνται από τον δημόσιο και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα.

Με την Υπουργική Απόφαση προβλέπεται η σύνδεση των δημόσιων κτηρίων με το φυσικό αέριο, η προληπτική και λεπτομερής συντήρηση των κλιματιστικών, η αντικατάσταση των ενεργοβόρων λαμπτήρων με ενεργειακά αποδοτικότερους, η κάλυψη ελάχιστων ενεργειακών προδιαγραφών στις δημόσιες προμήθειες. Σύμφωνα με σχετική μελέτη του Κέντρου Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (ΚΑΠΕ), εκτιμάται ότι οι ετήσιες ενεργειακές δαπάνες των δημόσιων κτηρίων ξεπερνούν τα 450 εκατ.€. Η ίδια μελέτη έδειξε ότι η μέση ετήσια εξοικονόμηση ενέργειας, η οποία μπορεί να επιτευχθεί με οικονομικά αποδοτικό κόστος, είναι της τάξης του 22% της προβλεπόμενης συμβατικής κατανάλωσης στα νέα ή ανακατασκευαζόμενα δημόσια κτήρια. Η εφαρμογή μέτρων εξοικονόμησης στα κτήρια αυτά θα μειώσει τις μέσες ετήσιες εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα κατά 425.000 χιλιάδες τόνους CO₂/έτος, ενώ θα επιφέρει οικονομικά οφέλη της τάξης των 110 εκατ. €/έτος.

γ) Η σύγχρονη διακυβέρνηση

Η Δημόσια Διοίκηση δεν περιορίζεται μόνο στη διεκπεραίωση τυποποιημένων διαδικασιών, αλλά επικοινωνεί μέσα σε ένα πλαίσιο διαφανών ρυθμίσεων και αρχών με την κοινωνία των πολιτών και την Αγορά. Προς την κατεύθυνση αυτήν συνεισφέρουν οι νέες τεχνολογίες.

Ο εκπαιδευτικός εξηγεί την έννοια και τη λειτουργία της διακυβέρνησης.

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Η λειτουργία της διακυβέρνησης

Πηγή: Ball A.R., Peters B.G., *Σύγχρονη Πολιτική και Διακυβέρνηση*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2001.

Το παρακάτω εισαγωγικό απόσπασμα του βιβλίου *Σύγχρονη Πολιτική και Διακυβέρνηση* των Alan R. Ball & Guy Peters, ιδιαίτερα στο τρίτο μέρος “Οι δομές της διακυβέρνησης”, μπορεί να βοηθήσει σημαντικά:

«Μπορούμε τώρα να στραφούμε στους επίσημους θεσμούς διακυβέρνησης. Η σχεδόν αποκλειστική ενασχόληση με τους κυβερνητικούς θεσμούς χαρακτήριζε την παραδοσιακή πολιτική επιστήμη. Αλλά και η σύγχρονη πολιτική επιστήμη δεν μπορεί να αγνοήσει τους επίσημους θεσμούς που ασκούν κυβερνητικές λειτουργίες, παρ’ όλο που, όπως τονίσαμε ήδη στο Κεφάλαιο 1 και θα μας δοθεί η ευκαιρία να διαπιστώσουμε και πιο κάτω, η οπτική μας γωνία σήμερα είναι αρκετά διαφορετική. Ορισμένες υπεραπλουστεύσεις της παραδοσιακής προσέγγισης –όπως για παράδειγμα ότι “οι βουλές νομοθετούν ενώ οι κυβερνήσεις κυβερνούν”– έχουν αποδειχτεί μάλλον παραπλανητικές, με δεδομένη την πολυλειτουργικότητα των περισσότερων σύγχρονων πολιτικών θεσμών. Στην πραγματικότητα, στα σύγχρονα πολιτικά συστήματα οι γραφειοκρατίες και οι κυβερνήσεις παράγουν περισσότερους κανόνες από τις βουλές.

Για να καταλάβουμε τον τρόπο με τον οποίο ασκείται η λειτουργία της διακυβέρνησης, πρέπει να εξετάσουμε τους θεσμούς που προβαίνουν στη διαμόρφωση και στην εφαρμογή πολιτικών, καθώς επίσης και στους ειδικούς εκείνους θεσμούς που δικάζουν και επιλύουν διαφορές. Ο πρώτος από τους επίσημους κυβερνητικούς θεσμούς που θα εξετάσουμε είναι οι βουλές – τα σώματα δηλαδή που συγκροτούνται με σκοπό να αντιπροσωπεύουν τους πολίτες και να παράγουν νομοθετικό έργο. Θα ακολουθήσει η εξέταση των εκτελεστικών θεσμών, της δημόσιας διοίκησης και, τέλος, του δικαστικού συστήματος. Θα συζητήσουμε κάθε έναν από αυτούς τους θεσμούς χωριστά, αλλά δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι οι πιο σημαντικές πλευρές της διακυβέρνησης προϋποθέτουν τη συσχέτιση των διαφορετικών θεσμών για να διαμορφωθεί και να λειτουργήσει ένα αποτελεσματικό μοντέλο λήψης και εφαρμογής αποφάσεων».

3η διδακτική ώρα:

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας (σσ. 52-53)

α) Το αξίωμα

Γίνεται συζήτηση για τα τυπικά προσόντα, τη θητεία, τον τρόπο εκλογής.

Μπορεί να παρουσιαστεί στην τάξη το άρθρο 32 του Συντάγματος (βλ. το Παράρτημα στο βιβλίο του μαθητή).

β) Οι αρμοδιότητες του ΠτΔ

4η διδακτική ώρα:

Η Κυβέρνηση (σσ. 53-55)

α) Συγκρότηση

β) Σχηματισμός Κυβέρνησης – κοινοβουλευτικό σύστημα

γ) Κοινοβουλευτικός έλεγχος – πρόταση δυσπιστίας

δ) Ο ρόλος της αντιπολίτευσης

5η διδακτική ώρα:

Η Δημόσια Διοίκηση – Η γραφειοκρατία (σσ. 55-58)

α) Ορισμός

β) Αρχές με βάση τις οποίες είναι οργανωμένη η Δημόσια Διοίκηση

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Πηγή: Γώγος Κ., *Κανόνες δεοντολογίας της Δημόσιας Διοίκησης*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 2000.

Δεοντολογία και δίκαιο

Στην αρχική τους μορφή, οι κανόνες δεοντολογίας δεν αποτελούν νομικούς κανόνες, αλλά επιταγές οι οποίες συγκεκριμενοποιούν ηθικές αξίες· η παράβασή τους δεν επιφέρει έννομες συνέπειες αλλά μόνον ηθικής φύσεως κυρώσεις. Καθώς οι κανόνες της ηθικής πηγάζουν από τη συνείδηση του ανθρώπου και δεν αποτελούν έκφραση της πολιτειακής εξουσίας, οι κυρώσεις που συνδέονται με την παραβίασή τους μπορούν να προέλθουν μόνον από τη συνείδηση του ανθρώπου –είτε σε ατομικό επίπεδο (τύψεις), είτε συλλογικά (κοινωνική κατακραυγή και αποδοκιμασία)– όχι όμως από τους πολιτειακούς θεσμούς¹. Σε τελευταία ανάλυση, ενώ η ηθική ως μορφή επιδιώξης της αρετής δεν έχει την ανάγκη του κράτους για την επιβολή των κανόνων της, οι υποχρεώσεις που θεμελιώνονται στο δίκαιο χαρακτηρίζονται ακριβώς

1. Βάλληνδας Π., *Εισαγωγή εις την Επιστήμη του Δικαίου*, Στ' έκδοση, 1960, σ. 18.

από τη δυνατότητα εξωτερικού εξαναγκασμού με χρήση του κρατικού μηχανισμού².

Ωστόσο, το δίκαιο και η ηθική αποτελούν δύο κύκλους οι οποίοι τέμνονται μεταξύ τους. Για την ακρίβεια υφίσταται μια διαρκής αλληλεπίδραση των δύο χώρων, η οποία επιτρέπει στους κανόνες της κοινωνικής ηθικής να παρεισφρήσουν στις ρυθμίσεις του θετικού δικαίου³. Υποστηρίζεται μάλιστα ότι λόγω της εγγενούς αξίωσης ορθότητας που ενυπάρχει στο δίκαιο υφίσταται ένας αναγκαίος και άρρηκτος σύνδεσμος μεταξύ δικαίου και ηθικής⁴. Σε κάθε περίπτωση, δίκαιο και ηθική συμπλέκονται στο μέτρο που οι νομικοί κανόνες ακολουθούν ως προς το περιεχόμενό τους τις επιταγές της ηθικής και ιδιαίτερα της δικαιοσύνης. Όπως επισημαίνεται από τον Π. Βάλληνδα, “η ηθική είναι διάχυτος εις την σφαίρα του δικαίου⁵”, ενώ σύμφωνα με τον Κ. Μπέη “κοινή είναι η παραδοχή ότι μέσα στην ιστορική διαδρομή το δίκαιο όλο και περισσότερο ηθικοποιείται⁶”. Στο βαθμό λοιπόν που το ισχύον δίκαιο υιοθετεί ρητά ή υπονοεί εμμέσως –πλην σαφώς– συγκεκριμένους κανόνες της διοικητικής δεοντολογίας και προσάπτει στην παραβίασή τους έννομα αποτελέσματα, οι επιταγές της διοικητικής δεοντολογίας αναπτύσσουν και νομική δεσμευτικότητα για τους αποδέκτες τους. Κατά συνέπεια, η διοικητική δεοντολογία έχει διττή φύση: καταρχήν ανήκει στη σφαίρα της ηθικής, στο μέτρο όμως που υιοθετείται από το ισχύον δίκαιο αποκτά ταυτόχρονα και νομική υπόσταση⁷. Με τον τρόπο αυτόν, οι κανόνες δικαίου “απορροφούν”, οργανώνουν και προσδίδουν νομική δεσμευτικότητα στις επιταγές της διοικητικής ηθικής⁸.

Η διοικητική δεοντολογία ενσωματώνεται στο δίκαιο με διαφορετικούς τρόπους. Οι κανόνες δεοντολογίας αποτυπώνονται κάποτε σε συγκεκριμένους κανόνες δικαίου οι οποίοι διέπουν τη συμπεριφορά των διοικητικών οργάνων και παράγουν σαφείς υποχρεώσεις. Έτσι, ο Κώδικας Διοικητικής Διαδικασίας υποχρεώνει τα διοικητικά όργανα να αιτιολογούν τις πράξεις που εκδίδουν (άρθρο 17), να διεκπεραιώνουν τις διοικητικές υποθέσεις εντός εξήντα ημερών (άρθρο 4§1), να χορηγούν έντυπα στους ενδιαφερόμενους με τα οποία παρέχονται πληροφορίες για τις προϋποθέσεις ικανοποίησης του αιτήματος

2. Μπέης Κ., *Το πρόβλημα του δικαίου και των ηθικών αξιών*, σ. 483.

3. Μανωλεδάκης Ι., «*Η προστασία του αδυνάτου στο ποινικό δίκαιο*», σε ΕΝΟΒΕ, *Η προστασία του ασθενέστερου στο δίκαιο*, 1997, σσ. 169-175.

4. Alexy R., *Το δίκαιο και το ορθό*, Ισοπολιτεία 1999, σ. 11 κ.εξ.. (ιδίως σ. 25).

5. Βάλληνδας Π., *Εισαγωγή εις την Επιστήμη του Δικαίου*, σ. 19.

6. Μπέης Κ., *Το πρόβλημα του δικαίου και των ηθικών αξιών*, σ. 485.

7. Βλ. Παπαντωνίου Ν., *Γενικές αρχές του αστικού δικαίου*, 3η έκδ. 1983, σ. 20.

8. Για την «απορρόφηση» των κανόνων της ηθικής από το δίκαιο βλ. Μανιτάκης Α., *Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας*, 1994, σ. 25.

που προβάλλεται (άρθρο 3§1) κ.ά. Ένα άλλο μεγάλο μέρος από κανόνες δεοντολογίας στους οποίους οφείλουν συμμόρφωση οι υπάλληλοι της διοίκησης απορρέει από διατάξεις του Κώδικα Καταστάσεως Δημοσίων Πολιτικών Διοικητικών Υπαλλήλων και Υπαλλήλων ΝΠΔΔ (ν. 2683/1998)⁹. Τέλος, οι σημαντικότερες και βαρύτερες παραβάσεις κανόνων διοικητικής δεοντολογίας τυποποιούνται σε ποινικές διατάξεις, οι οποίες εντοπίζονται κυρίως στο δωδέκατο κεφάλαιο του Ποινικού Κώδικα (εγκλήματα σχετικά με την υπηρεσία, άρθρα 235 έως 263 ΠΚ).

Πολλές φορές, ωστόσο, οι επιταγές της διοικητικής δεοντολογίας λαμβάνουν τη μορφή υποχρεώσεων των διοικητικών οργάνων, τις οποίες εξάγουν η επιστήμη και η νομολογία από γενικούς συνταγματικούς κανόνες, κυρίως όμως από τις γενικές αρχές του δικαίου οι οποίες διέπουν συνολικά τη διοικητική δράση. Συνάγοντας γενικές αρχές του διοικητικού δικαίου από το σύνολο της διοικητικής νομοθεσίας, η νομολογία των διοικητικών δικαστηρίων αναδεικνύει τις θεμελιώδεις ηθικές αξίες που διέπουν το διοικητικό δίκαιο, τους προσδίδει νομικά αξιοποιήσιμη μορφή και τις μετατρέπει σε συγκεκριμένες υποχρεώσεις των διοικητικών οργάνων¹⁰. Έτσι, σημαντικοί κανόνες συμπεριφοράς της διοίκησης έχουν θεμελιωθεί νομικά από τη νομολογία του ΣτΕ στη γενική αρχή της χρηστής και αγαθής διοικήσεως, η οποία ενσωματώνει στο δίκαιο με τρόπο αόριστο¹¹ ηθικά μεγέθη¹² και προσδίδει έτσι νομικό έρεισμα σε έναν μεγάλο αριθμό από επιμέρους κανόνες διοικητικής δεοντολογίας¹³.

Συγκεκριμένα, η αρχή της χρηστής διοικήσεως επιβάλλει στα διοικητικά όργανα να ασκούν τις αρμοδιότητές τους σύμφωνα με το αίσθημα δικαίου που επικρατεί¹⁴. Από τον γενικό αυτό κανόνα συνήχθη καταρχήν η ειδικότερη υποχρέωση ότι η διοίκηση δεν επιτρέπεται να ταλαιπωρεί χωρίς λόγο ή και να εξαπατά με πράξεις ή παραλείψεις της τους ιδιώτες¹⁵, ενώ στη συνέχεια

9. ΦΕΚ 19 Α΄ της 9-2-1999.

10. Σαρμάς Ι., *Η συνταγματική και διοικητική νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας*, 1994, σ. 533.

11. Δαγτόγλου Π., *Γενικό Διοικητικό Δίκαιο*, 3η έκδ. 1992, σ. 153· Κατρούγκαλος Γ., *Η προστασία της εμπιστοσύνης του πολίτη προς το κράτος*, ΔιΔικ 5 (1993), σ. 940 κ.εξ. (944).

12. Κατρούγκαλος Γ., *Κριτικά*, ΔιΔικ 5 (1993), σ. 945.

13. Βλ. Οικονόμου Αλ., *Ο θεσμός της διοικητικής μεσολάβησης και το Σώμα Ελεγκτών Δημόσιας Διοίκησης*, σε Α. Μακροδημήτρη / Χ. Χρυσανθάκη / Ν. Κουλούρη / Αλ. Οικονόμου, «*Ombudsman*» - *Ο έλεγχος της κακοδιοίκησης στην Ελλάδα και την Ευρώπη*, 1996, σ. 99 κ.εξ. (137). Για την ιστορική θεμελίωση του θεσμού του Ombudsman βλ. Κοντόγιωργα-Θεοχαροπούλου Δ., *Γενικά αρχαία του θεσμού Ombudsman*, Αρμ. 1969, σ. 803 κ.εξ. (ιδίως 804 κ.εξ.).

14. Σπηλιωτόπουλος Ε., *Εγχειρίδιο διοικητικού δικαίου*, τ. Ι, 9^η έκδ. 1999, αρ. 83, σ. 96.

15. Δαγτόγλου Π., *Γενικό Διοικητικό Δίκαιο*, σ. 153, Λαζαράτος Π., *Η διοικητική υποχρέωση ενημερώσεως του ιδιώτη ως προς τις ενδικοφανείς προσφυγές και τα ένδικα βοηθήματα*

έγινε δεκτό ότι τα διοικητικά όργανα οφείλουν να διαφυλάσσουν τα έννομα συμφέροντα των πολιτών και να τους διευκολύνουν στην άσκηση των δικαιωμάτων τους¹⁶. Η νομολογία των διοικητικών δικαστηρίων έχει βαθμιαία εξειδικεύσει ακόμη περισσότερο το περιεχόμενο της αρχής της χρηστής διοικήσεως, θεμελιώνοντας σε αυτήν περαιτέρω απολύτως συγκεκριμένους κανόνες συμπεριφοράς της διοίκησης έναντι των πολιτών. Έτσι, η νομολογία έχει εξαγάγει από την αρχή της χρηστής διοικήσεως την υποχρέωση των διοικητικών οργάνων να παρέχουν πληροφορίες στους πολίτες ως προς τις ενδικοφανείς προσφυγές που διαθέτουν¹⁷, να τους συμβουλεύει σχετικά με τη συμπλήρωση των δικαιολογητικών που υποβάλλουν στο πλαίσιο της διοικητικής διαδικασίας¹⁸ κ.λ.π.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα, όπου κανόνες διοικητικής δεοντολογίας ενσωματώνονται στο διοικητικό δίκαιο μέσω της νομολογίας, αποτελεί η περίπτωση των κριτηρίων τα οποία πρέπει να πληρούν οι επιστημονικές κρίσεις και τεχνικές προβλέψεις της διοίκησης σε τομείς που σχετίζονται με “απόλυτα” έννομα αγαθά, όπως είναι η ανθρώπινη υγεία και το φυσικό περιβάλλον. Ξεκινώντας ήδη από τον έλεγχο των ουσιαστικών κρίσεων ιατρικής φύσεως της διοίκησης στο πλαίσιο ασφαλιστικών διαφορών και καταλήγοντας στην εξέταση τεχνικών σχεδίων, ιδιαίτερος της πράξης έγκρισης περιβαλλοντικών όρων, ο διοικητικός δικαστής έχει μεταπλάσει σε νομολογιακό κανόνα, με τη μορφή του κριτηρίου νομιμότητας της αιτιολογίας των διοικητικών πράξεων, την καταρχήν ηθική υποχρέωση της διοίκησης να λαμβάνει υπόψη της όχι μόνον τα παραδοσιακά διδάγματα της κοινής πείρας, αλλά πολύ περισσότερο το τρέχον επίπεδο εξέλιξης της τεχνικής και της επιστήμης. Επιπλέον, η ορθότερη άποψη δέχεται ότι πρέπει να ισχύουν προδιαγραφές πρόνοιας, οι οποίες αποσκοπούν στην πρόληψη μελλοντικών κινδύνων που δεν μπορούν να αποτιμηθούν επαρκώς στο πλαίσιο του σημερινού επιπέδου επιστημονικής γνώσης»¹⁹.

που διαθέτει - Σκέψεις σχετικά με τέσσερα ερωτήματα, ΔιΔικ 7 (1995), σ. 801 κ.εξ. (805). Για μια εκτενή ανάλυση βλ. Κοντόγιωργα-Θεοχαροπούλου Δ., *Οι αρχές της χρηστής και ενρhythμου διοικήσεως και η αναζήτηση εκ μέρους του δημοσίου των αχρεωστήτως καταβληθέντων από το λαβόντα στη νομολογία του Ελεγκτικού Συνεδρίου*, Τιμητικός Τόμος για τα 150 χρόνια του Ελεγκτικού Συνεδρίου, σ. 325 κ.εξ.

16. Δαγτόγλου Π., *Γενικό Διοικητικό Δίκαιο*, σ. 154, Βλαχόπουλος Σ., *Η υποχρέωση της διοίκησης να ενημερώνει τον ενδιαφερόμενο σχετικά με τη δυνατότητα και τις προϋποθέσεις ασκήσεως της ενδικοφανούς προσφυγής*, ΔιΔικ 7 (1995), σ. 547 κ.εξ. (554).

17. ΣτΕ 2167/1993, ΣτΕ (Ολομ.) 2892/1993, Δίκη 25 (1994), σ. 358 με παρατηρήσεις Καράκωστα Β., ΔιΔικ 6 (1994), σ. 581, με σχόλιο Μουζουράκη Σ.

18. ΣτΕ 3668/1990, ΣτΕ 2771/1992, ΣτΕ 2812/1992, ΣτΕ 2813/1992, ΣτΕ 819/1992.

19. Βλ. κατωτέρω υπό Β 4.5.

γ) Δημόσιοι Υπάλληλοι

Για τα καθήκοντα και τις αρμοδιότητες των δημοσίων υπαλλήλων, καθώς και για τη δράση της δημόσιας διοίκησης γενικά, ο εκπαιδευτικός μπορεί να αντλήσει πληροφορίες από τον δημοσιοϋπαλληλικό κώδικα: Ν.3528, ΦΕΚ 26, Τεύχος 1^ο (9 Φεβρουαρίου 2007), Κύρωση του Κώδικα Κατάστασης Δημοσίων Πολιτικών Διοικητικών Υπαλλήλων και Υπαλλήλων Ν.Π.Δ.Δ.

Στον δημοσιοϋπαλληλικό κώδικα περιγράφονται τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των δημοσίων υπαλλήλων, αλλά και μια σειρά θεμάτων που αφορούν την επαγγελματική τους πορεία.

Οι διατάξεις του κώδικα ισχύουν για το σύνολο σχεδόν των δημοσίων υπαλλήλων, πολλές φορές σε συνδυασμό με άλλους νόμους ή και κανονισμούς υπηρεσιών.

δ) Γραφειοκρατία

Αφού δοθούν ο ορισμός και τα βασικά χαρακτηριστικά της γραφειοκρατικής οργάνωσης, μπορεί να γίνει συζήτηση για τα υπέρ και τα κατά αυτής με αναφορά σε συγκεκριμένα παραδείγματα, όπως αυτό που δίνεται στο παράθεμα σχετικά με την οργάνωση μιας σχολικής εκδρομής. Είναι σημαντικό να κατανοήσουν οι μαθητές ότι η καταγραφή των ενεργειών της Διοίκησης εξυπηρετεί και τον έλεγχο για τη νομιμότητα της δράσης της.

Συνιστάται να δοθούν παραδείγματα και να συζητηθεί η απλοποίηση των γραφειοκρατικών διατυπώσεων χάρη στις σύγχρονες τεχνολογίες, π.χ. μέσω των Κέντρων Εξυπηρέτησης Πολιτών.

Προτείνεται επίσης να διαβαστεί το απόσπασμα από τη «Δίκη» του Φραντς Κάφκα και, με αφορμή αυτό, να γίνει συζήτηση με θέμα την καταχρηστική άσκηση της εξουσίας από τα κρατικά όργανα και τους μηχανισμούς αποτροπής αυτής στο πλαίσιο της δημοκρατικής διακυβέρνησης (π.χ. αρχή νομιμότητας στη δράση της Διοίκησης).

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Γραφειοκρατία

Πηγή: Heywood A., *Εισαγωγή στην Πολιτική*, μτφρ. Γ. Καράμπελας, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2006, σ. 497 κ.εξ.

«Στο χώρο της θεωρητικής μελέτης της γραφειοκρατίας δεσπόζει το έργο του Max Weber. Για τον Weber, η γραφειοκρατία ήταν ένας “ιδεότυπος”, εξουσίας που βασίζεται σ’ ένα σύστημα ορθολογικών κανόνων σε αντιδιαστολή με την παράδοση ή το χάρισμα. Ο Weber διέκρινε μια σειρά αρχών που υποτίθεται ότι χαρακτηρίζουν τη γραφειοκρατική οργάνωση. Οι πιο σημαντικές είναι οι εξής:

- Οι τομείς δικαιοδοσίας είναι πάγιοι και επίσημοι ενώ διέπονται από νόμους ή κανόνες.
- Υπάρχει αυστηρά καθορισμένη ιεραρχία η οποία εγγυάται ότι οι κατώτεροι αξιωματούχοι βρίσκονται υπό την επίβλεψη των διοικητικά ανώτερων.
- Οι υποθέσεις διεκπεραιώνονται βάσει γραπτών εγγράφων κι ενός συστήματος αρχειοθέτησης.
- Η εξουσία των αξιωματούχων είναι απρόσωπη και απορρέει εξ ολοκλήρου από τη θέση που κατέχουν, όχι από το προσωπικό τους κύρος.
- Οι γραφειοκρατικοί κανόνες είναι επαρκώς αυστηροί ώστε να ελαχιστοποιούνται τα περιθώρια προσωπικής πρωτοβουλίας.
- Ο διορισμός και η προαγωγή εντός της γραφειοκρατίας βασίζονται σε επαγγελματικά κριτήρια, όπως η κατάρτιση, η τεχνογνωσία και η διοικητική ικανότητα.

Το κύριο χαρακτηριστικό της γραφειοκρατίας, κατά τη βεμπεριανή θεωρηση, είναι η ορθολογικότητά της, καθότι η γραφειοκρατικοποίηση αντικατοπτρίζει την ανάπτυξη ενός αξιόπιστου, συγκεκριμένου και προπάντων αποτελεσματικού τρόπου κοινωνικής οργάνωσης. Για τον Weber, η γραφειοκρατία δεν ήταν τίποτα λιγότερο από την ιδιαίτερη μορφή οργάνωσης της νεότερης κοινωνίας, και η επέκτασή της ήταν, κατά την άποψή του, αναπόφευκτη, όχι μόνο σαν αποτέλεσμα της τεχνικής υπεροχής της γραφειοκρατίας έναντι των άλλων μορφών διοίκησης αλλά και σαν επακόλουθο σημαντικών οικονομικών, πολιτικών και πολιτισμικών εξελίξεων. Η ανάπτυξη της γραφειοκρατίας συνδεόταν στενά με την ανάπτυξη των καπιταλιστικών οικονομιών – πιο συγκεκριμένα με τη μεγαλύτερη πίεση για οικονομική αποδοτικότητα και την εμφάνιση των επιχειρηματικών μονάδων μεγαλύτερης κλίμακας. Η ανάπτυξη του σύγχρονου κράτους και η επέκταση ευθυνών του στην κοινωνική και οικονομική σφαίρα οδήγησαν εξίσου στην άνοδο πανίσχυρων κυβερνητικών γραφειοκρατιών.

Σύμφωνα με τον Weber, η ανάπτυξη της γραφειοκρατίας ενισχύθηκε επιπλέον από τις πιέσεις του εκδημοκρατισμού, ο οποίος αποδυνάμωσε ιδέες όπως παράδοση, προνόμιο και καθήκον και τις αντικατέστησε με την πίστη στον ανοικτό ανταγωνισμό και την αξιοκρατία. Ο Weber πίστευε ότι η διαδικασία του “εξορθολογισμού” εγγυόταν ότι όλες οι βιομηχανικές κοινωνίες, είτε λέγονταν καπιταλιστικές είτε κομμουνιστικές, θα εξομοιώνονταν σταδιακά, καθόσον υιοθετούσαν γραφειοκρατικές μεθόδους διοίκησης. [...]

Εντούτοις, ο Weber γνώριζε ότι η γραφειοκρατία ήταν ευλογία και κατάρα μαζί. Πρώτα απ’ όλα, η οργανωτική αποτελεσματικότητα θα γινόταν δυνατή σε βάρος της δημοκρατικής συμμετοχής. Η γραφειοκρατικοποίηση θα ενίσχυε τις ιεραρχικές τάσεις, όσο κι αν αυτές βασίζονταν στην αξιοκρατία, καθότι η

εποπτεία θα ασκούνταν από τα πάνω, από τα ανώτατα στελέχη, και όχι από τα κάτω, από τις μάζες. Αυτό θα κατέστρεφε το σοσιαλιστικό όνειρο της δικτατορίας του προλεταριάτου, η οποία, προέβλεψε ο Weber (και σωστά όπως αποδείχθηκε), θα εξελισσόταν σε “δικτατορία των γραφειοκρατιών,, [...]”.

Μολονότι αναγνώριζε [ενν. ο Weber] την τάση των γραφειοκρατών να επιδιώκουν τη διαιώνιση της γραφειοκρατίας και να υπερβαίνουν τη διοικητική της λειτουργία, πίστευε ότι αυτό θα μπορούσε τουλάχιστον να αναχαιτιστεί με τη χρήση φιλελεύθερων μηχανισμών, όπως ο κομματικός ανταγωνισμός και ο θεσμικός κατακερματισμός. Ο Weber τόνισε επίσης τον δυνητικό κίνδυνο η κυριαρχία του γραφειοκρατικού ιδεώδους να επιφέρει μια “φυλάκιση του πνεύματος,, καθώς το κοινωνικό περιβάλλον θα γινόταν περισσότερο απρόσωπο και μηχανικό. Ο ορθολογισμός και η γραφειοκρατία θα μπορούσαν έτσι να μετατραπούν σε “σιδερένιο κλουβί,, για τα ανθρώπινα πάθη και την ατομική ελευθερία».

ε) Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση

Αφού εξηγηθεί η έννοια, προτείνεται να γίνει η δραστηριότητα Δ΄ (σφ. 63-64 ΒΜ) με τα τέσσερα στάδια “ηλεκτρονικής ωρίμανσης” που θέσπισε η Ε.Ε. και τα διαγράμματα για τις δημόσιες υπηρεσίες που παρέχονται on line.

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Ηλεκτρονική διακυβέρνηση

Πηγή: <http://www.ebusinessforum.gr> (6-4-2004).

(Το e-business Forum είναι ένας μόνιμος μηχανισμός διαβούλευσης της Πολιτείας με την επιχειρηματική και ακαδημαϊκή κοινότητα, με σκοπό την επεξεργασία θέσεων και προτάσεων που προάγουν την ηλεκτρονική επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα, καθώς και τη διάδοση του ηλεκτρονικού επιχειρείν στις ελληνικές επιχειρήσεις).

«... Η Ηλεκτρονική Δημοκρατία (e-Democracy) αξιοποιεί τις δυνατότητες των Νέων Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών για να ευαισθητοποιήσει τους πολίτες ώστε να συμμετέχουν άμεσα στα “κοινά”, χωρίς να μεσολαβεί η “εκπροσώπησή” τους από τρίτους. Η ηλεκτρονική δημοκρατία στηρίζεται σε δύο βασικούς άξονες:

Α. Ηλεκτρονική διαβούλευση και συμμετοχή (e-engagement/e-participation)

Περιλαμβάνει την εμπλοκή του πολίτη στα κοινά με τη χρήση νέων τεχνολογιών (βασικά, του διαδικτύου) καθώς και άμεση και γρήγορη πρόσβαση στην πληροφόρηση. Ο πολίτης/χρήστης, μπορεί να εκφράζει τη γνώμη του

και να παίρνει μέρος σε δημοσκοπήσεις, έρευνες, online ερωτηματολόγια ή και να προτείνει ο ίδιος θέματα προς συζήτηση.

B. Ηλεκτρονική ψηφοφορία (e-voting)

Η ηλεκτρονική ψηφοφορία περιλαμβάνει τη διεξαγωγή ψηφοφοριών μέσω νέων τεχνολογιών και ιδιαίτερα του διαδικτύου. Η διαδικασία μπορεί να λάβει χώρα είτε εντός εκλογικών τμημάτων, υπό την επίβλεψη των αρμόδιων διοικητικών αρχών, είτε σε οποιονδήποτε ιδιωτικό χώρο. Η ηλεκτρονική ψηφοφορία, που αποτελεί και την πιο εξελιγμένη εφαρμογή της ηλεκτρονικής δημοκρατίας είτε διεξάγεται με τη μορφή δημοψηφίσματος είτε με τη μορφή δημοτικών ή εθνικών εκλογών, παρουσιάζει σημαντικά οφέλη, αφού επιτρέπει την μικρότερη μετακίνηση προς τα εκλογικά κέντρα, και κατ' επέκταση την αύξηση της συμμετοχής των πολιτών στις εκλογικές διαδικασίες, και μειώνει αισθητά το κόστος της διενέργειας εκλογών, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα διεξαγωγής ψηφοφοριών πιο συχνά. Αυτονόητη, όμως, προϋπόθεση είναι η εγκατάσταση ενός ασφαλούς και αξιόπιστου συστήματος ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Δεν θα πρέπει, ωστόσο, να παραγνωρίζουμε τον βασικό κίνδυνο ενός τέτοιου εγχειρήματος που έγκειται στη δυσκολία διασφάλισης της ελεύθερης έκφρασης της λαϊκής βούλησης. Στο μέλλον ο εκλογικός αντιπρόσωπος των κομμάτων θα μετατραπεί σε “προγραμματιστικό” αντιπρόσωπο, καθώς ένας προγραμματιστής θα είναι σε θέση να ελέγξει την εγκυρότητα της ηλεκτρονικής καταμέτρησης».

6η διδακτική ώρα:

Ανεξάρτητες (διοικητικές) αρχές (σσ. 58-60)

Χρήσιμο θα ήταν η συγκεκριμένη ενότητα να διδαχθεί, αν αυτό είναι δυνατό, στην αίθουσα Η/Υ του σχολείου, ώστε τα παιδιά να μπορούν να επισκέπτονται τις ιστοσελίδες των ανεξάρτητων αρχών (δίνονται στο παράθεμα στις σελίδες 58-59) και να αντλούν τις πληροφορίες που χρειάζονται για το μάθημα, καθώς και παραδείγματα από την επικαιρότητα για το έργο των Αρχών, όπως π.χ. αυτό που βρίσκεται στο παράθεμα της σελίδας 59: “Έδιναν δακτυλικό αποτύπωμα για να δουλέψουν!”.

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα

Πηγή: Ιστοσελίδα της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού χαρακτήρα (www.dpa.gr).

Η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα είναι συνταγματικά κατοχυρωμένη Ανεξάρτητη Αρχή. Ιδρύθηκε με το νόμο 2472/1997,

ο οποίος ενσωματώνει στο ελληνικό δίκαιο την ευρωπαϊκή οδηγία 95/46/ΕΚ. Η οδηγία αυτή θέτει κανόνες για την προστασία των προσωπικών δεδομένων σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επίσης, όσον αφορά την προστασία των προσωπικών δεδομένων στον τομέα των τηλεπικοινωνιών, υπάρχει ο νόμος 2774/1999. Η λειτουργία της ξεκίνησε στις 10 Νοεμβρίου 1997.

Χρήσιμοι όροι και διευκρινίσεις

- **Δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα**

Είναι κάθε πληροφορία που αναφέρεται σ' ένα άτομο και το περιγράφει, όπως: στοιχεία αναγνώρισης (ονοματεπώνυμο, ηλικία, κατοικία, επάγγελμα, οικογενειακή κατάσταση κ.λ.π.), φυσικά χαρακτηριστικά, εκπαίδευση, εργασία (προϋπηρεσία, εργασιακή συμπεριφορά κ.λ.π.), οικονομική κατάσταση (έσοδα, περιουσιακά στοιχεία, οικονομική συμπεριφορά), ενδιαφέροντα, δραστηριότητες συνήθειες.

- **Ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα**

Είναι κάθε πληροφορία που αναφέρεται στη φυλετική ή εθνική προέλευση, τα πολιτικά φρονήματα, τις θρησκευτικές ή φιλοσοφικές πεποιθήσεις, τη συμμετοχή σε ενώσεις/σωματεία, τη συνδικαλιστική δράση, την υγεία, την κοινωνική πρόνοια, την ερωτική ζωή, τις ποινικές διώξεις και καταδίκες.

- **Υποκείμενο των δεδομένων**

Είναι το άτομο για τα προσωπικά δεδομένα του οποίου γίνεται λόγος/αναφορά.

- **Υπεύθυνος επεξεργασίας**

Είναι κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο του δημόσιου ή ιδιωτικού τομέα που τηρεί και επεξεργάζεται αρχεία (αυτοματοποιημένα ή χειρόγραφα) με προσωπικά δεδομένα.

- **Επεξεργασία προσωπικών δεδομένων**

Είναι κάθε εργασία που πραγματοποιείται σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, όπως: συλλογή, καταχώριση, οργάνωση, διατήρηση, τροποποίηση, εξαγωγή, χρήση, διαβίβαση, διάδοση, συσχέτιση, διασύνδεση, διαγραφή, καταστροφή.

- **Πότε επιτρέπεται η επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων**

Επιτρέπεται όταν το άτομο έχει δώσει τη συγκατάθεσή του και, κατ' εξαίρεση, όταν συντρέχουν οι προϋποθέσεις που ορίζει ο Νόμος 2472/1997 στο άρθρο 5.

- **Επιτρέπεται η επεξεργασία των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων;**

Απαγορεύεται η συλλογή και επεξεργασία ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων. Κατ' εξαίρεση επιτρέπεται όταν συντρέχουν οι προϋποθέσεις που ορίζει ο Νόμος 2472/1997 στο άρθρο 7.

- **Τα δικαιώματα των πολιτών**

Ο νόμος 2472/1997 σας δίνει δικαιώματα έναντι όλων όσων τηρούν σε αρχείο και επεξεργάζονται τα προσωπικά σας δεδομένα. Τα δικαιώματα αυτά είναι:

- **Το δικαίωμα ενημέρωσης**

Ο υπεύθυνος επεξεργασίας οφείλει να σας ενημερώνει όποτε συλλέγει προσωπικά σας δεδομένα. Έχετε δικαίωμα να γνωρίζετε την ταυτότητα του υπεύθυνου επεξεργασίας, τον σκοπό για τον οποίον συλλέγει και επεξεργάζεται τα δεδομένα και τους αποδέκτες των δεδομένων αυτών.

- **Το δικαίωμα πρόσβασης**

Έχετε δικαίωμα να γνωρίζετε εάν προσωπικά δεδομένα που σας αφορούν περιλαμβάνονται σε αρχείο, να ζητείτε και να λαμβάνετε γραπτή και σαφή απάντηση.

- **Το δικαίωμα αντίρρησης**

Έχετε το δικαίωμα να ζητήσετε τη διόρθωση ή διαγραφή των προσωπικών σας δεδομένων σύμφωνα με το άρθρο 13 του νόμου 2472/1997.

Επίσης να ζητήσετε, με την εγγραφή σας στο Μητρώο 13 της Αρχής, να μην συμπεριλαμβάνονται τα προσωπικά σας δεδομένα σε αρχεία που σκοπό έχουν την προώθηση/διαφήμιση αγαθών και υπηρεσιών εξ αποστάσεως. Οι υπεύθυνοι επεξεργασίας υποχρεούνται να συμβουλευονται το μητρώο και να διαγράφουν από τους καταλόγους τους όσους είναι εγγεγραμμένοι σε αυτό.

- **Το δικαίωμα προσφυγής στη Δικαιοσύνη για επιδίκαση αποζημίωσης**

- **Οι υποχρεώσεις των υπευθύνων επεξεργασίας**

Οι υπεύθυνοι επεξεργασίας, εκτός των όσων αναφέρθηκαν παραπάνω και τα οποία, αυτόματα, συνιστούν υποχρεώσεις τους έναντι των πολιτών, οφείλουν μεταξύ άλλων:

- α. Να συλλέγουν τα προσωπικά δεδομένα κατά τρόπο θεμιτό και νόμιμο.
- β. Να επεξεργάζονται τα απαραίτητα μόνο προσωπικά δεδομένα για τον/τους σκοπό/ούς που έχουν γνωστοποιήσει.
- γ. Να φροντίζουν τα προσωπικά δεδομένα να είναι ακριβή και ενημερωμένα.
- δ. Να τα διατηρούν μόνον για τη χρονική διάρκεια που απαιτείται για την πραγματοποίηση των σκοπών της συλλογής τους και της επεξεργασίας τους.
- ε. Να παίρνουν τα αναγκαία μέτρα για την ασφάλειά τους.

7η διδακτική ώρα:

Η δικαστική λειτουργία (σσ. 60-62)

α) Ανεξαρτησία της δικαιοσύνης, ουδετερότητα και αμεροληψία κατά την απονομή της δικαιοσύνης

Σημαντικό είναι οι μαθητές και οι μαθήτριες να κατανοήσουν την ανεξαρτησία που χαρακτηρίζει την άσκηση της δικαστικής λειτουργίας και τον τρόπο που αυτή κατοχυρώνεται. Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να αξιοποιήσουν την εικόνα της Δικαιοσύνης στη σελίδα 60, για να προκαλέσουν συζήτηση στην τάξη σχετικά με την ουδετερότητα και την αμεροληψία που πρέπει να επιδεικνύουν οι δικαστές κατά την απονομή της δικαιοσύνης.

Ενδεικτική δραστηριότητα

«Ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης, έγραφε το 1940 ο Χ. Φραγκίστας, υπάρχει εις μίαν Χώραν όταν οι δικασταί κατά την άσκησιν των δικαστικών των καθηκόντων διατηρούσιν απόλυτον αυτοτέλειαν κρίσεως και πλήρην ελευθερίαν, υπείκοντες μόνον εις τους νόμους και την φωνήν της συνειδήσεώς των και ουδεμίαν ουδαμόθεν υποχρεούμενοι να δεχθώσιν οδηγίαν».

Με αφορμή το παραπάνω κείμενο μπορεί να γίνει συζήτηση στην τάξη με θέμα: η ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης.

β) Θεμελιώδεις αρχές απονομής δικαιοσύνης

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να εστιάσει στα ακόλουθα:

- Τεκμήριο αθωότητας και αρχή της εκατέρωθεν ακροάσεως
- Αιτιολόγηση δικαστικών αποφάσεων
- Δημοσιότητα συνεδριάσεων.

γ) Είδη δικαστηρίων

Γίνεται διάκριση των δικαστηρίων σε:

πολιτικά, ποινικά, διοικητικά.

Επίσης γίνεται λόγος και για τα ανώτατα δικαστήρια.

Μπορεί να αξιοποιηθεί το παράθεμα από τα *Πολιτικά* του Αριστοτέλη για την αρμοδιότητα του Άρειου Πάγου στην αρχαία Αθήνα.

Χρήσιμο μπορεί να φανεί και το οργανόγραμμα των δικαστηρίων στην Ελλάδα.

Γ. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ:

Ομαδική εργασία στην τάξη: Ψήφιση νόμου

ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΑ ΦΥΛΛΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 1

Ομαδική εργασία στην τάξη:

Κατάθεση πρότασης νόμου για την προστασία του περιβάλλοντος

ΣΚΟΠΟΣ:

Η κατανόηση της έννοιας της πολυκομματικής δημοκρατίας και η εξοικείωση με τις διαδικασίες της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας κατά τη θέσπιση ενός κανόνα δικαίου.

ΟΔΗΓΙΕΣ:

1. Η τάξη χωρίζεται σε ομάδες.
2. Κάθε ομάδα ιδρύει το δικό της πολιτικό κόμμα.

Τα μέλη της ομάδας συζητούν για τον ιδεολογικό προσανατολισμό και τις θέσεις του κόμματος και διατυπώνουν γραπτά την ιδρυτική διακήρυξη, η οποία δεν ξεπερνά τη μία σελίδα Α4 και περιλαμβάνει:

- α) ημερομηνία ίδρυσης
- β) ονόματα ιδρυτικών στελεχών
- γ) ονομασία κόμματος
- δ) σήμα
- ε) ιδεολογικό προσανατολισμό
- στ) προγραμματικές θέσεις
- ζ) υπογραφές ιδρυτικών μελών

Επισημαίνεται σχετικά ότι το άρθρο 29 παράγραφος 1 του Συντάγματος ορίζει:

«Έλληνες πολίτες που έχουν το εκλογικό δικαίωμα μπορούν ελεύθερα να ιδρύουν και να συμμετέχουν σε πολιτικά κόμματα, που η οργάνωση και η δράση τους οφείλει να εξυπηρετεί την ελεύθερη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος».

3. Τα μέλη της ομάδας συζητούν και διατυπώνουν γραπτά πρόταση νόμου του κόμματος, η οποία θα συζητηθεί και θα ψηφιστεί στη “βουλή” (τάξη) με θέμα: ΛΗΨΗ ΜΕΤΡΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ.

Η πρόταση νόμου πρέπει να περιλαμβάνει έως 6 άρθρα με συγκεκριμένες προτάσεις για την καταπολέμηση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης και της μόλυνσης της θάλασσας, για την προστασία της πανίδας/χλωρίδας κ.τ.λ.

Τα μέλη της ομάδας μπορούν να αναζητήσουν ιδέες και από άλλες πηγές πληροφόρησης, π.χ. διαδίκτυο, οικολογικά προγράμματα πολιτικών κομμάτων, μη κυβερνητικών οργανώσεων κ.τ.λ.

4. Τα μέλη της ομάδας σχεδιάζουν την εκπροσώπηση του κόμματός τους στη συζήτηση που θα διεξαχθεί στη “Βουλή” (τάξη) διατυπώνοντας επιχειρήματα σχετικά με **α.** τον σκοπό της πρότασης νόμου, **β.** τις επιμέρους προτάσεις για την υλοποίηση του σκοπού αυτού.

5. Διεξάγεται συζήτηση και ψηφίζονται οι προτάσεις νόμου στην τάξη. Τη συζήτηση διευθύνει ο πρόεδρος της τάξης. Ο γραμματέας της τάξης τηρεί πρακτικά από τη συζήτηση. Ο εκπρόσωπος κάθε κόμματος, αφού παρουσιάσει σύντομα το κόμμα του στη βουλή, εκθέτει τις θέσεις για την πρόταση νόμου του κόμματος. Ακολουθεί συζήτηση και ψήφιση, όπως ορίζει το Σύνταγμα.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ:

Αξιολογείται κάθε ομάδα χωριστά με βάση **α)** τη δύναμη των επιχειρημάτων της, **β)** τον σεβασμό που επιδεικνύει στις δημοκρατικές διαδικασίες συζήτησης και ψήφισης ενός νόμου, π.χ. σεβασμό προς τον ομιλητή, αποφυγή παρεμβάσεων, τήρηση της σειράς προτεραιότητας των ομιλητών κ.τ.λ.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2

Ομαδική εργασία στην τάξη:

Κατάθεση πρότασης νόμου για την παιδεία

ΣΚΟΠΟΣ:

Η κατανόηση της έννοιας της πολυκομματικής δημοκρατίας και η εξοικείωση με τις διαδικασίες της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας κατά τη θέσπιση ενός κανόνα δικαίου.

ΟΔΗΓΙΕΣ:

Κάθε ομάδα διατυπώνει τη δική της πρόταση νόμου με θέμα που αφορά το Εκπαιδευτικό σύστημα και, ειδικότερα, τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Στο τέλος, κληρώνεται μία ομάδα που θα παρουσιάσει την πρότασή της για συζήτηση στην τάξη. Οι υπόλοιπες ομάδες μπορούν να προτείνουν τροπολογίες ή προσθήκες με βάση τις δικές τους προτάσεις νόμων. Ο νόμος που ψηφίζεται τελικά έχει ενιαία μορφή και αποτελεί συγκερασμό των καλύτερων ιδεών που προέρχονται από όλες τις ομάδες. Προτείνεται να δημοσιευτεί στην εφημερίδα του σχολείου.

1. Η τάξη χωρίζεται σε ομάδες και ενημερώνεται ως προς τη μορφή που έχει μια πρόταση νόμου, με βάση το υλικό που παρέχεται.
2. Κάθε ομάδα συγκεκριμενοποιεί τον βασικό σκοπό της πρότασης νόμου που θα καταθέσει προς συζήτηση και ψήφιση στην τάξη και καταγράφει σύντομα τον σκοπό αυτόν, π.χ. “αναμόρφωση Προγράμματος Σπουδών του Ενιαίου Λυκείου”. Τα μέλη της ομάδας σκέφτονται επιχειρήματα, για να πείσουν τους συμμαθητές τους - βουλευτές ότι είναι αναγκαίο να ψηφιστεί ο νόμος που προτείνουν.
3. Τα μέλη της ομάδας συζητούν για τον τρόπο ή τους τρόπους με τους οποίους μπορεί να πραγματοποιηθεί ο σκοπός αυτός και διατυπώνουν τις ρυθμίσεις που πρέπει να γίνουν με τη μορφή άρθρων (όχι πάνω από πέντε), καθένα από τα οποία πρέπει να αποτελεί μια ξεχωριστή θεματική ενότητα. Διατυπώνουν συγκεκριμένες προτάσεις, π.χ. για το θέμα: δημιουργία ηλεκτρονικής βιβλιοθήκης σε κάθε λύκειο, διατυπώνουν προτάσεις σχετικά με το ποιος θα αναλάβει την ευθύνη οργάνωσής της, πώς θα έχουν πρόσβαση οι μαθητές, πώς θα οργανωθούν τα εργαστήρια, πώς θα εξευρεθούν οι πόροι για τη χρηματοδότησή τους κ.τ.λ.
4. Κάθε ομάδα οργανώνει από πριν και διατυπώνει επιχειρήματα για να αντικρούσει τυχόν αντιρρήσεις των άλλων ομάδων κατά τη συζήτηση της πρότασής της στην τάξη, π.χ. εξετάζει μήπως η πρότασή της αντιβαίνει στο Σύνταγμα.
5. Καθορίζει τον τρόπο, με τον οποίο θα παρουσιάσει την πρότασή της στην τάξη, π.χ. εισήγηση από έναν μαθητή ή ομαδική εισήγηση κ.τ.λ.
6. Ο πρόεδρος της τάξης διευθύνει τη συζήτηση της πρότασης νόμου. Οι υπόλοιπες ομάδες προτείνουν τροπολογίες ή προσθήκες με βάση τις δικές τους προτάσεις νόμων. Κάθε ομάδα επιλέγει εκπρόσωπο ή εκπροσώπους που εγγράφονται στον κατάλογο των ομιλητών. Ο κατάλογος αυτός τηρείται αυστηρά από τον πρόεδρο που δεν μπορεί να δώσει τον λόγο σε κάποιον άλλον. Ο γραμματέας της τάξης τηρεί τα πρακτικά.
7. Η ψήφιση της πρότασης νόμου γίνεται σε 3 στάδια: α) κατ’ αρχήν, β) κατ’ άρθρο, γ) στο σύνολο.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ:

Κάθε ομάδα αξιολογείται χωριστά με βάση **α.** τη δύναμη των επιχειρημάτων της, **β.** τον σεβασμό που επιδεικνύει στις δημοκρατικές διαδικασίες συζήτησης και ψήφισης ενός νόμου, π.χ. σεβασμό προς τον ομιλητή, αποφυγή παρεμβάσεων, τήρηση της σειράς προτεραιότητας των ομιλητών κ.τ.λ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Το 6^ο κεφάλαιο αποτελείται από τέσσερις ενότητες, οι οποίες προβλέπεται να διδαχθούν σε **5 διδακτικές ώρες**.

Α. ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

Οι διδακτικοί στόχοι του 6^{ου} κεφαλαίου είναι οι ακόλουθοι:

Οι μαθητές και οι μαθήτριες να μπορούν:

- Να αντιληφθούν ότι η κατοχύρωση δικαιωμάτων στο δημοκρατικό πολίτευμα πραγματώνει, στην ουσία, το ισότιμο δικαίωμα όλων των πολιτών στην ελευθερία.
- Να συνειδητοποιήσουν ότι το να απολαμβάνει κανείς δικαιώματα συνεπάγεται και ευθύνες και ότι δικαιώματα και υποχρεώσεις αλληλοσυμπληρώνονται.
- Να διακρίνουν τα δικαιώματα ανάλογα με το περιεχόμενό τους.
- Να γνωρίζουν τις βασικές υποχρεώσεις των πολιτών, όπως ορίζονται στο Σύνταγμα.
- Να γνωρίζουν τα όρια άσκησης των δικαιωμάτων και πότε είναι καταχρηστική η άσκησή τους.
- Να γνωρίζουν πώς μπορούν να διεκδικήσουν έννομη προστασία σε περίπτωση προσβολής των δικαιωμάτων τους.
- Να απαριθμούν επιμέρους συνταγματικά δικαιώματα και να αντιλαμβάνονται τι σημαίνει η κατοχύρωσή τους.
- Να κατανοήσουν τη σημασία της πολιτικής άμυνας και προστασίας και να γνωρίζουν τρόπους συμμετοχής τους σε αυτές.

B. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

1η διδακτική ώρα:

Δικαιώματα και υποχρεώσεις (σσ. 66-68)

Στη διδασκαλία της ενότητας αυτής μπορούν να αξιοποιηθούν τα παραθέματα, ιδίως αυτό που αφορά την ιστορική εξέλιξη των δικαιωμάτων, αλλά και το απόσπασμα από τον λόγο του Μάνεση για την κατανόηση της έννοιας της ελευθερίας σε συνδυασμό και με το θέμα της αναγνώρισης των δικαιωμάτων.

α) Η έννοια της ελευθερίας και η έκφρασή της στην πράξη

Σημαντική είναι η κατανόηση της έννοιας της ελευθερίας που συνεπάγεται και ευθύνη. Μπορεί να αξιοποιηθεί το παράδειγμα που δίνεται στο βιβλίο.

β) Κατοχύρωση των δικαιωμάτων στο Σύνταγμα

Μπορούν να δοθούν παραδείγματα και να μοιραστούν στην τάξη τα άρθρα του Συντάγματος.

γ) Διάκριση δικαιωμάτων με βάση το περιεχόμενό τους

(ατομικά, πολιτικά, κοινωνικά)

Μπορούν να δοθούν σχετικά παραδείγματα.

δ) Υποχρεώσεις

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Πηγή: Χρυσόγονος Κ., *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2006, σ. 30 κ.εξ.

«Για την κατανόηση της νομικής φύσης των συνταγματικών δικαιωμάτων έπαιξε ιστορικά σημαντικό ρόλο η παραδοσιακή διάκρισή τους σε ατομικά, κοινωνικά και πολιτικά, με βάση τη θεωρία των status που έλκει την καταγωγή της από τον γερμανικό συνταγματικό θετικισμό των αρχών του 20^{ου} αιώνα. Έκτοτε βέβαια έχουν αλλάξει πολλά, αφού μάλιστα την εποχή εκείνη στην αυτοκρατορική Γερμανία δεν υφίστατο καν κατάλογος συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων σε ομοσπονδιακό επίπεδο (στο Σύνταγμα του 1871).

Με βάση τα σύγχρονα δεδομένα, ως ατομικά δικαιώματα μπορούν να ταξινομηθούν οι αξιώσεις του ατόμου έναντι του κράτους για αποχή από παρεμβάσεις σε μια συνταγματικά κατοχυρωμένη σφαίρα ιδιωτικής αυτο-

νομίας (status negativus), όπως, μεταξύ άλλων, το άρθρο 6 παρ.1 Συντ.: Η αστυνομία οφείλει να απέχει από οποιαδήποτε σύλληψη προσώπου, έστω και ύποπτου για διάπραξη σοβαρών ποινικών αδικημάτων, εκτός αν υπάρχει σχετικό αιτιολογημένο δικαστικό ένταλμα ή πρόκειται για αυτόφωρο έγκλημα.

Τα πολιτικά δικαιώματα έχουν ως αντικείμενό τους την ενεργό συμμετοχή του πολίτη στον σχηματισμό της πολιτειακής βούλησης, ενώ αντίστοιχα το κράτος υποχρεούται να ανέχεται και να υποδέχεται την παρέμβαση αυτή των πολιτών στις πιο καίριες λειτουργίες του. Θεμελιώνεται έτσι ο status activus. Παράδειγμα αποτελεί το προβλεπόμενο στο άρθρο 51 παρ. 3 Συντ. δικαίωμα του εκλέγειν: Η κρατική εξουσία οφείλει να υλοποιήσει τη διάταξη αυτή, τόσο με τη θέσπιση του εκλογικού νόμου που θα ρυθμίσει την όλη εκλογική διαδικασία, όσο και με τις απαραίτητες διοικητικές ενέργειες για τη διεξαγωγή των εκλογών και φυσικά με την έκδοση ρυθμιστικού διατάγματος για την προκήρυξή τους στις συνταγματικά προβλεπόμενες περιπτώσεις.

Τέλος τα κοινωνικά δικαιώματα, σε αντίθεση προς τα ατομικά, καθιερώνουν υποχρεώσεις του κράτους για παρέμβαση με θετικές ενέργειες (status positivus) και παροχή αγαθών ή υπηρεσιών, χωρίς όμως τούτο να συνοδεύεται κατ'ανάγκη από αντίστοιχες αξιώσεις συγκεκριμένων δικαιούχων κατά του κράτους. Τέτοιο παράδειγμα είναι η κατά το άρθρο 21 παρ. 4 Συντ. “ειδική φροντίδα” του κράτους για την απόκτηση της κατοικίας από όσους τη στερούνται ή στεγάζονται ανεπαρκώς. Το κράτος οφείλει επομένως να λαμβάνει τα κατάλληλα μέτρα για τον σκοπό αυτό, όπως π.χ. χορήγηση στεγαστικών δανείων πρώτης κατοικίας με ευνοϊκούς όρους, σχετικές φοροαπαλλαγές, προσωρινή ενδεχομένως στέγαση σε ακίνητα ιδιοκτησίας του, ή που μπορούν να μισθωθούν ή απαλλοτριωθούν προς τούτο κ.ο.κ.

Ήδη από τα παραδείγματα αυτά διαφαίνεται μια διαφοροποίηση μεταξύ ατομικών αφενός και κοινωνικών αλλά και πολιτικών δικαιωμάτων αφετέρου. Προφανώς είναι καταρχήν ευκολότερο να υποχρεώσει κανείς το κράτος σε αποχή (nec facere) παρά σε συγκεκριμένες ενέργειες, είτε για την πρόβλεψη και την εφαρμογή διαδικασιών πολιτικής συμμετοχής είτε, ακόμη περισσότερο, για την υλοποίηση κοινωνικών παροχών. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις ανακύπτει η ανάγκη τόσο σχετικών ρυθμίσεων, οπότε ερωτάται πώς μπορεί να εξαναγκασθεί ο νομοθέτης να τις θεσπίσει, όσο και σημαντικών δαπανών, οπότε ερωτάται πού θα βρεθούν οι πόροι. Η διαφοροποίηση αυτή όμως δεν επιτρέπει να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι δήθεν μόνο τα ατομικά δικαιώματα έχουν κανονιστική ισχύ, ενώ αντίθετα τα κοινωνικά δικαιώματα αποτελούν απλές προγραμματικές διακηρύξεις, δηλ. ευχολόγιο χωρίς ουσιαστικές συνέπειες. Τέτοιου είδους “συμπεράσματα” θα υποκαθι-

στούσαν τον ερμηνευτή σε ρόλο (καταργητικού) συντακτικού νομοθέτη. Απεναντίας πρέπει να γίνει δεκτό ότι “ο κανονιστικός χαρακτήρας του Συντάγματος έχει μεν ενότητα, όχι όμως και (ρυθμιστική) πληρότητα”. Με άλλες λέξεις όλες οι συνταγματικές διατάξεις έχουν κανονιστικό περιεχόμενο, δηλ. δεσμευτική νομική ισχύ, έστω και αν η νομική φύση και οι συνέπειες καθεμιάς μπορεί να είναι διαφορετικές.

Επιπλέον θα πρέπει να σημειωθεί ότι η διάκριση δεν είναι τόσο καθαρή και απλή, ούτε καλύπτει ολόκληρο το φάσμα των συνταγματικών δικαιωμάτων. Υπάρχουν έτσι διατάξεις οι οποίες φαίνονται να εμπεριέχουν στοιχεία όλων των παραπάνω status. Τέτοια είναι π.χ. η διάταξη του άρθρου 20 παρ. 1 Συντ. Το δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας που καθιερώνεται εκεί είναι στενά συνυφασμένο με τα κλασικά ατομικά δικαιώματα, καθώς παρέχει τη βάση για την αποτελεσματική προστασία των φορέων τους δια της δικαστικής οδού, εφόσον αυτά θίγονται. Εξάλλου το ίδιο θα μπορούσε να γίνει αντιληπτό ως δικαίωμα καθενός για ακώλυτη και ίση πρόσβαση στη δικαιοσύνη και αντίστοιχα ως απαγόρευση ρητρών αποκλεισμού ή υπέρμετρης δυσχέρασης της πρόσβασης αυτής υπαγόμενο έτσι στον status negativus. Όμως η άσκησή του συνιστά ταυτόχρονα αναγκαία συμμετοχή του φορέα του στη διαμόρφωση της πολιτειακής βούλησης, καθώς τα δικαστήρια συγκαταλέγονται ανάμεσα στους εκφραστές της, ενώ κατά κανόνα δεν ενεργούν αυτεπάγγελα, αλλά μόνο ύστερα από άσκηση ένδικου βοηθήματος. Από αυτή την οπτική γωνία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως πολιτικό δικαίωμα. Τέλος, η παροχή έννομης προστασίας προϋποθέτει τη δημιουργία και συντήρηση από το κράτος ενός περίπλοκου και πολυδάπανου μηχανισμού απονομής της δικαιοσύνης και άρα θα μπορούσε, με κάποια υπερβολή, να χαρακτηριστεί και ως ένα είδος “κοινωνικής παροχής”. Στη σύγχρονη γερμανική συνταγματική θεωρία γίνεται γενικότερα λόγος για παροχικά δικαιώματα με την ευρεία του όρου έννοια (Leistungsrechte im weiteren Sinne) ή αλλιώς δικαιώματα σε θετικές κρατικές ενέργειες. Σ’ αυτά περιλαμβάνονται, πέρα από τα κοινωνικά δικαιώματα, δικαιώματα “προστασίας” (προστατευτικές ρήτρες εντοπίζονται και σε σειρά διατάξεων του ισχύοντος ελληνικού Συντάγματος, π.χ. στα άρθρα 2 παρ. 1, 5 παρ. 2 και 17 παρ. 1) και δικαιώματα σε οργάνωση και διαδικασία. Υποστηρίζεται μάλιστα ότι η διαδικαστική πλευρά της κατοχύρωσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων διαμορφώνει ένα νέο status πλάϊ στους παραδοσιακούς, δηλ. τον status activus processualis.

Συμπερασματικά, πρέπει να επισημανθεί ότι κάθε status αποτελεί κυρίως έναν ιδανικό τύπο (Idealtypus), προς τον οποίο συγκλίνουν, άλλο λιγότερο κι άλλο περισσότερο, συνταγματικά δικαιώματα. Συνεπώς, η κατάταξη των τελευταίων σε κατηγορίες πάνω στη βάση αυτή έχει σχετική μόνο αξία».

2η διδακτική ώρα:

Άσκηση και κατάχρηση δικαιώματος (σσ. 68-70)

α) Η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας (ά. 5 Σ.)

Συνιστάται να μοιραστεί στην τάξη το άρθρο 5 του Συντάγματος και να εντοπιστούν τα όρια της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (τα δικαιώματα των άλλων, το Σύνταγμα, τα χρηστά ήθη).

β) Περιορισμοί στην άσκηση των δικαιωμάτων

γ) Η προστασία των δικαιωμάτων

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Το **Ευρωπαϊκό Δικαστήριο ή Δικαστήριο του Στρασβούργου**, όπως είναι ευρύτερα γνωστό, είναι ένα διεθνές δικαιοδοτικό όργανο. Συμμετέχουν σ' αυτό 41 ευρωπαϊκές χώρες (στις οποίες και οι 15 της Ε.Ε.). Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο (Ε.Δ.) εξετάζει, υπό ορισμένους όρους, προσφυγές ατόμων που παραπονούνται για παραβιάσεις δικαιωμάτων, τα οποία διασφαλίζονται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Η Σύμβαση αυτή είναι μία διεθνής συνθήκη με την οποία τα Κράτη που προσεχώρησαν σ' αυτήν ανέλαβαν την υποχρέωση να σέβονται ορισμένα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα. Τα δικαιώματα αυτά αναφέρονται στην σύμβαση αυτή καθώς και σε τέσσερα ακόμη πρόσθετα πρωτόκολλα (τα 1, 4, 6 και 7) που έχουν επικυρωθεί επίσης από τα Κράτη. Η Ελλάδα επικύρωσε τη Σύμβαση με το ν. 2329/1953. Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, η Ελλάδα "απεχώρησε," (στην πραγματικότητα απεπέμφθη) και η σύμβαση επικυρώθηκε εκ νέου μαζί με το 1^ο πρωτόκολλο με το ν.δ. 53/19-9-1974. Το 3^ο και 5^ο πρωτόκολλο επικυρώθηκαν με το ν.δ. 215/74. Το 6^ο με το ν. 2610/98, το 7^ο με το ν. 1705/87, το 8^ο με το ν. 1841/89, το 11^ο (στο οποίο προσηρτήθησαν το 1^ο, 4^ο, 6^ο και 7^ο) με το ν. 2400/96. Το 9^ο πρωτόκολλο καταργήθηκε, ενώ το 4^ο δεν έχει ακόμη επικυρωθεί.

Τα προστατευόμενα από τη σύμβαση και τα πρωτόκολλα δικαιώματα συνολτικώς είναι: το Δικαίωμα στη Ζωή, στην Ελευθερία, στην Ασφάλεια, στη Δίκαιη Δικαστική Προστασία, το Δικαίωμα στο Τεκμήριο Αθωότητας, στον Σεβασμό της Προσωπικής Ζωής, της Οικογενειακής Ζωής, Δικαίωμα στην Κατοικία, στην Αλληλογραφία, στην Ελευθερία Σκέψης και Συνείδησης, στην Επιλογή Λατρείας και Θρησκείας, στην Ελευθερία Έκφρασης Γνώμης και Συνεταιρίζεσθαι, Γάμου και Οικογένειας, το Δικαίωμα αποτελεσματικής Προσφυγής, Προστασίας Περιουσίας, Μόρφωσης και Παιδείας, Ελευθέρων Δημοκρατικών Εκλογών, Μυστικών Εκλογών, Ελευθερίας Έκφρασης της

Λαϊκής Θέλησης, καθώς και οι απαγορεύσεις Βασανιστηρίων, Δουλείας, Αναγκαστικής Εργασίας, Επιβολής Ποινής χωρίς Δίκη, Κατάχρησης Εξουσίας, διακρίσεων στην απόλαυση Δικαιωμάτων και Ελευθεριών.

Σκοπός του Ε.Δ. είναι να αναδείξει το άτομο ως υποκείμενο του Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου δια των αυστηρών κανόνων δικαίου της Συμβάσεως για τα δικαιώματα του Ανθρώπου και της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών. Το Ε.Δ. ασκεί δικαστικό έλεγχο για τον σεβασμό των δικαιωμάτων που προστατεύονται. Αν παραβιαστεί οποιοδήποτε δικαίωμα από οποιαδήποτε αρχή Κράτους - μέλους (νομοθετική, εκτελεστική, δικαστική), το Ε.Δ. επιβάλλει επανόρθωση και χρηματική αποζημίωση.

Αν ένα άτομο κρίνει ότι ένα Κράτος - μέλος παραβίασε σε βάρος του ένα από τα ανωτέρω δικαιώματα, μπορεί να προσφύγει στο Ε.Δ. Το Ε.Δ. μπορεί να εξετάσει μόνο προσφυγές που σχετίζονται με τα δικαιώματα που αναφέρονται στη Σύμβαση και τα Πρωτόκολλα. Αποκλείεται κάθε άλλος λόγος προσφυγής. Δεν είναι Δικαστήριο ανώτερου βαθμού (π.χ. Εφετείο), στο οποίο προσφεύγει κάποιος για να προσβάλει αποφάσεις εθνικών δικαστηρίων, ούτε και μπορεί να ανατρέψει ή τροποποιήσει τις αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων. Το Ε.Δ. δέχεται προσφυγές μόνο εναντίον Κρατών - μελών και μόνο για θέματα που εμπίπτουν στην αρμοδιότητα Δημόσιας Αρχής (Κοινοβουλίου, Διοίκησης, Δικαστηρίων κ.λπ.) ενός από τα Κράτη. Δεν εξετάζει προσφυγές που στρέφονται κατά ιδιωτών ή νομικών προσώπων Ιδιωτικού Δικαίου.

Πριν προσφύγει κάποιος στο Ε.Δ. θα πρέπει να έχει προηγουμένως εξαντλήσει όλα τα ένδικα και τα υπόλοιπα μέσα που, κατά το Δίκαιο του Κράτους κατά του οποίου προσφεύγει, θα μπορούσαν να επανορθώσουν την κατάσταση για την οποία διατυπώνεται το παράπονο. Αυτό σημαίνει ότι ο πολίτης θα πρέπει προηγουμένως να υποβάλει την υπόθεσή του ενώπιον του Ανώτατου Δικαστηρίου που έχει αρμοδιότητα να εξετάσει την υπόθεσή του. (Αν, όμως, υπάρχει παράπονο για μια δικαστική καταδίκη, δεν είναι απαραίτητη η προσπάθεια αναθεώρησής της μετά την εξάντληση των καθιερωμένων ένδικων μέσων). Ο πολίτης θα πρέπει να έχει κάνει ορθή χρήση των ένδικων μέσων που τίθενται στη διάθεσή του, να έχει συμμορφωθεί με τους δικονομικούς κανόνες και να έχει τηρήσει τις επιβαλλόμενες δικονομικές προθεσμίες (αν π.χ. ένα ένδικο μέσον υπεβλήθη εκπρόθεσμα ή σε αναρμόδιο δικαστήριο, το Ε.Δ. δεν θα εξετάσει την ουσία της προσφυγής).

Αφού εκδοθεί η απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου (Α.Π., ΣτΕ κ.τ.λ.), παρέχεται προθεσμία έξη (6) μηνών εντός της οποίας πρέπει να ασκηθεί η προσφυγή στο Ε.Δ. Αν η προσφυγή στρέφεται εναντίον καταδίκης ή ποινής που

επεβλήθη από εθνικό δικαστήριο, η προθεσμία αρχίζει από την ημέρα έκδοσης της τελευταίας δικαστικής απόφασης, σύμφωνα με το εθνικό δικονομικό δίκαιο, και όχι από την ημερομηνία τυχόν μεταγενέστερης απόρριψης της αίτησης για αναθεώρηση. Το Ε.Δ. δεν μπορεί να εξετάσει μια υπόθεση παρά μόνο αν έχουν υποβληθεί με σαφήνεια τα πραγματικά περιστατικά και η νομική πλοκή της υπόθεσης, έστω και περιληπτικά, μέσα στην εξάμηνη προθεσμία.

Αν θεωρήσει ο προσφεύγων ότι η υπόθεσή του αφορά ένα από τα θεμελιώδη δικαιώματα της Σύμβασης και αν πληρούνται οι ανωτέρω όροι, μπορεί να στείλει μία επιστολή στον Γραμματέα του Ε.Δ. στην οποία θα εκθέτει τις παρακάτω πληροφορίες, στη διεύθυνση: «Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων, Συμβούλιο της Ευρώπης, 67075 Στρασβούργο, Γαλλία» (European Court for Human Rights, Council of Europe, 67075 STRASBOURG, FRANCE).

Η επιστολή πρέπει να περιέχει:

- Σύντομη περίληψη των περιστατικών που, κατά τη γνώμη του αιτούντος, συνιστούν παραβίαση ανθρώπινων δικαιωμάτων.
- Αναφορά των δικαιωμάτων που προστατεύονται και που, κατά τον αιτούντα, έχουν παραβιαστεί.
- Τα μέτρα εκείνα (ένδικο μέσα) που χρησιμοποίησε ο αιτών για να επιτύχει την επανόρθωση των παραβιάσεων.
- Κατάλογο των αποφάσεων που εκδόθηκαν για την υπόθεση από μία δημόσια αρχή, διευκρινίζοντας για κάθε απόφαση την ημερομηνία της, παραθέτοντας περίληψη του περιεχομένου της και την αρχή που την εξέδωσε. Θα πρέπει επίσης να εσωκλείονται φωτοτυπίες των αποφάσεων (τα έγγραφα δεν επιστρέφονται, γι' αυτό να αποστέλλονται φωτοτυπίες και όχι πρωτότυπα).

Ο Γραμματέας του Ε.Δ. θα απαντήσει στην επιστολή. Ίσως ζητήσει περισσότερες πληροφορίες ή έγγραφα ή περισσότερες εξηγήσεις σχετικά με την υπόθεση. Μπορεί επίσης να εξηγήσει στον αιτούντα με ποιον τρόπο έχει ερμηνευτεί η Σύμβαση σε παρόμοιες υποθέσεις (νομολογία του Ε.Δ.), καθώς επίσης και για τυχόν εμπόδια στην αποδοχή της υπόθεσης. Βεβαίως, δεν μπορεί να πληροφορήσει για τη νομοθεσία του Κράτους κατά του οποίου γίνεται η αίτηση.

Αν από την αλληλογραφία αυτή προκύπτει ότι η υπόθεση μπορεί να καταχωριστεί ως προσφυγή και εφόσον ο αιτών το επιθυμεί, ο Γραμματέας του Ε.Δ. θα αποστείλει στον αιτούντα τα σχετικά έντυπα με τα οποία θα υποβληθεί επίσημα η προσφυγή. Αφού συμπληρωθούν και υποβληθούν τα έντυπα, η προσφυγή τίθεται υπ' όψιν του Ε.Δ.

Ο Γραμματέας του Ε.Δ. ενημερώνει τον προσφεύγοντα για την πρόοδο της υπόθεσης. Η διαδικασία είναι, κατά κανόνα, έγγραφη, τουλάχιστον στο αρχικό στάδιο. Η αυτοπρόσωπη παράσταση του προσφεύγοντος στην έδρα του Ε.Δ. (Στρασβούργο) δεν είναι απαραίτητη.

Αν είναι δυνατόν, ο προσφεύγων μπορεί να αναθέσει την υπόθεσή του σε δικηγόρο. Σε μεταγενέστερο στάδιο της διαδικασίας, και αν ο προσφεύγων δεν έχει τους απαραίτητους πόρους για την πληρωμή του δικηγόρου, υπάρχει δυνατότητα παροχής δωρεάν νομικής βοήθειας. Νομική βοήθεια, όμως, δεν παρέχεται στο στάδιο υποβολής της προσφυγής.

Το Δικαστήριο αποτελούν 41 Δικαστές (ένας από κάθε Κράτος - μέλος). (Για τα πλήρη κείμενα της Σύμβασης και των πρωτοκόλλων, τη σύνθεση του Δικαστηρίου, τη διαδικασία, αποφάσεις του Ε.Δ. και άλλες πληροφορίες βλ. www.echr.coe.int).

3η διδακτική ώρα:

Ατομικά δικαιώματα (σσ. 70-72)

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Ατομικά δικαιώματα – Έννοια και περιεχόμενο

Τα ατομικά δικαιώματα αποτελούν αναμφίβολα έναν ευαίσθητο τομέα της πολιτικής ζωής. Στη χώρα μας, τα τελευταία χρόνια, γίνεται έντονη συζήτηση για τα ατομικά δικαιώματα. Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται, κυρίως, στην έννοια, στο περιεχόμενο και στην έκταση των ατομικών δικαιωμάτων.

Σε πρώτη φάση, κάθε προσπάθεια ορισμού των ατομικών δικαιωμάτων δεν μπορεί παρά να καταλήξει στην παραδοχή ότι αυτά ταυτίζονται με μια σφαίρα ελευθερίας που η έννομη τάξη αναγνωρίζει στους πολίτες, η οποία έχει περιεχόμενο θετικό (υποχρέωση προς πράξη) και αρνητικό (υποχρέωση προς παράλειψη).

Βασικός τους προορισμός είναι “να αποτρέψουν την απορρόφησή του κάθε ατόμου ξεχωριστά σε ένα ολοκληρωτικό κράτος, που είναι ακριβώς το κράτος χωρίς ατομικά δικαιώματα”²⁰.

Φορέας ατομικών δικαιωμάτων είναι ο κάθε άνθρωπος ξεχωριστά, ανεξαρτήτως φύλου, ηλικίας, εθνικότητας, προέλευσης, θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων, μορφωτικού, κοινωνικού ή οικονομικού επιπέδου²¹.

20. Δαγτόγλου Π., *Ατομικά δικαιώματα Α'*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή 1991, σ. 5.

21. Χρυσόγονος Κ., *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*, εκδ. Σάκκουλα, 1998, Αθήνα 2002, σ. 47 κ.εξ.

Κατά την έννοια των ατομικών δικαιωμάτων όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι, χωρίς καμία διάκριση. Στην αντίθετη περίπτωση, θα προσέκρουε στην έννοια και στην αποστολή τους.

Στα διάφορα νομικά κείμενα και στις παγκόσμιες διακηρύξεις, ο μελετητής θα συναντήσει τους όρους θεμελιώδη δικαιώματα, ανθρώπινα δικαιώματα, ατομικές ή ανθρώπινες ελευθερίες, συνταγματικές ελευθερίες του ανθρώπου. Η χρήση αυτών των όρων γίνεται συνήθως χωρίς διάκριση, καθώς οι μεταξύ τους ουσιώδεις διαφορές είναι ανύπαρκτες, όμως ένας έμπειρος αναγνώστης είναι σε θέση να διαγνώσει κάποιες λεπτές εννοιολογικές διαφορές, π.χ. ο όρος συνταγματικές ελευθερίες δίνει βαρύτητα στις ελευθερίες που το κράτος παρέχει στους πολίτες, ενώ, αντίθετα, ο όρος ανθρώπινα δικαιώματα υποδηλώνει ότι τα δικαιώματα αυτά δεν έχουν απονεμηθεί από κάποιον τρίτο (και ιδίως το κράτος), αλλά είναι σύμφυτα σε κάθε άνθρωπο. Οπότε απαιτείται σεβασμός, ανεξάρτητα από το αν αναγνωρίζονται ή όχι στην πράξη²². Μπορεί, δηλαδή, να ειπωθεί ότι οι μεν συνταγματικές ελευθερίες τονίζουν την ιδιότητα του πολίτη, τα δε ανθρώπινα δικαιώματα την έννοια του ατόμου.

Τα ατομικά δικαιώματα δεν μπορούν να χαρακτηριστούν διακηρύξεις με κατευθυντήρια μόνο αξία, ούτε ευχολόγια για το μέλλον, αλλά αποτελούν πλήρη δικαιώματα του ανθρώπου, είναι κείμενα δεσμευτικά για όλους (πολίτες και κράτος) και αποτελούν αγωγίμες και εξαναγκαστές έννομες αξιώσεις (ο πολίτης, δηλαδή, μπορεί να απαιτήσει να γίνουν σεβαστά).

Στόχος των ατομικών δικαιωμάτων είναι να μεταβάλουν τον άνθρωπο σε υποκείμενο δικαίου, δηλαδή αναγνωρίζονται στο άτομο δικαιώματα τα οποία υποχρεώνεται το κράτος να σεβαστεί, αφήνοντας περιθώρια για ελεύθερη δράση και ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου. Ο σεβασμός, άλλωστε, των ατομικών δικαιωμάτων είναι ικανή και αναγκαία συνθήκη για την ύπαρξη ενός κράτους δικαίου. Και δεν πρέπει να λησμονείται ότι “ένα κράτος που αντιμετωπίζει τον άνθρωπο ως υποκείμενο δικαίου διαφέρει ουσιαστικά από το κράτος στο οποίο ο άνθρωπος δεν είναι παρά αντικείμενο δικαίου”²³.

Σημείο - σταθμός στην **εξέλιξη των ατομικών δικαιωμάτων** στάθηκε η απόδοση σε αυτά της ιδιότητας της **τριτενέργειας**. Η θεωρία της τριτενέργειας αποτελεί δημιούργημα της γερμανικής θεωρίας και νομολογίας (Drittwirkung der Grundrechte) και, μετά την αναθεώρηση του 2001, είναι και συνταγματικά κατοχυρωμένη²⁴. Έτσι, διευρύνεται το πεδίο εφαρμογής των ατομικών δικαιωμάτων.

22. Χρυσόγονος Κ., *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*, εκδ. Σάκκουλα, 1998, σσ. 4-5.

23. Δαγτόγλου Π., *ό.π.* σ. 8

24. Το α. 25 παρ. 1 Συντάγματος ορίζει για τα ατομικά δικαιώματα ότι «Τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν».

Σε αντίθεση με την παραδοσιακή θεωρία των ατομικών δικαιωμάτων, η οποία αποδέχεται την εφαρμογή των ατομικών δικαιωμάτων μόνο στις σχέσεις του πολίτη με το κράτος (κάθετη ενέργεια), η θεωρία της τριτενέργειας πρεσβεύει την εφαρμογή των ατομικών δικαιωμάτων και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες αυτά προσιδιάζουν (οριζόντια ενέργεια). Δηλαδή, τα ατομικά δικαιώματα τριτενεργούν κι ένας ιδιώτης μπορεί να αξιώσει άμεσα να γίνουν σεβαστά όχι μόνο από την κρατική εξουσία αλλά κι από τους τρίτους (ιδιώτες). Σε αυτήν την περίπτωση δεν θα στηριχτεί στις ίδιες ακριβώς νομικές βάσεις τις οποίες θα επικαλούνταν κι αν στρεφόταν εναντίον του κράτους (μπορεί δηλαδή να βασιστεί στο Σύνταγμα, στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου κ.α.)²⁵.

Συνεπώς, η προστασία των ατομικών δικαιωμάτων διευρύνεται αποκτώντας περισσότερα ερείσματα. Έτσι, ο σύγχρονος πολίτης αποκτά αποτελεσματικότερους και πληρέστερους μηχανισμούς διεκδίκησης των δικαιωμάτων του.

Σήμερα πάντως οι διεθνείς οργανισμοί, η Ευρωπαϊκή Ένωση και οι μη Κυβερνητικές Οργανώσεις αγωνιούν για την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων. Και δεν παύουν να τονίζουν τη σημασία της ενημέρωσης του πολίτη τόσο για τα δικαιώματά του, όσο και για τους τρόπους προστασίας αυτών. Γιατί η κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων είναι προϋπόθεση για καλύτερη ποιότητα ζωής όλων των πολιτών.

Σημαντικό ρόλο στην αναγνώριση της ανθρώπινης αξίας διαδραμάτισε και ο Χριστιανισμός. Όπως έχει ειπωθεί χαρακτηριστικά «Ο Ευρωπαίος, ακόμη και άθεος, δεν παύει να είναι δέσμιος μιας ηθικής, δέσμιος διάφορων ψυχικών επιταγών που ορίζουν την συμπεριφορά του και είναι βαθιά ριζωμένες στην χριστιανική παράδοση»²⁶. Έτσι, η χριστιανική παράδοση διαδίδει στον ευρωπαϊκό χώρο αξίες όπως η ισότητα των ανθρώπων, η ισότητα των φύλων, ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Για την έννοια και το περιεχόμενο των ατομικών δικαιωμάτων, καθώς και για τις σύγχρονες τάσεις που διαμορφώνονται στην Ελλάδα και στο εξωτερικό παρατίθεται η σχετική βιβλιογραφία και προτείνονται οι ακόλουθες ηλεκτρονικές διευθύνσεις:

- <http://www.hrw.org>,
- <http://www.ohchr.org/>, http://europa.eu/pol/right/index_el.htm
- <http://www.amnesty.org>,

25. Ηλιοπούλου - Στράγγα Τζ., *Η «τριτενέργεια» των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων*, 1990, σ. 49 κ.εξ.

26. Braudel F., *Η Γραμματική των Πολιτισμών*, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., σ. 458.

- <http://www.un.org/rights>
- <http://www.state.gov>
- <http://www.greekhelsinki.gr/>
- <http://www.mfhr.gr>
- <http://www.hri.ca/doccentre>
- http://en.wikipedia.org/wiki/Human_rights

2. Επιμέρους ατομικά δικαιώματα

Δικαίωμα θρησκευτικής ελευθερίας - διαπολιτισμικότητα

Πηγή: Κατσίρας Λ., *Πολιτεία, Θρησκεία και Εκπαίδευση. Εκπαιδευτικές και Παιδαγωγικές προσεγγίσεις. Η εικόνα του Ισλάμ στα πανεπιστημιακά εγχειρίδια των θεολογικών Σχολών της Ελλάδος*, εκδόσεις Παύλος, Αθήνα 2008, σσ. 152-153.

«...Λόγω αυτής της μεταλλασσόμενης και συνεχώς εξελισσόμενης κοινωνικής πραγματικότητας στην Ευρώπη, υφίσταται, όντως, ανάγκη μιας νέας θεολογικής και διαθρησκευτικής θεώρησης της πολυπολιτισμικότητας και θρησκευτικής ετερότητας στον σημερινό κόσμο των πολυμέσων, της βιοτεχνολογίας και πληροφόρησης και αυτό θα επιτευχθεί με την θρησκευτική αγωγή στα σημερινά σχολεία. Η νέα αυτή θεώρηση θα πρέπει να λάβει υπόψη της και άλλους παράγοντες, όπως την διαπολιτισμική αγωγή, την διαφορετικότητα και να διαδραματίσει μια πρωτοπόρα διαδικασία, “κομίζοντας μιαν άλλη μαρτυρία για την αξία και ποιότητα της ζωής του ανθρώπου και του κόσμου”²⁷.

Πρακτικά, η αντιμετώπιση αυτής της καταστάσεως μπορεί να επιτευχθεί με την ανάπτυξη διαπολιτισμικών προγραμμάτων και δραστηριοτήτων στο σχολείο, όπου οι μαθητές/τριες θα γνωρίσουν “τις διαφορετικές θρησκείες των συμμαθητών τους, θα ενημερωθούν για τις θρησκείες των γειτονικών χωρών, θα μάθουν για τις διάφορες θρησκευτικές κοινότητες που υφίστανται στη χώρα τους” ή ακόμη θα αναπτύξουν συνεργασίες με άλλα σχολεία άλλων χωρών με διαφορετικές θρησκείες και πολιτισμούς.

Επίσης, “η διαπολιτισμική διάσταση της θρησκευτικής ετερότητας”, μπορεί να συμβάλει σε μια κριτική και διαλεκτική θέση των θρησκειών για τα μεγάλα και υπαρξιακά προβλήματα του ανθρώπου και του κόσμου (φτώχεια, κοινωνική δικαιοσύνη, ανθρώπινα δικαιώματα, ειρήνη, φυσικό περιβάλλον, κοινωνική συνοχή κ.ά.)».

27. Βλ. παραπάνω, Σταύρος Γιαγκάζογλου.

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Το δικαίωμα στην προστασία του περιβάλλοντος (ά. 24 Σ.)

Πρωτόκολλο του Κιότο

Το 1990, τα Ηνωμένα Έθνη, ανταποκρινόμενα στον προβληματισμό για την αλλαγή του κλίματος εξαιτίας των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, ξεκίνησαν μια διαδικασία διαπραγματεύσεων που κατέληξε το 1992 στη θέσπιση της σύμβασης - πλαισίου του ΟΗΕ για την αλλαγή του κλίματος (UNFCCC). Από τότε που υπογράφηκε η σύμβαση, τα συμβαλλόμενα μέρη συνέχισαν τις διαπραγματεύσεις προκειμένου να συμφωνήσουν επί των αποφάσεων και των συμπερασμάτων εκείνων που θα προαγάγουν την εφαρμογή της. Οι διαπραγματεύσεις αυτές κατέληξαν στην έγκριση του πρωτοκόλλου του Κιότο κατά την τρίτη διάσκεψη των συμβαλλόμενων μερών (COP 3) που πραγματοποιήθηκε στο Κιότο τον Δεκέμβριο του 1997. Ωστόσο, το πρωτόκολλο πήρε την οριστική του μορφή στην έβδομη διάσκεψη των συμβαλλόμενων μερών (COP7) που πραγματοποιήθηκε στο Μαρακές στα τέλη του 2001. Το επόμενο βήμα είναι η επικύρωσή του σε εθνικό επίπεδο.

Η Σύνοδος Κορυφής για τον Πλανήτη Γη πραγματοποιήθηκε από τις 3 ως τις 14 Ιουνίου του 1992 στο Ρίο ντε Τζανέιρο. Επέτρεψε την επεξεργασία πολλών κειμένων, ανάμεσα στα οποία και η Διακήρυξη του Ρίο: ένα σύνολο 27 αρχών οι οποίες εγκρίθηκαν από όλα τα κράτη που συμμετείχαν στο Συνέδριο των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, στο Ρίο ντε Τζανέιρο.

Η Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (UNCED) πραγματοποιήθηκε στις 3-14 Ιουνίου 1992 στο Ρίο ντε Τζανέιρο. Η Διάσκεψη κατέληξε στα ακόλουθα πέντε σημαντικά αποτελέσματα: (1) Διακήρυξη του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, (2) Σύμβαση - Πλαίσιο για την Κλιματική Αλλαγή, (3) Σύμβαση για τη Βιολογική Ποικιλότητα, (4) Ατζέντα 21 και (5) Ανακοίνωση για τις αρχές για την προστασία των Δασών.

Η Διάσκεψη για τη Γη (1992) έλαβε χώρα στο Ρίο ντε Τζανέιρο της Βραζιλίας, όπου 178 κυβερνήσεις καθώς και οι διευθυντές 50 διεθνών εταιρειών –συμπεριλαμβανομένης της Shell– δεσμεύθηκαν να συμβάλουν στην αειφόρο ανάπτυξη. Για τον σκοπό αυτόν, κατήρτισαν ένα διεθνές πρόγραμμα δράσης, γνωστό ως **Agenda 21**.

Η Ατζέντα 21 είναι ένα πρόγραμμα δράσης που αφορά κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα με ενδεχόμενες περιβαλλοντικές επιπτώσεις. Τα Ηνωμένα Έθνη, οι κυβερνήσεις και οι εταιρείες θα πρέπει να εφαρμόσουν αυτό το πρόγραμμα σε παγκόσμιο, εθνικό και τοπικό επίπεδο.

Μετά τη Διάσκεψη Κορυφής του Ρίο (1992), ακολουθεί, τον Αύγουστο του 2002, η **Διάσκεψη Κορυφής του Γιοχάνεσμπουργκ** στην οποία εκφράστηκε εκ νέου η βούληση δεκάδων χιλιάδων συμμετεχόντων –αρχηγών κρατών και κυβερνήσεων, εθνικών αποστολών, μη-κυβερνητικών οργανώσεων και πολυεθνικών επιχειρήσεων– να επικεντρώσουν το ενδιαφέρον τους στις μεγάλες περιβαλλοντικές, κοινωνικές και οικονομικές προκλήσεις του μέλλοντος. Στόχος της Διάσκεψης του Γιοχάνεσμπουργκ ήταν να δοθεί η ευκαιρία στις κυβερνήσεις που συμμετείχαν να εστιάσουν στην πρόοδο που επιτεύχθηκε στο διάστημα που μεσολάβησε από τη Διάσκεψη του Ρίο, να προωθήσουν τη διεθνή συνεργασία και να καθορίσουν συμπληρωματικές δεσμεύσεις για την αειφόρο ανάπτυξη.

Τα κυριότερα θέματα της Διάσκεψης

1. Το ενεργειακό πρόβλημα: Δύο δισεκατομμύρια άνθρωποι δεν έχουν παροχή ηλεκτρισμού, ενώ μικρή είναι η χρησιμοποίηση των καθαρών πηγών ενέργειας: του ήλιου, των κυμάτων και των ανέμων.

2. Το πρόβλημα της ευθύνης των εταιρειών: Οι εθελοντικοί έλεγχοι των μεγάλων επιχειρήσεων δεν φαίνεται να λειτουργούν. Οι επιδοτήσεις της παραγωγής τροφίμων στις ΗΠΑ και την Ευρώπη πλήττουν τις αναπτυσσόμενες χώρες, που δεν μπορούν να αντέξουν στον ανταγωνισμό.

3. Το πρόβλημα της προστασίας του Οικοσυστήματος: Στη διάρκεια της δεκαετίας του '90, τα δάση μειώθηκαν με ρυθμό 90.000 τετραγωνικών χιλιομέτρων τον χρόνο. Τα μισά ποτάμια της Γης είναι μολυσμένα και 11.000 είδη απειλούνται με εξαφάνιση.

4. Κατανομή της Βοήθειας: Περίπου 1.2 δισ. άνθρωποι ζουν με λιγότερο από 1 ευρώ την ημέρα. Κι όμως, οι πλούσιοι γίνονται πλουσιότεροι και οι φτωχοί φτωχότεροι.

5. Η παροχή πόσιμου νερού: Περισσότεροι από 1,1 δισ. άνθρωποι εξακολουθούν να εξαρτώνται από ... ύποπτο νερό. Σχεδόν 3 δισεκατομμύρια –ο μισός πληθυσμός της Γης– δεν έχουν ικανοποιητικές συνθήκες υγιεινής. Ως και 30.000 άνθρωποι πεθαίνουν κάθε μέρα από ασθένειες που σχετίζονται με το νερό, ενώ 300 εκατομμύρια άνθρωποι υποφέρουν κάθε χρόνο από οξεία ελονοσία.

6. Η παγκοσμιοποίηση: Αν οι βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες δεν πά-

ρουν μέτρα, θα προκληθεί τεράστια οικολογική καταστροφή, οι πηγές ενέργειας θα εξαντληθούν, μεγάλα τμήματα του παγκόσμιου πληθυσμού θα βυθιστούν στη φτώχεια, γιατί δεν θα μπορέσουν να επιβιώσουν λόγω του οικονομικού ανταγωνισμού.

«**Η Ατζέντα 21**» που συντάξαν τότε οι ισχυροί της Γης θα επανέλθει με τα ίδια θέματα που όχι μόνο δεν αντιμετωπίστηκαν, αλλά, δυστυχώς, εμφανίζονται οξυμένα, όπως η καταπολέμηση της φτώχειας, η έλλειψη του νερού, η καταστροφή του περιβάλλοντος και η παγκοσμιοποίηση.

Έκθεση του Ο.Η.Ε. (από σελίδα NewScientist, 22 Μαΐου 2002) επισημαίνει: Μέχρι το έτος 2032, περισσότερο από το 70 τοις εκατό της γήινης επιφάνειας είναι πιθανό “να καταστραφεί, να τεμαχιστεί ή να ενοχληθεί” από πόλεις, δρόμους, ορυχεία και άλλες υποδομές του ανθρώπινου πολιτισμού, αναφέρει το Global Environment Outlook-3 (GEO-3), που δημοσιεύτηκε από το Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα του ΟΗΕ (UNEP).

Βάσει των εκτιμήσεων των επιστημόνων, η ανθρώπινη δραστηριότητα –εάν συνεχίσει με τους σημερινούς ρυθμούς– θα έχει προκαλέσει σε διάστημα 30 ετών την καταστροφή ανεκμετάλλευτης, παρθένας γης, έκτασης μεγαλύτερης από αυτήν που καλύπτει η Βόρειος Αμερική.

Παρά μερικά θετικά σημάδια, όπως η μείωση της μόλυνσης του νερού, της τρύπας του όζοντος και της ατμοσφαιρικής ρύπανσης σε μερικές πλούσιες χώρες, τα Η.Ε δηλώνουν ότι υπάρχει μια “σταθερή φθορά στο περιβάλλον, ειδικά στα μεγάλα μέρη του αναπτυσσόμενου κόσμου”.

Η περιοχή που θα πληγεί σκληρότερα στο μέλλον πιθανόν να είναι η Λατινική Αμερική και η Καραϊβική Θάλασσα, ενώ περισσότερο από το 80 τοις εκατό του παρθένου εδάφους είναι πιθανόν να έχει καταστραφεί μέχρι το 2032 σε τέσσερις από τις κορυφαίες 10 μεγαλουπόλεις. Αυτό απηχεί τις πρόσφατες απαισιόδοξες αξιολογήσεις για τη μοίρα του τροπικού δάσους του Αμαζονίου, το μεγαλύτερο φυσικό προτέρημα της ηπείρου.

(Global Environment Outlook-3, <http://www.unep.org/GEO/geo3/index.htm>).

Άλλες δικτυακές διευθύνσεις:

- <http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga> (Για μια θεματική στρατηγική για την προστασία του εδάφους).
- <http://www.europarl.europa.eu/> (Διαχείριση των υδάτων στις αναπτυσσόμενες χώρες).

5η διδακτική ώρα:

Πολιτική άμυνα και πολιτική προστασία (σσ. 75-76)

Η διδασκαλία της ενότητας αυτής θα μπορούσε να είναι πιο ενδιαφέρουσα αν γινόταν στην αίθουσα Η/Υ του σχολείου, προκειμένου να επισκεφθούν τα παιδιά την ιστοσελίδα της Γενικής Γραμματείας Πολιτικής Προστασίας και να αντλήσουν από εκεί τις σχετικές πληροφορίες (βλ. δραστηριότητες κεφαλαίου).

Γ. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ:

Οργάνωση θεατρικής παράστασης: Προστασία δικαιωμάτων

Στη συγκεκριμένη διδακτική ενότητα για την προστασία των δικαιωμάτων αντικείμενο δραματοποίησης μπορεί να αποτελέσει το “1984” του Τζορτζ Όργουελ, στο οποίο γίνεται αναφορά και στο παράθεμα του 5^{ου} κεφαλαίου, σε σχέση με την Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση. Το θέμα του βιβλίου, όμως, αφορά άμεσα και τα ατομικά δικαιώματα (π.χ. ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, προστασία της ιδιωτικής ζωής, ελευθερία έκφρασης κ.τ.λ.). Ας σημειωθεί ότι το βιβλίο υπάρχει στις σχολικές βιβλιοθήκες Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. Θα μπορούσε να προταθεί ως ανάγνωσμα στους μαθητές, να αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης στην τάξη και, στη συνέχεια, κάποια αποσπάσματα να δραματοποιηθούν και να παρουσιαστούν σε όλους τους μαθητές του σχολείου. Με αυτόν τον τρόπο, η δραματοποίηση θα μπορούσε να αποτελέσει ερέθισμα για προβληματισμό και συζήτηση σχετικά με την κατοχύρωση και την προστασία των δικαιωμάτων κ.τ.λ.

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Πηγή: Αυδή Α., Χατζηγεωργίου Μ.²⁸, “*Η εκπαίδευση και το...δράμα της*”, στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.makthes.gr> (29-6-2008).

«Το Εκπαιδευτικό Δράμα (Drama in Education) ευδοκίμησε στην Αγγλία, στα μέσα του 20^{ου} αιώνα, στο πλαίσιο του μεταρρυθμιστικού εκπαιδευτικού κινήματος της “νέας αγωγής,, ή “προοδευτικής εκπαίδευσης,, οι οπαδοί του οποίου ασκούσαν κριτική στο δασκαλοκεντρικό –και πολύ συχνά αυταρχικό– εκπαιδευτικό σύστημα, προωθώντας την ενεργητική, βιωματική μάθηση

---

28. Διδάσκουν τα μαθήματα «Δραματοποίηση» και «Θέατρο στο σχολείο», στο τμήμα Θεάτρου του Α.Π.Θ.

και την ελεύθερη έκφραση των παιδιών με στόχο την ολόπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 το Εκπαιδευτικό Δράμα απομακρύνθηκε από το ατομοκεντρικό μοντέλο της ελεύθερης αυτοέκφρασης και προσανατολίζεται περισσότερο προς την κοινωνική φύση του Δράματος, ως μια μορφή θεατρικής τέχνης με καθαρά παιδαγωγικό χαρακτήρα, το οποίο είτε μπορεί να διδαχθεί ως ανεξάρτητο μάθημα τέχνης είτε να αξιοποιηθεί ως μέσο διδασκαλίας άλλων μαθημάτων του σχολικού προγράμματος. Η διδασκαλία στο πλαίσιο της σύγχρονης εκπαίδευσης, που θέλει να προωθήσει αυτό που λέγεται “βιωματική μάθηση”, γίνεται σε μικρές ομάδες στις οποίες ο δάσκαλος παύει να διδάσκει με την κλασική έννοια, αλλά συνεργάζεται με τα παιδιά, δίνοντάς τους συνεχώς ερεθίσματα στα οποία αυτά ανταποκρίνονται. Ο δάσκαλος δεν κάνει “κατήχηση” αλλά θέτει ερωτήματα και οι μαθητές δεν είναι παθητικοί “καταναλωτές”, αλλά συμμετέχουν ενεργά με τις απαντήσεις τους, που σχολιάζονται από όλους μαζί. Η διδασκαλία του Δράματος στην εκπαίδευση –που δεν έχει απαραίτητα ως στόχο το ανέβασμα μιας παράστασης– προτείνει μια διδακτική μέθοδο η οποία αποβλέπει στο να βοηθήσει τα παιδιά να κατανοήσουν τόσο τον εαυτό τους, όσο και τη σχέση τους με τον κόσμο που τα περιβάλλει.

Οι ασκήσεις δραματοποίησης ενεργοποιούν και τις ψυχοπνευματικές δυνάμεις του μαθητή, οξύνουν την παρατηρητικότητά του, διεγείρουν τη φαντασία του, τον παρακινούν να αναλάβει πρωτοβουλίες, τον προετοιμάζουν για τους κοινωνικούς ρόλους που πρόκειται να αναλάβει και του επιτρέπουν να κατανοήσει καλύτερα τις ανθρώπινες σχέσεις. Με λίγα λόγια, τον βοηθούν να αντιληφθεί πληρέστερα τον κόσμο και να δράσει αποτελεσματικότερα μέσα σ’ αυτόν».

Επίσης, προτείνονται οι ακόλουθες ηλεκτρονικές διευθύνσεις:

• **Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας** (http://www.kee.gr/html/intro_main.php). Πληροφορίες για την ερευνητική δραστηριότητα (σχετικά με την οργάνωση και διοίκηση της εκπαίδευσης, τις μεθόδους διδασκαλίας, τη συνεχιζόμενη εκπαίδευση), τις εκδόσεις και τα συνέδρια του Κέντρου.

• **Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη** (<http://www.lrf.gr/>). Εφαρμογή νέων τεχνολογιών και ερευνητικά προγράμματα για την ανάδειξη της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς και την αναβάθμιση της εκπαίδευσης. Χορήγηση υποτροφιών και εκδόσεις στα Ελληνικά ή στα Αγγλικά.

Δ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Δαγτόγλου Π., *Ατομικά δικαιώματα Α΄*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1991.
- Ηλιοπούλου - Στράγγα Τζ., *Η «τριτενέργεια» των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσ/νίκη 1990.
- Habermas J., *Αγώνες αναγνώρισης στο δημοκρατικό κράτος δικαίου*, εκδ. Νέα Σύνορα, Αθήνα 1994.
- Περράκης Στ., *Διαστάσεις της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου* (τ.α΄: Ηνωμένα Έθνη - Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου), εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1997/1998.
- Ρούκουνας Εμμ., *Διεθνής προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων*, εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1995.
- Σατλάνης Χρ., *Εισαγωγή στο δίκαιο της διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (απάνθισμα κανόνων δικαίου της διεθνούς έννομης τάξης για τα θεμελιώδη ή ανθρώπινα δικαιώματα-συγκριτική θεώρηση της ελληνικής έννομης τάξης)*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2003.
- Τσάτσος Δ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, (τ.γ΄ Θεμελιώδη Δικαιώματα, Ι Γεν. Μέρος), 1988.
- Χρυσόγονος Κ., *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*, εκδ. Σάκκουλα, 1998.
- Χρυσόγονος Κ., *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*, εκδ. Νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα 2006.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΥΝΑΜΙΚΗ

Το 7^ο κεφάλαιο αποτελείται από οκτώ ενότητες, οι οποίες προβλέπεται να διδαχθούν σε **8 διδακτικές ώρες**.

Α. ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

Οι διδακτικοί στόχοι του 7^{ου} κεφαλαίου είναι οι ακόλουθοι:

Οι μαθητές και οι μαθήτριες να μπορούν:

- Να αντιληφθούν τη σημασία της κοινωνικής δυναμικής, τους τρόπους, δηλαδή, με τους οποίους μπορούν να αναπτύσσουν ενεργό δράση, να συμμετέχουν στα κοινά και να επηρεάζουν τη διαμόρφωση των πολιτικών αποφάσεων που αφορούν άμεσα τη ζωή τους.
- Να κατανοήσουν την έννοια της εξουσίας, να οριοθετήσουν την έννοια της κρατικής-πολιτικής εξουσίας και να συγκρίνουν τις διάφορες εξουσίες.
- Να συνειδητοποιήσουν τους λόγους για τους οποίους οι πολίτες στη Δημοκρατία πειθαρχούν στην εξουσία.
- Να αντιληφθούν ότι η ελευθερία των πολιτών στη Δημοκρατία είναι εξασφαλισμένη απέναντι σε ενδεχόμενη αυθαιρεσία των οργάνων της πολιτικής εξουσίας και ότι οι ίδιοι οι πολίτες μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των πολιτικών αποφάσεων.
- Να ορίσουν την έννοια του πολιτικού συστήματος και να αντιληφθούν ότι κάθε πολιτικό σύστημα αναπτύσσεται, συνήθως, σε μια ιδεολογική βάση.
- Να γνωρίζουν τις βασικές ιστορικές συνθήκες που συνδέονται με τον φιλελευθερισμό και τον σοσιαλισμό.
- Να κατανοήσουν τις βασικές αρχές του φιλελευθερισμού και του σοσιαλισμού.
- Να αντιληφθούν τη σχέση αλληλεπίδρασης του φιλελευθερισμού και του σοσιαλισμού με τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις.

- Να ορίσουν την έννοια του πολιτικού κόμματος και να αξιολογήσουν τον τρόπο λειτουργίας και τον ρόλο των πολιτικών κομμάτων.
- Να διακρίνουν τα είδη των κομματικών συστημάτων.
- Να αντιληφθούν τη σημασία της τοπικής αυτοδιοίκησης για την ενεργό συμμετοχή του πολίτη στα κοινά.
- Να γνωρίζουν τους βαθμούς αυτοδιοίκησης, τα βασικά όργανα και τις αρμοδιότητές τους.
- Να αντιληφθούν τη σημασία του συνδικαλισμού για την προώθηση των συμφερόντων των εργαζομένων.
- Να κατανοήσουν τι σημαίνει κοινή γνώμη και να γνωρίζουν τους παράγοντες που τη διαμορφώνουν.
- Να ορίσουν την έννοια «κοινωνία των πολιτών» και να αντιληφθούν τη σημασία της.
- Να ορίσουν την έννοια του κινήματος και να τη διακρίνουν από τις ομάδες πίεσης/συμφερόντων.
- Να κατανοήσουν τις έννοιες του λαϊκισμού και της προπαγάνδας, τους παράγοντες που ευνοούν την ανάπτυξη αυτών καθώς και τους τρόπους αντιμετώπισής τους.
- Να διακρίνουν την πληροφόρηση από την προπαγάνδα.

B. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

1η διδακτική ώρα:

Εξουσία και πολιτική εξουσία (σσ. 78-79)

α) Η εξουσία

Αφού δοθεί ο ορισμός, μπορεί να γίνει συζήτηση στην τάξη με βάση το παράθεμα για τον μύθο του Προμηθέα και τη δραστηριότητα που ακολουθεί.

β) Η κρατική εξουσία

Αφού οριστεί η έννοια της κρατικής εξουσίας, μπορεί να γίνει διάκριση της κρατικής από την πολιτική εξουσία που χαρακτηρίζει τη δημοκρατικά οργανωμένη κοινωνία, στην οποία κάθε εξουσία πηγάζει από τον λαό και ασκείται με βάση τους κανόνες Δικαίου (γίνεται σύνδεση με την ήδη γνωστή έννοια του κράτους δικαίου).

γ) Πλουραλιστική δημοκρατία

Μπορεί να γίνει συζήτηση στην τάξη για την κοινωνία των πολιτών και να δοθούν παραδείγματα.

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Η κρατική εξουσία

Πηγή: Μανιτάκης Αντ., *Συνταγματική Οργάνωση του Κράτους, Κράτος - Έθνος - Σύνταγμα, Κυριαρχία, Παγκοσμιοποίηση*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2001, σ. 138 κ.εξ.

«Άσκηση εξουσίας σημαίνει δυνατότητα ή ικανότητα επιβολής σε άλλη θέληση με την χρήση καταναγκασμού ή βίας. Η κρατική εξουσία διακρίνεται κυρίως από την ικανότητα αποτελεσματικής επιβολής και εξαναγκασμού σε υποταγή και συμμόρφωση κάθε άλλης δύναμης ή θέλησης που βρίσκεται εντός του κράτους. Καμία άλλη δύναμη ή θέληση δεν μπορεί να της αντιταχθεί, διότι καμία άλλη δεν θεωρείται ανώτερη ή υπέρτερη από την ίδια.

Η υπεροχή της εκδηλώνεται και γίνεται αισθητή με κάθε τρόπο: βίαιο ή πειθαναγκαστικό, προτρεπτικό ή αποτρεπτικό, ορατό ή αόρατο, φυσικό ή συμβολικό, άμεσο ή έμμεσο. Στις μέρες μας η χρήση της συμβολικής βίας ή της υποβολής συμπεριφορών με τα συμβολικά μηνύματα των μέσων μαζικής επικοινωνίας αποδεικνύεται μακροπρόθεσμα πιο αποτελεσματική από την βία των μηχανισμών κρατικής καταστολής. Με αυτήν την έννοια η κρατική εξουσία είναι η υπέρτατη εντός του κράτους εξουσία, επειδή αποδεικνύεται καθημερινά ακαταγώνιστη και αναγνωρίζεται ως ακαταμάχητη επειδή μπορεί και επιβάλλεται αποτελεσματικά απέναντι στους πάντες κάμπτοντας τυχόν αντίσταση και επιβεβαιώνοντας διαρκώς ότι διαθέτει, μόνη αυτή, το μονοπώλιο της νομιμοποιημένης βίας ή του καταναγκασμού.

Ακαταμάχητη και ακατάβλητη, η κρατική εξουσία χρειάζεται ακόμη για να επιβάλλεται καθολικά και ομοιόμορφα, να ενεργεί και να οργανώνεται συγκεντρωτικά. Συγκεντρώνει έναν ολόκληρο μηχανισμό καταναγκασμού και χρήσης της φυσικής ή συμβολικής βίας ανάλογα με την περίπτωση και τις περιστάσεις. Οι πράξεις της επιβάλλεται να ανάγονται σε ένα ενιαίο κέντρο εκπόρευσης της εξουσίας. Η ενότητα της κρατικής εξουσίας είναι όρος αναγκαίος της επιβίωσής της και εκπλήρωσης των σκοπών της. Μόνον ως ενιαία και συγκεντρωτική η κρατική εξουσία μπορεί να εκπληρώσει, σύμφωνα με τις κλασικές περί κράτους θεωρίες, τον προσανατολισμό της.

Τα κλασικά γνωρίσματα της συγκεντρωτικής και ενιαίας εξουσίας, που αντιστοιχούν στο ιστορικό πρότυπο του φιλελεύθερου κράτους, δέχθηκαν, ωστόσο, θανάσιμα για το ίδιο και σωτήρια για τη Δημοκρατία πλήγματα από ένα ρεύμα διοικητικής μεταρρύθμισης του κράτους, που εκδηλώθηκε με την διοικητική αποκέντρωση της κεντρικής εξουσίας, τη διεύρυνση και ενίσχυση των θεσμών της τοπικής αυτοδιοίκησης καθώς και με την περιφερειακή αναδιάρθρωση του κράτους και την αναγνώριση στις περιφέρειες πραγματικής

αυτονομίας. Τις δύο τελευταίες δεκαετίες υιοθετήθηκαν σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέτρα αποκέντρωσης της κρατικής εξουσίας και μεταφοράς κρατικών αρμοδιοτήτων κυρίως στις περιφέρειες, οι οποίες εξοπλίστηκαν με αυτόνομες δημοσιονομικές εξουσίες καθώς και με αυτόνομη κανονιστική αρμοδιότητα σε θέματα που σχετίζονταν με την επαρχία τους.

[...] Η κρατική εξουσία είναι εξάλλου εξουσία θεσμοποιημένη. Εκδηλώνεται μέσα από θεσμούς απρόσωπους και διαδικασίες αντικειμενικές. Οργανώνεται και μορφοποιείται νομικά. Η οργάνωση χαρίζει στην κρατική εξουσία διάρκεια, αντικειμενικότητα και ασφάλεια στην ίδια και σε όσους υπόκεινται στις επιταγές της. Με τη βοήθεια των κανόνων δικαίου, η βούληση της κρατικής εξουσίας αποπροσωποποιείται, αποδεσμεύεται από τον φορέα της και εμφανίζεται ως απόφαση ή πράξη ενός απρόσωπου κρατικού οργάνου. Αποδεσμευμένη από την ιδιωτική βούληση του εκάστοτε φορέα της, η κρατική εξουσία και οι αποφάσεις της αποκτούν υπόσταση αντικειμενική, κύρος, πειθώ και διάρκεια. Γίνονται θεσμός».

2η διδακτική ώρα:

Πολιτικά συστήματα (σ. 80)

Φιλελευθερισμός - καπιταλισμός (σσ. 80-82)

α) Ορισμός της έννοιας του πολιτικού συστήματος και διακρίσεις

Να διευκρινιστεί ότι τα πολιτικά συστήματα αναπτύσσονται συνήθως πάνω σε μια ιδεολογική βάση, για παράδειγμα στον φιλελευθερισμό και στον σοσιαλισμό, που θα αποτελέσουν αντικείμενο εξέτασης στη συνέχεια. Μπορεί επίσης να αξιοποιηθεί το παράθεμα για τη σημασία της οικονομίας και να γίνει σχετική συζήτηση.

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Η σημασία της οικονομίας

Πηγή: Μάραντος Π., *Κράτος και ανάπτυξη. Υποχρέωση του κράτους για ανάπτυξη*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2003.

«...Αλήθεια, “γιατί λιγοστεύει εδώ η ζωή και μακραίνει παραπέρα,,; Διότι η ζωή έχει σχέση με την ανάπτυξη. Επομένως, το κράτος έχει και αυτόν το ρόλο: να φροντίζει για την ανάπτυξη. Κατ' επέκταση, έχει υποχρέωση να μεριμνά, ώστε να μακραίνει η ζωή, και εδώ και παραπέρα, για όλους. Το νεοελληνικό κράτος από την ίδρυσή του οργανώθηκε συγκεντρωτικά και παρεμβατικά, διότι ήταν υποχρεωμένο εκ των πραγμάτων να ασχολείται με έργα πολέμου και έργα ειρήνης. Στην πορεία του χρόνου ανέπτυξε μια υπερ-

τροφική και αναποτελεσματική δημόσια διοίκηση, αποτέλεσμα πελατειακών σχέσεων. Η ανάγκη για ορθολογική και προγραμματισμένη κρατική δράση αργεί να κατανοηθεί. Και όταν κατανοείται και αρχίζουν να συντάσσονται προγράμματα κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης, αυτά όχι μόνο δεν εφαρμόζονται, αλλά παραμένουν “στο συρτάρι”. Ο ιδιότυπος και εκτεταμένος παρεμβατισμός επιλύει –όπως τα επιλύει– αλλά και προκαλεί προβλήματα. Πρόκειται για έναν αναποτελεσματικό και ανασυγχρονιστικό κρατισμό. Και το ερώτημα είναι: η λύση βρίσκεται στην ιδιωτικοποίηση του δημόσιου πλούτου ή στην αποκομματικοποίηση του κράτους και κατ’ επέκταση στην ορθολογική λειτουργία του δημόσιου τομέα;

Η υποχρέωση του κράτους για ανάπτυξη είναι μια δύσκολη υπόθεση, τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη. Αλλά τι είναι ανάπτυξη; Οπωσδήποτε η έννοια “ανάπτυξη” περιλαμβάνει όλους τους τομείς της κοινωνίας και συνεπάγεται μετάβαση σε ανώτερο επίπεδο, σύμφωνα με το σύστημα αξιών και ιεραρχήσεων κάθε κοινωνίας. Είναι ένα όνειρο και μια πραγματικότητα. Το όνειρο μπορεί να γίνει πραγματικότητα και η πραγματικότητα όνειρο. Το ένα υπάρχει επειδή υπάρχει το άλλο. Το κράτος έχει χρέος να μεριμνά για να κάνει το όνειρο της ανάπτυξης πραγματικότητα. Κι αν η Μεγάλη Ιδέα του Έθνους εξέπνευσε το 1922, η Μεγάλη Ιδέα της ανάπτυξης είναι υπόθεση όλων, αλλά κυρίως πρωταρχική υποχρέωση του κράτους...».

β) Ιστορική αναδρομή στην περίοδο της βιομηχανικής και της γαλλικής επανάστασης

Χρήσιμη θα ήταν η αναδρομή σε όσα οι μαθητές γνωρίζουν ήδη για το θέμα από το μάθημα Ιστορίας της Γ΄ Γυμνασίου.

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Η βιομηχανική και η γαλλική επανάσταση

Πηγή: Hobsbawm E.J., *Η εποχή των επαναστάσεων, 1789-1848*, μτφρ. Μαριέτα Οικονομοπούλου, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 2005, σ. 12 κ.εξ.

«Η μεγάλη επανάσταση του 1789-1848 ήταν ο θρίαμβος όχι απλώς της “βιομηχανίας”, αλλά της καπιταλιστικής βιομηχανίας’ όχι της ελευθερίας και της ισότητας γενικά, αλλά της αστικής φιλελεύθερης κοινωνίας’ όχι της “σύγχρονης οικονομίας” ή του “σύγχρονου κράτους”, αλλά της οικονομίας και των κρατών σε μια συγκεκριμένη περιοχή του κόσμου (μέρος της Ευρώπης και τμήματα της Βόρειας Αμερικής), με επίκεντρο τα γειτονικά και ανταγωνιζόμενα κράτη της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας. Ο μετασχηματισμός του 1789-1848 είναι ουσιαστικά η διπλή επαναστατική έκρηξη που σημειώθηκε στις δύο αυτές χώρες, και από εκεί απλώθηκε σ’ ολόκληρο τον κόσμο.

Θα ήταν όμως ορθότερο να θεωρήσουμε τη διττή αυτή επανάσταση –περισσότερο πολιτική στη Γαλλία και βιομηχανική στην Αγγλία– όχι τόσο ως γεγονός που ανήκει στην ιστορία των δύο χωρών οι οποίες αποτέλεσαν τους κύριους φορείς της και τα κύρια σύμβολά της, αλλά σαν διπλό κρατήρα ενός μεγαλύτερου ηφαιστείου στην ευρύτερη περιοχή. Το ότι οι ταυτόχρονες εκρήξεις σημειώθηκαν στη Γαλλία και στην Αγγλία και εμφανίζουν κάπως διαφορετικό χαρακτήρα δεν είναι ούτε τυχαίο ούτε αδιάφορο. Αλλά από την άποψη λ.χ. του ιστορικού του 3000 μ.Χ., όπως και από την άποψη του Κινέζου ή του Αφρικανού παρατηρητή, έχει περισσότερη σημασία να επισημανθεί ότι οι εκρήξεις αυτές σημειώθηκαν κάπου στη βορειοδυτική Ευρώπη και στις υπερπόντιες προεκτάσεις της, και ότι την εποχή εκείνη δεν θα μπορούσε για κανένα λόγο να συμβούν σε κανένα άλλο μέρος του κόσμου. Εξίσου σημαντικό είναι να σημειωθεί ότι, εκείνη την εποχή, τέτοιες εκρήξεις είναι σχεδόν αδιανόητες με οποιαδήποτε άλλη μορφή παρά μόνον ως θρίαμβος ενός αστικοφιλελεύθερου καπιταλισμού».

«Αν η οικονομία του κόσμου, τον 19^ο αιώνα, δημιουργήθηκε κατά κύριο λόγο με την επίδραση της βρετανικής Βιομηχανικής Επανάστασης, η πολιτική και η ιδεολογία του διαμορφώθηκαν κυρίως με την επίδραση της Γαλλικής Επανάστασης. Η Βρετανία πρόσφερε το πρότυπο για τους σιδηροδρόμους και τα εργοστάσια, την εκρηκτική ύλη στον τομέα της οικονομίας, που τίναζε στον αέρα τις παραδοσιακές οικονομικές και κοινωνικές δομές του μη ευρωπαϊκού κόσμου· αλλά η Γαλλία δημιούργησε τις επαναστάσεις του και του έδωσε τις ιδέες του, σε βαθμό που παραλλαγές της τρίχρωμης σημαίας της έγιναν το έμβλημα σχεδόν όλων των νέων εθνών, ενώ η ευρωπαϊκή (αλλά και η παγκόσμια) πολιτική μεταξύ του 1789 και του 1917 ήταν σε μεγάλο βαθμό αγώνας υπέρ ή κατά των αρχών του 1789 ή των πιο εμπρηστικών ακόμη του 1793. Η Γαλλία έδωσε το λεξιλόγιο και τα βασικά θέματα της φιλελεύθερης και ριζοσπαστικής-δημοκρατικής πολιτικής στο μεγαλύτερο μέρος του κόσμου. Η Γαλλία έδωσε το πρώτο σημαντικό παράδειγμα, την έννοια και το λεξιλόγιο του εθνικισμού. Η Γαλλία πρόσφερε τους νομικούς κώδικες, το πρότυπο της επιστημονικής και της τεχνικής οργάνωσης, το μετρικό σύστημα στις περισσότερες χώρες. [...] Αυτό ήταν το έργο της Γαλλικής Επανάστασης».

γ) Οικονομικός και πολιτικός φιλελευθερισμός

Μπορεί να αξιοποιηθεί το απόσπασμα από το έργο του Άνταμ Σμιθ “*Ερευνες για τη φύση και τα αίτια του πλούτου των εθνών*”.

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Ο οικονομικός και πολιτικός φιλελευθερισμός

Πηγή: Ράπτης Κ., *Γενική Ιστορία της Ευρώπης κατά τον 19^ο και τον 20^ο αιώνα*, εκδ. Ε.Α.Π., Πάτρα 2000, σ. 96 κ.εξ.

«Ο φιλελευθερισμός αποτέλεσε κυρίαρχη ιδεολογία και πολιτικό κίνημα στην Ευρώπη του 19^{ου} αιώνα. Με αφετηρία την Αγγλία και κορυφαίο σταθμό τη Γαλλική Επανάσταση του 1789, οι αρχές του, τόσο στην οικονομία, όσο και στην πολιτική, επικράτησαν στη Δυτική Ευρώπη κατά το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα, για να εδραιωθούν σταδιακά και στο υπόλοιπο τμήμα της ηπείρου. Το τρίτο τέταρτο του αιώνα (1850-1875) ήταν η χρυσή εποχή του φιλελευθερισμού [...].

Το πολιτικό σύστημα που πρότειναν οι φιλελεύθεροι ήταν ο κοινοβουλευτισμός, δηλαδή το σύστημα συνταγματικής διακυβέρνησης μιας χώρας το οποίο βασίζεται στην εύρυθμη λειτουργία του Κοινοβουλίου, στην άσκηση του κυβερνητικού έργου από μια πλειοψηφούσα στο Κοινοβούλιο κυβέρνηση, στον περιορισμό της εξουσίας του μονάρχη και στη διάκριση τριών θεμελιωδών εξουσιών, της νομοθετικής, της εκτελεστικής και της δικαστικής. Κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα ο κοινοβουλευτισμός απέκτησε και μια δεύτερη σημασία. Συνδέθηκε με το ολοένα πιο επιτακτικό αίτημα των λαών όλης της Ευρώπης για την παροχή του εκλογικού δικαιώματος σε όλους τους άνδρες. Η καθολική ψηφοφορία είχε θεσπιστεί σε όλες σχεδόν τις χώρες της Ευρώπης πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Στην εδραίωση των αντιπροσωπευτικών (κοινοβουλευτικών) θεσμών και στη σταδιακή διεύρυνση του εκλογικού σώματος συνέβαλαν καθοριστικά οι Επαναστάσεις του 1830 και του 1848, οι αγώνες του αγγλικού λαού για διεύρυνση του εκλογικού δικαιώματος, καθώς επίσης και το συνδικαλιστικό και πολιτικό κίνημα των κατώτερων τάξεων των ευρωπαϊκών κρατών, που εμπνέονταν από τη σοσιαλιστική ιδεολογία.

[...] Ο φιλελευθερισμός ως ιδεολογία και κίνημα που εξέφραζε κυρίως τις αστικές τάξεις και ορισμένους αριστοκράτες είχε εξίσου πολιτικό και οικονομικό χαρακτήρα. Θεμελιώδη αξία του πολιτικού φιλελευθερισμού αποτελούσε η διακυβέρνηση με βάση τη συναίνεση. Αρχικά, ο φιλελευθερισμός ευδοκίμησε στις Η.Π.Α. και στην πρώτη, τη συνταγματική, φάση της Γαλλικής Επανάστασης (1789-1792). Η έννοια του φιλελευθερισμού ήταν στενά συνδεδεμένη με την έννοια της δημοκρατίας [...].

Ο οικονομικός φιλελευθερισμός υποστήριζε την ελευθερία στο εμπόριο και στις οικονομικές δραστηριότητες των ατόμων και ήταν αντίθετος στην παρέμβαση του κράτους στη λειτουργία της ελεύθερης αγοράς. Ο στόχος του

ήταν διττός: αφενός η κατάργηση των κάθε είδους οικονομικών φραγμών μεταξύ των χωρών και στο εσωτερικό της κάθε χώρας και αφετέρου η αντίδραση σε κάθε μορφή συλλογικής οργάνωσης των εργατών και των τεχνιτών, από τις παλιές συντεχνίες μέχρι τις συνδικαλιστικές ενώσεις».

δ) Κοινωνικές επιπτώσεις της εκβιομηχάνισης της παραγωγής
Είναι σημαντικό να οριστεί η έννοια της «ταξικής συνείδησης».

ε) Καπιταλισμός (κεφαλαιοκρατία)

στ) Κρατικός παρεμβατισμός

Μπορεί να αξιοποιηθεί το απόσπασμα από το έργο του Τζον Μέϊναρντ Κέϊνς “*Το τέλος του laissez-faire*” που βρίσκεται στο παράθεμα του βιβλίου μαθητή (σ. 82).

3η διδακτική ώρα:

Σοσιαλισμός - Κομμουνισμός (σσ. 82-83)

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Ο μαρξισμός

Πηγή: Burns E., *Ευρωπαϊκή Ιστορία - Εισαγωγή στην Ιστορία και τον Πολιτισμό της νεότερης Ευρώπης*, μτφρ. Τ. Δαρβέρης, (τ. β΄), εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη.

«Οι ιδέες που περιέχονται στα έργα του Μπλάν, του Προυντόν και άλλων ριζοσπαστών συγγραφέων, βρήκαν την σαφέστερη έκφρασή τους στο έργο των Γερμανών θεωρητικών Καρόλου Μαρξ (Karl Marx, 1818-1883) και Φρειδερίκου Ένγκελς (Friedrich Engels, 1820-1895). Και οι δύο ήταν γόνιμοι πλούσιων αστικών οικογενειών. Ο Μαρξ σπούδασε φιλοσοφία στο πανεπιστήμιο του Βερολίνου. Αποφασισμένος να παίξει ενεργό ρόλο στο μετασχηματισμό της κοινωνίας, την οποία περιφρονούσε όλο και περισσότερο, ανέλαβε τη θέση του αρχισυντάκτη της Εφημερίδας του Ρήνου το 1842. Η ριζοσπαστική του πολιτική όμως γρήγορα τον έφερε αντιμέτωπο με τους εκδότες. Το 1843 μετακόμισε στο Παρίσι για να αφοσιωθεί παραπέρα στη διαδικασία και τις πιθανότητες επαναστατικής αλλαγής. Από εκεί έφυγε για τις Βρυξέλλες, από όπου έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ίδρυση της “Ένωσης των Κομμουνιστών”, μιας οργάνωσης που ο διακηρυγμένος σκοπός της ήταν η ανατροπή της αστικής τάξης ή, σύμφωνα με την μαρξιστική ορολογία, της μπουρζουαζίας. Ενώσω βρισκόταν στο Παρίσι, ο Μαρξ είχε ανανεώσει την

παλιά του φίλια με τον Ένγκελς, που ζούσε στο Μάντσεστερ όπου η οικογένειά του ήταν ιδιοκτήτρια ενός βαμβακουργείου. Στο Μάντσεστερ ο Ένγκελς έκανε μια αποκαλυπτική καταγραφή των συνεπειών της πρώιμης εκβιομηχάνισης στους εργάτες της Αγγλίας στο έργο “Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία”, το 1844. Από κοινού, ο Μαρξ και ο Ένγκελς εργάστηκαν για την επεξεργασία μιας θεωρίας που όχι μόνο θα εξηγούσε γιατί η κοινωνία είχε φτάσει στην κατάσταση της εποχής εκείνης, αλλά και θα πρότεινε τα μέσα με τα οποία θα μπορούσε να μετασηματιστεί προς όφελος όλων. Η θεωρία δημοσιεύτηκε από τον Μαρξ ύστερα από απόφαση της Ένωσης των Κομμουνιστών το 1848, στο ζενίθ της επαναστατικής αναταραχής στην ηπειρωτική Ευρώπη, με τίτλο “Κομμουνιστικό Μανιφέστο” (Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος).

Στο Μανιφέστο, ο Μαρξ σκιαγράφησε μια θεωρία της ιστορίας που χρωστούσε πολλά στο Γερμανό φιλόσοφο Έγελο (George Wilhelm Hegel). Ο Έγελος είχε υποστηρίξει ότι οι ιδέες, κινητήρια δύναμη της ιστορίας, βρίσκονταν σε διαρκή σύγκρουση μεταξύ τους και ότι αυτή η αντιθετική σχέση μεταξύ ιδεών θα παρήγε, με τη σειρά της, μια τελική σύνθεση που θα αντιπροσώπευε μια πρόοδο στην ιστορία του ανθρώπινου γένους. Ο Μαρξ προσάρμοσε αυτή την συγκεκριμένη εξελικτική αντίληψη της ιστορίας στις δικές του αντιλήψεις. Ενώ ο Έγελος αντιλαμβανόταν τη διαλεκτική, όπως την ονόμαζε, σύγκρουση και σύνθεση σε επίπεδο ιδεών, ο Μαρξ τοποθετούσε τη διαδικασία αυτή σε επίπεδο οικονομικών δυνάμεων. Η κοινωνία, υποστήριζε, ποτέ δεν ήταν τίποτε άλλο από την αντανάκλαση μιας ιεραρχίας που υπαγορευόταν από εκείνους που κατέχουν τα μέσα παραγωγής και ελέγχουν την κατανομή των υλικών αγαθών. Η πάροδος του χρόνου συνεπαγόταν αλλαγές στα μέσα. Ο φεουδαλισμός και η δουλοπαροικία είχαν εξαλειφθεί από τον καπιταλισμό. Αυτός, με τη σειρά του, διακήρυξε ο Μαρξ, θα εξαλειφόταν από τον κομμουνισμό. Αυτή η διαδικασία, ωστόσο, σε πρώτο στάδιο θα περιλάμβανε τη συγκέντρωση της καπιταλιστικής οικονομικής εξουσίας ολοένα και σε λιγότερα χέρια και την επακόλουθη αντίθεση μιας ολοένα εξαθλιούμενης εργατικής τάξης (προλεταριάτου). Μόλις το προλεταριάτο ανέτρεπε την μπουρζουαζία με επανάσταση, πράγμα αναπόφευκτο τελικά, η κοινωνία στο σύνολό της θα απελευθερωνόταν. Ύστερα από μια ενδιάμεση περίοδο, κατά την οποία μια “δικτατορία του προλεταριάτου” θα γλίτωνε τον κόσμο από τα τελευταία υπολείμματα μιας αστικής κοινωνίας, θ’ ακολουθούσε το τέλος της διαλεκτικής διαδικασίας και η εμφάνιση ενός πραγματικά αταξικού πολιτισμού.

Ο Μαρξ υποστήριξε ότι το Μανιφέστο δεν ήταν μια θεωρία σαν τις άλλες: Η δήλωσή του ότι το προλεταριάτο, στο σύνολό του, μπορούσε να συμμετά-

σχει συνειδητά στην επαναστατική διαδικασία που περιέγραψε, ότι θα μπορούσε πραγματικά να προωθήσει την ιστορία μέσα από τις δικές του προσπάθειες, εξηγεί την απήχηση του ντοκουμέντου αυτού. Τα γραπτά του Μαρξ και του Ένγκελς δεν προκάλεσαν μια άμεση προλεταριακή επανάσταση. Αν και το Μανιφέστο, στην περίφημη διακήρυξή του, καλούσε τους εργάτες όλου του κόσμου να ενωθούν, οι συγγραφείς του αντιλήφθηκαν ότι ο στόχος αυτός δεν μπορούσε να επιτευχθεί τόσο γρήγορα. Περισσότερο, ωστόσο, από κάθε άλλον πολιτικό στοχαστή της περιόδου 1830-50, έδωσαν στους εργάτες τη δυνατότητα να συνειδητοποιήσουν την αξία τους ως ανθρώπινων όντων και το ζωτικό ρόλο τους στην παγκόσμια ιστορική διαδικασία. Ο Ένγκελς έκανε τους εργάτες να καταλάβουν τα αποτελέσματα της δουλειάς στο εργοστάσιο και της ζωής στην πόλη: τη μετατροπή τους από ανθρώπους σε μηχανές, σε αλλοτριωμένα όντα, με την έννοια ότι ήταν αλλοτριωμένοι από την εργασία τους, επάνω στην οποία δεν είχαν κανένα έλεγχο. Ο Μαρξ πρόσφερε στους εργάτες την αντίληψη ότι τα βάσανά τους, που ο Ένγκελς περιέγραψε, είχαν έναν τελικό σκοπό: αντιπροσώπευαν την ιδιαίτερη συμβολή των εργατών στον τελικό και αναπόφευκτο θρίαμβο της τάξης τους.

Οι θεωρίες των Μαρξ και Ένγκελς διαδόθηκαν στην Ευρώπη μετά το 1850. [...] Είναι ιστορικά σημαντικές για δύο λόγους. Ο πρώτος είναι ότι οι ιδέες τους βοήθησαν τους ανθρώπους να κατανοήσουν καλύτερα τη νέα κοινωνική τάξη πραγμάτων που είχε ξεπηδήσει ως επακόλουθο της γαλλικής και βιομηχανικής επανάστασης, καθώς και το ρόλο που θα μπορούσαν οι ίδιοι να παίξουν ως μέλη μιας τάξης σ' εκείνη τη νέα κοινωνική διάταξη. Ο δεύτερος είναι ότι οι ιδέες αυτές καθεαυτές συντέλεσαν στην εμφάνιση συγκεκριμένων πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών αλλαγών και γεγονότων».

Πηγή: Schwartzberg R. G., *Πολιτική Κοινωνιολογία*, (τ. Ι), εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1984, σσ. 94 κ.εξ.

Ο ιστορικός υλισμός: Η εξάρτηση του πολιτικού στοιχείου

Ο Μαρξ και ο Ένγκελς προτείνουν μια υλιστική και ντετερμινιστική ερμηνεία της ιστορίας. Αυτός ο ιστορικός υλισμός είναι ένας διαλεκτικός υλισμός, χεγγελιανής έμπνευσης.

Υποδομή και υπερδομή. Η εξέλιξη της κοινωνίας προκύπτει από την εξέλιξη των υλικών συνθηκών της ζωής. Στη βάση βρίσκονται οι παραγωγικές δυνάμεις (εργαλεία και τεχνικές παραγωγής, εργατική δύναμη των ανθρώπων και αντικείμενα στα οποία εφαρμόζεται αυτή η εργασία). Αυτές οι παραγωγικές δυνάμεις δημιουργούν τις παραγωγικές σχέσεις: είναι οι σχέσεις που συνάπτουν τα άτομα μεταξύ τους με βάση την παραγωγή. Αυτά τα δύο στοιχεία –παραγωγικές δυνάμεις και παραγωγικές σχέσεις– απαρτίζουν από κοι-

νού τον τρόπο παραγωγής. Είναι ουσιαστικό να γνωρίσουμε αυτόν τον τρόπο (ή σύστημα) παραγωγής, γιατί μια κοινωνία καθορίζεται συγχρόνως τόσο από το επίπεδο των παραγωγικών δυνάμεων όσο και από την κατάσταση των παραγωγικών σχέσεων.

Αυτές οι σχέσεις παραγωγής διαμορφώνουν την κοινωνική υποδομή, την κατανομή των κοινωνικών τάξεων (ομάδες ατόμων που έχουν την ίδια θέση στον τρόπο παραγωγής). Και αυτή η κοινωνική υποδομή παράγει ορισμένους τρόπους σκέψης, ορισμένες αντιλήψεις, ορισμένους πολιτικούς και νομικούς θεσμούς κ.τ.λ.

Με δυο λόγια, η υποδομή –δηλαδή οι παραγωγικές δυνάμεις και οι παραγωγικές σχέσεις– καθορίζει μια υπερδομή, η οποία αποτελεί αντανάκλασή της. Αυτή η υπερδομή περιλαμβάνει τους πολιτικούς θεσμούς, το δίκαιο, την ηθική, τη θρησκεία, τις τέχνες κ.τ.λ.

Ο Μαρξ γράφει: “Μέσα στην κοινωνική παραγωγή της ζωής τους, οι άνθρωποι έρχονται σε σχέσεις καθορισμένες, ανεξάρτητες από τη θέλησή τους, σε παραγωγικές σχέσεις, που αντιστοιχούν σε μια ορισμένη βαθμίδα ανάπτυξης των υλικών παραγωγικών τους δυνάμεων. Το σύνολο αυτών των παραγωγικών σχέσεων αποτελεί την οικονομική δομή της κοινωνίας, τη συγκεκριμένη βάση πάνω στην οποία υψώνεται μια νομική και πολιτική υπερδομή, που σ’ αυτή αντιστοιχούν ορισμένες μορφές κοινωνικής συνείδησης. Ο τρόπος παραγωγής της υλικής ζωής καθορίζει γενικά την πολιτική και διανοητική διαδικασία της ζωής. (Πρόλογος στην “Κριτική της πολιτικής οικονομίας”).

Με δυο λόγια, ο τρόπος παραγωγής κυριαρχεί πάνω στην ανάπτυξη της υπερδομής. Απ’ αυτήν την οικονομική βάση εξαρτώνται όλα τα υπόλοιπα.

Η απουσία αυτονομίας του πολιτικού στοιχείου. Βέβαια, ο Μαρξ παραδέχεται ότι είναι δυνατόν να υπάρξει αλληλεπίδραση, ότι η υπερδομή μπορεί με τη σειρά της να επιδράσει πάνω στην υποδομή. Γιατί υπάρχει δράση και αντίδραση όλων των παραγόντων. Αλλά αυτό που πρέπει να κρατήσουμε –και αυτό που είναι ουσιαστικό– είναι το γεγονός ότι η υπερδομή πηγάζει από την υποδομή.

Το πολιτικό φαινόμενο είναι μια αντανάκλαση των παραγωγικών σχέσεων. Το πολιτικό καθεστώς αποτελεί προϊόν του συστήματος παραγωγής. Έτσι, ο γενικός μηχανισμός αυτής της εξάρτησης μπορεί να συνοψισθεί με την άνοδο ή την κάθοδο στην αλυσίδα των αιτιοτήτων.

Ο πολιτικός ανταγωνισμός αποτελεί κυρίως αντανάκλαση της ταξικής πάλης· οι ίδιες οι τάξεις διαμορφώνονται από τον ίδιο τον τρόπο παραγωγής. Ο τελευταίος προκύπτει από την κατάσταση των παραγωγικών δυνάμεων (και ιδιαίτερα των τεχνικών παραγωγής).

Με την αντίστροφη αιτιακή τάξη, το σχήμα της εξάρτησης των πολιτικών φαινομένων σε σχέση με την τεχνικο-οικονομική υποδομή είναι το ακόλουθο:

Παραγωγικές δυνάμεις – Σύστημα παραγωγής – Κοινωνικές τάξεις – Ταξική πάλη – Πολιτικός ανταγωνισμός».

Πηγή: Carnoy M., *Κράτος και Πολιτική Θεωρία*, μτφρ. Σούλα Παπαϊωάννου, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1990, σ. 212 κ.εξ.

«Αν και, στα πρώτα του κείμενα, ο Marx ασχολείται με τη δημοκρατία (Draper 1977), το ζήτημα αυτό αναδείχθηκε σε κεντρικό θέμα της μαρξιστικής συζήτησης για το κράτος μόλις τα τελευταία χρόνια. Το έργο του Marx για την παρισινή κομμούνια ([1871] 1978), που τόσο συχνά το παραθέτει ο Lenin στο “Κράτος και επανάσταση”, αποτελεί εξαίρεση: περισσότερο διαδεδομένη στα κείμενα των Marx, Engels και Lenin είναι η ιδέα ότι το κράτος είναι αναγκαίο μόνο στην ταξική κοινωνία, για να καταπιέζει τις κυριαρχούμενες τάξεις και να αναπαράγει τις ταξικές παραγωγικές σχέσεις. Αυτή η καταπίεση και αναπαραγωγή είναι άχρηστες χωρίς την ταξική πάλη: εξ ου και η “απονέκρωση του κράτους”. Στην κομμουνιστική κοινωνία, η δημοκρατία είναι μέρος της αταξικότητας (ισότητας) της κοινωνίας. Η πολιτική δημοκρατία που αναπτύχθηκε στα πλαίσια του κράτους αποτελεί, κατά τους μαρξιστές-λενινιστές, εννοιολογική αντίφαση. Η πολιτική της μετάβασης από τον καπιταλισμό στον σοσιαλισμό παραμένει ασαφής στη μαρξιστική φιλολογία, με εξαίρεση την κατάργηση της αστικής τάξης ως κοινωνικής δύναμης και την εξ ορισμού κατάργηση του αστικού κράτους. Και ενώ είναι δυνατόν, στη διάρκεια της μετάβασης, να διατηρηθούν υπολείμματα αυτού του κράτους, οι λειτουργίες του αντιβαίνουν στην οικοδόμηση του σοσιαλισμού. Επομένως, οι θεμελιώδεις κοινωνικοί μετασχηματισμοί θα παρέλθουν έξωθεν της γραφειοκρατίας του μεταβατικού κράτους, συντείνοντας στην απονέκρωσή του.

Η Rosa Luxemburg (1961) αμφισβήτησε τη θέση του Lenin σχετικά με τη δικτατορία του προλεταριάτου, τονίζοντας την αντίφαση της οικοδόμησης του σοσιαλισμού με την κατάργηση (επειδή θεωρούνταν στοιχεία του ταξικού κράτους) της ελευθερίας του λόγου, της ελευθερίας του τύπου και άλλων χαρακτηριστικών της αστικής δημοκρατίας. Η ανάλυσή της έθεσε το θέμα της διαδικασίας της μετάβασης: πώς οι επαναστατικές εξελίξεις επηρεάζουν τους θεσμούς της επανάστασης. Σημασία έχει η πολιτική. Αλλά τον δρόμο για τη σοβαρή συζήτηση του καπιταλιστικού κράτους ως πεδίου ταξικής πάλης, και όχι μόνον ως κατασταλτικού μηχανισμού της αστικής τάξης, τον άνοιξε ο Gramsci, που επηρέασε έντονα τη μαρξιστική ανάλυση την περίοδο μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η ιδέα εξάλλου του Gramsci ότι το εποικοδόμημα είναι καθοριστικό πεδίο σύγκρουσης έδωσε στους μαρξιστές τη δυνατότητα να εξετάσουν τη θεωρία του μεταβατικού κράτους –θεωρία της πολιτικής– η οποία δίνει έμφαση στον χαρακτήρα των θεσμών που απορ-

ρέουν από την οικοδόμηση της προλεταριακής ηγεμονίας και του τρόπου με τον οποίο συνδέονται αυτοί οι θεσμοί με το εμφανιζόμενο προλεταριακό κράτος. Συγκεκριμένα, η “παθητική επανάσταση” του Gramsci [...] αποτελεί τη βάση της σύγχρονης συζήτησης σχετικά με τις νέες μορφές της δημοκρατίας οι οποίες θα μεταβάλουν τη σχέση του ατόμου με το κράτος και θα υπερβούν τους τυπικούς περιορισμούς της φιλελεύθερης δημοκρατίας (Showstack Sassoon 1980, Buci - Glucksmann 1979, Gorz 1968).

Υπάρχει επίσης η πραγματικότητα της Σοβιετικής Ένωσης και η ανάπτυξη του “σοσιαλισμού” κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Το γραφειοκρατικό σοβιετικό κράτος και η εμφανής έλλειψη δημοκρατίας στο σοσιαλιστικό στρατόπεδο θέτουν σοβαρά ερωτήματα για την πολιτική της μετάβασης. Συγκρινόμενη με το σοβιετικό κράτος, η “αστική” δημοκρατία των ανεπτυγμένων καπιταλιστικών κοινωνιών έχει απήχηση ακόμα και στο προλεταριάτο τους (βλ. Przeworski, 1979). Το κράτος δεν φαίνεται να απονεκρώνεται στις “σοσιαλιστικές” κοινωνίες, αντίθετα, ασκεί ασφυκτικό οικονομικό και πολιτικό έλεγχο στη ζωή του λαού, και όταν απειλείται –όπως στην Πολωνία– από εργάτες που επιχειρούν να το διαλύσουν, καταφεύγει στην καταστολή. Έτσι, ολόκληρη η βάση της ορθόδοξης μαρξιστικής πολιτικής θεωρίας συναντά δυσκολίες: Τι γίνεται αν ο σοσιαλισμός δεν οδηγεί στην απονέκρωση του κράτους, αλλά το κράτος ζει και βασιλεύει; Αποτελεί το κράτος αναγκαιότητα της σύγχρονης οικονομικής και κοινωνικής ζωής εκεί όπου, ακόμα και στον σοσιαλιστικό κόσμο, η πιθανότερη μορφή πολιτικής διακυβέρνησης είναι η αντιπροσωπευτική δημοκρατία σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο; Τι γίνεται αν αυτή καθαντή η διαδικασία της οικοδόμησης του σοσιαλισμού χωρίς βασικές αστικές ατομικές ελευθερίες δημιουργεί (όπως πρόβλεψε η Rosa Luxemburg) φραγμούς στη σοσιαλιστική ανάπτυξη; Το μεταβατικό κράτος αναδεικνύεται τότε σε πραγματικό ζήτημα, που δεν καλύπτεται με το κάλυμμα της απονέκρωσης».

4η διδακτική ώρα:

Πολιτικά κόμματα (σσ. 84-85)

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Το πολυκομματικό σύστημα

Πηγή: Παπαδημητρίου Γ., *Δίκαιο των πολιτικών κομμάτων*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα 1994.

«[...] Ένα ακόμα στοιχείο που προκύπτει από το άρθρο 29 και από το πνεύμα του Συντάγματος είναι η αρχή του πολυκομματισμού. Η ύπαρξη και

λειτουργία πολλών πολιτικών κομμάτων θεωρείται απαραίτητη για τη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος. Το πλεονέκτημα του πολυκομματισμού είναι ότι δημιουργεί ισορροπίες στο εσωτερικό των κυβερνήσεων και προωθεί στάσεις υπέρ του διαλόγου, της συμφιλίωσης και του συμβιβασμού[...]. Η περίοδος της απόλυτης Μοναρχίας (1833-1843) αποστέρησε τις προϋποθέσεις για την ουσιαστική λειτουργία των πολιτικών κομμάτων. Κατά την περίοδο της συνταγματικής μοναρχίας (1843-1862) δεν ευνοήθηκε η δραστική αναμόρφωση του πολιτικού συστήματος και τα πολιτικά κόμματα μορφοποιήθηκαν με βασικό γνώμονα τον προσανατολισμό τους σε μια από τις τρεις Μεγάλες Δυνάμεις (Μ. Βρετανία, Γαλλία και Ρωσία) που προσπαθούσαν να καθορίσουν την πορεία του νεοσύστατου κράτους. Η ονομασία τους εξάλλου πιστοποιεί το γεγονός. “Αγγλικό”, “Ρωσικό” και “Γαλλικό” κόμμα...

Από το 1864 (καθιέρωση φιλελεύθερου δημοκρατικού συστήματος, αρχή δεδηλωμένης) τα κόμματα (με δύο βασικούς σχηματισμούς: Τρικούπης - Δεληγιάννης) διακρίνονταν για τον προσωποκεντρικό και πελατειακό (ρουσφετολογικό) τους χαρακτήρα.

Κατά την περίοδο 1911-1936 προβάλλεται πάλι ο δικομματισμός, το κόμμα των Φιλελευθέρων (Ε. Βενιζέλος) και το Λαϊκό Κόμμα (συντηρητικές δυνάμεις).

Κατά την περίοδο 1949-1967 το κομματικό σύστημα, χειραγωγούμενο από τον ξένο παράγοντα και τις κυρίαρχες πολιτικές δυνάμεις που εκφράζονταν από το παλάτι, δεν μπόρεσε να εκσυγχρονιστεί [...]. Από το 1974 και εντεύθεν αμβλύνεται ο προσωποκεντρικός και πελατειακός χαρακτήρας των κομμάτων που επικρατούσε στις προηγούμενες περιόδους και προβάλλεται ως “αντίδοτο” ο αρχηγισμός για τα δύο μεγάλα κόμματα, ενώ τα μικρότερα αποδύονται σε σκληρό αγώνα επιβίωσης [...].».

2. Το φαινόμενο του δικομματισμού

Πηγή: Άρθρο του Δ. Στεργίου στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.greekinsight.gr>

«Ο πρώτος δικομματισμός άρχισε το 1883, όταν, μετά την ουσιαστική μεταβολή του λαϊκού φρονήματος στις δημοτικές εκλογές της 3^{ης} Ιουλίου, το σύνολο σχεδόν των αντιφρονούντων προς τον Τρικούπη συγκεντρώθηκαν γύρω από τον Θεόδωρο Δηλιγιάννη. Ο πρώτος αυτός δικομματισμός κράτησε 15 χρόνια, με τη σύγκρουση του “Νεωτερικού” κόμματος (Τρικούπης) και του “Εθνικού” κόμματος (Δηλιγιάννης), όπως ονομάζονταν».

[Ο Δ. Στεργίου είναι αρθρογράφος στις εφημερίδες «ΤΑ ΝΕΑ» και «Το ΒΗΜΑ»].

Πηγή: Κοριζής Χ., *Η πολιτική ζωή στην Ελλάδα 1821-1910*, Αθήνα 1974, σ. 240.

«Χαρακτηριστικό παράδειγμα δικομματισμού στην νεώτερη Ελλάδα αποτελεί εκείνο της περιόδου του Τρικούπη-Δεληγιάννη. Το δίστιχο του λαού εκείνης της εποχής:

Το κορδόνι, το κορδόνι την ελιά την ξεριζώνει. Το κορδόνι στο παλάτι και η ελιά μέσ' στ' αλάτι (έμβλημα του κόμματος Τρικούπη η ελιά και του Δεληγιάννη, το κορδόνι)».

3. Μητροπολιτικές περιφέρειες

Πηγή: <http://www.kedke.gr/index.asp?a=1&id=78&smenu=103>

Ολοκληρώνεται το νομοσχέδιο για την καθιέρωση των **Μητροπολιτικών Συνεργασιών**. Ο δημόσιος διάλογος για την αναδιάρθρωση της τοπικής αυτοδιοίκησης σε λιγότερες και ισχυρότερες μονάδες (περίπου 400 δήμοι και 16-20 δευτεροβάθμιοι ΟΤΑ) ήδη βρίσκεται σε εξέλιξη.

Η επικείμενη συνταγματική αναθεώρηση φαίνεται να προσφέρει σημαντικές ευκαιρίες προς αυτήν την κατεύθυνση, έτσι ώστε να αρθούν νομικά εμπόδια και να πάψει η χώρα μας να διατηρεί το πλέον συγκεντρωτικό πολιτικο-διοικητικό σύστημα στην Ευρώπη.

Ο πρόεδρος της ΚΕΔΚΕ ζήτησε την καθιέρωση της Περιφέρειας ως δεύτερου βαθμού Αυτοδιοίκησης, με αιρετούς περιφερειάρχες και περιφερειακά συμβούλια, Μητροπολιτική Διακυβέρνηση των πολεοδομικών συγκροτημάτων Αθήνας και Θεσσαλονίκης, με αιρετά διοικητικά όργανα, καθώς και συνενώσεις δήμων της Περιφέρειας.

Η πρόταση είναι να μειωθούν κατά το ήμισυ, δηλαδή να δημιουργηθούν 6-7 περιφέρειες, από τις 13 που υπάρχουν σήμερα, και περίπου 25 νομαρχίες από τις 54 σήμερα, και περίπου 500 δήμοι από τους 1.034 σήμερα. Προβλέπει τη δημιουργία μητροπολιτικών δήμων στα μεγάλα αστικά κέντρα (Αθήνα, Θεσσαλονίκη κ.λ.π.), δηλαδή, μικρά ευέλικτα σχήματα, στα πρότυπα των άλλων ευρωπαϊκών κρατών, με αυξημένη επιχειρησιακή ικανότητα, λειτουργική και οικονομική αυτοδυναμία (βλ. επίσης την ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.minenv.gr/1/g100.html>).

5η διδακτική ώρα:

Τοπική Αυτοδιοίκηση (σσ. 85-87)

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να ανατρέξει στο παράρτημα του Βιβλίου Μαθητή για να παρουσιάσει στην τάξη το άρθρο 102 του Συντάγματος.

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Τοπική Αυτοδιοίκηση

Πηγή: Δασκαλάκης Α., *Το πολίτευμα του Ρήγα Βελεστινλή. Πρώτον Σύνταγμα Ελληνικής Δημοκρατίας και Ελευθέρας Διαβιώσεως των Βαλκανικών Λαών*, εκδ. Βαγιονάκη, Αθήνα 1976.

Ας παρουσιάσουμε δύο βασικά άρθρα από την Χάρτα του Ρήγα:

Περί της Δημοκρατίας

1. Η Ελληνική Δημοκρατία είναι μια, μ' όλον οπού συμπεριλαμβάνει εις τον κόλπον της διάφορα γένη και θρησκείας. Δεν θεωρεί τας διαφοράς των λατρειών με εχθρικών μάτι. Είναι αδιαίρετος, μ' όλον οπού ποταμοί και πελάγη διαχωρίζουν τις επαρχίας της, αι οποίαι όλαι είναι ένα συνεσφιγμένον αδιάλυτον σώμα.

Περί Διαιρέσεως του λαού

2. Ο Ελληνικός λαός, τουτέστιν ο εις τούτο το βασίλειον κατοικών, χωρίς εξαιρέσιν θρησκείας και γλώσσης, διαμοιράζεται εις πρώτας συναθροίσεις εις τας τοπαρχίας, δια να βάλη εις πράξιν την αυτοκρατορικήν του εξουσίαν του. Ήγουν συναθροίζεται εις κάθε επαρχίαν δια να δώση την γνώμην του επάνω εις κανένα πρόβλημα.

3. Διαμοιράζεται δια την ευκολίαν της διοικήσεως και δια να γίνεται η δικαιοσύνη ομοιοτρόπως, εις επαρχίας, τοπαρχίας και προεστάτα. Ήγουν επαρχία λέγεται η Θεσσαλία, τοπαρχία η Μαγνησία (ήγουν του Βόλου τα χωρία), και προεστάτον η πολιταρχία της Μακρυνίτζας επάνω εις δώδεκα χωρία.

Πηγή: Φωτόπουλος, Α., *Οι κοτζαμπάσηδες της Πελοποννήσου κατά τη δεύτερη τουρκοκρατία (1715-1821)*, εκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα 2005.

«..Η αυτοδιοίκηση αποτέλεσε αναμφισβήτητα κορυφαίο θεσμό της ιστορικής εξέλιξης και της επιβίωσης του ελληνικού έθνους για πολλούς αιώνες. Κυρίως σ' αυτόν οφείλεται η διατήρηση της ενότητας και της εθνικής συνείδησης στην τουρκοκρατία, καθώς και η αυτοδύναμη ρύθμιση της κοινοτικής ζωής με συλλογικές και αντιπροσωπευτικές διαδικασίες. Ιδιαίτερη ανάπτυξη γνώρισε ο θεσμός κατά τις τελευταίες δεκαετίες πριν από την επανάσταση του 1821...στην Πελοπόννησο, της οποίας οι κοινοτικοί άρχοντες διέθεταν μεγάλη πολιτική δύναμη...».

Στην Ευρώπη ψηφίζονται ειδικοί Αυτοδιοικητικοί Χάρτες:

α. Ο «*Ευρωπαϊκός Χάρτης Τοπικής Αυτονομίας*» έχει κυρωθεί κατά ένα μέρος του και στη χώρα μας με τον νόμο 1850/89. Έχει αυξημένο και διεθνές κύρος (βλ. <http://eur-lex.europa.eu/LexUri>).

β. Ο «Αστικός Ευρωπαϊκός Χάρτης» αναφέρεται στα δικαιώματα του πολίτη, του δημότη στην πόλη του. Το 1992 στη “Μόνιμη διάσκεψη των Δήμων και Περιφερειών της Ευρώπης,, καλούνται οι Ο.Τ.Α. της Ευρώπης να τον υιοθετήσουν και να τον διαδώσουν (βλ. <http://coropinions.cor.europa.eu/coropinion-niondocu-ment.as/x>).

γ. Η «Ευρωπαϊκή Χάρτα των Περιφερειών» αναφέρεται στην αναγκαιότητα της Περιφερειακής Αυτοδιοίκησης (1991). Παράλληλα με τους παραπάνω χάρτες, στην Ευρώπη ψηφίζονται και προωθούνται πολιτικές για τα δικαιώματα των πεζών στην πόλη, των ποδηλατών κ.τ.λ.

δ. Ο Παγκόσμιος Καταστατικός Χάρτης για το δικαίωμα στην Πόλη είναι ίσως το πιο πρόσφατο διεθνές κείμενο. Συντάχθηκε κατά τη διάρκεια των εργασιών του “Κοινωνικού Φόρουμ της Αμερικανικής Ηπείρου-Κίτο, Ιούλιος 2004,, και στο “Παγκόσμιο Αστικό Φόρουμ-Βαρκελώνη, Σεπτέμβριος 2004,, (βλ. www.e-ecology.gr).

6η διδακτική ώρα:

Ο συνδικαλισμός (σσ. 87-89)

7η διδακτική ώρα:

Κοινή γνώμη και Ομάδες πίεσης/συμφερόντων –

Κοινωνία των πολιτών – Τα κοινωνικά κινήματα (σσ. 89-91)

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Κοινή γνώμη - σφυγμομέτρηση

Πηγή: Σοφίας Π., Χατζηϊωάννου Σ., *Κοινωνιολογία, μεθοδική ανάλυση της ύλης του σχολικού βιβλίου, έρευνα της κοινής γνώμης: Τεχνική της σφυγμομέτρησης - φορείς και παράγοντες επηρεασμού*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1988, σσ. 275-279.

«...Τόσο η ατομική όσο και η ομαδική γνώμη μπορούν να ερευνηθούν και να μελετηθούν ποιοτικά και ποσοτικά. Η σύγχρονη έρευνα διαθέτει αρκετά μέσα παρακολούθησης και διερεύνησης της κοινής γνώμης.

Όπως υπάρχουν “κλίμακες στάσεων,, με τις οποίες μετριοούνται οι προτάσεις των ατόμων ή των ομάδων, έτσι μπορούν να μετρηθούν και οι γνώμες. Η πλέον διαδεδομένη μέθοδος είναι εκείνη της “σφυγμομέτρησης,, μέσω των “δειγματοληπτικών ερευνών,, δηλαδή μέσω ενός ερωτηματολογίου που απευθύνεται σ’ ένα τμήμα του πληθυσμού, το οποίο θεωρείται ως αντιπροσωπευτικό του συνόλου. Κατ’ αυτόν τον τρόπο μπορούμε να μελετήσουμε τόσο ποιοτικά, όσο και ποσοτικά μια “νοοτροπία,,. Δηλαδή, μπορούμε να ερ-

μηγεύσουμε τη συμπεριφορά ενός ατόμου ή μιας ομάδας που προκύπτει μέσα από τις στάσεις και τις γνώμες τους, γνωρίζοντας τις αίτιες που τις προκαλούν. Κατ' αυτόν τον τρόπο ερμηνεύεται όχι μόνο η συγκεκριμένη εκδήλωση της συμπεριφοράς τους, αλλά παρέχεται η δυνατότητα να προβλεφθεί και ο μελλοντικός τρόπος δράσης τους.

Συγκεκριμένα, ανάλυση μιας γνώμης σημαίνει μελέτη: 1) του θέματος ή του περιεχομένου της γνώμης, 2) της κατεύθυνσης της γνώμης, δηλαδή του θετικού ή αρνητικού προσανατολισμού του ατόμου που εκφράζει τη γνώμη σε σχέση με κάποιο ζήτημα που τον ενδιαφέρει, 3) της τοποθέτησής του, δηλαδή της συγκεκριμένης προτίμησης ή επιλογής του φορέα της γνώμης ανάμεσα στις διαφορετικές γνώμες που έχουν διατυπωθεί σχετικά με κάποιο ζήτημα.

Υπάρχουν, λοιπόν, πολλοί τρόποι έρευνας των γνωμών. Τέτοιοι είναι η δειγματοληψία, οι συνεντεύξεις, τα διάφορα τεστ, οι διάφορες μέθοδοι μέτρησης των γνωμών κ.τ.λ.

Η συνηθέστερη απ' αυτές είναι εκείνη της δειγματοληψίας ή δημοσκόπησης. Η έρευνα αυτή είναι περισσότερο γνωστή σαν “γκάλλοπ” από το όνομα του ερευνητή που την επινόησε.

Με τη συγκεκριμένη έρευνα μπορούμε σε μια δεδομένη στιγμή να μετρήσουμε και να εκτιμήσουμε την επικρατέστερη γνώμη, μεταξύ των ατόμων-μελών μιας ομάδας ή ενός ολόκληρου πληθυσμού.

Θα πρέπει όμως να τονιστεί πως η τεχνική αυτή είναι ιδιαίτερα λεπτή και απαιτεί μεγάλη προσοχή, κυρίως ως προς την επιλογή του δείγματος. Το δείγμα αυτό θα πρέπει να είναι αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού. Έτσι, είναι απαραίτητο να λαμβάνονται υπόψη και να γίνονται κατανομές και μετρήσεις γνωμών ατόμων διαφορετικών κοινωνικών στρωμάτων, τάξεων, επαγγελματικών κατηγοριών, ηλικιών, γεωγραφικών περιοχών (αστικές ημιαστικές αγροτικές), μορφωτικού επιπέδου κ.τ.λ., προκειμένου να μελετήσουμε σωστά και να εκτιμήσουμε ποιοτικά το πληροφορούμενο κοινό. Οι ειδικοί μάλιστα τονίζουν πως είναι λάθος να παίρνουμε για “δειγματολόγιο” τους ανθρώπους που συναντάμε στο δρόμο ή που βρίσκουμε τα ονόματά τους στον τηλεφωνικό κατάλογο.

Συνιστούν, αντίθετα, να συμβουλευόμαστε τους μετριοπαθείς, τους αμφιταλαντευόμενους, και να δίνουμε στη γνώμη τους την ίδια βαρύτητα και την ίδια σημασία που δίνουμε και στη γνώμη ενός ειδικού ή ενός ανθρώπου με αυτοπεποίθηση και με ισχυρά μέσα.

Ένα ακόμη σημείο που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη στη δημοσκόπηση, πέρα από την αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος, είναι και η ψυχολογική τεχνική. Δηλαδή, ο τρόπος σύνταξης του ερωτηματολογίου, ο τρόπος διατύπωσης των ερωτήσεων, οι σχέσεις με τον ερωτώμενο κ.τ.λ., και αυτό διότι

διευκολύνει τη μέτρηση των γνώμων, αλλά πολλές φορές συντείνει και στην καθοδήγηση και τον επηρεασμό των ερωτώμενων. Οι απαντήσεις, λοιπόν, μπορούν να διαφέρουν αρκετά μεταξύ τους, ανάλογα με τον τρόπο που τίθεται η ερώτηση.

Για παράδειγμα, το 1940 τέθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες το ίδιο ερώτημα, με δύο διαφορετικές μορφές:

Μορφή Α:

Πιστεύετε ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες έπρεπε να κάνουν περισσότερα απ' ό,τι κάνουν για να βοηθήσουν την Αγγλία και τη Γαλλία;

Μορφή Β:

Πιστεύετε ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες έπρεπε να κάνουν περισσότερα απ' ό,τι κάνουν για να βοηθήσουν την Αγγλία και τη Γαλλία στον αγώνα τους κατά του Χίτλερ;

Το ποσοστό της θετικής απάντησης στην ερώτηση της α' μορφής ανήλθε σε 13%, ενώ στην ερώτηση της β' μορφής σε 22%.

Όπως παρατηρεί ο Σωβύ, οι δυο ερωτήσεις ήταν ολότελα ίδιες, αλλά η προσθήκη της λέξης “Χίτλερ” έφερε μια αύξηση της τάξης του 9% των απαντήσεων για μια περισσότερο ενεργό επέμβαση των Ηνωμένων Πολιτειών στον πόλεμο. Τα άτομα που επηρεάστηκαν απ' αυτό δεν ήθελαν να φανούν ότι αδιαφορούν προκειμένου για έναν εχθρό της δημοκρατίας.

Έτσι, λοιπόν, παρ' όλες τις προφυλάξεις που παίρνονται, η πιθανότητα να οδηγηθούμε σε κάποια εσφαλμένα συμπεράσματα είναι πολύ μεγάλη. Ο ερωτώμενος βρίσκεται σε μια “αφύσικη κατάσταση”, η οποία σε πολλές περιπτώσεις είναι συνάρτηση του μορφωτικού του επιπέδου και του εθισμού του σε τέτοιου είδους έρευνες. Δεν είναι λίγες και εκείνες οι περιπτώσεις που εκδηλώνει καθαρά την επιθυμία να ξεγελάσει τον ερευνητή ή που παρεκκλίνει ασυνείδητα, χωρίς να εκφράζει την πραγματική του γνώμη. Οι διστακτικοί, οι αμφιταλαντευόμενοι, είναι εκείνοι που συγκαταλέγονται στην τελευταία περίπτωση. Προσπαθούν να δείξουν “κατανόηση” και φοβούνται να προδιαθέσουν άσχημα τον ερευνητή μήπως και κακοχαρακτηριστούν.

Με τις σφνγμομετρήσεις δεν μπορούμε να διαπιστώσουμε και να ελέγξουμε ποιοτικά:

- πώς διαμορφώνονται οι γνώμες
- ποιες γνώμες είναι αποτέλεσμα λογικών εκτιμήσεων ή όχι, μ' άλλα λόγια, να εντοπίσουμε τα αίτια τους.

Είναι, λοιπόν, απαραίτητο να πραγματοποιηθούν και άλλες έρευνες που θα αφορούν τα παρακάτω θέματα:

- Πώς διαμορφώνεται στην πράξη η κοινή γνώμη, πράγμα που σημαίνει πως θα πρέπει να ερευνηθούν όλοι οι φορείς κοινωνικοποίησης (είτε θεσμο-

ποιημένοι είτε μη θεσμοποιημένοι), μια και αυτοί αφενός λειτουργούν ως “πομποί” πληροφοριών-μηνυμάτων και αφετέρου, σ’ ορισμένες περιπτώσεις, ως φορείς κύρους και εξουσίας. Μεταξύ των φορέων που επηρεάζουν και διαμορφώνουν την κοινή γνώμη συγκαταλέγονται και οι λεγόμενες “ομάδες πίεσης”. Είναι διάφορες οργανώσεις που –μέσα από τις ανακοινώσεις τους, τις έρευνές τους, τα αιτήματά τους– επηρεάζουν από τη μια την κοινή γνώμη και από την άλλη ασκούν τέτοια πίεση, παράλληλα με την κοινή γνώμη, στην εκάστοτε κυβέρνηση, με αποτέλεσμα πολλές φορές να δημιουργεί ή να καταργεί νόμους προκειμένου να ικανοποιήσει τα αιτήματά τους. Τέτοιες ομάδες είναι οι συνδικαλιστικές οργανώσεις, οι δημοσιοϋπαλληλικές οργανώσεις, οι φοιτητικοί σύλλογοι, τα πολιτικά κόμματα, η εκκλησία, το Ινστιτούτο καταναλωτών κ.τ.λ.

- Όταν η παιδεία αποσκοπεί όχι στη δημιουργία ατόμων με κρίση και ευαισθητοποιημένων απέναντι στα κοινωνικά προβλήματα, αλλά “σοφών ηλιθίων” που απλά απομνημονεύουν και δέχονται τις αυθεντίες ή “στείρων τεχνοκρατών”, όταν συνειδητά διατηρείται ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού στην αμάθεια και την ακρισία, όταν η κατεστημένη πνευματική ηγεσία αποστασιοποιείται απέναντι στα κοινωνικά προβλήματα, μια και τα θεωρεί ασήμαντα και καθημερινά, και παράλληλα εμποδίζει κάθε τι το καινούργιο στιγμήζοντας το ως “ανορθόδοξο” και αρνητικό, όταν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αθόρυβα “μοντελοποιούν” τον άνθρωπο, τον “κόβουν” και τον “ράβουν” σύμφωνα με το “πατρών” που προσδιορίζει τις ανάγκες του, τις αντιλήψεις του, τη “γνώμη” του κ.τ.λ., τότε η κοινωνία κρατείται σ’ ένα στάδιο υπολειτουργικότητας και παρέχονται όλες οι δυνατότητες “ετεροκατεύθυνσης” της κοινής γνώμης.

- Αν το επίπεδο δημοκρατικής ολοκλήρωσης σε μια κοινωνία κρίνεται από το αν και κατά πόσο υπάρχουν και είναι αποτελεσματικοί οι μηχανισμοί της κοινής γνώμης, επιβάλλεται συνειδητοποίηση από τα μέλη της του ρόλου που παίζει η κοινή γνώμη στη σχέση μεταξύ κυβερνώντων - κυβερνωμένων, ευαισθητοποίηση απέναντι στα κοινωνικά προβλήματα, πολιτικοποίηση και μείωση της ευπιστίας τους σε όσα τους προσφέρουν».

2. Κοινωνία των πολιτών – Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (Μ.Κ.Ο.)

Πηγή: Μακρυδημήτρης Αντ., *Η θολή άνοιξη της κοινωνίας των πολιτών*, στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.theatroedu.gr/main/images/stories/files/Synergates/MKO>

«Μια από τις βασικές παραδοχές σχετικά με τη φύση του κοινωνικού μετασχηματισμού στην Ελλάδα αναφέρεται στην άνιση, τη μη ισόρροπη και

πάντως την ετεροβαρή σχέση ανάμεσα στο κράτος και στην κοινωνία των πολιτών. Από τη μια, ένα κράτος που πάντα επεδίωκε να είναι ισχυρό, χωρίς εντούτοις να καταφέρνει να είναι πάντα το ίδιο αποτελεσματικό στη δράση του, ένα κράτος που συγκέντρωνε πάνω του την κεντρική ευθύνη και τη γενική αρμοδιότητα για τη διαμόρφωση των βασικών παραμέτρων της συλλογικής ζωής στη χώρα. Και από την άλλη, μια αδύναμη και ατροφική, μια καχεκτική κοινωνία πολιτών που παρέμεινε κατά το πλείστον σε τροχιά εξάρτησης και υποτέλειας έναντι του κράτους.

Ισχυρό κράτος από τη μια, αδύναμη κοινωνία πολιτών από την άλλη, υπήρξαν οι δύο όψεις του ίδιου “νομίσματος” στην εξέλιξη των θεσμών και της δημόσιας ζωής στη χώρα από την εθνική απελευθέρωση και μετά. Ανεξάρτητα από τα επιτεύγματα του κράτους, που δεν ήταν λίγα ούτε αμελητέα, το γεγονός είναι ότι η κατάσταση της κοινωνίας των πολιτών παρέμεινε σε δευτερεύουσα και εξαρτημένη, κατά το μάλλον ή ήττον, τροχιά εξέλιξης.

Μοιάζει έτσι να επαληθεύεται και εδώ η βασική υπόθεση ότι όσο πιο ισχυρό και συγκεντρωτικό είναι το κράτος, τόσο πιο αδύνατη και ατροφική γίνεται η κοινωνία των πολιτών. Πράγμα που συντείνει στη διαμόρφωση ενός “φαύλου κύκλου” – η ασθένεια και η ατροφία της κοινωνίας των πολιτών διευκολύνει την υπερδιόγκωση του κράτους, τον συγκεντρωτισμό της εξουσίας και τη γραφειοκρατικοποίηση της διοίκησης, ακόμα και τις αυταρχικές εκτροπές στη λειτουργία του.

Με βάση αυτήν την ερμηνευτική παραδοχή, μπορεί κανείς να υπολογίσει τον βαθμό γραφειοκρατικοποίησης στη λειτουργία των δημόσιων υπηρεσιών ως ένα μέγεθος που είναι αντιστρόφως ανάλογο της έκτασης και της ισχύος των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών στη συγκεκριμένη χώρα.

“Πείτε μου πόσες είναι οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών σε έναν τόπο και θα σας πω αμέσως πόσες ημέρες κάνει να βγει ένα έγγραφο από τη δημόσια διοίκηση και τη γραφειοκρατία”, υποστηρίζουν οι κοινωνιολόγοι των οργανώσεων, εξάγοντας έτσι το συμπέρασμα ότι όσο πιο αυτόνομη και ισχυρή είναι η κοινωνία των πολιτών τόσο λιγότερη θα είναι η γραφειοκρατία στη διοίκηση και το κράτος.

Μία από τις πιο σημαντικές εξελίξεις στο κοινωνικό και πολιτικό γίνεσθαι της χώρας μας τα τελευταία 10-15 χρόνια στάθηκε η σύσταση σημαντικού αριθμού μη κρατικών οργανώσεων (Μ.Κ.Ο.)²⁹ με μη κερδοσκοπικούς σκο-

---

29. Στη χώρα μας χρησιμοποιείται συχνότερα ο όρος “Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις”, ο οποίος αποτελεί εσφαλμένη απόδοση του όρου “Non-Governmental Organisations” και γι’ αυτό θα πρέπει να αντικατασταθεί από τον ορθότερο εννοιολογικά αλλά και “πολιτικά” όρο “Μη Κρατικές Οργανώσεις”.

πούς και συμμετοχή ενός αυξανόμενου αριθμού πολιτών σε αυτές. Στην εξέλιξη αυτή έπαιξαν ρόλο πολλοί παράγοντες που η εξαντλητική απαρίθμησή τους δεν είναι στο σημείο αυτό αναγκαία. Μπορεί όμως κανείς να αναφέρει ενδεικτικά ως παράγοντες που συνετέλεσαν σε αυτό το φαινόμενο τους εξής:

α) τη συνειδητοποίηση των ορίων που έχει η δυνατότητα του κράτους να ρυθμίζει τις ολοένα και περισσότερες πτυχές και ανάγκες της οικονομικής, κοινωνικής, πολιτιστικής ζωής των πολιτών και την αντίστοιχη αύξηση της πεποίθησης ότι η συλλογική δράση των πολιτών μπορεί να φέρει αποτελέσματα σε τομείς κοινού ενδιαφέροντος,

β) την αυξανόμενη ευαισθητοποίηση των πολιτών σε ζητήματα που σε άλλες εποχές δεν είχαν αναδειχθεί στο επίκεντρο της δημόσιας ζωής ή που, και όταν αναδεικνύονταν, συνδέονταν με τη στενά νοούμενη πολιτική δράση ή ακόμη εντάσσονταν στο πλαίσιο πολιτικών κομμάτων: αλληλεγγύη στις αναπτυσσόμενες χώρες, προστασία του περιβάλλοντος κ.ά.

γ) την ανάδειξη, κυρίως από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, της δράσης και της αποτελεσματικότητας τέτοιων οργανώσεων στο εξωτερικό,

δ) τη σημαντική χρηματοδότηση των δράσεων τέτοιων οργανώσεων, μέσω κοινοτικών αλλά και εθνικών πόρων, μια δυνατότητα που δεν υπήρχε σε παλαιότερες εποχές.

Η αναβάθμιση του ρόλου των μη κρατικών οργανώσεων σε συνδυασμό με την αύξηση του αριθμού των πολιτών που μετέχουν σε αυτές δεν μπορεί παρά να αντιμετωπίζεται, κατ' αρχήν, θετικά στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής κοινωνίας.

Η συμμετοχή των πολιτών σε αυτές αποτελεί έναν νέο και ουσιαστικό παράγοντα κοινωνικοποίησης του ατόμου σε μια εποχή που το δημοκρατικό μας σύστημα δείχνει να απειλείται από μια ακριβώς αντίθετη τάση: την παθητικοποίηση του πολίτη και την αποξένωσή του από τις συλλογικές πολιτικές διαδικασίες.

Πέραν αυτού, τα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα γίνονται ολοένα και πιο περίπλοκα στην κατανόηση και την αντιμετώπισή τους, ώστε είναι αναγκαία η λειτουργία αμφίδρομης πληροφόρησης και διαβούλευσης μεταξύ της διοίκησης και των πολιτών. Στα υφιστάμενα θεσμικά δίκτυα αυτής της επικοινωνίας, όπως είναι τα κόμματα και οι κοινωνικοί επαγγελματικοί φορείς, έρχονται να προστεθούν οι μη κρατικές οργανώσεις με τις δυνατότητες διαλεκτικής πληροφόρησης αλλά και τις νέες προοπτικές κοινωνικών αναζητήσεων που αυτές προσφέρουν.

Παράλληλα, και σε συνδυασμό με αυτήν την αύξηση της ροής της πληροφόρησης, η εγγύτητα που πολλές μη κρατικές οργανώσεις έχουν προς τα προβλήματα σε σχέση με την απόσταση που εκ των πραγμάτων χαρακτηρίζει

μια κεντρική διοίκηση, αποτελεί παράγοντα που συμβάλλει στην πιο ακριβή διαπίστωση ενός προβλήματος και την πιο αποτελεσματική, από κοινού, απόπειρα επίλυσής του».

Παράδειγμα συλλογικής δράσης κοινωνίας πολιτών είναι και η πρωτοβουλία του Κέντρου Προστασίας Καταναλωτών, ΚΕ.Π.ΚΑ., το οποίο κινητοποίησε τις καταναλωτικές οργανώσεις της χώρας κατά της ακρίβειας (πάταξη καρτέλ στην αγορά γάλακτος). **Συγκεκριμένα αναφέρεται:** Οι καταναλωτικές οργανώσεις όλης της χώρας προβαίνουν σε κινητοποιήσεις προκειμένου να εναντιωθούν στην υψηλή τιμή ενός βασικού είδους διατροφής, όπως είναι το γάλα, και στην ανεξέλεγκτη δράση των καρτέλ στην εν λόγω αγορά, που έχουν ως συνέπεια τη δραματική επιβάρυνση του οικογενειακού προϋπολογισμού και κυρίως των ασθενέστερων οικονομικά τάξεων (βλ. περισσότερα στον δικτυακό τόπο www.kerka.org).

«Μια μικρή ομάδα σκεπτόμενων και αφοσιωμένων στον σκοπό τους ανθρώπων μπορούν να αλλάζουν τον κόσμο. Πράγματι αυτό είναι το μόνο πράγμα το οποίο στην ιστορία μπορεί να συμβεί». (Margaret Mead)

8η διδακτική ώρα:

Φαινόμενα λαϊκισμού – Η προπαγάνδα (σσ. 91-93)

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Προπαγάνδα

Πηγή: Ραμονέ Ιγν., *Σιωπηλή Προπαγάνδα, Μάζες, τηλεόραση, κινηματογράφος*, μτφρ. Β. Καϊμάκη, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2001, σ. 79 κ.εξ.

«Υπόσχεση ευτυχίας. Στατιστικά, ο μεγαλύτερος αριθμός των διαφημίσεων έρχεται κυρίως από τρεις γκάμες προϊόντων: στην πρώτη θέση βρίσκονται τα είδη διατροφής και τα ποτά (περισσότερο από το 25% της αγοράς), έπειτα η οικιακή συντήρηση, τα προϊόντα υγιεινής, ομορφιάς ή τα αρώματα και τέλος τα αυτοκίνητα, οι οικιακές συσκευές και τα νέα εργαλεία επικοινωνίας, όπως το τηλέφωνο και το Ίντερνετ.

Οι εικόνες τους υπόσχονται πάντα το ίδιο πράγμα: το ευ ζην, την άνεση, την αποτελεσματικότητα, την ευτυχία και την επιτυχία. Αντικατοπτρίζουν μια υπόσχεση ικανοποίησης.

Οι διαφημίσεις πουλάνε το όνειρο, προτείνουν συμβολικούς σύντομους δρόμους προς μια γρήγορη κοινωνική ανέλιξη. Κυρίως διαχέουν τα σύμβολα και θεσπίζουν τη λατρεία του αντίκειμένου όχι για τις πρακτικές υπηρεσίες που μπορεί να προσφέρει αλλά για την εικόνα που επιτρέπει στους κατανα-

λωτές να αποδώσουν στον εαυτό τους. Τα σποτ πουλάνε την άνεση κι όχι ένα πλυντήριο πιάτων, την ομορφιά κι όχι ένα σαπούνι, το κύρος κι όχι ένα αυτοκίνητο. Σε κάθε περίπτωση πουλάνε.

Οι κινηματογραφημένες διαφημίσεις προβάλλουν στην καθημερινότητα μας έναν κόσμο σε μόνιμες διακοπές, χαλαρό, χαμογελαστό και ξένοιαστο, γεμάτο με χαρισματικά πρόσωπα, περήφανα που είναι έξυπνα και που έχουν επιτέλους το προϊόν-θαύμα που θα τα κάνει όμορφα, καθαρά, ευτυχισμένα, ελεύθερα, υγιή, επιθυμητά, μοντέρνα... Παρουσιάζουν ευχάριστα μοντέλα που μας κάνουν να θέλουμε να ταυτιστούμε μαζί τους. Σ' αυτά τα μοντέλα χαζεύουμε λίγο και ένα κομμάτι από τον εαυτό μας.

Όπως παρατηρεί ο κοινωνιολόγος Πιερ Κέντε, αυτά τα σποτ “απευθύνονται στο πιο προσωπικό κομμάτι του ατόμου, σ' αυτό που δεν θα παραδεχόταν ποτέ ότι εκμεταλλεύονται τις επιθυμίες του, τη ματαιοδοξία του, τις πιο τρελές του ελπίδες. Του μιλούν τη γλώσσα της επιτυχίας, του υπόσχονται να τον λυτρώσουν από τις μικρές δυστυχίες του και να του δώσουν άφεση από τις πιο ενοχλητικές του ενοχές”. Τα σποτ επαναλαμβάνουν μέχρι εξόφλησης: “Αν δεν έχετε το τάδε προϊόν, η ζωή σας είναι αποτυχία. Είναι το προϊόν που δίνει νόημα στη ζωή σας”.

Οι διαφημίσεις της θόνης ψυχαγωγούν ή διασκεδάζουν, αλλά στην ουσία δεν ενημερώνουν. “Η τέχνη της διαφήμισης αποτελείται κυρίως από την εφεύρεση πειστικών παρουσιάσεων που δεν είναι ούτε αληθείς ούτε ψευδείς”, παρατηρεί ο Μπούρσταν. “Γιατί ο σκηνοθέτης της διαφήμισης είναι στην ουσία, με τον τρόπο του, ένας καλλιτέχνης, σε πλήρη εναρμόνιση με την κατάσταση του μυαλού του κοινού του” ».

Γ. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΑ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ:

Ανάγνωση και σύγκριση πολιτικών εφημερίδων, δημοσκόπηση σχετικά με την ανάπτυξη συλλογικής δράσης (κοινωνία των πολιτών)

Σε συνδυασμό με τη διδακτική ενότητα για τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης, μπορεί να οργανωθεί ομαδική εργασία στην τάξη και να ζητηθεί από τα παιδιά να συγκρίνουν την παρουσίαση του ίδιου θέματος σε διαφορετικές εφημερίδες, ώστε να διαπιστωθούν οι διαφοροποιήσεις της παρουσίασης, ανάλογα και με τον πολιτικό προσανατολισμό της εφημερίδας.

Επίσης, μπορεί να διεξαχθεί έρευνα (δημοσκόπηση) εντός του σχολείου και μάλιστα με θέμα τη συμμετοχή των παιδιών σε διάφορες μορφές συλλογικής δράσης (“κοινωνία των πολιτών”). Το Εθνικό Κέντρο Ερευνών έχει πραγματοποιήσει στο παρελθόν τέτοιες έρευνες, οι οποίες θα μπορούσαν να

αναζητηθούν ως πρότυπο, τόσο για την οργάνωση όσο και για την εξαγωγή και ερμηνεία των αποτελεσμάτων, στην ιστοσελίδα: www.ekke.gr. Σημειώνεται ότι η διεξαγωγή έρευνας αποτελεί αντικείμενο του μαθήματος “Τεχνολογία” που διδάσκεται στην Α΄ Λυκείου. (Σχετικά με τη μέτρηση και την εκτίμηση της επικρατέστερης γνώμης σε μια ομάδα ή σε ολόκληρο πληθυσμό βλ. στο Πρόσθετο Υλικό το απόσπασμα από το βιβλίο των Π. Σοφίας και Σ. Παπαϊωάννου για την τεχνική της σφυγμομέτρησης).

Σε κάθε περίπτωση, απαραίτητη είναι, κατ’ αρχάς, η ενημέρωση των παιδιών σχετικά με το θέμα που θα ερευνηθούν (εν προκειμένω το θέμα είναι η κοινωνία των πολιτών). Η ενημέρωση μπορεί να γίνει με βιβλία που θα αναζητηθούν στη βιβλιοθήκη του σχολείου, με άρθρα από τον Τύπο, με πληροφορίες για διάφορες οργανώσεις από το διαδίκτυο (π.χ. Μ.Κ.Ο., πολιτιστικούς συλλόγους, πρωτοβουλίες πολιτών κ.τ.λ.). Τα αποτελέσματα της έρευνας θα μπορούσαν να παρουσιαστούν σε εκδήλωση του σχολείου και να τεθούν προς συζήτηση. Επίσης, θα μπορούσαν να δημοσιοποιηθούν στη σχολική κοινότητα ή και στην τοπική κοινωνία με τη δημοσίευση τους στην εφημερίδα ή με την ανάρτησή τους στην ιστοσελίδα του σχολείου.

Δ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βέλτσος Γ., *Ο θεσμικός λόγος και η εξουσία*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1977.
- Δρόσος Δ.Γ., *Αγορά και κράτος στον Adam Smith, κριτική στην αναδρομική θεμελίωση του νεοφιλελευθερισμού*, εκδ. Ιδρυματος Σ. Καράγιωργα, Αθήνα 1994.
- Duverger M., *Μέθοδοι κοινωνικών επιστημών*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1976.
- Θεοδώρου Θ.Ε., *Η ελληνική τοπική αυτοδιοίκηση*, Αθήνα 1995.
- Κοντογιώργης Γ. Δ., *Πολιτικό σύστημα και πολιτική*, εκδ. Πολύτυπο, Αθήνα 1985.
- Μακ Κομπς Μ., Αϊνσιντέλ Ε., Γουίβερ Ντ., *Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και η διαμόρφωση της κοινής γνώμης*, μτφρ. Γ. Κοβαλένκο, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1996.
- Sauvy A.I., *Η κοινή γνώμη*, εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1966.
- Φίλιας Β.Ι., *Όψεις της διατήρησης και της μεταβολής του κοινωνικού συστήματος* (τόμοι 2), εκδ. Λιβάνη “Νέα Σύνορα”, Αθήνα 1979.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

ΤΑ ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Το 8^ο κεφάλαιο αποτελείται από πέντε ενότητες, οι οποίες προβλέπεται να διδαχθούν σε **5 διδακτικές ώρες**.

Α. ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

Οι διδακτικοί στόχοι του 8^{ου} κεφαλαίου είναι οι ακόλουθοι:

Οι μαθητές και οι μαθήτριες να μπορούν:

- Να αντιληφθούν τη σημασία της επικοινωνίας και να διακρίνουν τη διαπροσωπική από τη μαζική επικοινωνία.
- Να γνωρίζουν τα ιστορικά στάδια της εξέλιξης της επικοινωνίας, καθώς και τις σημαντικότερες λειτουργίες των Μ.Μ.Ε.
- Να κατανοήσουν τα βασικά στοιχεία της μαζικής επικοινωνίας και να διακρίνουν τα θετικά και τα αρνητικά της χαρακτηριστικά.
- Να αντιληφθούν τις θετικές και τις αρνητικές επιδράσεις των Μ.Μ.Ε., ανάλογα με τις λειτουργίες που αυτά επιτελούν, καθώς και μερικούς από τους παράγοντες που διαμορφώνουν αυτές τις επιδράσεις.
- Να κατανοήσουν τη σημασία της διαμεσολάβησης στη μετάδοση μηνυμάτων από τα Μ.Μ.Ε.
- Να αντιληφθούν πώς συνδέονται τα Μ.Μ.Ε. με την πολιτική, την οικονομία, τον πολιτισμό.

B. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

1η διδακτική ώρα:

Τα Μ.Μ.Ε. και οι λειτουργίες που επιτελούν (σσ. 96-97)

Βασικά στοιχεία της μαζικής επικοινωνίας (σσ. 97-98)

α) Η έννοια της επικοινωνίας

Μπορεί να γίνει συζήτηση στην τάξη για την ανάγκη και τους τρόπους επικοινωνίας των νέων. Καλό θα ήταν να αξιοποιηθούν και οι εικόνες του παραθέματος στη σελίδα 96.

β) Στάδια εξέλιξης της επικοινωνίας

Γίνεται συζήτηση στην τάξη για τη μετάβαση από τη διαπροσωπική επικοινωνία στη μαζική και για το ακρωνύμιο Μ.Μ.Ε.

γ) Οι λειτουργίες των Μ.Μ.Ε.

Έμφαση θα πρέπει να δοθεί στον ελεγκτικό ρόλο των Μ.Μ.Ε. τα οποία ονομάζονται και “τέταρτη εξουσία”. Μπορεί να παρουσιαστεί, συνδυαστικά, το παράθεμα για το σκάνδαλο “Γουότεργκεϊτ”.

δ) Βασικά στοιχεία της μαζικής επικοινωνίας

Μπορεί να αξιοποιηθεί το σχήμα στο παράθεμα, αρκεί να επισημανθεί ότι πρόκειται για μια στοιχειώδη σχηματική απεικόνιση, αφού οι θεωρίες που αναπτύσσονται για την επικοινωνία, τα μέσα και τις επιδράσεις της είναι απειράριθμες.

2η και 3η διδακτική ώρα:

Επιδράσεις των Μ.Μ.Ε. – Γενικά για τις επιδράσεις των Μ.Μ.Ε. –

Κατασκευή και αναπαράσταση της πραγματικότητας (σσ. 98-100)

α) Παράγοντες από τους οποίους εξαρτάται η επίδραση της επικοινωνίας στο κοινό

Οι παράγοντες πρέπει να γίνουν κατανοητοί μέσα από παραδείγματα. Σε ό,τι αφορά το μέσο, μπορεί να αξιοποιηθεί η τέταρτη δραστηριότητα της σελίδας 105 με τη μορφή ομαδικής εργασίας στην τάξη, προκειμένου να κατανοηθεί ότι το κάθε μέσο επιδρά με διαφορετικό τρόπο στο κοινό (π.χ. διάκριση της γελοιογραφικής από την κειμενική απόδοση του ίδιου θέματος).

β) Οι επιδράσεις των Μ.Μ.Ε.

Πρέπει ιδιαίτερος να τονιστεί η ανάγκη για προσεκτική χρήση του διαδικτύου και να αξιοποιηθεί το σχετικό παράθεμα για την ασφαλή πλοήγηση στη σελίδα 99 κ.εξ.

γ) Η έννοια της διαμεσολάβησης

Η έννοια της διαμεσολάβησης θα μπορούσε να διδαχθεί μέσα από μια ομαδική εργασία στην τάξη, στην οποία τα παιδιά θα αναλάβουν τον ρόλο του δημοσιογράφου (παρατίθεται πιο κάτω ένα υπόδειγμα, βλ. Γ'. Προτεινόμενο Μεθοδολογικό εργαλείο, Ομαδική εργασία στην τάξη: Παρουσίαση ενός επίκαιρου γεγονότος). Μετά την παρουσίαση κάθε ομαδικής εργασίας ακολουθεί συζήτηση: Σε ποιόν βαθμό πέτυχε η ομάδα τον στόχο της; Τι εισέπραξε το κοινό από την παρουσίαση του γεγονότος; Αποτελεί η παρουσίαση του γεγονότος πιστή απόδοση της πραγματικότητας και σε ποιον βαθμό;

4η διδακτική ώρα:

M.M.E., πολιτική, οικονομία και πολιτισμός (σσ. 101-103)

α) Σχέση των M.M.E. με την πολιτική

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να αναφερθεί σε κάποιον επίκαιρο νόμο, π.χ. Ν. 3592/2007, που ρυθμίζει τη μαζική επικοινωνία, ώστε να γίνει κατανοητό ότι η ρύθμιση του πεδίου της επικοινωνίας από την Πολιτεία στόχο έχει την προστασία του γενικού συμφέροντος.

Επίσης, η έννοια της αυτορρύθμισης, που αφορά, κατά κύριο λόγο, τον Τύπο, μπορεί να διευκρινιστεί μέσω του κώδικα δημοσιογραφικής δεοντολογίας.

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

1. Αρχές δεοντολογίας του δημοσιογραφικού επαγγέλματος

(Εγκρίθηκε από τη Γενική Συνέλευση της 19^{ης}-20^{ης} Μαΐου 1998)

Πηγή: Ένωση Συντακτών Ημερήσιων Εφημερίδων Αθηνών (<http://www.esiea.gr/gr/index.html>).

Ο Κώδικας Επαγγελματικής Ηθικής και Κοινωνικής Ευθύνης των δημοσιογράφων μελών της Ε.Σ.Η.Ε.Α. έχει στόχο:

Να επαναβεβαιώσει και διασφαλίσει τον κοινωνικό ρόλο του δημοσιογράφου στις νέες συνθήκες, που διαμορφώνουν ο γιγαντισμός, το ολιγοπώλιο στο ιδιοκτησιακό καθεστώς, η αυξημένη εμβέλεια και επιρροή των Μ.Μ.Ε. και η παγκοσμιοποίηση της επικοινωνίας.

Να αποθαρρύνει και να αντιστέκεται σε κάθε απόπειρα κρατικού ή άλλου επηρεασμού με τον αυτοκαθορισμό κανόνων υπεύθυνης επαγγελματικής λειτουργίας.

Να κατοχυρώσει την ελευθερία της πληροφόρησης και της έκφρασης, την αυτονομία και αξιοπρέπεια του δημοσιογράφου και να θωρακίσει την ελευθεροτυπία επ' αγαθώ της δημοκρατίας και της κοινωνίας. Προς τον σκοπό αυτόν, οι δημοσιογράφοι αυτοδεσμεύονται να εφαρμόσουν και να περιφρουρήσουν τις ακόλουθες θεμελιώδεις αρχές:

Το δικαίωμα του ανθρώπου και του πολίτη να πληροφορεί και να πληροφορείται ελεύθερα είναι αναφαίρετο. Η πληροφόρηση είναι κοινωνικό αγαθό και όχι εμπόρευμα ή μέσο προπαγάνδας. Ο δημοσιογράφος δικαιούται και οφείλει:

- α. Να θεωρεί πρότιστο καθήκον του προς την κοινωνία και τον εαυτό του τη δημοσιοποίηση όλης της αλήθειας.
- β. Να θεωρεί προσβολή για την κοινωνία και πράξη μειωτική για τον εαυτό του τη διαστρέβλωση, την απόκρυψη, την αλλοίωση ή την πλαστογράφηση των πραγματικών περιστατικών.
- γ. Να σέβεται και να τηρεί το διακριτό της είδησης, του σχολίου και του διαφημιστικού μηνύματος, την αναγκαία αντιστοιχία τίτλου και κειμένου και την ακριβή χρησιμοποίηση φωτογραφιών, εικόνων, γραφικών απεικονίσεων ή άλλων παραστάσεων.
- δ. Να μεταδίδει την πληροφορία και την είδηση ανεπηρέαστα από τις προσωπικές πολιτικές, κοινωνικές, θρησκευτικές, φυλετικές και πολιτισμικές απόψεις ή πεποιθήσεις του.
- ε. Να ερευνά προκαταβολικά, με αίσθημα ευθύνης και με επίγνωση των συνεπειών, την ακρίβεια της πληροφορίας ή της είδησης που πρόκειται να μεταδώσει.
- στ. Να επανορθώνει χωρίς χρονοτριβή, με ανάλογη παρουσίαση και ενδεδειγμένο τονισμό, ανακριβείς πληροφορίες και ψευδείς ισχυρισμούς, που προσβάλλουν την τιμή και την υπόληψη του ανθρώπου και του πολίτη και να δημοσιεύει ή να μεταδίδει την αντίθετη άποψη, χωρίς, αναγκαστικά, ανταπάντηση, η οποία θα τον έθετε σε προνομιακή θέση έναντι του θιγομένου...

Γι' αυτό ο δημοσιογράφος δικαιούται και οφείλει:

- α. Να υπερασπίζεται σθεναρά το δημοκρατικό πολίτευμα...
- β. Να αποκρούει και να καταγγέλλει τις εκδηλώσεις κρατικού αυταρχισμού...
- γ. Να υπερασπίζεται τη δημοσιογραφική ανεξαρτησία στον εργασιακό χώρο του...
- δ. Να μη δέχεται τη σύνταξη είδησης, σχολίου ή άρθρου ... αν το περιεχόμενό τους δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα...

2) Διάθεση τηλεοπτικού χρόνου στα κόμματα

Πηγή: Απόφαση ολομέλειας Συμβουλίου της Επικρατείας, 1288/1992

«Το κράτος έχει υποχρέωση, κατά την προεκλογική περίοδο, να διαθέτει στα πολιτικά κόμματα τα κρατικά ραδιοτηλεοπτικά μέσα και να υποχρεώνει

τα ιδιωτικά να διαθέτουν χρόνο στα κόμματα, προκειμένου να παρουσιάζουν τις πολιτικές τους θέσεις. Ο πυρήνας της υποχρέωσης αυτής, κατ' εφαρμογή της βασικής αρχής της αντικειμενικότητας, που διέπει κατ' άρθρον 15 παρ. 2 του Συντάγματος τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα, περιλαμβάνει την διάθεση σ' όλα ανεξαιρέτως τα πολιτικώς υποστατά κόμματα ενός ελαχίστου πλην ικανού χρόνου για την παρουσίαση στο εκλογικό σώμα των ουσιωδών σημείων του προγράμματός των».

β) Σχέση των Μ.Μ.Ε. με την οικονομία

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να αναφερθεί στις διαφημίσεις, σε μεγάλα ειδησεογραφικά δίκτυα, σε εταιρείες παραγωγής ταινιών κ.τ.λ.

γ) Σχέση των Μ.Μ.Ε. με τον πολιτισμό

Μπορεί να γίνει σύνδεση και με την έννοια της παγκοσμιοποίησης (κεφ. 10, σ. 134 κ.εξ.).

5η διδακτική ώρα:

Εκτίμηση του ρόλου των Μ.Μ.Ε. (σσ. 103-104)

Η ενότητα μπορεί να διδαχθεί με “αγώνες επιχειρηματολογίας” στην τάξη. Τα παιδιά μπορούν να χωριστούν σε δύο ομάδες. Η πρώτη ομάδα θα επιχειρηματολογήσει για τα θετικά στοιχεία της μαζικής επικοινωνίας, η δεύτερη για τα αρνητικά. Παραλλαγή: Η τάξη χωρίζεται σε περισσότερες μικρές ομάδες που θα επιχειρηματολογούν ανά δύο (μία για τα θετικά στοιχεία της επικοινωνίας και μία για τα αρνητικά). Όλα τα παιδιά μπορούν να κρατούν χαρτόνια τριών χρωμάτων (κόκκινο, πράσινο, πορτοκαλί) και να τα χρησιμοποιούν για να αξιολογούν τα επιχειρήματα που θα παρουσιάζονται.

Γ. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ:

1. Ομαδική εργασία στην τάξη:

Παρουσίαση ενός επίκαιρου γεγονότος

ΣΚΟΠΟΣ: Η κατανόηση της έννοιας της διαμεσολάβησης στην επικοινωνία.

ΟΔΗΓΙΕΣ:

1. Η τάξη χωρίζεται σε ομάδες και κάθε ομάδα διαβάζει το απόσπασμα που της δίνεται: “Γίνε άπιστος Θωμάς”, του Ουμπέρτο Έκο (από το βιβλίο: *Η σημειολογία στην καθημερινή ζωή*, εκδ. Μαλλιάρης - Παιδεία, Αθήνα 1985), το οποίο βρίσκεται στο παράθεμα των σελίδων 102-103.

2. Κάθε ομάδα επιλέγει ένα συμβάν από την επικαιρότητα ή από τη σχολική καθημερινότητα, γνωστό σε όλα τα μέλη της ομάδας.
3. Τα μέλη της ομάδας καταγράφουν το συμβάν έτσι ώστε να εκπληρώνουν έναν από τους παρακάτω στόχους:
  - α) Να αναπαραστήσουν όσο το δυνατόν πιο αντικειμενικά το γεγονός.
  - β) Να προσελκύσουν το ενδιαφέρον του κοινού.
  - γ) Να διατυπώσουν τη γνώμη τους για ό,τι συνέβη.
  - δ) Να επηρεάσουν προς ορισμένη κατεύθυνση το κοινό.Τα μέλη της ομάδας χρησιμοποιούν τα εργαλεία που προτείνει το απόσπασμα που έχουν διαβάσει.
4. Κάθε ομάδα διαβάσει το κείμενο στην τάξη, καταγράφει και συζητά τις αντιδράσεις του κοινού.

2. Ομαδική εργασία στην τάξη: Πολιτική γελοιογραφία

Η πρόταση έχει ήδη αναλυθεί παραπάνω (προτείνεται άλλωστε ως δραστηριότητα στη σελίδα 105 ΒΜ). Επικουρικά, επισημαίνεται εδώ και η ιστορική σημασία της πολιτικής γελοιογραφίας. Προτείνεται, λοιπόν, στο πλαίσιο της διαθεματικότητας, να γίνει έρευνα και συλλογή πολιτικών γελοιογραφιών για συγκεκριμένη ιστορική περίοδο και να σχολιαστεί στη συνέχεια η λειτουργία τους. Η εργασία θα μπορούσε να παρουσιαστεί και υπό μορφή έκθεσης γελοιογραφίας σε κάποιον χώρο του σχολείου.

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Πολιτική γελοιογραφία

Πηγή: Γιαννέλλης-Θεοδοσιάδης Γ., *Ο Λαός εικονογραφεί την Ιστορία του* (Συλλογή), πρόλ: Ι.Μ. Βαρβιτσιώτης, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2003.

«Ένα συναρπαστικό οδοιπορικό στη νεώτερη ελληνική ιστορία μέσα από την έντυπη λαϊκή εικόνα αποτελεί το ανά χειράς λεύκωμα του Γιάννη Γιαννέλλη-Θεοδοσιάδη, που εκδίδεται υπό την αιγίδα του Ινστιτούτου Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής και τις Εκδόσεις “Ι. Σιδέρης”. Το λεύκωμα του Γιάννη Γιαννέλλη-Θεοδοσιάδη μας μυεί αβίαστα στην πολλαπλή λειτουργικότητα της λαϊκής εικόνας. Της εικόνας πρωταρχικά ως μέσου ενημέρωσης και υποκατάστατου του πολύπλοκου γραπτού λόγου σε μία χώρα που μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα υπέφερε ακόμη από υψηλό ποσοστό αναλφαβητισμού».

Επίσης, το Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό

και τη Δημοκρατία παρουσίασε έκθεση με θέμα “Πολιτική Γελοιογραφία”, κατά το έτος 2005-06.

Η έκθεση φιλοξένησε έργα 29 γελοιογράφων που σχολιάζουν την πολιτική –ελληνική και διεθνή– πραγματικότητα μέσα από τις σελίδες του αθηναϊκού ημερήσιου και κυριακάτικου Τύπου. Αναλύουν την πολιτική και κοινωνική καθημερινότητα με τον προσωπικό τους μεγεθυντικό φακό και ασκούν άμεση και συχνά καυστική κριτική σε γεγονότα και πρόσωπα.

Πηγή: Παπαδανιήλ, Αρ., *Ελληνική πολιτική γελοιογραφία*, εκδ. syllipsis, Αθήνα 2006.

«Η Ελληνική Πολιτική Γελοιογραφία στην κοινωνική και πολιτική ζωή του τόπου μετά από 160 χρόνια δημιουργικής παρουσίας. Η ανθολογία αρχίζει περίπου με την καθίδρυση του νεοελληνικού κρατιδίου και είναι μεστή η ευκαιρία να σπουδάσει κανείς ανιδρωτί στυλ, θέματα και ωρίμανση της ντόπιας αστειολογίας».

Σκίτσο του Κ. Μητρόπουλου από την έκθεση γελοιογραφίας με θέμα την Παιδεία, που έλαβε χώρα στο Παλαιό Πανεπιστήμιο.

Το πολυτελές λεύκωμα με την έρευνα του Παπαδανιήλ έχει τη μορφή “ενός εύχρηστου κινητού μουσείου”, δεδομένου ότι στις σελίδες του περιλαμβάνει 350 ιστορικές γελοιογραφίες από τις συλλογές της Βουλής των Ελλήνων, της Γενναδίου Βιβλιοθήκης, της Δημοτικής Πινακοθήκης Αθηνών, της Εθνικής Πινακοθήκης και Μουσείου Αλεξάνδρου Σούτζου, του Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου (Ε.Λ.Ι.Α.), του Ιδρύματος Προαγωγής Δημοσιογραφίας Αθανασίου Β. Μπότση, καθώς και από τα προσωπικά αρχεία του σκιτσογράφου Σπύρου Ορνεράκη, του προέδρου του Ε.Λ.Ι.Α. Μάνου Χαριτάτου, της Μαρίας Δημητριάδου και του συγγραφέα.

(Κωστής Παπαγιώργης, Αθηνόραμα)

Πηγή: Παπαγεωργίου Γ. (επιμ.), *ΕΛΛΗΝΕΣ ΓΕΛΟΙΟΓΡΑΦΟΙ του 20^{ου} αιώνα (1901-1999)* - (Λεύκωμα), προλ. Φρ. Γερμανός, εκδ. Αστραία, Αθήνα 1999.

Όποιος θέλει να διατρέξει, να θυμηθεί και να δει με εικόνες την πολιτική και κοινωνική μας ιστορία, επιφανή και αφανή πρόσωπα, γραφικές φιγούρες και φαινόμενα της καθημερινότητας, θα ευφρανθεί με το λεύκωμα «ΕΛΛΗΝΕΣ ΓΕΛΟΙΟΓΡΑΦΟΙ του 20^{ου} αιώνα (1901-1999)».

Το λεύκωμα επιμελήθηκε ο κορυφαίος γελοιογράφος Γ. Παπαγεωργίου. Ο πρόλογος είναι του Φρέντυ Γερμανού.

Τι ακριβώς είναι η γελοιογραφία, το προσδιορίζει συμπτυκτικώς ο Κ. Γεωργουσόπουλος στον τίτλο του κειμένου του, παραφράζοντας την αριστοτελική ρήση για την τραγωδία (“μίμησις πράξεως σπουδαίας και τελείας”) ως εξής: “μίμησις πράξεως φαύλης και γελοίας”. Ο Κ. Γεωργουσόπουλος επισημαίνει ότι “η γελοιογραφία στην Ελλάδα σήμερα είναι ένα από τα πλέον ανθούντα φυτά της ελευθεροτυπίας” και ότι “οι Έλληνες γελοιογράφοι δοκιμάζονται και ευδοκιμούν σε ποικίλα ήθη σάτιρας”.

Πηγή: Νταραδήμου Αρ., “*Γελοιογράφοι στο Διαδίκτυο*”, εφημερίδα “*Ελεύθερος Τύπος*” (16-12-07), (www.e-tipos.com/newsitem?id=19278-29k.)

«...Στην Ελλάδα η γελοιογραφία έχει μακριά παράδοση και περί τα 160 συναπτά έτη δημιουργικής παρουσίας και παρέμβασης στη δημόσια ζωή του τόπου. Συνεπώς, υπάρχει πιο έξυπνος και ευχάριστος τρόπος να μάθει κανείς την Ιστορία του τόπου του παρά μέσα από τις γελοιογραφίες; Η ιστοσελίδα αυτή μπορεί να λειτουργήσει και ως ένα κομμάτι της ζωντανής Ιστορίας, ένα μέρος στο οποίο θα ανατρέχουμε όχι μόνο για να γελάσουμε αλλά και για να θυμηθούμε, να μάθουμε ενδεχομένως... Τα είκοσι εννέα μέλη της Λέσχης Ελλήνων Γελοιογράφων, οι οποίοι, σύμφωνα με τα “λεγόμενα” του site τους, πρέπει να έχουν “ακρίβεια χειρουργού και ένστικτα χασάπη”, απλώς άνοιξαν και...μας περιμένουν».

Προτεινόμενες ηλεκτρονικές διευθύνσεις:

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να επισκεφθεί την Λέσχη των Ελλήνων Γελοιογράφων στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.e-tipos.com/newsitem>, όπου, μέσα από επιλεγμένα σκίτσα των Ελλήνων δημιουργών ξετυλίγεται η Νεότερη Πολιτική Ιστορία του τόπου. Στην ιστοσελίδα www.cartoonists.gr θα βρει πλήθος επιλεγμένων γελοιογραφιών από όλους τους αγαπημένους του σκιτσογράφους, νέα του χώρου, καθώς και blog για ανταλλαγή απόψεων. Περιλαμβάνει γελοιογραφίες του Βλάχου, του Κυρ, του Μητρόπουλου, του Μαραγκού, του Κουντούρη, του Γανώση, του Ξένου και του Δερμετζόγλου.

Ο εκπαιδευτικός μπορεί ακόμη να επισκεφθεί την ιστοσελίδα του *Αρκά:*

<http://www.arkas.gr/> και την ιστοσελίδα της Γενικής Γραμματείας Επικοινωνίας/ενημέρωσης στη διεύθυνση www.minipress.gr για να δει τα Μ.Μ.Ε. που λειτουργούν στην Ελλάδα. Επίσης, τα ΑΕΙ και ΑΤΕΕ για σπουδές στον χώρο των Μ.Μ.Ε. και της επικοινωνίας και τις επαγγελματικές ενώσεις των διάφορων εκπροσώπων των Μ.Μ.Ε.

Δ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Achbar M., *Κατασκευάζοντας συναίνεση – Ο Νόαμ Τσόμσκι και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, εκδ. Επίκεντρο, Θεσ/νίκη 2005.
- Δημητρίου Σ., *Λεξικό όρων σημειολογικής και δομικής ανάλυσης της τέχνης*, (πολύτομο), εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1978.
- Dunn R., *Κοινωνία, Εξουσία και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, επιμ. Μ. Κομνηνού - Χρ. Λυριντζής, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1989.
- Έκο Ουμπ., *Κήνσορες και Θεράποντες, Θεωρία και Ιδεολογία των Μ.Μ.Ε.*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1994.
- Έκο Ουμπ., *Θεωρία σημειωτικής*, μτφρ. Έφη Καλλιφατίδη, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1994.
- Εντσενσμπέργκερ Χ.Μ., *Για μια θεωρία των μέσων επικοινωνίας*, εκδ. Επίκουρος, Αθήνα 1981.
- Greenfield P.M., *Μέσα Ενημέρωσης και Παιδί – Οι Επιπτώσεις των Βιντεοπαιχνιδιών και των Κομπιούτερ*, μτφρ. Σ. Σταυροπούλου, εκδ. Κουτσουμπός Α.Ε., Αθήνα 1988.
- Καϊμάκη Β., *Αμφίδρομη Επικοινωνία Έντοπων Μ.Μ.Ε. και Internet*, εκδ. Παπασωτηρίου, Αθήνα 1997.
- King L., *Τα μουσικά της σωστής επικοινωνίας*, μτφρ. Π. Μοσχοπούλου, εκδ. Αναστασιάδη, Αθήνα 1999.
- Κορωναίου Α., *Νέοι και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1992.
- Μακ Κουέιλ Ντ., Βιντάλ Σ., *Μοντέλα Επικοινωνίας, Για τη μελέτη των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1991.
- Μακ Λούαν Μ., *Media, Οι προεκτάσεις του ανθρώπου*, μτφρ. Σπ. Μάνδρος, εκδ. Κάλβος, Αθήνα χ.χ.
- Maletzke G., *Θεωρίες της Μαζικής Επικοινωνίας*, εισ. - μτφρ. - επιμ. Π. Ζέρη, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1991.
- Παναγιωτοπούλου Ρ., Ρηγοπούλου Π., Ρήγου Μ., Νοτάρης Σ. (επιμ.), *Η κατασκευή της πραγματικότητας και τα Μ.Μ.Ε. (Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου)*, Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ Παν/μίου Αθηνών, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1998.

- Συλλογικό, *Το μήνυμα του μέσου – Η έκρηξη της μαζικής επικοινωνίας*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1991.
- Tsomsky N., *Η χειραγώγηση των μαζών*, εκδ. Scripta, Αθήνα 1997.
- Tsomsky N., *Συλλογή κειμένων*, εκδ. Ελευθεριακή Κουλτούρα, 1995.
- Χατζησάββας Γ. Β., *Εισαγωγή στην Επικοινωνιολογία*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσ/νίκη 1996.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Το 9^ο κεφάλαιο αποτελείται από πέντε ενότητες, οι οποίες προβλέπεται να δι-
δαχθούν σε **6 διδακτικές ώρες**.

A. ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

Οι διδακτικοί στόχοι του 9^{ου} κεφαλαίου είναι οι ακόλουθοι:

Οι μαθητές και οι μαθήτριες να μπορούν:

- Να προσδιορίσουν χρονολογικά την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και να εξηγήσουν τους λόγους που οδήγησαν σε αυτήν.
- Να κατανοήσουν τους σκοπούς λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- Να εξηγήσουν τον τρόπο λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δηλαδή τον τρόπο με τον οποίον ασκεί τις αρμοδιότητές της.
- Να γνωρίζουν τις εγγυήσεις που παρέχει η Ενιαία Αγορά.
- Να αντιληφθούν τα πλεονεκτήματα που παρέχουν στους Ευρωπαίους πολίτες οι διάφορες πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, να επισημάνουν τα μειονεκτήματά τους και να προτείνουν τρόπους με τους οποίους θα μπορούσαν αυτά να αντιμετωπιστούν.
- Να ερμηνεύσουν την έννοια της πολιτικής ενοποίησης.
- Να ορίσουν την έννοια της ευρωπαϊκής ιθαγένειας.
- Να αντιληφθούν τον ρόλο που μπορεί να ασκήσει ο Ευρωπαίος πολίτης μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση.
- Να εκτιμήσουν τη δυνατότητα συνεργασίας και ειρηνικής συνύπαρξης που προσφέρει η Ευρωπαϊκή Ένωση στους Ευρωπαίους πολίτες.

B. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

1η διδακτική ώρα:

Ιστορική επισκόπηση της Ε.Ε. (σσ. 108-110)

2η και 3η διδακτική ώρα:

Βασικοί θεσμοί – όργανα της Ε.Ε. (σσ. 110-112)

Επιστάται προσοχή στους διδάσκοντες σχετικά με ενδεχόμενες τροποποιήσεις των Συνθηκών, οι οποίες είναι πιθανόν να έχουν επιφέρει αλλαγές και στη σύσταση των θεσμικών οργάνων, στις αρμοδιότητές τους κ.τ.λ. Πρέπει, επομένως, οι διδάσκοντες να φροντίζουν ώστε να διασφαλίζεται η επικαιροποίηση της γνώσης που παρέχει το βιβλίο (στο οποίο περιλαμβάνονται τα δεδομένα μέχρι τον Μάρτιο του 2008).

Προτείνεται η συστηματοποίηση των πληροφοριών για τα θεσμικά όργανα και τις αρμοδιότητές τους με σχηματικές απεικονίσεις, π.χ. για το “θεσμικό τρίγωνο” ή με πίνακες, όπως αυτός που ακολουθεί και που μπορεί να δοθεί στους μαθητές.

Ενδεικτικός πίνακας για τα θεσμικά όργανα και τις αρμοδιότητές τους

Στον παρακάτω πίνακα σάς δίνονται διάφορες αρμοδιότητες θεσμικών οργάνων της Ε.Ε. Να βρείτε σε ποιο θεσμικό όργανο της δεύτερης στήλης αντιστοιχεί καθεμιά αρμοδιότητα της πρώτης στήλης:

ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ	ΘΕΣΜΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ Ε.Ε.
1. Συντονίζει τις κοινές πολιτικές των κρατών - μελών, π.χ. κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας.	Ευρωπαϊκό Συμβούλιο
2. Ελέγχει τα άλλα θεσμικά όργανα της Ε.Ε., π.χ. εγκρίνει/απορρίπτει τον διορισμό της Επιτροπής.	
3. Αναλαμβάνει νομοθετική πρωτοβουλία, προτείνει δηλαδή τη θέσπιση ευρωπαϊκής νομοθεσίας.	Συμβούλιο της Ε.Ε. (Συμβούλιο Υπουργών)
4. Ελέγχει αν εκτελείται σωστά ο προϋπολογισμός της Ε.Ε.	

5. Μεριμνά για την τήρηση της ευρωπαϊκής νομοθεσίας από όλα τα κράτη - μέλη.	Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο
6. Διασφαλίζει την ενιαία ερμηνεία και εφαρμογή της ευρωπαϊκής νομοθεσίας σε όλα τα κράτη - μέλη.	
7. Καθορίζει τον γενικό προσανατολισμό της Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Επιτροπή
8. Συναποφασίζει με το Συμβούλιο και θεσπίζει την ευρωπαϊκή νομοθεσία.	
9. Συνάπτει διεθνείς συνθήκες μεταξύ της Ε.Ε. και τρίτων χωρών ή διεθνών οργανισμών.	Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
10. Είναι το εκτελεστικό όργανο της Ε.Ε., υλοποιεί δηλαδή τις αποφάσεις και διαχειρίζεται τους οικονομικούς πόρους της Ε.Ε.	Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο

4η διδακτική ώρα:

Διαδικασία λήψης αποφάσεων στην Ε.Ε. (σσ. 112-114)

Είναι σημαντικό να αντιληφθούν οι μαθητές τη διαδικασία με την οποία διαμορφώνονται οι πολιτικές αποφάσεις και επίσης να κατανοήσουν την αρχή της επικουρικότητας.

5η διδακτική ώρα:

Βασικές πολιτικές της Ε.Ε. (σσ. 114-117)

Ιδιαίτερη έμφαση μπορεί να δοθεί σε διάφορα προγράμματα που απευθύνει η Ε.Ε. στα σχολεία όλης της Ευρώπης (π.χ. eTwinning). Επίσης, σημαντική είναι η ενημέρωση για τις δυνατότητες επαγγελματικής αποκατάστασης που προσφέρονται μέσω Ε.Ε. (π.χ. Eures, καριέρα στα θεσμικά όργανα κ.τ.λ.).

6η διδακτική ώρα:

Πολιτική ενοποίηση – ο Ευρωπαίος πολίτης (σσ. 118-120)

Οι υπόλοιπες διδακτικές ώρες μπορούν να διατεθούν για πλοήγηση στην εξαιρετική δικτυακή πύλη της Ε.Ε. www.europa.eu, από όπου οι μαθητές μπο-

ρούν να αντλήσουν, με την καθοδήγηση του διδάσκοντος, χρήσιμες και επικαιροποιημένες πληροφορίες. Επίσης, εξαιρετικό βοήθημα το οποίο συνιστάται οπωσδήποτε να χρησιμοποιείται στην τάξη, είναι το βιβλιαράκι που κάθε χρόνο διανέμεται στα σχολεία από την Ε.Ε., «*Το βιβλίο των Νέων της Ευρώπης*».

Παράλληλα, θα μπορούσε να οργανωθεί μια επίσκεψη της τάξης σε κάποιο γραφείο της Ε.Ε., εάν υπάρχει στην περιοχή του σχολείου, όπου τα παιδιά μπορούν να ενημερωθούν με διασκεδαστικό τρόπο, αφού συνήθως παρέχεται η δυνατότητα συμμετοχής σε ομαδικά παιχνίδια, η δυνατότητα προβολής ταινιών κ.τ.λ. Σε συνεργασία με τη Διεύθυνση του σχολείου, θα μπορούσε να οργανωθεί μια εκδήλωση για όλο το σχολείο στις 9 Μαΐου (ημέρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης) και να προγραμματιστεί, για παράδειγμα, ενημερωτική ομιλία κάποιου ευρωβουλευτή από την περιοχή του σχολείου, προβολή ταινίας (διατίθενται στα σχολεία από τα γραφεία της Ε.Ε.), παρουσίαση υλικού από εργασίες των παιδιών οι οποίες, ενδεχομένως, θα έχουν πραγματοποιηθεί στην τάξη κ.τ.λ.

Ακολουθεί ένα παράδειγμα γραπτής εργασίας που μπορεί να ανατεθεί στους μαθητές και στις μαθήτριες (στο πλαίσιο της διαθεματικότητας με το μάθημα της Ιστορίας).

Γραπτή εργασία

Ο έγκριτος συνταγματολόγος και πανεπιστημιακός δάσκαλος Δημήτρης Θ. Τσάτσος, στο έργο του «*Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία – Για μια Ευρωπαϊκή Ένωση των Κρατών, των Λαών, των Πολιτών και του Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Πολιτισμού*» (εκδ. Λιβάνη, Αθήνα 2007), προτείνει τον χαρακτηρισμό “Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία” για την Ευρωπαϊκή Ένωση, προκειμένου να την προσδιορίσει ως πολιτειολογικό μόρφωμα χωρίς προηγούμενο, το οποίο δεν αποτελεί ούτε ομοσπονδιακό κράτος (όπως π.χ. οι Η.Π.Α. ή η Γερμανία), ούτε διεθνή οργανισμό του διεθνούς δικαίου (π.χ. Ν.Α.Τ.Ο., Ο.Η.Ε.). Αναφέρει χαρακτηριστικά (σ. 54):

«Ο όρος “Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία” [...] διευκολύνει τη συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι έχουμε μπροστά μας μια νέα και πρωτόγνωρη πολυεπίπεδη μορφή έννομης συμβίωσης των πολιτών της Ευρώπης που δεν εκτοπίζει το κράτος αλλά το καθιστά με νέους όρους θεμελιώδη παράγοντα του ενωσιακού συστήματος. Με τον όρο “Συμπολιτεία” εννοείται τελικά το μη εντάξιμο της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε παραδοσιακά σχήματα και ο χαρακτήρας της ως πρωτόγνωρης τάξης».

Συμφωνείτε με τον χαρακτηρισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως “Ευρωπαϊκής Συμπολιτείας”, σύμφωνα με όσα μάθατε για τις συμπολιτείες του αρ-

χαιού ελληνικού κόσμου στο μάθημα της Ιστορίας της Α΄ Λυκείου; Να αιτιολογήσετε την άποψή σας.

.....
.....
.....
.....
.....

Γ. ΜΕΘΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ:

Έρευνα στο διαδίκτυο

Υποδείγματα πλοήγησης

Οι μαθητές μπορούν να επισκεφθούν τη δικτυακή πύλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης http://europa.eu/index_el.htm.

Εάν θέλουν να δούν πώς λειτουργούν τα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τότε κάνουν κλικ στο εικονίδιο «ΠΩΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΕΙ Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ» και ανοίγει η ιστοσελίδα για το θεσμικό τρίγωνο των οργάνων της, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, όπως είναι το Δικαστήριο και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ή άλλα όργανα.

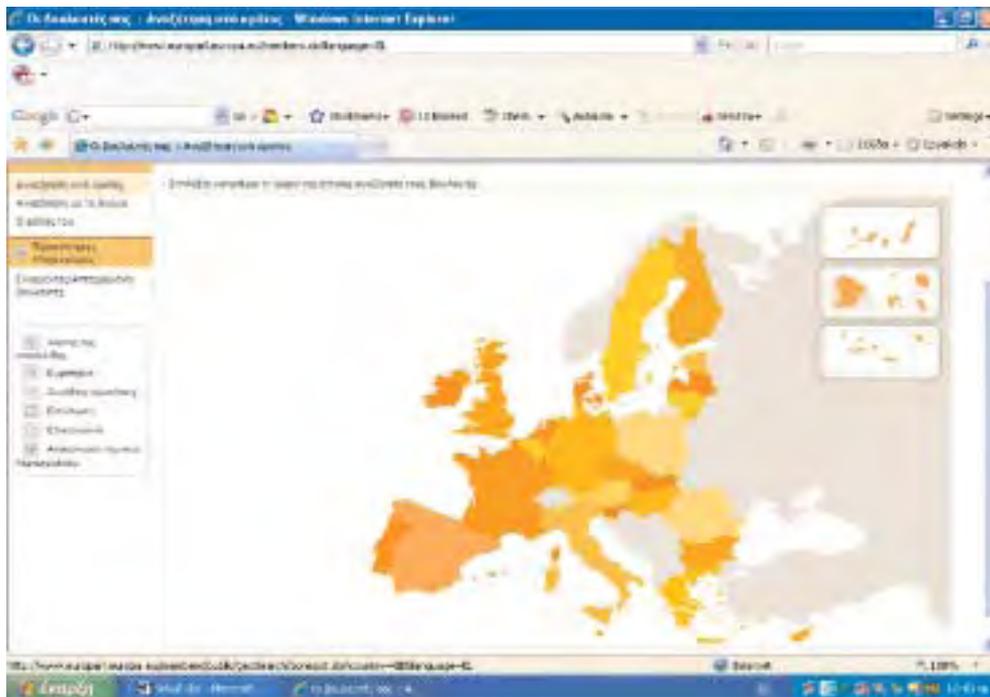
Κάνοντας κλικ στο *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*, παρουσιάζεται το κείμενο με τις βασικές αρμοδιότητες του Κοινοβουλίου κ.τ.λ.

Αν θέλουν να δουν πόσους Ευρωβουλευτές έχει η Ελλάδα ή κάποια άλλη χώρα, κάνουν κλικ στη λέξη *Τα μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου* (ευρωβουλευτές). Παρουσιάζεται χάρτης με τις χώρες - μέλη της Ε.Ε. Πηγαίνοντας το ποντίκι σε κάποια χώρα - μέλος και κάνοντας κλικ, εμφανίζεται ο Κατάλογος των Ευρωβουλευτών της χώρας αυτής.

Εκεί μπορούν να δουν από το βιογραφικό του κάθε ευρωβουλευτή μέχρι και τη δραστηριότητά του ως ευρωβουλευτή στην Ε.Ε. κάνοντας κλικ στα αντίστοιχα τετραγωνίδια.

Ανάλογες είναι οι ενέργειες και όταν θέλουν οι μαθητές να αναζητήσουν τις εργασίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, όπως πού εδρεύει η Επιτροπή, τι κάνει η Επιτροπή, πώς οργανώνονται οι εργασίες της Επιτροπής κ.τ.λ.

Εάν θέλουν να μάθουν με μια γρήγορη ματιά στοιχεία για την Ε.Ε., κάνουν κλικ στο εικονίδιο *η Ε.Ε. με μια ματιά* και εμφανίζεται ο ακόλουθος χάρτης με διάφορες επιλογές.

Δ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Sidjanski D., *Η ομοσπονδίωση της Ευρώπης, Δυναμική και προοπτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1999.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10

Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

Το 10^ο κεφάλαιο αποτελείται από έξι ενότητες, οι οποίες προβλέπεται να διδαχθούν σε **8 διδακτικές ώρες**.

Α. ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

Οι διδακτικοί στόχοι του 10^{ου} κεφαλαίου είναι οι ακόλουθοι:

Οι μαθητές και οι μαθήτριες να μπορούν:

- Να κατανοήσουν την πολυπλοκότητα του σύγχρονου κόσμου και των διεθνών σχέσεων.
- Να περιγράψουν, σε γενικές γραμμές, τη λειτουργία του Ο.Η.Ε. και του Ν.Α.Τ.Ο.
- Να αξιολογήσουν τον ρόλο του Ο.Η.Ε. και του Ν.Α.Τ.Ο. στη σύγχρονη διεθνή πραγματικότητα.
- Να γνωρίζουν ότι το Δίκαιο προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο αποτελούν κλάδους του Διεθνούς Δικαίου.
- Να παραθέσουν παραδείγματα διεθνών συμβάσεων που κατοχυρώνουν τα ανθρώπινα δικαιώματα σε διεθνές επίπεδο.
- Να γνωρίζουν το αντικείμενο του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου (δίκαιο του πολέμου ή δίκαιο των ένοπλων συρράξεων).
- Να αντιληφθούν ότι η παγκοσμιοποίηση αποτελεί ένα πολυσύνθετο φαινόμενο στη διεθνή σκηνή και να κατανοήσουν τους βασικούς παράγοντες που οδήγησαν στην εμφάνισή της.
- Να συνειδητοποιήσουν τις θετικές και τις αρνητικές πτυχές του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης.

- Να κατανοήσουν την αλληλεξάρτηση των κρατών στη διεθνή κοινότητα και να διακρίνουν μερικούς από τους παράγοντες που επηρεάζουν την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής των κρατών.
- Να συνειδητοποιήσουν ότι ο ελληνικός πολιτισμός αποτελεί παράγοντα που επηρεάζει τη θέση της Ελλάδας στον κόσμο, λόγω της μακραίωνης ιστορίας του και των επιτευγμάτων που έχει να επιδείξει σε πολλούς τομείς.
- Να αντιληφθούν ότι η ελληνική ναυτιλία και ο απόδημος ελληνισμός αποτελούν παράγοντες που επηρεάζουν τη θέση της Ελλάδας στον κόσμο.

B. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

1η διδακτική ώρα:

Οι διεθνείς σχέσεις και το διεθνές δίκαιο (σσ. 126-127)

Στη διδασκαλία του μαθήματος μπορεί να αξιοποιηθεί η εικόνα από τον Πλανήτη Γη τη νύχτα, καθώς και το απόσπασμα από τον Ιμμάνουελ Καντ για το ιδεώδες της αιώνιας ειρήνης.

2η διδακτική ώρα:

Οι Διεθνείς Οργανισμοί – Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.) (σσ. 127-130)

Αφού γίνει διάκριση μεταξύ περιφερειακών και οικουμενικών Διεθνών Οργανισμών, μπορεί να αξιοποιηθεί κάποιο ζήτημα επικαιρότητας ως εισαγωγή στη διδασκαλία σχετικά με τον Ο.Η.Ε.

Άλλοι διεθνείς Οργανισμοί:

- Organization for Economic cooperation and Development (Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης), <http://www.oecd.org/>
- International Monetary Fund (IMF), Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (Δ.Ν.Τ.), <http://www.imf.org/>
- World Bank (Παγκόσμια Τράπεζα), <http://www.worldbank.org/>
- World Trade Organization (WTO), Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (Π.Ο.Ε.), <http://wto.org/>

Άλλοι ειδικευμένοι διεθνείς οργανισμοί:

- International Atomic Energy Agency (IAEA), Διεθνής Οργανισμός Ατομικής Ενέργειας, <http://www.iaea.org/>

- International Maritime Organization (I.M.O.), Διεθνής Ναυτιλιακός Οργανισμός, <http://www.imo.org/index.htm>
- International Civil Aviation Organization (I.C.A.O.), Διεθνής Οργανισμός Πολιτικής Αεροπορίας, <http://icao.int/>

Οργανισμοί περιφερειακής συνεργασίας:

- Organization of the Black Sea Economic Cooperation (BSEC), Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας Ευξείνου Πόντου (Ο.Σ.Ε.Π.), <http://bsec-organization.org/>
- Organization of American States (OAS), Οργανισμός Αμερικανικών Κρατών, <http://oas.org/>
- African Union, Αφρικανική Ένωση, <http://africa-union.org/>
- Gulf Cooperation Council, Συμβούλιο Συνεργασίας του Κόλπου, http://www.gcc-sg.org/index_e.html
- League of Arab States, Σύνδεσμος Αραβικών Κρατών, http://www.arableagueonline.org/arableague/index_en.jsp
- Association of South East Asian States (ASEAN), Ένωση Κρατών Ν.Α. Ασίας, <http://www.aseansec.org/home.htm>

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Πηγή: Σούρλας Π. Κ., “*Η ανάγκη μιας νομιμότητας*”, εφημερίδα *Το ΒΗΜΑ*, 11-11-2001, σ. Β53 (στο διαδίκτυο: Κωδικός άρθρου: B13414B533, ID: 251448).

«Ζωηρή είναι στις μέρες μας η συζήτηση ανά τον κόσμο γύρω από το αν θα πρέπει να αναγνωρισθεί η γενική δικαιοδοσία ενός διεθνούς ποινικού δικαστηρίου που να τιμωρεί τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας.

Το δικαστήριο αυτό θα εκφράζει τη διεθνή κοινότητα και θα τιμωρεί άτομα που χρησιμοποίησαν την κρατική εξουσία για να τελέσουν εναντίον προσώπων, ομάδων ή κρατών πράξεις μεγάλης βαναυσότητας, που προσβάλλουν τις θεμελιώδεις εκείνες αρχές, χωρίς τον σεβασμό των οποίων δεν υπάρχει διεθνή κοινότητα και νομιμότητα. Το βασικό ιστορικό προηγούμενο ενός τέτοιου δικαστηρίου προέρχεται από τη δίκη της Νυρεμβέργης, όπου ένα ad hoc συγκροτημένο διεθνές δικαστικό σώμα δίκασε όσους από τους πρωταίτιους των εθνικοσοσιαλιστικών θηριωδιών του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου είχαν επιβιώσει.

Το ζητούμενο κατά την παρούσα συζήτηση είναι το κατά πόσο οι σκέψεις που οδήγησαν στη συγκρότηση του δικαστηρίου της Νυρεμβέργης επιδέχονται γενίκευση, κατά πόσο δηλαδή, πέρα από συγκυριακές συναινέσεις

και σκοπιμότητες, πέρα από τεχνικές και άλλες οργανωτικές δυσκολίες, είναι, για λόγους αρχής, θεμιτή η δημιουργία ενός τέτοιου δικαστηρίου ως διαρκούς θεσμού της διεθνούς κοινότητας.

Διάχυτη είναι τον τελευταίο καιρό η εντύπωση ότι η διεθνής κατάσταση είναι κρίσιμη. Πράξεις ακραίας βίας, που δεν διακρίνουν μεταξύ των θυμάτων τους και πλήττουν όποιον βρεθεί μπροστά τους, τελούνται είτε στο εσωτερικό κρατών μεταξύ διαφορετικών ομάδων, εθνικών και θρησκευτικών, είτε εναντίον κρατών, τις κυβερνήσεις των οποίων οι δράστες κρίνουν αυτόβουλα ένοχες εγκλημάτων, αναγορεύοντας τον εαυτό τους σε κριτή και εκδικητή εξ ονόματος μιας μονόπλευρα ή και παρανοϊκά ερμηνευόμενης ιστορίας. Γι' αυτό και πληθαίνουν οι φωνές ότι μόνο περισσότερη δικαιοσύνη σε παγκόσμια κλίμακα (με μια διπλή σημασία: τόσο στις σχέσεις μεταξύ όλων των κρατών όσο και απέναντι στους ανθρώπους ολόκληρης της γης) είναι δυνατό να περιορίσει την κρίση και να σταματήσει την εξάπλωση και την ανακύκλωση της βίας.

* *Αυτόκλητοι δικαστές*

Δικαιοσύνη δεν σημαίνει όμως γενικά και αόριστα πρόληψη ή αποκατάσταση της αδικίας. Ιδίως δεν σημαίνει παρορμητική αγανάκτηση και ανταπόδοση κατά του εγκληματία, του σφετεριστή και του πλεονέκτη. Η δικαιοσύνη απαιτεί, μαζί με τον επακριβή προσδιορισμό της αδικίας, την επιβολή κυρώσεων στις πιο κραυγαλέες περιπτώσεις σκόπιμης και βίαια επιβαλλόμενης αδικίας. Απαιτεί επίσης όργανα και διαδικασίες, γιατί χωρίς αυτά γίνεται και η ίδια εκείνο που αντιμάχεται: αδικία. Δεν φαίνεται λοιπόν να μπορούμε, για λόγους αρχής, να αρνηθούμε την ίδρυση ενός διεθνούς ποινικού δικαστηρίου, αν μάλιστα αναλογισθούμε ότι τα φαινόμενα βίας, για τα οποία σήμερα αγανακτούμε, αντιστοιχούν απολύτως, έτσι ακριβώς όπως τα περιγράψαμε, στα εγκλήματα που δικάστηκαν στη Νυρεμβέργη. Γιατί η ιδέα που εκφράστηκε εκεί να μην επιδέχεται γενίκευση; Δεν αξίζει να ασχοληθεί κανείς ιδιαίτερα με όσους εκφράζουν έναν ακραίο σκεπτικισμό εναντίον όχι απλώς του διεθνούς ποινικού δικαστηρίου, αλλά της διεθνούς δικαιοσύνης γενικά. Είναι όλοι αυτοί που από κάθε δυνατό βήμα και θέση επαναλαμβάνουν ακατάπαυστα ότι οι διεθνείς σχέσεις δεν είναι παρά σχέσεις ωμής δύναμης, ότι ο κόσμος μπορεί να ιδωθεί μόνο κάτω από το πρίσμα “εχθρός - φίλος”, ότι η δικαιοσύνη δεν είναι παρά το απατηλό περιτύλιγμα της επιβολής του ισχυροτέρου.

Ο σκεπτικισμός που εκφράζει η άποψη αυτή δεν είναι απλώς εσφαλμένος, είναι και ηθικά και πολιτικά απαράδεκτος. Θα αρκεσθώ εδώ στην ακόλουθη παρατήρηση. Η άποψη θα ήταν συνεπής μόνο αν παραδεχόταν ανοιχτά ότι η Νυρεμβέργη ήταν απλώς η εκδίκηση των νικητών κατά των ηττημένων. Ποιους συμμάχους έχει όμως μια τέτοια άποψη;

* *Γιατί δεν μπορεί να υπάρξει νέα Νυρεμβέργη*

Σοβαρότερα είναι, ωστόσο, τρία βασικά επιχειρήματα που έχουν διατυπωθεί ειδικά κατά της δημιουργίας ενός διεθνούς ποινικού δικαστηρίου με άξονα όχι το ανομιμοποίητο αλλά τη μοναδικότητα της Νυρεμβέργης και αξίζει να τα εξετάσουμε.

1. Η μοναδικότητα του Ολοκαυτώματος. Το πρώτο από αυτά επιμένει ότι η Νυρεμβέργη ήταν μοναδική επειδή και τα εγκλήματα που δίκασε ήταν μοναδικά. Τη μοναδικότητα του Ολοκαυτώματος, ως έργου του Απόλυτου Κακού, έχουν προσπαθήσει ορισμένοι θεωρητικοί να τεκμηριώσουν προβάλλοντας ότι αποτέλεσε τη μόνη περίπτωση στην ανθρώπινη ιστορία όπου η εξολόθρευση μιας μεγάλης ομάδας ανθρώπων δικαιολογήθηκε από τους δράστες με τρόπο τόσο ριζικό: με την απόλυτη άρνηση της ίδιας της υπόστασης μιας κοινότητας ανθρώπων ως ανθρώπινης κοινότητας. Δεν είμαι σε θέση να πω αν η περίπτωση αυτού του “ανθρώπινου αποκλεισμού” πράγματι δεν είχε ιστορικό προηγούμενο. Θεωρώ όμως ότι πυρήνας της απαξίας του Ολοκαυτώματος δεν ήταν ότι η απηνής εξολόθρευση είχε ως στόχο της μια ολόκληρη κοινότητα, από την οποία αφαιρέθηκε ριζικά το δικαίωμα να υπάρχει ως κοινότητα, αλλά ότι η εξολόθρευση σήμαινε την άρνηση σε μια ομάδα ανθρώπων, όπως και να προσδιοριζόταν αυτή, της ανθρώπινης ιδιότητας όσων την απάρτιζαν. Αυτό όμως δεν συνέβη μόνο στο Ολοκαύτωμα, ούτε έχει παύσει δυστυχώς να συμβαίνει έκτοτε.

Η ίδια ανάγκη απονομής δικαιοσύνης υπάρχει σε κάθε γενοκτονία, σε κάθε αποτρόπαιη πράξη ακραίας και μαζικής περιφρόνησης της ανθρώπινης αξίας. Και δεν νομίζω ότι μια διεθνής επιτροπή ειδικών, π.χ. περιφανών διεθνολόγων, καθολικής αναγνώρισης ηθικών φιλοσόφων και έμπειρων (κατά προτίμηση παλαίμαχων) πολιτικών, δεν θα μπορούσε να προσδιορίσει με μεγαλύτερη ακρίβεια τέτοιες ακραίες περιπτώσεις δικαιοδοσίας ενός διεθνούς ποινικού δικαστηρίου.

2. Ο κίνδυνος της επιλεκτικότητας. Το δεύτερο επιχειρήμα υποστηρίζει ότι, στην περίπτωση της Νυρεμβέργης, το έγκλημα κατά της ανθρωπότητας ήταν τόσο αυταπόδεικτο ώστε να μην υπάρχουν αμφιβολίες για την κίνηση της δίωξης κατά των δραστών, η οποία ήταν σχεδόν αυθόρμητη και καθολικής αποδοχής. Κάτι τέτοιο όμως σπανίως συμβαίνει. Συνήθως δεν υπάρχει ομοφωνία στον πλανήτη ούτε καν γύρω από το τι πράγματι έχει συμβεί, με συνέπεια η κίνηση της δίωξης να εμφανίζεται αυθαίρετη και υποκειμενική και έτσι η συνολική λειτουργία του δικαστηρίου να δίνει λαβή στην ολέθρια, για τη νομιμοποίησή του, υποψία της επιλεκτικότητας. Αυτό δεν μου φαίνεται όμως ότι αποτελεί επιχειρήμα αρχής. Κίνδυνος επιλεκτικότητας ασφαλώς υπάρχει μεγάλος, μπορεί όμως να αποφευχθεί, αρκεί να υπάρχει επαρκής πίεση της διεθνούς κοινωνίας για θετικοποίηση των

εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και για τη δημιουργία κατάλληλων διαδικασιών και οργάνων όχι μόνο κρίσης αλλά και κίνησης της δίωξης.

Κατά τα λοιπά, το ότι για παράδειγμα και στις εσωτερικές έννομες τάξεις υπάρχουν εισαγγελείς που ενεργούν με βάση σκοπιμότητες και όχι την αρχή της νομιμότητας, δεν αποτελεί επιχείρημα ούτε κατά της νομιμότητας, ούτε κατά της ποινικής δικαιοσύνης.

3. Δίκαιο και ηθική. Ένα τρίτο επιχείρημα επικαλείται, τέλος, τη διαφορά δικαίου και ηθικής. Επειδή η παγκόσμια κοινότητα δεν είναι πολιτειακά οργανωμένη και έτσι δεν υπάρχει διεθνής νομοθετική εξουσία, οι κανόνες που θα έπρεπε να εφαρμόσει ένα διεθνές ποινικό δικαστήριο δεν θα ήσαν κανόνες δικαίου αλλά κανόνες της ηθικής, που όμως από τη φύση τους δεν είναι εξαναγκαστοί και δεν μπορούν να συνδεθούν με ποινικές κυρώσεις. Το επιχείρημα αυτό ακολουθεί ένα πεπαλαιωμένο φιλοσοφικό ρεύμα, που παραγνωρίζει τον υφιστάμενο στενό σύνδεσμο δικαίου και ηθικής. Εκδήλωση του συνδέσμου αυτού αποτελεί ότι ορισμένοι βασικοί κανόνες και αρχές του τμήματος της ηθικής που αποκαλείται καθηκοντολογία (είναι ένα βασικό, αν και όχι το μόνο, τμήμα της ηθικής) συμπίπτουν κατά περιεχόμενο με ορισμένες θεμελιώδεις ρυθμίσεις των περισσότερων σύγχρονων νομοθεσιών (και ιδίως συνταγμάτων) αλλά και πολλών σημαντικών διεθνών συμβάσεων. Αυτή η σύμπτωση δεν είναι τυχαία. Δηλώνει, από τη μια πλευρά, την επιτακτικότητα ορισμένων καθολικής ισχύος ηθικών καθηκόντων και, από την άλλη πλευρά, το ότι μια έννομη τάξη, εθνική ή διεθνής, που να είναι άξια του ονόματός της, δεν μπορεί στον πυρήνα της να αγνοεί ορισμένα θεμελιώδη ηθικά αιτήματα και πρώτο από όλα αυτό της προστασίας της αξίας και της αξιοπρέπειας του ανθρώπου. Νομίζω ότι ακριβώς αυτό είναι και το βασικό δίδαγμα της Νυρεμβέργης».

[Ο κ. Παύλος Κ. Σούρλας είναι καθηγητής της Φιλοσοφίας του Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών].

3η διδακτική ώρα:

Το Ν.Α.Τ.Ο. (σσ. 130-131)

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Ιστορική εξέλιξη του Ν.Α.Τ.Ο

Πηγή: BBC

Τα σημαντικότερα γεγονότα στην ιστορία του Ν.Α.Τ.Ο από την ίδρυση του μέχρι σήμερα:

1949 - Απρίλιος: Υπογραφή του Συμφώνου της Βορειο-Ατλαντικής Συμμαχίας στην Ουάσιγκτον. Δώδεκα συμμετέχοντα κράτη: Βέλγιο, Καναδάς,

Δανία, Γαλλία, Βρετανία, Ισλανδία, Ιταλία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία, Νορβηγία, Πορτογαλία και Η.Π.Α.

1950: Ο Ντουάϊτ Αϊζενχάουερ ορίζεται ως ο πρώτος ανώτατος διοικητής του Ν.Α.Τ.Ο.

1952: Η Ελλάδα και η Τουρκία εντάσσονται στη Συμμαχία.

1955: Ένταξη της Δυτικής Γερμανίας. Η ΕΣΣΔ και οκτώ ακόμη χώρες της Ανατολικής Ευρώπης απαντούν με την υπογραφή του Συμφώνου της Βαρσοβίας.

1966: Ο Γάλλος Πρόεδρος Ντε Γκώλ ανακοινώνει την πρόθεση της Γαλλίας να αποχωρήσει από τη στρατιωτική δομή του Ν.Α.Τ.Ο σε ένδειξη διαμαρτυρίας για την κυριαρχία των αμερικανών διοικητών.

1967: Εγκαινιάζεται το νέο αρχηγείο του Ν.Α.Τ.Ο στις Βρυξέλλες.

1982: Η Ισπανία υπογράφει το Σύμφωνο και εντάσσεται στο Ν.Α.Τ.Ο.

1990: Οι χώρες του Ν.Α.Τ.Ο και του Συμφώνου της Βαρσοβίας υπογράφουν τη Συνθήκη των Συμβατικών Ενόπλων Δυνάμεων και εκδίδουν κοινή ανακοίνωση μη-επιθετικότητας.

1991: Λύση του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Το Ν.Α.Τ.Ο οργανώνει το Βορειο - Ατλαντικό Σύμφωνο Συνεργασίας ως μέσο επικοινωνίας μεταξύ των χωρών του Ν.Α.Τ.Ο, των κρατών της Ανατολικής Ευρώπης και των πρώην Σοβιετικών Δημοκρατιών.

1992: Το Ν.Α.Τ.Ο ανακοινώνει την ετοιμότητα του να υποστηρίξει ειρηνευτικές επιχειρήσεις στην πρώην Γιουγκοσλαβία.

1993: Η Γαλλία επανεντάσσεται στη στρατιωτική διοίκηση του Ν.Α.Τ.Ο. Το Ν.Α.Τ.Ο συμφωνεί να τηρήσει περιορισμένες σχέσεις με χώρες του πρώην Συμφώνου της Βαρσοβίας στο πλαίσιο συνεργασίας και διατήρησης της ειρήνης.

Επιχειρήσεις στη Βοσνία:

1995: Το Ν.Α.Τ.Ο ξεκινά την πρώτη στρατιωτική του επιχείρηση με αεροπορικές επιδρομές εναντίον θέσεων Σέρβο-Βόσνιων ώστε να τους πιάσει στην υπογραφή συμφωνίας ειρήνης. Εγκατάσταση χιλιάδων στρατιωτών, της δύναμης Ifor, στην περιοχή για επίβλεψη και επιβολή της κατάπαυσης του πυρός στη Βοσνία.

1997: Η Ifor αντικαθίσταται από μικρότερη δύναμη, την Sfor. Το Ν.Α.Τ.Ο και η Ρωσία υπογράφουν συνθήκη για την εδραίωση πλαισίου συνεργασίας και ασφάλειας.

1999: Η Δημοκρατία της Τσεχίας, η Ουγγαρία και η Πολωνία είναι οι πρώτες χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ που προσχωρούν στο Ν.Α.Τ.Ο, μεταφέροντας τα εξωτερικά σύνορα της Συμμαχίας 400 χιλιόμετρα πιο κοντά

στη Ρωσία. Το Ν.Α.Τ.Ο ξεκινά μια επιχείρηση αεροπορικών επιδρομών στην πρώην Γιουγκοσλαβία χωρίς την έγκριση του ΟΗΕ. Διορισμός του πρώην βρετανού υπουργού Άμυνας Τζορτζ Ρόμπερτσον στη θέση του Γενικού Γραμματέα του Οργανισμού.

2001: Επιχειρήσεις αφοπλισμού στην πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας.

2001 - Σεπτέμβριος: Μετά τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, ο Γενικός Γραμματέας ενεργοποιεί το άρθρο 5 της Συμμαχίας, σύμφωνα με το οποίο η επίθεση προς μία χώρα αφορά όλες τις υπόλοιπες. Ωστόσο, η Ουάσιγκτον αποφασίζει να μην εμπλέξει το Ν.Α.Τ.Ο στις στρατιωτικές επιχειρήσεις των ΗΠΑ που ακολούθησαν.

2002 - Μάιος: Ρωσία και Ν.Α.Τ.Ο αποφασίζουν την δημιουργία του Συμβουλίου Ν.Α.Τ.Ο - Ρωσίας στο οποίο οι χώρες του Ν.Α.Τ.Ο και η Ρωσία θα έχουν ίσους ρόλους στην διαδικασία λήψης αποφάσεων σχετικά με αντιτρομοκρατικά μέτρα και άλλες απειλές της ασφάλειας των χωρών.

2002 - Ιούλιος: Ο Γενικός Γραμματέας του Ν.Α.Τ.Ο επισκέπτεται την Ουκρανία. Ωστόσο, σύμφωνα με τη δήλωσή του, απαιτούνται περαιτέρω πολιτικές, οικονομικές και στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις προκειμένου η Ουκρανία να ενταχθεί στο Ν.Α.Τ.Ο.

Διεύρυνση του Ν.Α.Τ.Ο:

2002 - Νοέμβριος: Κατά τη Διάσκεψη της Πράγας, επτά χώρες - Λιθουανία, Εσθονία, Λετονία, Βουλγαρία, Ρουμανία, Σλοβακία και Σλοβενία - λαμβάνουν πρόσκληση να ενταχθούν στη Συμμαχία.

2003 - Φεβρουάριος: Η Γαλλία, η Γερμανία και το Βέλγιο μπλοκάρουν προσωρινά την κίνηση των ΗΠΑ για προσφορά στρατιωτικής υποστήριξης στην Τουρκία, λόγω των εξελίξεων στο Ιράκ. Όπως δηλώνουν, μία τέτοια κίνηση συνεπάγεται στρατιωτικό σχεδιασμό και μπορεί να υπονομεύσει τις διπλωματικές διαπραγματεύσεις για αποφυγή της ένοπλης σύγκρουσης.

2003 - Ιούνιος: Οι υπουργοί Άμυνας του Ν.Α.Τ.Ο συμφωνούν στη δραστηική διαφοροποίηση των στρατιωτικών επιχειρήσεων της Συμμαχίας. Δρομολογείται δημιουργία δομής που θα επιτρέπει την προώθηση μικρότερων και πιο ευέλικτων δυνάμεων.

2003 - Αύγουστος: Το Ν.Α.Τ.Ο αναλαμβάνει τον έλεγχο της Διεθνούς Δύναμης Παροχής Βοήθειας (Isaf) στο Αφγανιστάν, της πρώτης μεγάλης επιχείρησης εκτός Ευρώπης.

2003 - Οκτώβριος: Το Ν.Α.Τ.Ο δημιουργεί τη Δύναμη Ταχείας Επέμβασης, αποτελούμενη από 9.000 στρατιώτες, έτοιμη να αναλάβει δράση σε οποιοδήποτε σημείο του πλανήτη σε ελάχιστο χρόνο.

2003 - Οκτώβριος: Ο πρεσβευτής των ΗΠΑ στο Ν.Α.Τ.Ο δηλώνει ότι η Γαλλο - Γερμανική πρόθεση για δημιουργία ευρωπαϊκού ανεξάρτητου στρατιωτικού σχεδιασμού αποτελεί απειλή προς τη φύση του Οργανισμού. Οι Ευρωπαίοι ηγέτες επιχειρούν να καθησυχάσουν τους φόβους των ΗΠΑ λέγοντας ότι η ευρωπαϊκή αμυντική πολιτική έχει συμπληρωματικό και όχι αντίπαλο χαρακτήρα.

2004 - Ιανουάριος: Ο Γιάπ ντε Χοοπ Σέφερ διαδέχεται τον Ρόμπερτσον στην θέση του Γενικού Γραμματέα.

2004 - Μάρτιος: Η Βουλγαρία, η Εσθονία, η Λιθουανία, η Λετονία, η Ρουμανία, η Σλοβακία και η Σλοβενία εντάσσονται ως πλήρη μέλη του Ν.Α.Τ.Ο.

2004 - Απρίλιος: Υπογραφή συμφωνίας δημιουργίας ρωσικών στρατιωτικών συνεργατών στα στρατηγεία του Ν.Α.Τ.Ο.

2004 - Δεκέμβριος: Το Ν.Α.Τ.Ο παραδίδει τον έλεγχο των ειρηνευτικών καθηκόντων στη Βοσνία στην νεοσυσταθείσα ευρωπαϊκή δύναμη Eufor. Το Διεθνές Δικαστήριο αρνείται την αρμοδιότητα του στην υπόθεση που κατέθεσε η Σερβία - Μαυροβούνιο, σύμφωνα με την οποία το Ν.Α.Τ.Ο δεν είχε αρμοδιότητα για την επέμβαση στην πρώην Γιουγκοσλαβία.

2005 - Δεκέμβριος: Οι υπουργοί εξωτερικών του Ν.Α.Τ.Ο συμφωνούν στην επέκταση του ρόλου της Συμμαχίας στο Αφγανιστάν. Τα σχέδια περιλαμβάνουν την αποστολή χιλιάδων ακόμη στρατιωτών στα νότια της χώρας.

2006 - Ιούλιος: Το Ν.Α.Τ.Ο αναλαμβάνει τη διοίκηση του νότιου Αφγανιστάν αντικαθιστώντας τη συμμαχία που είχε συσταθεί για τον σκοπό αυτόν.

2006 - Σεπτέμβριος: Αίτηση αποστολής ενισχύσεων στο νότιο Αφγανιστάν λόγω των συγκρούσεων με τους Ταλιμπάν. Ωστόσο, δεν έχουν γίνει ακόμη επίσημες προτάσεις.

4η διδακτική ώρα:

Οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (Μ.Κ.Ο.), (σσ. 131-132)

Η ενότητα προσφέρεται για πλοήγηση στο διαδίκτυο. Θα μπορούσε, λοιπόν, να οργανωθεί μια ομαδική εργασία στην τάξη με θέμα τις διάφορες Μ.Κ.Ο., προκειμένου να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές τη σημασία της “κοινωνίας των πολιτών”. Κάθε ομάδα θα έχει τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσει το διαδίκτυο για να συλλέξει πληροφορίες σχετικά με μια συγκεκριμένη διεθνή Μ.Κ.Ο. και να περιγράψει τη δράση της σε εθνικό και σε διεθνές επίπεδο. Το τελικό προϊόν της εργασίας θα μπορούσε να παρουσιαστεί σε όλους τους μαθητές και τους καθηγητές του σχολείου.

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (Μ.Κ.Ο.)

Πηγή: Καμπύλης Τ., *Ο ακτιβισμός αναζητεί πυξίδα, Οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις αδυνατούν να παγκοσμιοποιήσουν τα στελέχη αλλά και το κοινό τους*, εφημερίδα *Καθημερινή*, (30-6-2008).

«Ο αριθμός των ΜΚΟ με διεθνή δραστηριότητα (έρευνα Χρ. Φραγκονικολόπουλου) αυξήθηκε από περίπου 13.000 το 1981, σε 47.000 το 2001, σε 57.596 το 2002 και 59.003 το 2003. Σχεδόν το ένα πέμπτο των σημερινών διεθνών οργανώσεων ιδρύθηκε μετά το 1991. Οι περιβαλλοντικές διεθνείς μη κυβερνητικές οργανώσεις αυξήθηκαν από 979 το 1990 σε 1.170 το 2000. Οι οργανώσεις ανθρώπινων δικαιωμάτων αυξήθηκαν στο ίδιο διάστημα από 2.712 σε 3.864. Σημαντικός είναι επίσης ο ρυθμός ανάπτυξης των εθνικών μη κυβερνητικών οργανώσεων. Αν και στα μέσα της δεκαετίας του '90 ο ΟΗΕ υπολόγιζε τον αριθμό τους σε περίπου 50.000, αυτό το μέγεθος αφορούσε μόνο τις οργανώσεις που δέχονταν δωρεές και κυβερνητική χρηματοδότηση. Ο πραγματικός αριθμός είναι πολύ μεγαλύτερος. Ενδεικτικά, στη Ρωσία, όπου πριν από την πτώση του κομμουνισμού δεν υπήρχε καμιά ΜΚΟ, μέχρι το 2000 ιδρύθηκαν 65.000!».

Ο Νίκος Μουζέλης (καθηγητής στο LSE) σημείωνε (στον πρόλογο του βιβλίου του Χρ. Φραγκονικολόπουλου, *Ο Παγκόσμιος Ρόλος των ΜΚΟ*, εκδ. Ι. Σιδέρης) πως “οι παγκόσμιες ΜΚΟ ως κοινωνικοί παίκτες, στην προσπάθειά τους να αλλάξουν τον κόσμο προς μια προοδευτική/χειραφετική κατεύθυνση, από τη μία μεριά θέτουν όρια στις επιμεριστικές πολιτικές των άλλων βασικών παικτών. Ομως, από την άλλη μεριά, δημιουργούν συχνά σχέσεις εξάρτησης με τους οικονομικά, πολιτικά και πολιτισμικά ισχυρούς. Στην περίπτωση αυτή, αντί για κοινωνικό μετασχηματισμό βλέπουμε την ενσωμάτωσή τους στο παγκόσμιο status quo”.

5η διδακτική ώρα:

Τα ανθρώπινα δικαιώματα – Το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο (σσ. 132-134)

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Πηγή: *Αποσπάσματα από τα 54 άρθρα της Σύμβασης των δικαιωμάτων του παιδιού.* Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού υιοθετήθηκε ομόφωνα από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στις 20 Νοεμβρίου του 1989. Έως σήμερα έχει επικυρωθεί από 191 χώρες. Η παρούσα Σύμβαση επικυρώθηκε από την Ελλάδα και δημοσιεύθηκε στο Φ.Ε.Κ. 192/2-12-92. Η Ελλάδα την επικύρωσε στις 2 Δεκεμβρίου του 1992.

Άρθρο 12. Ελευθερία Γνώμης

1. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη εγγυώνται στο παιδί που έχει ικανότητα διάκρισης το δικαίωμα ελεύθερης έκφρασης της γνώμης του σχετικά με οποιοδήποτε θέμα το αφορά, λαμβάνοντας υπόψη τις απόψεις του παιδιού, ανάλογα με την ηλικία του και με τον βαθμό ωριμότητάς του.

2. Για τον σκοπό αυτόν θα πρέπει ιδίως να δίνεται στο παιδί η δυνατότητα να ακούγεται σε οποιαδήποτε διοικητική ή δικαστική διαδικασία το αφορά, είτε άμεσα είτε μέσω ενός εκπροσώπου ή ενός αρμόδιου οργανισμού, κατά τρόπο συμβατό με τους διαδικαστικούς κανόνες της εθνικής νομοθεσίας.

Άρθρο 13. Ελευθερία Έκφρασης

1. Το παιδί έχει το δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης. Το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει την ελευθερία αναζήτησης, λήψης και διάδοσης πληροφοριών και ιδεών οποιουδήποτε είδους, ανεξαρτήτως συνόρων, υπό μορφή προφορική, γραπτή ή τυπωμένη, ή καλλιτεχνική ή με οποιοδήποτε άλλο μέσο της επιλογής του...

Άρθρο 14. Ελευθερία Σκέψης - Θρησκείας

1. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη σέβονται το δικαίωμα του παιδιού για ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας...

Άρθρο 15. Ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι

1. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν τα δικαιώματα του παιδιού στην ελευθερία του να συνεταιρίζεται και του να συνέρχεται ειρηνικά.

2. Δεν τίθενται περιορισμοί για την άσκηση των δικαιωμάτων αυτών, εκτός από αυτούς που ορίζει ο νόμος και που είναι αναγκαίοι σε μια δημοκρατική κοινωνία.

Άρθρο 16. Προσωπική ζωή

1. Κανένα παιδί δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο αυθαίρετης ή παράνομης επέμβασης στην ιδιωτική του ζωή, στην οικογένειά του, στην κατοικία του ή στην αλληλογραφία του, ούτε παράνομων προσβολών της τιμής και της υπόληψής του.

2. Το παιδί δικαιούται να προστατεύεται από τον νόμο έναντι τέτοιων επεμβάσεων ή προσβολών.

Άρθρο 17. Πρόσβαση σε πληροφόρηση

Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν τη σημασία του έργου που επιτελούν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και φροντίζουν ώστε το παιδί να έχει πρόσβαση σε ενημέρωση και σε υλικό που προέρχονται από διάφορες εθνικές και διεθνείς πηγές, ιδίως σ' αυτά που αποσκοπούν στην προαγωγή της κοινωνικής, πνευματικής και ηθικής ευημερίας του, καθώς και της σωματικής και πνευματικής υγείας του. Για τον σκοπό αυτόν, τα Συμβαλλόμενα Κράτη:

α) Ενθαρρύνουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης στη διάδοση πληροφοριών και υλικού που παρουσιάζουν κοινωνική και πολιτιστική χρησιμότητα για το παιδί και που είναι σύμφωνα με το πνεύμα του άρθρου 29.

β) Ενθαρρύνουν τη διεθνή συνεργασία για την παραγωγή, ανταλλαγή και διάδοση πληροφοριών και υλικού αυτού του τύπου, που προέρχονται από διάφορες πολιτιστικές, εθνικές και διεθνείς πηγές.

Άρθρο 19. Κακομεταχείριση - Παραμέληση

1. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα νομοθετικά, διοικητικά, κοινωνικά και εκπαιδευτικά μέτρα, προκειμένου να προστατεύσουν το παιδί από κάθε μορφή βίας, προσβολής ή βιαιοπραγιών σωματικών ή πνευματικών, εγκατάλειψης ή παραμέλησης, κακής μεταχείρισης ή εκμετάλλευσης, συμπεριλαμβανόμενης της σεξουαλικής βίας, κατά τον χρόνο που βρίσκεται υπό την επιμέλεια των γονέων του ή του ενός από τους δύο, του ή των νομίμων εκπροσώπων του ή οποιουδήποτε άλλου προσώπου στο οποίο το έχουν εμπιστευθεί.

2. Αυτά τα προστατευτικά μέτρα θα πρέπει να περιλαμβάνουν, όπου χρειάζεται, αποτελεσματικές διαδικασίες για την εκπόνηση κοινωνικών προγραμμάτων, που θα αποσκοπούν στην παροχή της απαραίτητης υποστήριξης στο παιδί και σε αυτούς οι οποίοι έχουν την επιμέλειά του, καθώς και για άλλες μορφές πρόνοιας και για τον χαρακτηρισμό, την αναφορά, την παραπομπή, την ανάκριση, την περίθαλψη και την παρακολούθηση της εξέλιξής τους στις περιπτώσεις κακής μεταχείρισης του παιδιού που περιγράφονται πιο πάνω, και, όπου χρειάζεται, για διαδικασίες δικαστικής παρέμβασης.

Άρθρο 29. Στόχοι της εκπαίδευσης

1. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη συμφωνούν ότι η εκπαίδευση του παιδιού πρέπει να αποσκοπεί:

α) Στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού και στην πληρέστερη δυνατή ανάπτυξη των χαρισμάτων του και των σωματικών και πνευματικών ικανοτήτων του.

β) Στην ανάπτυξη του σεβασμού για τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις θεμελιώδεις ελευθερίες και για τις αρχές που καθιερώνονται στον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.

γ) Στην ανάπτυξη του σεβασμού για τους γονείς του παιδιού, για την ταυτότητά του, για τη γλώσσα του και τις πολιτιστικές του αξίες, καθώς και του σεβασμού του για τις εθνικές αξίες της χώρας στην οποία ζει, της χώρας από την οποία μπορεί να κατάγεται και για τους πολιτισμούς που διαφέρουν από τον δικό του.

δ) Στην προετοιμασία του παιδιού για μία υπεύθυνη ζωή σε μία ελεύθερη κοινωνία μέσα σε πνεύμα κατανόησης, ειρήνης, ανοχής, ισότητας των φύλων

και φιλίας ανάμεσα σε όλους τους λαούς και τις εθνικιστικές, εθνικές και θρησκευτικές ομάδες και στα πρόσωπα αυτόχθονης καταγωγής.

ε) Στην ανάπτυξη του σεβασμού για το φυσικό περιβάλλον.

2. Καμία διάταξη του παρόντος άρθρου ή του άρθρου 28 δεν μπορεί να ερμηνευτεί με τρόπο που να θίγει την ελευθερία των φυσικών ή νομικών προσώπων για τη δημιουργία και τη διεύθυνση εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, υπό τον όρο ότι θα τηρούνται οι εκφρασμένες στην παράγραφο 1 του παρόντος άρθρου αρχές και ότι η παρεχόμενη στα ιδρύματα αυτά εκπαίδευση θα είναι σύμφωνη με τις ελάχιστες προδιαγραφές που θα έχει ορίσει το Κράτος.

Άρθρο 37. Βασανιστήρια & στέρηση ελευθερίας

Τα Συμβαλλόμενα Κράτη επαγρυπνούν ώστε:

α) Κανένα παιδί να μην υποβάλλεται σε βασανιστήρια ή σε άλλες σκληρές, απάνθρωπες ή εξευτελιστικές τιμωρίες ή μεταχείριση...

β) Κανένα παιδί να μην στερείται την ελευθερία του κατά τρόπο παράνομο ή αυθαίρετο...

Άρθρο 39. Επανάταξη - Αποκατάσταση

Τα Συμβαλλόμενα Κράτη παίρνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για να διευκολύνουν τη σωματική και ψυχολογική ανάρρωση και την κοινωνική επανένταξη κάθε παιδιού, θύματος οποιασδήποτε μορφής παραμέλησης, εκμετάλλευσης ή κακοποίησης, βασανισμού ή κάθε άλλης μορφής σκληρής, απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας ή ένοπλης σύρραξης.

Η ανάρρωση αυτή και η επανένταξη γίνονται μέσα σε περιβάλλον που ευνοεί την υγεία, τον αυτοσεβασμό και την αξιοπρέπεια του παιδιού.

Άρθρο 41. Κατοχύρωση

Καμία από τις διατάξεις της παρούσας Σύμβασης δεν θίγει διατάξεις ευνοϊκότερες για την πραγματοποίηση των δικαιωμάτων του παιδιού και οι οποίες είναι δυνατόν να περιέχονται:

α) Στη νομοθεσία ενός Συμβαλλόμενου Κράτους ή β) Στο ισχύον για το Κράτος αυτό διεθνές δίκαιο.

Άρθρο 42. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναλαμβάνουν να κάνουν ευρέως γνωστές, τόσο στους ενήλικες όσο και στα παιδιά, τις αρχές και τις διατάξεις της παρούσας Σύμβασης με δραστήρια και κατάλληλα μέσα.

Πηγή: Κρανιδιώτης Γ., “*Η Ελλάδα και τα ανθρώπινα δικαιώματα*”, εφημερίδα Το ΒΗΜΑ, (20-12-1998), (http://tovima.dolnet.gr/print_article.php?e=B&f=12512&m=A22&aa=2).

«Η ανθρωπότητα ζει στον αστερισμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η πεντηκοστή επέτειος της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου γιορτάστηκε σε όλον τον κόσμο με μια σειρά εκδηλώσεων στις

οποίες συμμετείχαν πολιτικοί ηγέτες, εκπρόσωποι κυβερνήσεων, διακρατικών και μη κυβερνητικών οργανισμών.

Οι επετειακές αναφορές στην Οικουμενική Διακήρυξη όμως δεν πρέπει να μας κάνουν να ξεχνούμε ότι, παρά την αναμφισβήτητη πρόοδο που έχει σημειωθεί, ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων παραμένει ζητούμενο και όχι οριστική κατάκτηση. Τα τελευταία χρόνια παρατηρήθηκαν μαζικές παραβιάσεις μερικών από τα θεμελιωδέστερα ανθρώπινα δικαιώματα σε πολλά μέρη του πλανήτη μας, ακόμη και στη γειτονιά μας.

Κραυγαλέο παράδειγμα είναι η Κύπρος, όπου σημειώθηκαν και σημειώνονται ακόμη βαριές και συστηματικές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τα τουρκικά στρατεύματα κατοχής... Απαραίτητη προϋπόθεση για την αποτελεσματική εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελεί ο σεβασμός τριών βασικών αρχών.

Η πρώτη θεμελιώδης αρχή είναι η οικουμενικότητα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα οποία δεν επιτρέπεται να καταπατούνται με πρόφαση τον σεβασμό των εθνικών, πολιτισμικών, θρησκευτικών και άλλων ιδιαιτεροτήτων.

Η δεύτερη είναι ο αδιαίρετος χαρακτήρας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Τόσο τα ατομικά όσο και τα κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα πρέπει να αναγνωρίζονται και να προστατεύονται στον ίδιο βαθμό, διότι ο σεβασμός των δικαιωμάτων κάθε μιας από τις κατηγορίες αυτές αποτελεί προϋπόθεση για την άσκηση των δικαιωμάτων της άλλης.

Τρίτη βασική αρχή είναι η κοινωνική ευθύνη του φορέα των δικαιωμάτων, που έχει και καθήκοντα απέναντι στο κοινωνικό σύνολο.

Στις μέρες μας αναπτύσσεται ένας έντονος προβληματισμός σχετικά με τις επιπτώσεις των νέων τεχνολογιών (στον χώρο της βιοϊατρικής, της πληροφορικής, της επικοινωνίας κ.τ.λ.) στα ανθρώπινα δικαιώματα, ενώ συνειδητοποιείται η ανάγκη να διασφαλισθούν τα δικαιώματα της “τρίτης γενιάς” (όπως το δικαίωμα στο περιβάλλον).

Στις διακρατικές σχέσεις τα ανθρώπινα δικαιώματα έχουν μια ολοένα και σημαντικότερη θέση. Κράτη που παραβιάζουν τις θεμελιώδεις ελευθερίες των πολιτών τους και δεν αναπτύσσουν τους δημοκρατικούς θεσμούς απομονώνονται από τη διεθνή κοινότητα και δεν γίνονται δεκτά σε διεθνείς οργανισμούς, ενώ περιορίζονται οι δυνατότητες οικονομικής τους ενίσχυσης. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η συμβολή του Συμβουλίου της Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη νέα αυτή πραγματικότητα. Εξάλλου μάχες δίνονται και κερδίζονται για την κατάργηση της ασυλίας και της ατιμωρησίας των υπαιτίων για δολοφονίες, βασανιστήρια και άλλες προσβολές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Στον αγώνα για την προάσπιση των θεμελιωδών ελευθεριών, η Ελλάδα επιδιώκει να διαδραματίσει πρωταγωνιστικό ρόλο. Ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχει γίνει σημαντική παράμετρος της εξωτερικής πολιτικής μας.

Η χώρα μας έχει προχωρήσει στην υπογραφή και την επικύρωση διεθνών συμβάσεων προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η Ελλάδα έχει, μεταξύ άλλων, επικυρώσει το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και τα Πολιτικά Δικαιώματα, τη Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική, το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη που προβλέπει σύστημα συλλογικών αναφορών, το Έκτο Πρωτόκολλο στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σχετικά με την κατάργηση της θανατικής ποινής. Έχει δε υπογράψει και πρόκειται να επικυρώσει, μεταξύ άλλων, τη σύμβαση-πλαίσιο για τα δικαιώματα των εθνικών μειονοτήτων, τη συνθήκη απαγόρευσης των ναρκών κατά προσωπικού, το καταστατικό του νέου Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, τη σύμβαση για την προστασία του περιβάλλοντος μέσω του ποινικού δικαίου κ.τ.λ. Οι σημαντικότερες διεθνείς συμβάσεις στον χώρο των δικαιωμάτων του ανθρώπου αποτελούν έτσι μέρος του εσωτερικού μας δικαίου...

Έχουν επίσης εισαχθεί και στη χώρα μας θεσμοί με μακρά παράδοση στο εξωτερικό, όπως ο Συνήγορος του Πολίτη, η Εθνική Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και η Επιτροπή για τη Βιοηθική.

Επίσης, διευρύνονται τα δικαιώματα των αιτούντων άσυλο και καταβάλλεται προσπάθεια ώστε να διασφαλισθεί η συμμετοχή των μεταναστών στην οικονομική ζωή της χώρας μέσω της χορήγησης της “πράσινης κάρτας”. Η ένταξη των μεταναστών στον κοινωνικό ιστό σε συνδυασμό με την ταυτόχρονη καταπολέμηση της εγκληματικότητας αποτελεί το δίπτυχο της πολιτικής μας που δεν επιτρέπει να αναπτυχθούν ο ρατσισμός και η ξενοφοβία.

Προωθείται η συμμόρφωση της χώρας μας με τις αποφάσεις διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων, όπως το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Λαμβάνονται μέτρα ώστε οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που διαπιστώνονται στη χώρα μας να θεραπεύονται και να μην επαναλαμβάνονται.

Διευρύνονται οι διάλογοι επικοινωνίας με τις μη κυβερνητικές οργανώσεις, με σκοπό την αμοιβαία ενημέρωση και ανταλλαγή απόψεων για την κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη χώρα μας.

Η σημασία που αποδίδει το υπουργείο Εξωτερικών στα θέματα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτυπώνεται και στον νέο Οργανισμό του, με τον οποίο συστήθηκε Διεύθυνση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ενώ ως σήμερα δραστηριοποιούνταν στον τομέα αυτόν διάφορες διευθύνσεις του υπουργείου. Το νέο αυτό σχήμα θα επιτρέψει μια συντονισμένη, συνολικότερη και αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των σχετικών ζητημάτων.

Θα αποτελούσε, βεβαίως, εθελουφλία ο ισχυρισμός ότι η κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη χώρα μας είναι ιδανική. Είμαστε αποφασισμένοι να αντιμετωπίσουμε με ευαισθησία και ευρύτητα πνεύματος τα προβλήματα τωντσιγγάνων, των ξένων που φιλοξενούνται στη χώρα μας, διάφορων κοινωνικών ομάδων με ιδιαιτερότητες κ.τ.λ. Διότι η εξύψωση του επιπέδου προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου αποτελεί θεμελιώδη δέσμευση και υποχρέωση μιας αληθινά δημοκρατικής πολιτείας».

[Ο κ. Γιάννος Κρανιδιώτης ήταν υφυπουργός Εξωτερικών].

6η διδακτική ώρα:

Η παγκοσμιοποίηση (σσ. 134-136)

Ένας διασκεδαστικός τρόπος για να γίνει το μάθημα είναι η δημιουργία ενός “χάρτη ιδεών”, δραστηριότητα που προτείνεται στο παράθεμα της σελίδας 136. Επίσης, ως εισαγωγή στο μάθημα, θα μπορούσε να ζητηθεί από τα παιδιά, να δουν πού είναι φτιαγμένα τα ρούχα τους, τα παπούτσια τους, οι τσάντες τους κ.τ.λ. Συνήθως, παρόλο που η επώνυμη μάρκα είναι αμερικάνικη ή ευρωπαϊκή, η ετικέτα αναγράφει κάποια ασιατική (τις περισσότερες φορές) χώρα παραγωγής.

7η διδακτική ώρα:

Η θέση της Ελλάδας στον κόσμο –

Η άσκηση της εξωτερικής πολιτικής (σσ. 136-138)

Οι υπόλοιπες ώρες που προβλέπονται για τη συγκεκριμένη ενότητα στον προγραμματισμό της ύλης, μπορούν να αφιερωθούν σε συζητήσεις με τους μαθητές για τον ελληνικό πολιτισμό, την ελληνική ναυτιλία και τον ελληνισμό της διασποράς, με βάση και τα στοιχεία που δίνονται στις οικείες ενότητες στο βιβλίο του μαθητή. Επισημαίνεται για άλλη μια φορά ότι σε καμία περίπτωση τα αντικείμενα αυτά δεν μπορούν και δεν πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενο στείρας αποστήθισης. Οι μαθητές πρέπει να είναι ενήμεροι για τη σημασία και τη συνεισφορά του ελληνικού πολιτισμού στο διεθνές σκηνικό, ώστε να συνειδητοποιήσουν ότι αποτελεί έναν σημαντικό παράγοντα που επηρεάζει τη θέση της Ελλάδας στον κόσμο.

8η διδακτική ώρα:

Ο Ελληνικός πολιτισμός (σσ. 138-140)

Η Ελληνική Ναυτιλία (σσ. 140-141)

Ο Ελληνισμός της διασποράς (σσ. 141-144)

ΠΡΟΣΘΕΤΟ ΥΛΙΚΟ

Πηγή: Μπαμπινιώτης Γ., “*Η ελληνική πρόταση πολιτισμού*”, εφημερίδα Το ΒΗΜΑ, (7-5-2006).

«Αυτό που χρειάζεται ο πολιτισμός σήμερα είναι νέες πηγές έμπνευσης και αναγέννησης μέσα από υπερχρονικές αξίες.

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως αυτός ο τόπος, “ο μικρός ο μέγας”, αν ξεχωρίζει για κάτι διαχρονικά, αν είναι ευρύτερα ακουστός στα πέρατα του κόσμου, είναι για τον πολιτισμό του. Ο ελληνικός πολιτισμός είναι το μέγα κεφάλαιο αυτής της χώρας, αλλά συγχρόνως και σημείο αναφοράς στην εξέλιξη του ανθρωπίνου πνεύματος. Η σύλληψη του πολιτισμού από τους Έλληνες ως καλλιέργειας της προσωπικότητας του ατόμου, με θεσμούς, αρχές, αξίες και ιδανικά που έχουν ως επίκεντρο τον άνθρωπο, είναι ένα πρότυπο που μπορεί και σήμερα να εμπνεύσει τον άνθρωπο όπου γης. Ακόμη, η επίσης ελληνική ταύτιση του πολιτισμού με την παιδεία, με την ολόπλευρη καλλιέργεια του ατόμου μέσα από πνευματικές ζητήσεις και προβληματισμούς δια βίου, είναι μια πρόταση ζωής του Ελληνισμού που ξεπερνάει τα όρια του χρόνου και του χώρου και μπορεί να λυτρώσει τον άνθρωπο σε καθολική κλίμακα.

Το ερώτημα που προκύπτει σε σχέση με τον τόπο και τους ανθρώπους που γέννησαν αυτόν τον πολιτισμό, σε σχέση δηλ. με την Ελλάδα και τους Έλληνες και σε σχέση με τη συλλογική τους έκφραση, την Ελληνική Πολιτεία, είναι με ποιους τρόπους αυτός ο πολιτισμός μπορεί και σήμερα, με τη διαφορετική δομή, έκταση και νοοτροπία του σύγχρονου κόσμου, να έχει μια παρουσία προς τα έξω όχι με πομπώδεις “σωτηριολογικές” αξιώσεις, αλλά ως αξιοπρεπής, σεμνή, ουσιαστική πρόταση, με την αρχοντιά μιας υπαρκτής και ανεγνωρισμένης προσφοράς, με τη φιλοδοξία μιας άλλης φωνής μη μεγαλοδυναμικής, με αίσθηση ορίων αλλά και με τόλμη και πίστη στην αξία μιας τέτοιας πρότασης. Αναφέρομαι στον ελληνικό ανθρωπισμό, όπως εδραιώθηκε στην αρχαιότητα και ανανεώθηκε στην Αναγέννηση και όπως ενέπνευσε τον ευρωπαϊκό πολιτισμό. Αναφέρομαι σ' έναν κατεξοχήν αξιακό πολιτισμό (κάθε πολιτισμός, βέβαια, είναι σύνολο αξιών), με αρχές, αξίες και ιδανικά που καταπλακώθηκαν εν τω μεταξύ σταδιακά στη δίνη του πολέμου και στη λογική της κυρίαρχης εξουσίας, της χρησιμοθηρίας, του καταναλωτισμού και της αντιπνευματικότητας και, κατ' επέκταση, της βίας, της τρομοκρατίας, των μεγαλοδυναμικών φιλοδοξιών και σωτηριολογικών επεμβάσεων και της απόπειρας επικοινωνιακής χαλιναγώγησης του ανθρώπου. Πώς, με ποια φωνή, που θα λειτουργήσει ως φωνή της συνειδήσεως του σύγχρονου καταπιεσμένου ανθρώπου για να τον οδηγήσει στην

πνευματική αφύπνιση, με ποιους τρόπους ένας μικρός λαός μ' έναν μεγάλο πολιτισμό μπορεί να αποκτήσει μια ευρύτερη παρουσία, ταπεινά, με λόγο ουσίας, με πρόταση ζωής, με αναφορά σε αρχές και αξίες που αντέχουν στον χρόνο και μπορούν να εμπνεύσουν και να “σηκώσουν” τον άνθρωπο ιδίως σήμερα. Αυτή άλλωστε μπορεί να είναι και η μόνη πολιτισμική φιλοδοξία της σύγχρονης Ελλάδος, ένας “πνευματικός μεγαλοϊδεατισμός” (με την κυριολεκτική σημασία της προβολής μιας “μεγάλης ιδέας”).

Βέβαια, αυτό προϋποθέτει μια συστηματική, επιστημονικά τεκμηριωμένη, αντικειμενική έρευνα - μελέτη των αρχών και των αξιών του ελληνικού πολιτισμού στα τρία βασικά επίπεδά του: την αρχαιότητα - το Βυζάντιο - τον Νέο Ελληνισμό. Γιατί δεν είναι μόνο η “πνευματική έκρηξη” που σημειώνεται με τον αρχαίο ελληνικό στοχασμό που έχει σημασία. Είναι και η πολιτιστική επιρροή του χριστιανικού Βυζαντίου που επί χρόνια δεσπόζει και επηρεάζει την Ευρώπη και την Ανατολή. Και είναι ακόμη το αγωνιστικό πρότυπο του Νέου Ελληνισμού, που πυροδοτείται από ένα κατεξοχήν πνευματικό κίνημα, τον Νεοελληνικό Διαφωτισμό, για να αποτελέσει παράδειγμα επαναστατικού απελευθερωτικού αγώνα, τέτοιου που προσέλκυσε ένα πρωτοφανές στη νεότερη ιστορία κύμα υποστηρικτών, το κύμα του φιλελληνισμού (το οποίο και ως όρος και ως πράξη αποτελεί κάτι πρωτοφανές).

Σ' αυτή τη διαχρονική διαστρωμάτωση του ελληνικού πολιτισμού έχει καίρια σημασία να φανεί και να λειτουργήσει διδακτικά η σχέση παράδοσης και νεωτερικότητας, διατήρησης και ανανέωσης, μίμησης και δημιουργικής αφομοίωσης. Γιατί αυτό που χρειάζεται ο πολιτισμός σήμερα είναι νέες πηγές έμπνευσης και –ας χρησιμοποιήσω μια μεγαλόστομη έννοια– αναγέννησης μέσα από υπερχρονικές αξίες που μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως αφετηρία ουσιαστικής ανανέωσης, ως πηγή δημιουργίας. Γιατί έννοιες όπως λ.χ. η ελευθερία, η αξιοπρέπεια, η δημοκρατία, η αποδοχή της διαφορετικότητας, ο σεβασμός στον άνθρωπο ως άνθρωπο, η ειλικρινής επικοινωνία ως συνάντηση ανθρώπου με άνθρωπο, η αγάπη στον άλλο, η εξασφάλιση μιας ποιοτικής παιδείας για όλους, η αίσθηση του μέτρου και η αίσθηση ορίων, η διάκριση (με το βάθος της χριστιανικής μοναστικής σύλληψης), η αναζήτηση της ουσίας, δηλ. έννοιες στις οποίες στηρίχτηκε –όσο μπόρεσε– ο ελληνικός πολιτισμός, εν μέρει και άλλοι πολιτισμοί και, οπωσδήποτε, ο ευρωπαϊκός πολιτισμός στις καλές του στιγμές. Αυτές είναι που μπορούν να δώσουν ένα νέο στίγμα, ένα πρότυπο ζωής στον πολλαπλώς αποπροσανατολισμένο σύγχρονο άνθρωπο.

Υπεργενικεύω, υπεραπλοποιώ, εξιδανικεύω, ωραιοποιώ, εξαγνίζω μια βαριά, θλιβερή, πολύ χαλαρή έως “χαλασμένη” πραγματικότητα; Ίσως. Απέναντι

όμως σ' αυτή την πραγματικότητα μπορούμε να αντιτάξουμε μια άλλη ορατή - όχι εικονική -, εφικτή - όχι ιδεατή - πραγματικότητα, μια πραγματικότητα που θα στηρίζεται σε αξίες, όχι νέες, όχι αίολες, όχι απραγματοποιήτες, μια δεύτερη πραγματικότητα, για την οποία και αγωνίστηκαν πολλοί μέχρι σήμερα και αγωνίζονται και αξίζει κανείς να αγωνιστεί. Σ' αυτή τη δεύτερη πραγματικότητα μπορεί να βοηθήσει ως σημείο αναφοράς μια ελληνική πρόταση πολιτισμού, της οποίας έχει πρώτα - πρώτα ανάγκη –όσο και αν ακούγεται οξύμωρο– ο ίδιος ο σύγχρονος ελληνισμός. Ας ξεκινήσουμε λοιπόν πρώτα εδώ, τώρα κι από μας».

Ο εκπαιδευτικός μπορεί, επίσης, να επισκεφθεί το Υπουργείο Πολιτισμού στην ηλεκτρονική διεύθυνση http://www.culture.gr/welcome_gr.html. Ο κόμβος ΟΔΥΣΣΕΥΣ σκοπό έχει την ενημέρωση για τις δραστηριότητες του Υπουργείου και των υπηρεσιών του για τον ελληνικό πολιτισμό, για τα γράμματα και τις τέχνες, στα ελληνικά ή στα αγγλικά.

Γ. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ:

Ανάγνωση διαγραμμάτων, γραφημάτων

Στις δραστηριότητες δίνεται ένα διάγραμμα που αφορά την εξέλιξη του εισοδήσαντος ναυτιλιακού συναλλάγματος στην Ελλάδα. Θα μπορούσαν, σε συνεργασία και με τους διδάσκοντες άλλων μαθημάτων (π.χ. Στατιστικής, Οικονομικών κ.ά.), να συγκεντρωθούν από τον διδάσκοντα διάφορα διαγράμματα και να δοθούν στους μαθητές και στις μαθήτριες, προκειμένου να τα επεξεργαστούν και να αντλήσουν τα συμπεράσματά τους. Το βιβλίο του μαθητή περιλαμβάνει σε όλα τα κεφάλαια διαγράμματα. Επομένως, οι διδάσκοντες θα μπορούσαν να ανατρέξουν σε αυτά, κάνοντας, παράλληλα, επανάληψη της αντίστοιχης ύλης.

Δ. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Αναζητήστε στις εγκυκλοπαίδειες και στα βιβλία τέχνης που διαθέτει η σχολική σας βιβλιοθήκη έργα καλλιτεχνών από διάφορες περιόδους της τέχνης, στα οποία να εκφράζουν οι καλλιτέχνες τη θέση τους για τον πόλεμο, την ελευθερία, τη φτώχεια, π.χ. αναζητήστε πληροφορίες για το έργο του Pablo Picasso “Γκουέρνικα”. Ποια σύμβολα χρησιμοποιεί ο καλλιτέχνης για να εκφράσει τη φρίκη του πολέμου;

E. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Πρεβελάκης Γ., *Γεωπολιτική της Ελλάδας*, εκδ. Libro, Αθήνα 1998.
- Τσαούσης Δ. Γ., (επιμ.), *Ελληνισμός - ελληνικότητα*, εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1998.

ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

1^ο ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ

Α. Για καθεμιά από τις παρακάτω προτάσεις να σημειώσετε το Σ, αν τη θεωρείτε σωστή, το Λ, αν τη θεωρείτε λανθασμένη: (20 μονάδες)

1. Οι κανόνες δικαίου ρυθμίζουν την κοινωνική συμπεριφορά με τρόπο υποχρεωτικό. Αυτό σημαίνει ότι, σε περίπτωση μη συμμόρφωσης, επιβάλλονται κυρώσεις.
2. Σύμφωνα με τη συνταγματική αρχή της ισότητας, οι Έλληνες και οι Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις.
3. Τα μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (ευρωβουλευτές) διορίζονται από τις κυβερνήσεις των κρατών - μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
4. Η σύνθεση του Συμβουλίου Υπουργών της Ε.Ε. ποικίλλει, ανάλογα με το θέμα που εξετάζει κάθε φορά.
5. Η Επιτροπή της Ε.Ε. έχει το αποκλειστικό δικαίωμα να προτείνει νέα κοινοτική νομοθεσία, η οποία εκδίδεται τελικά από το Συμβούλιο σε συναπόφαση με το Ευρωκοινοβούλιο.
6. Όσα συζητούνται στις συνεδριάσεις της Βουλής είναι απόρρητα, το κοινό και τα Μ.Μ.Ε. δεν μπορούν να λάβουν γνώση.
7. Η Κυβέρνηση μπορεί να ασκήσει το έργο της, μόνον εφόσον η Βουλή της δώσει ψήφο εμπιστοσύνης.
8. Οι βουλευτές, κατά την άσκηση των καθηκόντων τους στη Βουλή, έχουν δικαίωμα να εκφράζουν τη γνώμη τους ελεύθερα και να ψηφίζουν σύμφωνα με τη συνείδησή τους.
9. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας ψηφίζει τους νόμους, η Βουλή τους εκδίδει και τους δημοσιεύει στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.
10. Οι έφηβοι ηλικίας 17 ετών ανήκουν στο εκλογικό σώμα.
11. Το εκλογικό σώμα αποτελείται από όλους τους κατοίκους της Ελλάδας, ανεξαρτήτως ηλικίας και ιθαγένειας.

12. Η ψήφος των πολιτών έχει διαφορετική βαρύτητα, ανάλογα με την ηλικία, την οικονομική τους κατάσταση και το μορφωτικό τους επίπεδο.
13. Οι Δήμαρχοι και οι Νομάρχες εκλέγονται από το εκλογικό σώμα.
14. Οι Δικαστές δικάζουν κατά την κρίση τους, χωρίς να λαμβάνουν υπ' όψιν τους τον νόμο.
15. Η κρατική διοίκηση της Ελλάδας είναι οργανωμένη με βάση το αποκεντρωτικό σύστημα.
16. Οι αλλοδαποί που διαμένουν και εργάζονται νομίμως στην Ελλάδα δεν δικαιούνται να στέλνουν τα παιδιά τους σε ελληνικά δημόσια σχολεία.
17. Οι Γενικοί Γραμματείς των Περιφερειών (Περιφερειάρχες) εκλέγονται από τον λαό.
18. Οι Υπουργοί ορίζονται από τον Πρωθυπουργό.
19. Τα περιφερειακά όργανα εποπτεύονται και ελέγχονται από τα κεντρικά κρατικά όργανα.
20. Τα όργανα της τοπικής αυτοδιοίκησης εποπτεύονται και ελέγχονται από τα κεντρικά κρατικά όργανα.

B. Επιλέξτε τις φράσεις που συμπληρώνουν σωστά καθεμιά από τις παρακάτω ελλειπείς προτάσεις: (10 μονάδες)

1. Έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας έχουμε, όταν .....
α) οι βουλευτές εκλέγονται από τον λαό, β) η κυβέρνηση απολαμβάνει την εμπιστοσύνη της Βουλής, γ) η εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας γίνεται από τη Βουλή, δ) όλα τα παραπάνω.
2. Σε ένα δημοκρατικό κράτος δικαίου η κρατική εξουσία .....
α) είναι απεριόριστη, β) περιορίζεται από διεθνείς συνθήκες, γ) περιορίζεται από το δίκαιο, δ) τίποτα από τα παραπάνω.
3. Ένα δημοκρατικό κράτος είναι και κοινωνικό κράτος παροχών. Έτσι επιτυγχάνεται .....
α) η ανακατανομή των αγαθών στην κοινωνία, β) ο περιορισμός της κρατικής εξουσίας, γ) η λαϊκή κυριαρχία, δ) η τήρηση των νόμων.
4. Σε ένα δημοκρατικό κράτος δικαίου η κρατική εξουσία ασκείται από περισσότερα όργανα με διαφορετικές λειτουργίες, προκειμένου .....
α) να μην έχουν τα κρατικά όργανα φόρτο εργασίας, β) να συμμετέχουν όσο το δυνατόν περισσότεροι πολίτες στην άσκηση της εξουσίας, γ) να καταπολεμηθεί η γραφειοκρατία, δ) να καταστεί δυνατός ο αμοιβαίος έλεγχος των οργάνων της κρατικής εξουσίας.
5. Το κόμμα «Ενεργοί πολίτες Μουριών» ήρθε πρώτο στις βουλευτικές εκλογές και έλαβε 160 έδρες στη Βουλή. Ο αρχηγός του .....

- α) γίνεται Πρόεδρος της Δημοκρατίας, β) διορίζεται Πρωθυπουργός, γ) εκλέγεται Πρόεδρος της Βουλής, δ) λαμβάνει από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας εντολή σχηματισμού Κυβέρνησης.
6. Ο Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας εκλέγεται από .....
- α) τη Βουλή, β) τον Πρωθυπουργό, γ) την Κυβέρνηση, δ) τον λαό.
7. Το εκλογικό σώμα .....
- α) ψηφίζει στις γενικές βουλευτικές εκλογές και στα δημοψηφίσματα, β) ψηφίζει στις δημοτικές και νομαρχιακές εκλογές, γ) ψηφίζει στις Ευρωεκλογές, δ) όλα τα παραπάνω.
8. Οι πολίτες των κρατών - μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης που διαμένουν μόνιμως στην Ελλάδα .....
- α) έχουν δικαίωμα ψήφου στις βουλευτικές εκλογές, β) έχουν δικαίωμα ψήφου στις δημοτικές και νομαρχιακές εκλογές, γ) δεν έχουν δικαίωμα ψήφου, δ) έχουν δικαίωμα ψήφου στα δημοψηφίσματα.
9. Εκλογικό σύστημα είναι .....
- α) ο τρόπος με τον οποίο μοιράζονται οι έδρες στα κόμματα και τους υποψηφίους, με βάση τις ψήφους που συγκέντρωσαν στις εκλογές, β) ο τρόπος με τον οποίο μοιράζονται οι ψήφοι στα διάφορα εκλογικά τμήματα της επικράτειας, γ) ο τρόπος με τον οποίο ψηφίζει το εκλογικό σώμα μέσα στα εκλογικά κέντρα, δ) τίποτα από τα παραπάνω.
10. Το άρθρο 55 παρ. 1 του Συντάγματος ορίζει: «Για να εκλεγεί κανείς βουλευτής απαιτείται να είναι Έλληνας πολίτης, να έχει τη νόμιμη ικανότητα να εκλέγει και να έχει συμπληρώσει το ..... έτος της ηλικίας του κατά την ημέρα της εκλογής».
- α) 20°, β) 21°, γ) 23°, δ) 25°

Γ. Συμπληρώστε τα κενά στις παρακάτω προτάσεις επιλέγοντας τις κατάλληλες λέξεις από αυτές που σας δίνονται (στην κατάλληλη πτώση):
(13 μονάδες)

1. Το άρθρο 1 του Συντάγματος ορίζει ότι το πολίτευμα της Ελλάδας είναι ..... κοινοβουλευτική δημοκρατία. Θεμέλιο του πολιτεύματος είναι η ..... κυριαρχία και αυτό σημαίνει ότι όλες οι ..... πηγάζουν από το ..... και ασκούνται, όπως ορίζει το .....
- (προεδρικός - προεδρευόμενος - βασιλευόμενος - βασιλικός - δημοκρατικός - λαϊκός - εξουσία - ρύθμιση - ελευθερία - λαός - βασιλιάς - Πρόεδρος της Δημοκρατίας - πολίτευμα - Σύνταγμα - Δίκαιο).

2. Σύνταγμα είναι το σύνολο των θεμελιωδών διατάξεων που ορίζουν τη μορφή του ....., τον τρόπο, δηλαδή, με τον οποίον οργανώνεται και τις αρχές με τις οποίες ασκείται η ..... σε ένα κράτος, καθώς και τις σχέσεις πολίτη-κράτους, δηλαδή τα ..... των πολιτών. (δικαίωμα - πολίτευμα - εξουσία).

Δ. Στους παρακάτω πίνακες να αντιστοιχίσετε τα στοιχεία της πρώτης στήλης με τα στοιχεία της δεύτερης:

1^{ος} πίνακας (4 μονάδες)

Θεσμικό όργανο Ε.Ε.	Αρμοδιότητες
α) Επιτροπή	1. «θεματοφύλακας» της Ε.Ε. – μεριμνά για την τήρηση των συνθηκών της Ε.Ε. από όλα τα κράτη - μέλη
β) Συμβούλιο υπουργών	2. «συναπόφαση» σε ό,τι αφορά το νομοθετικό έργο, λαϊκή εκπροσώπηση όλων των πολιτών των κρατών - μελών
γ) Ευρωπαϊκό Δικαστήριο	3. νομοθετικό έργο - έκδοση κανόνων ευρωπαϊκού δικαίου
δ) Ευρωκοινοβούλιο	4. ερμηνεία και εφαρμογή ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου

2^{ος} πίνακας (3 μονάδες)

Δικαστήρια	Διαφορές που εκδικάζουν
α) διοικητικά δικαστήρια	1. ιδιωτικές διαφορές, π.χ. διαφορές για οφειλόμενα ποσά που δεν καταβλήθηκαν, εμπορικές και εργατικές διαφορές, οικογενειακές διαφορές κ.τ.λ.
β) πολιτικά δικαστήρια	2. πράξεις που ο νόμος χαρακτηρίζει ως εγκλήματα και επιβάλλει την τιμωρία του δράστη, π.χ. κλοπή, ληστεία, ανθρωποκτονία κ.τ.λ.
γ) ποινικά δικαστήρια	3. διαφορές που προκύπτουν από τις παράνομες πράξεις των οργάνων του κράτους, π.χ. διαφορές από συντάξεις, φορολογικές διαφορές κ.τ.λ.

Ε. Ο γάλλος ερευνητής Guy Hermet πιστεύει ότι η δημοκρατία σήμερα βρίσκεται σε μεγάλη απόσταση από τους πολίτες, οι οποίοι, κατά τη γνώμη του, έχουν περιοριστεί στο να θέτουν απλώς σε κίνηση τον εκλογικό μηχανισμό του κράτους. Απαντήστε σύντομα στα παρακάτω σχετικά ερωτήματα:

- α) Πώς συμμετέχουν οι πολίτες στην άσκηση της εξουσίας σε μια σύγχρονη δημοκρατία, όπως η Ελλάδα; *(15 μονάδες)*
- β) Κρίνετε ικανοποιητική τη συμμετοχή του πολίτη στην άσκηση της κρατικής εξουσίας στην Ελλάδα σήμερα; Να αιτιολογήσετε την άποψή σας. *(15 μονάδες)*
- γ) Θεωρείτε ότι η “κοινωνία των πολιτών” μπορεί να βελτιώσει τη λειτουργία της δημοκρατίας σήμερα; Να αξιολογήσετε τη δική σας ευαισθητοποίηση και δραστηριοποίηση σχετικά με συλλογικά προβλήματα που απασχολούν τη γενιά σας (π.χ. οικολογικές καταστροφές, εκπαίδευση, επαγγελματική απασχόληση, παγκόσμια οικονομία, παγκόσμια ειρήνη κ.τ.λ.). Να αναφέρετε παραδείγματα ενδεικτικά της στάσης που έχετε τηρήσει απέναντι σε τέτοιου είδους προβλήματα, καθώς και τους λόγους στους οποίους οφείλεται η στάση σας. *(20 μονάδες)*

2^ο ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ

Α. Για καθεμιά από τις παρακάτω προτάσεις, να σημειώσετε Σ, αν τη θεωρείτε σωστή, Λ αν τη θεωρείτε λανθασμένη: *(10 μονάδες)*

1. Ο κοινωνικός έλεγχος είναι ένα σύνολο ποινών και επιβραβεύσεων με στόχο να προλάβει ή να διορθώσει κάθε συμπεριφορά αντίθετη με τους αποδεκτούς κοινωνικούς κανόνες και αξίες. Έτσι, για παράδειγμα, μαθητής ή μαθήτρια που δεν προσέρχεται στην τάξη την ώρα που αρχίζει το μάθημα, παίρνει απουσία.
2. Σύνταγμα είναι ο θεμελιώδης νόμος της πολιτείας που ορίζει το πολίτευμα, κατοχυρώνει τα δικαιώματα των πολιτών και καθορίζει τις υποχρεώσεις τους.
3. Τα συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα του ατόμου δεν υπόκεινται σε περιορισμούς.
4. Οι αλλοδαποί που διαμένουν και εργάζονται νομίμως στην Ελλάδα δεν δικαιούνται να στέλνουν τα παιδιά τους σε ελληνικά δημόσια σχολεία.

5. Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι μια ένωση ευρωπαϊκών κρατών και λαών που έχουν δεσμευτεί να συνεργάζονται για τη δημοκρατία, την οικονομική και κοινωνική ευημερία, την ειρήνη στην ευρωπαϊκή ήπειρο.
6. Στο μοναρχικό πολίτευμα, όταν όλες οι εξουσίες συγκεντρώνονται στο πρόσωπο του μονάρχη, έχουμε απόλυτη μοναρχία, ενώ όταν περιορίζονται από την ύπαρξη Συντάγματος, έχουμε συνταγματική μοναρχία.
7. Το εκλογικό σώμα αποτελείται από όλους τους κατοίκους της Ελλάδας, ανεξαρτήτως ηλικίας και ιθαγένειας.
8. Η ψήφος των πολιτών έχει διαφορετική βαρύτητα, ανάλογα με την ηλικία, την οικονομική τους κατάσταση και το μορφωτικό τους επίπεδο.
9. Οι Δήμαρχοι και οι Νομάρχες εκλέγονται από το εκλογικό σώμα.
10. Οι Δικαστές δικάζουν κατά την κρίση τους, χωρίς να λαμβάνουν υπ' όψιν τους τον νόμο.

Β. Επιλέξτε τις φράσεις που συμπληρώνουν σωστά καθεμιά από τις παρακάτω ελλιπίες προτάσεις: *(10 μονάδες)*

1. Η Ελληνική Κυβέρνηση μπορεί να κυβερνήσει, μόνον εφόσον .....
α) την εκλέξει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, β) το επιτρέψει η Ευρωπαϊκή Ένωση, γ) το εγκρίνουν και τα κόμματα που δεν εξελέγησαν στις εκλογές, δ) η Βουλή της δώσει ψήφο εμπιστοσύνης.
2. Στο δημοκρατικό πολίτευμα η κρατική εξουσία εκδηλώνεται με τρεις διαφορετικές λειτουργίες. Ποιες είναι αυτές;
α) νομοθετική- εκτελεστική - δικαστική, β) ελληνική - ευρωπαϊκή- διεθνής, γ) συλλογική - ατομική - πολιτική, δ) μοναρχική - ολιγαρχική - δημοκρατική.
3. Η Βουλή των Ελλήνων .....
α) δικάζει τις δικαστικές διαφορές, β) ψηφίζει τους νόμους, γ) δημοσιεύει τους νόμους στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, δ) καθορίζει και κατευθύνει τη γενική πολιτική της χώρας.
4. Η Ελληνική Κυβέρνηση .....
α) δικάζει τις δικαστικές διαφορές, β) καθορίζει και κατευθύνει την γενική πολιτική της χώρας, γ) καθορίζει και κατευθύνει τα πολιτικά κόμματα, δ) τίποτα από τα παραπάνω.
5. Τα όργανα της εκτελεστικής λειτουργίας στην Ελλάδα είναι .....
α) τα δικαστήρια, β) η Βουλή, γ) η Κυβέρνηση και ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, δ) ο Συνήγορος του πολίτη.

6. Ο Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας εκλέγεται από .....
- α) τη Βουλή, β) τον Πρωθυπουργό, γ) την Κυβέρνηση, δ) τον λαό.
7. Η οριστική ένταξη της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ. πραγματοποιήθηκε το έτος .....
- α) 1961, β) 1971, γ) 1981, δ) 1991
8. Ένας Έλληνας τουρίστας πέφτει θύμα ληστείας σε κάποια χώρα του εξωτερικού και μένει χωρίς λεφτά και “χαρτιά” (ταυτότητα, διαβατήριο κ.τ.λ.). Στη χώρα όπου βρίσκεται δεν υπάρχει ελληνική πρεσβεία ή προξενείο. Τι μπορεί να κάνει;
- α) να απευθυνθεί στην πρεσβεία των Η.Π.Α. και, επικαλούμενος το γεγονός ότι η Ελλάδα είναι μέλος του Ν.Α.Τ.Ο., να ζητήσει βοήθεια, β) να απευθυνθεί σε οποιαδήποτε πρεσβεία ή προξενείο κράτους - μέλους της Ε.Ε. και, επικαλούμενος την ευρωπαϊκή του ιθαγένεια, να ζητήσει βοήθεια, γ) να απευθυνθεί στην πρεσβεία της Ρωσίας και, επικαλούμενος το γεγονός ότι η Ρωσία και η Ελλάδα είναι ευρωπαϊκές χώρες, να ζητήσει βοήθεια, δ) τίποτα από τα παραπάνω.
9. Η διοικητική οργάνωση της Ελλάδας βασίζεται στην αρχή της .....
- α) συγκέντρωσης, β) αποκέντρωσης, γ) αυτονομίας, δ) ομοσπονδίας.
10. Τα δικαστήρια τα αρμόδια για τις διαφορές που προκύπτουν από τις παράνομες πράξεις των διοικητικών οργάνων του κράτους, π.χ. φορολογικές διαφορές, ονομάζονται .....
- α) πολιτικά, β) ποινικά, γ) ευρωπαϊκά, δ) διοικητικά.

Γ. Στους παρακάτω πίνακες να αντιστοιχίσετε τα στοιχεία της πρώτης με τα στοιχεία της δεύτερης στήλης:

1^{ος} πίνακας (9 μονάδες)

ΜΟΡΦΗ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ	ΤΡΟΠΟΣ ΑΣΚΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ
1. Μοναρχικό	α) Η εξουσία ασκείται από περιορισμένο αριθμό προσώπων.
2. Ολιγαρχικό	β) Πηγή της εξουσίας και ανώτατο όργανο της πολιτείας είναι ο λαός.
3. Δημοκρατικό	γ) Η εξουσία ασκείται από ένα πρόσωπο.

2^{ος} πίνακας (9 μονάδες)

ΜΟΡΦΗ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΥΤΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ
1. Βασιλευόμενη	α) Αρχηγός του κράτους και της Κυβέρνησης είναι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, ο οποίος εκλέγεται άμεσα από τον λαό ή από σώμα εκλεκτόρων και διαθέτει ουσιαστικές πολιτικές αρμοδιότητες, π.χ. Η.Π.Α., Κύπρος, Ρωσία.
2. Προεδρευόμενη	β) Αρχηγός του κράτους είναι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, εκλέγεται από τη Βουλή και δεν έχει ουσιαστικές αρμοδιότητες, π.χ. Ελλάδα, Ιταλία.
3. Προεδρική	γ) Αρχηγός του κράτους είναι ο βασιλιάς, ο ρόλος του είναι συμβολικός, δεν έχει πολιτική ευθύνη, δεν έχει δηλαδή ουσιαστικές πολιτικές αρμοδιότητες, π.χ. Μ. Βρετανία, Βέλγιο, Ολλανδία, Δανία, Σουηδία, Ισπανία.

Δ. Επιλέξτε τις φράσεις που συμπληρώνουν σωστά καθεμιά από τις παρακάτω ελλιπείς προτάσεις: (12 μονάδες)

1. Ποιοι από τους παρακάτω εκλέγονται στην Ελλάδα απευθείας από το λαό;
  - α) οι Βουλευτές
  - β) ο Πρωθυπουργός
  - γ) οι Ευρωβουλευτές
  - δ) οι Γενικοί Γραμματείς Περιφερειών (Περιφερειάρχες)
  - ε) οι Νομάρχες
  - στ) οι Δικαστές

2. Ποια από τα παρακάτω θεσμικά όργανα είναι όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης;
  - α) Ευρωκοινοβούλιο
  - β) Διεθνές Δικαστήριο Χάγης
  - γ) Εθνικό Ραδιοτηλεοπτικό Συμβούλιο
  - δ) Επιτροπή
  - ε) Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής
  - στ) Διεθνές Νομισματικό Ταμείο

Ε. Απαντήστε σύντομα στα ερωτήματα που ακολουθούν:

(20 μονάδες)

1. Μπορείτε να προβείτε στις παρακάτω ενέργειες; Ναι ή όχι και γιατί;
  - α) Να απαγορεύσετε σε κάποιον να μπει στο σπίτι σας.
  - β) Να ψηφίσετε στις ευρωεκλογές.
  - γ) Να εκδώσετε μια μαθητική εφημερίδα.
  - δ) Να μην φοιτήσετε στο Γυμνάσιο.
  - ε) Να μην υπακούσετε σε έναν νόμο, επειδή τον θεωρείτε άδικο.

2. Στο παρακάτω απόσπασμα από το έργο του Αριστοτέλη *Ρητορική 1366α 4-6* περιγράφονται τρεις μορφές πολιτευμάτων. Αφού το διαβάσετε, να απαντήσετε στα ερωτήματα που ακολουθούν:

«Σκοπός της δημοκρατίας είναι η ελευθερία. Της ολιγαρχίας, η προστασία των συμφερόντων της πλουτοκρατίας. Της αριστοκρατίας, η μόρφωση των πολιτών και η τήρηση των πατροπαράδοτων συνηθειών που έχουν πάρει ισχύ νόμου. Τέλος, σκοπός της τυραννίδας είναι η διατήρηση της εξουσίας».

  - α) Συμφωνείτε με την άποψη του Αριστοτέλη για τον σκοπό της δημοκρατίας σε σύγκριση και με τις άλλες μορφές πολιτεύματος; Να αιτιολογήσετε την άποψή σας. (15 μονάδες)
  - β) Με ποιον τρόπο κατοχυρώνεται η ελευθερία των πολιτών σ' ένα σύγχρονο δημοκρατικό κράτος, όπως η Ελλάδα; (15 μονάδες)

ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΓΙΑ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

1. Το απόσπασμα που σας δίνεται είναι μια συνοπτική απόδοση των απόψεων της Αμερικανίδας πολιτικής φιλοσόφου Μάρτα Νούσμπουμ από την εφημερίδα «ΤΑ ΝΕΑ» (12-6-2002), με αφορμή την κυκλοφορία του βιβλίου της «*Κοινωνική Δικαιοσύνη και Ανθρώπινη Αξιοπρέπεια*». Αφού το διαβάσετε, να απαντήσετε στα ερωτήματα που ακολουθούν:

«Η δικαιοσύνη είναι η πρωταρχική αρετή των κοινωνικών θεσμών. Ένα κράτος μπορεί να θεωρείται ηθικώς εντάξει όταν προσφέρει όχι μόνο τροφή σε όλους τους πολίτες, αλλά και τη δυνατότητα να εκπαιδευτούν (προϋπόθεση απαραίτητη για την άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων), όταν προστατεύει αποτελεσματικά την υγεία και επίσης, όταν εγγυάται ένα τίμιο σύστημα ενημέρωσης».

α) Πόσο σημαντική είναι κατά τη γνώμη σας η ύπαρξη και η τήρηση κανόνων δικαίου για την ειρηνική συμβίωση των ανθρώπων; Με άλλα λόγια, είναι όντως η δικαιοσύνη “η πρωταρχική αρετή των κοινωνικών θεσμών”;

β) Η Μάρτα Νουσμπάουμ θεωρεί ότι κριτήρια για την ανάπτυξη μιας κοινωνίας και για την ευημερία των πολιτών της, εκτός από την παροχή υλικών αγαθών, είναι και η δυνατότητα εκπαίδευσης των πολιτών, η προστασία της υγείας τους και η εγγύηση, από την πλευρά του κράτους, για ένα αξιόπιστο σύστημα ενημέρωσης των πολιτών. Τι ισχύει στην Ελλάδα σήμερα; Απολαμβάνουν οι πολίτες το δικαίωμα στην εκπαίδευση, στη δημόσια υγεία, στην ενημέρωση και, αν ναι, πώς διασφαλίζεται το δικαίωμα αυτό;

2. Το παρακάτω απόσπασμα από το έργο του Αριστοτέλη *Πολιτικά* 1287a21-26 αναφέρεται στη σημασία που έχει ο νόμος στο δημοκρατικό πολίτευμα. Αφού το διαβάσετε, να απαντήσετε στα ερωτήματα που ακολουθούν:

«Είναι προτιμότερο να είναι βασιλιάς ο νόμος παρά οποιοσδήποτε πολίτης. Και, σύμφωνα με αυτήν την αρχή, αν παραστεί ανάγκη να διοριστούν άρχοντες μερικοί, αυτούς θα τους διορίσουμε σαν “φύλακες και υπηρέτες των νόμων”. Γιατί, αναγκαστικά, πρέπει να υπάρχουν μερικοί άρχοντες, αλλά δεν είναι δίκαιο να κατέχει ένας μονάχα την εξουσία, όταν όλοι οι πολίτες είναι όμοιοι μεταξύ τους».

α) Συμφωνείτε με την άποψη του Αριστοτέλη ότι είναι προτιμότερο για μια πολιτεία «να είναι βασιλιάς ο νόμος παρά οποιοσδήποτε πολίτης»; Να αιτιολογήσετε την άποψή σας.

β) Ποιος ασκεί την εξουσία σ’ ένα σύγχρονο δημοκρατικό κράτος, όπως η Ελλάδα; Υπάρχουν όρια στην άσκηση της κρατικής εξουσίας και ποια είναι αυτά;

ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ

- ΓΑΚ - Γενικά Αρχεία του Κράτους, <http://gak.att.sch.gr/>
Γενική Γραμματεία Αθλητισμού, <http://www.sport.gov.gr/>
Γραφείο Πρωθυπουργού, <http://www.primeminister.gr/>
ΕΔΕΛ - Επιτροπή Δημοσιονομικού Ελέγχου, <http://www.edel.gr/>
ΕΥΠ - Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών, <http://www.nis.gr/>
Προεδρία της Ελληνικής Δημοκρατίας, <http://www.presidency.gr/>
ΥΠΟ - Μονάδα Οργάνωσης της Διαχείρισης του Κοινοτικού Πλαισίου Στή-
ριξης, <http://www.mou.gr/>
Υπουργείο Αιγαίου, <http://www.ypai.gr>
Υπουργείο Ανάπτυξης, <http://www.ypan.gr/>
Υπουργείο Ανάπτυξης - Γενική Γραμματεία Εμπορίου, <http://www.gge.gr/>
Υπουργείο Ανάπτυξης - Γενική Γραμματεία Έρευνας & Τεχνολογίας,
<http://www.gsrt.gr/>
Υπουργείο Ανάπτυξης - Γενική Γραμματεία Καταναλωτή, <http://www.efpolis.gr>
Υπουργείο Γεωργίας, <http://www.minagric.gr/>
Υπουργείο Δημόσιας Τάξης, <http://www.ydt.gr/>
Υπουργείο Δικαιοσύνης, <http://www.ministryofjustice.gr>
Υπουργείο Εθνικής Αμυνας, <http://www.mod.gr/>
Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, <http://www.mnec.gr/>
Υπουργείο Εθνικής Παιδείας & Θρησκευμάτων, <http://www.ypepth.gr>
Υπουργείο Εθνικής Παιδείας & Θρησκευμάτων - Γενική Γραμματεία Λαϊκής
Επιμόρφωσης <http://www.gsae.edu.gr/>
Υπουργείο Εθνικής Παιδείας & Θρησκευμάτων - Γενική Γραμματεία Νέας
Γενιάς <http://www.neagenia.gr/>
Υπουργείο Εμπορικής Ναυτιλίας, <http://www.yen.gr/>
Υπουργείο Εξωτερικών, <http://www.mfa.gr/>
Υπουργείο Εργασίας & Κοινωνικών Ασφαλίσεων, <http://www.labor-ministry.gr/>
Υπουργείο Εργασίας & Κοινωνικών Ασφαλίσεων - Γενική Γραμματεία Κοι-
νωνικών Ασφαλίσεων, <http://www.ggka.gr/>
Υπουργείο Εργασίας & Κοινωνικών Ασφαλίσεων - Γενική Διεύθυνση Συν-
θηκών & Υγιεινής της Εργασίας, <http://www.osh.gr/>
Υπουργείο Εσωτερικών - Γενική Γραμματεία Πολιτικής Προστασίας,
<http://www.civilprotection.gr/>
Υπουργείο Εσωτερικών, <http://www.ypes.gr/>
Υπουργείο Εσωτερικών - Γενική Γραμματεία Δημόσιας Διοίκησης,
<http://www.gspa.gr/>
Υπουργείο Εσωτερικών - Γενική Γραμματεία Ισότητας, <http://www.isotita.gr/>
Υπουργείο Εσωτερικών - Δίκτυο «Σύζευξις», <http://www.syzefxis.gov.gr/>

Υπουργείο Εσωτερικών - Σώμα Επιθεωρητών Ελεγκτών Δημόσιας Διοίκησης,
<http://ils.ekdd.gr/seeda/index.html>

Υπουργείο Μακεδονίας Θράκης, <http://www.mathra.gr/>

Υπουργείο Μεταφορών & Επικοινωνιών, <http://www.yme.gov.gr/>

Υπουργείο Οικονομικών - Γενική Γραμματεία Πληροφορικών Συστημάτων,
<http://www.e-oikonomia.gr/>

Υπουργείο Οικονομικών - Γενικό Λογιστήριο του Κράτους,
<http://www.mof-glk.gr/>

Υπουργείο Οικονομικών - Διεύθυνση Κρατικών Λαχείων,
<http://www.kratika-laxeia.gr/>

Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας & Δημοσίων Έργων,
<http://www.environment.gov.gr/>

Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας & Δημοσίων Έργων,
<http://www.minenv.gr/>

Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας & Δημοσίων Έργων,
<http://www.ypehode.gov.gr/>

Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας & Δημοσίων Έργων - Γενική Γραμματεία Δημοσίων Έργων - Επιχειρησιακό Πρόγραμμα ΟΑΛΑΑ,
<http://www.epoalaa.gr/>

Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας & Δημοσίων Έργων - Διεύθυνση Μη-
τρώων & Τεχνικών Επαγγελμάτων, <http://www.yplexd15.gr/>

Υπουργείο Πολιτισμού, <http://www.culture.gr/>

Υπουργείο Πολιτισμού - Αλέξανδρος, <http://alexander.macedonia.culture.gr/>

Υπουργείο Τύπου & Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, <http://www.minpress.gr/>

Υπουργείο Υγείας & Πρόνοιας, <http://www.ygyg.gr/>